

Studies in Political Science
– Politikatudományi
Tanulmányok

KISS BALÁZS (SZERK.):

**POLITIKAI KOMMUNIKÁCIÓ
MAGYARORSZÁGON, 1990 – 1997**

*Tanulmányok egy korszak kommunikációs
jellegzetességeiről*

Sorozatszerkesztő: Szabó Gabriella

Studies in Political Science
– Politikatudományi
Tanulmányok
2016 No 1.

POLITIKAI KOMMUNIKÁCIÓ MAGYARORSZÁGON, 1990 – 1997
TANULMÁNYOK EGY KORSZAK KOMMUNIKÁCIÓS JELLEGZETESSÉGEIRŐL

Szerkesztette:

Kiss Balázs

Szerzők:

Bata Attila, Bene Márton, Kiss Balázs, Szabó Gabriella

Sorozatszerkesztő:

Szabó Gabriella

Szakmai lektorok

(tanulmányok sorrendjében):

Micsinai István, Horváth Szilvia, Pál Gábor, Glózer Rita

ISSN 2062-3119

ISBN 978-963-418-007-4

Felelős kiadó:

**A Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont
Politikatudományi Intézetének igazgatója**

MTA TK PTI

Budapest

2016

**Studies in Political Science
Politikatudományi Tanulmányok**

Szerzőkről

Bata Attila: az ELTE ÁJK Politikatudományi Doktori Iskolájának a hallgatója.

Bene Márton: a Budapesti Corvinus Egyetem Politikatudományi Doktori Iskolájának a hallgatója és az MTA Társadalomtudomány Kutatóközpont tudományos segédmunkatársa.

Kiss Balázs: az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont tudományos főmunkatársa.

Szabó Gabriella: az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont tudományos munkatársa.

Tartalom

Előszó.....	7
Kiss Balázs: Rövid vázlat a kiindulópontokról és a módszerről	9
Bene Márton: Politikai kommunikáció hálózatok, 1990 - 1997	21
Kiss Balázs: A jobbközép politikai közösség, 1990 - 1997	117
Bene Márton – Bata Attila: A baloldali politikai közösség kommunikációja (1990-1997)..	181
Szabó Gabriella: Népi radikálisok, 1990 - 1997.....	231

Kiss Balázs:

Előszó

2014 novemberében kezdett bele az MTA TK Politikatudományi Intézetében működő Politikai Kommunikáció Kutatócsoport a „Politikai kommunikáció Magyarországon, 1990 – 2015” című kutatásba. Az OTKA, illetve azóta NKFIH támogatásával¹ folyó munka négy év alatt, tehát 2018 késő őszéig tervezi feltárni a magyarországi politikai kommunikáció huszonötéves történetét. A munkaterv három hipotetikus szakaszra osztotta a negyedszázadot, s ebből az első szakasz, tehát az 1990-től 1997-ig terjedő időszak elemzése készült el mostanra annyira, hogy célszerűnek láttuk az internet érdeklődő közönsége elé tární az eredményeket. Kötetünk tehát nem több, mint állomás egy hosszú úton: nem fedi le az egész első korszakot, de már számos tanulsággal szolgált a kutatócsoport számára, és reméljük, hogy a politikai kommunikáció magyarországi közelmúltja iránt érdeklődőknek is kínál érdekességeket.

A jelen tanulmányfüzér öt darabból áll. Az első a kutatás módszerét mutatja be, a második az első szakasz hálózatkutatósi eredményeit részletezi, a következő tanulmányok az első korszakban talált politikai közösségek közül háromnak a kommunikációs jellegzetességeit írják le.

¹ A támogató szerződés száma: 112323.

Kiss Balázs:

Rövid vázlat a kiindulópontokról és a módszerről

Egy korábbi tanulmányfüzérben részletesen bemutattuk a kutatás kiindulópontjait (Kiss 2016, Szabó 2016), és az első felének a módszereit (Bene 2016). Mégsem takaríthatjuk meg magunknak az ott olvashatók rövid összefoglalását, mégpedig azért nem, mert az azóta lefolyt viták számos olyan pontot jeleztek, amelyek a megközelítés, főként a társadalomszemiotikának a szélesebb kör számára új és ismeretlen volta okán megnehezíti az empirikus tanulmányok megértését. Az alábbiakban tehát a korábbi feladatkijelölő munkáinkhoz képest kitérünk néhány neuralgikusnak bizonyult pontra is.

Kiindulópontok

A jelen kutatás történetírói munka, nem pedig társadalomtudományi. Nem egyszerűen azért, mert huszonöt múltbeli év bemutatására vállalkozik, hanem azért is, mert az eljárásai nem lehetnek teljesen azonosak a megszokott társadalomtudományi megközelítésekével. Arra gondolunk itt, hogy a bevett társadalomtudományi megközelítés olyan kutatási kérdéseket tesz fel, amelyeknek a megválaszolásához rendelkezésre állnak a források, az adatok. Ha valamihez nincsen meg a szükséges forrás, akkor a társadalomtudományi kutató azt nem fogja vizsgálni. A történetíró némiképp máshogyan dolgozik. Ha huszonöt év történéseinek a megírása a feladata, akkor a források szűkössége, fehér foltjai ellenére is kénytelen valamit mondani minden fontos részterületről. Márpedig negyedszázad már eléggé hosszú idő ahhoz, hogy a különböző időszakaira nézve eltérő legyen ugyanazoknak a forrásoknak az elérhetősége. Például a politikai kommunikáció történetének megírásához elengedhetetlen a média anyagainak a feldolgozása. A nyomtatott sajtó egésze meglehetősen biztonsággal rendelkezésre is áll, és a NAVA jóvoltából 2006-tól kezdve remélhetőleg az elektronikus médiáé is. Sajnos azonban az első szakaszban legfontosabb kommunikációs csatornák és a nagyjából egyedüli elektronikus médiumok, a Magyar Rádió és a Magyar Televízió adásainak az elérhetősége nagyon esetleges, a vártnál komolyabb nehézségekbe ütközött. Úgy kellett tehát az 1997-ig tartó idő-

szak politikai kommunikációs jelenségeit vizsgálunk, hogy a politikai elit és az állampolgárok által is legfontosabbnak tartott médiumok anyagainak csak egy szűk szeletét ismerhettük meg.

A történetírói feladat és a társadalomtudósi abban is eltér egymástól, hogy a koherenciával kapcsolatos ambíciójuk is különbözik. A társadalomtudós általában valamilyen specifikus kérdést tesz fel és annak operacionalizált részkérdéseit, ennél fogva a válasza koherens lehet, és az is kell, hogy legyen, vagyis nagyjából egyetlen logikára felfűzhető válasszal kell előállnia. A történetíró, különösen akkor, ha a politikai élet hosszú szakaszáról ír, nem lehet ilyen egylogikájú,¹ mert a politikai cselekvés az adott szituációhoz igazodik, s huszonöt év a politikai szituációk felettébb különböző halmazából áll. Hogy csak egyetlen aspektust emeljünk ki: a politikus az adódó szituációkat hol így, hol úgy kezeli, hol ilyen, hol olyan erőforrásokat állít hadrendbe, ezért egyetlen jelentős politikusról sem lehet egyetlen politikai logikát működtető leírást adni, mert lételeme az alkalmazkodás.

A történetírói és társadalomtudományi, azon belül politikatudományi kutatás ugyanakkor nem teljesen tér el egymástól, különösen akkor nem, ha nem valamilyen egylogikájú történetet akarunk írni. A történeti anyagon is érvényesíteni lehet valamilyen kutatási kérdést. Ez a mi esetünkben a következő:

Melyek az 1990-től 2015-ig, a jelen esetben 1997-ig zajlott magyarországi politikai kommunikáció fő szemiotikai erőforrásai?

A kérdés jelzi, hogy megközelítésünk társadalomszemiotikai. Mit jelent ez? A társadalomszemiotika a jelek társadalmi létrejöttével és használatával foglalkozik.² A jelhasználó, például egy ember vagy egy szervezet a kommunikációjában a társadalom, az adott közösség, például egy politikai közösség által a rendelkezésére bocsátott jeleket a maga reflektálatlan módján alkalmazza, viseli, értelmezi, azok közül választ az éppen adott szituációban történő közléshez és a közlemények megértéséhez. A jelhasználó számára és általában a társadalom, az adott közösség számára a jelek és a jelhasználati szabályok erőforrások, úgynevezett szemiotikai erőforrások. Azért erőforrások ezek, mert lehetővé teszik az aktív kommunikáló számára azt, hogy megértesse magát a közegével, továbbá a másik oldalról, hogy értel-

¹ Elfogadjuk Hayden White (1973) fejtegetéseit arról, hogy az egylogikájú történetírások leginkább szépirodalmiak lesznek.

² Mi a Theo Van Leeuwen és Gunther Kress által művelt társadalomszemiotikát alkalmazzuk. A társadalomszemiotikának vannak hazai művelői is; lásd például Voigt - Balázs 2003, Balázs - H. Varga – Veszelszki 2005, valamint a politika témakörében elsősorban Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor munkáit (1991, 1995).

mezze a kommunikációt. Mind a közlésnek, mind pedig a megértésnek az erőforrásairól van tehát szó a szemiotikai erőforrások esetében.

A társadalomszemiotikai szempontból vizsgált kommunikáció nem kizárólag a jelhasználótól függ és nem is kizárólag a jelek egy előre adott készletétől és használati szabályrendszerétől, hanem attól a szituációtól is, amelyben a jelhasználó kreatívabban vagy szabálykövetőbben alkalmazza a készen talált jeleket a közlésre és a megértésre. A szituációk folytonosan változó volta azt is maga után vonja, hogy ugyanazok a jelek mindig kissé vagy nagyon megváltozott jelentést vesznek fel, hiszen nem léphetünk kétszer ugyanabba a szituációba. Röviden szólva: a jelhasználó és a használati szabályok egymással interakcióra lépnek, és folyvást módosulnak. A jelhasználó tudatosan vagy tudattalanul alkalmazkodik a szabályokhoz, hiszen például azt akarja, hogy a kommunikációjának a célzottjai, például a saját közössége, megértsék, illetve más oldalról: meg akarja érteni vagy valahogyan mindig meg is érti a jeleket. Minden kommunikációs aktus ugyanakkor egyben a szabályoknak olyan megerősítése, amelyik apróbb-nagyobb változásokkal is együtt jár: a jelet kicsit másképpen alkalmazzák, és egy kicsit másképpen értik meg, másképpen reagálnak rá.

Vegyünk egy politikai példát a szemiotikai erőforrások működését illusztrálandó! A nemzeti színek szemiotikai erőforrást képeznek a magyar politikai életben. Hosszú ideig a használatával a jobboldal üzent az állampolgároknak, s az állampolgárok nem kis része meg is szokta, hogy amennyiben nemzeti színekkel gazdagon díszített rendezvényt vagy politikai hirdetést lát, akkor ott a jobboldal kommunikációjával találkozik. A nemzeti trikolor tehát szemiotikai erőforrása volt a jobboldalnak a maga kommunikációjához és az állampolgároknak ahhoz, hogy eligazodjanak az üzenet vélhető forrása tekintetében. Ráadásul a liberális és a baloldali politikusok és politikai szervezetek kerültek és el is ítélték a hangsúlyozott használatát, mégpedig arra hivatkozva, hogy mivel mindenki a magyar nemzethez tartozik, főleg ezzel külön hivatkozni, a trikolor ilyen alkalmazása tehát inkább kirekesztő szándékú lehet. Az állampolgárok nem kis része számára a trikolor hiánya egy-egy politikai rendezvényen vagy hirdetésben vélhetően megkönnyítette az adott kommunikáció forrásának liberálisként vagy baloldaliként való azonosítását. 2004-től kezdve megváltozott a trikolor szemiotikai erőforrásként történő alkalmazása mind a kommunikációs aktusokban, mind a megértésben. Ekkortól a magyar baloldal is elkezdte gazdagon alkalmazni a nemzeti színeket. Ennek következtében megszűntek a körülötte folyó politikai polémiaiak, és valószínűleg az állampolgárok számára is megszűnt a trikolor politikai közösségeket megkülönböztető interpretációjának a lehetősége. A nemzeti színek továbbra is szemiotikai erőforrást képeznek, de már valószínűleg

csak az átfogó magyar politikai közösségre utalnak és nem annak egy részére, illetve a hiányuk annak egy másik részére.

A jelen kutatás a huszonöt év politikai kommunikációjában jelen volt szemiotikai erőforrásoknak a leírására vállalkozik. Egyfajta regisztert szeretnénk tehát összeállítani, az alkalmazott szemiotikai erőforrások listáját, de értelmezésekkel együtt. A politikai életre ugyanis ugyanazok a társadalomszemiotikai összefüggések érvényesek, mint bármely más területre: a politikai cselekvők kommunikálnak, ebben szemiotikai erőforrásokat alkalmaznak, hogy megértessék magukat, a befogadók pedig szintén szemiotikai erőforrásokat vesznek igénybe ahhoz, hogy megértsék a környezetükben található közléseket.

Minden kommunikáció szemiotikai erőforrásokat alkalmaz, és pedig – ahogyan feljebb olvasható – szituációk függvényében másképpen és másképpen, ráadásul mind az erőforrások között használója, mind a közlés célközönségének minden tagja, továbbá és nem utolsósorban a leírásra vállalkozó kutató másképpen és másképpen értheti az adott jeleket. Ezért első ránézésre a szemiotikai erőforrások teljes leírása végtelen, és elvileg is elvégezhetetlen feladat: véges, de feldolgozhatatlanul nagy mennyiségű kommunikációs aktussal kellene foglalkoznunk, és elvileg is végtelen számú interpretációs lehetőséggel, különösen mivel utólag kellene tudnunk leírni az alkalmazott jelek jelentését, lehetőleg az összes jelentéstulajdonítást. Azt gondoljuk azonban, hogy ezek a problémák nem nagyobbak a társadalomtudományi kutatás szokásos nehézségeinél. Ezeknek az áthágására szokás módszert alkalmazni.

Esemény és hálózat

A szemiotikai erőforrásokat valakik alkalmazzák, és pedig valamilyen szituációban. Feldolgozhatatlan mennyiségű szituációból állt a politikai kommunikáció a huszonöt év alatt, ezért kezelhető mennyiségűre kellett csökkenteni az esetek számát. Ehhez az esemény fogalmát hívtuk segítségül.

Esemény alatt azokat a politikai szituációkat értettük, amelyek a szokásosnál nagyobb mennyiségű politikai kommunikációs tevékenységet, úgynevezett médiavihart generáltak. Értelemszerűen az összefüggés fordítva is igaz: valamely történés attól vált eseménnyé, hogy a politikai megszólalók nagy intenzitású kommunikációs aktivitásba kezdtek körülötte. Azt feltételeztük, hogy az esemény kiprovokálta a jelhasználók mindkét típusának a megjelenését: mind az aktív nyilvános politikai kommunikátorokét, jelhasználókét, mind pedig az adott eseményt és a körülötte zajló kommunikációt megérteni akaró befogadó jelhasználókét.

A nyilvánosság, ezen belül a média anyagainak a gyűjtése és feldolgozása azt ígérte, hogy minden fontosabb kommunikátor láthatóvá válik a számunkra. A kommunikálók egy része politikus volt, más része egy-egy újság újságírója, megint mások értelmiségiként vagy szakértőként, esetleg olvasói levelek szerzőjeként, szervezetként stb. bukkant fel a gyűjtés során. A megszólalók hivatkoztak másokra, új értelmezési keretekben tárgyalták a bekövetkezett eseményt, vagy mások értelmezési kereteit követték ebben. Ezeknek a számbavételével rajzoltuk meg az adott esemény hivatkozási és diszkurzív hálózatait.

Ahogy ez a jelen bevezetés utáni tanulmányban olvasható, a hálózatok, főként az azonos értelmezési kereteket használók hálózatai tették lehetővé csoportok elkülönítését. Magától értetődő, hogy ha két politikai szereplő egy eseményt azonos értelmezési keretben, tehát azonos szavakkal és logikával tárgyal, akkor legalábbis az adott esemény vonatkozásában egybeesnek a szemiotikai erőforrásaik, tehát joggal merül fel a gyanú, hogy ugyanahhoz a politikai közösséghez tartoznak. Az egész 1990-től 1997-ig tartó időszakra nézve az összes megszólalóból négy elkülönülő csoportosulást tudtunk definiálni. Ezek a csoportosulások, amelyek tehát kommunikáló személyekből, szervezetekből és médiumokból álltak, képezték a kiindulópontokat a magyar politikai közösség szemiotikai erőforrásainak a felderítéséhez.

Közösségkutatás

A kutatás második felének a célkitűzése az így létrejött csoportosulásoktól eljutni olyan politikai közösségek definiálásához, körülírásához, amelyeket tehát az fog össze, az különböztet meg egymástól, hogy egyenként csak rájuk jellemző, őket identifikáló, azonosító, tehát specifikus szemiotikai erőforrásokat alkalmaznak. A hálózatkutatás révén definiált csoportosulások következésképpen csak hipotetikus politikai közösségek. Ez abban is megmutatkozott, hogy bár a hálózatkutatás Torgyán Józsefet és még egy-két politikust ugyanabba a csoportosulásba utalta, amelyikbe például Csurka Istvánt, a közösségkutatási eredmények nem tették lehetővé azt, hogy védhetően behelyezzük őket a népi radikális politikai közösségbe.³

A szemiotikai erőforrásokat öt csoportba soroltuk: aktorok, ügyek, metaforák/diskurzusok, csatornák, egyéb modalitások. Ezek egymással kombinálódva meghatározott időszakra nézve szemiotikai konfigurációkat alkotnak, más szóval: a kommunikációjának a dimenzióiként azonosítják a politikai közösséget. Egy-egy ilyen szemiotikai konfiguráció fogja számunkra felmutatni a politikai közösség kiterjedését.

³ Ennek az lett az egyik sajnálatos következménye, hogy az amúgy felettébb karakteres kommunikációt folytató Torgyán József végül kimaradt az első korszak leírásából.

Az adott közösség tagjai, de a közösséget kívülről figyelők is az alapján fogják fel az adott politikai közösséget, ahogyan azt számukra bizonyos aktorok (személyek, szervezetek, médiumok stb.) megjelenítik. Hasonlóképpen eligazítóak egy politikai közösség felfedezéséhez és azonosításához mind a beltágok, mind az outgroup számára a közösség által kultivált ügyeknek a köre. És ugyanezt az identifikáló és definiáló szerepet játsszák a specifikus metaforák/diskurzusok, kommunikációs csatornák és egyéb modalitások. Jellemző lehet egy politikai közösség számára az, hogy kik szólalnak meg a nevében, milyen ügyekre szokott a közösség reagálni, milyen a szóhasználata és a megszólalásainak a logikája, vannak-e főleg vele asszociálódó kommunikációs csatornái, és milyen például a látványvilága, a kommunikációs stílusa, melyek a megszólalásának a műfajai.

Mit kell pontosan tennie a kutatónak ahhoz, hogy a szereplők csoportosulásától eljusson a szemiotikai alapú politikai közösségekhez? Közös szemiotikai erőforrásokat kell keresnie.

Praktikusan szólva a következő történt a kutatásban.

A hálózatkutatás képezte a kiindulópontot. Ebből szereplőket nyertünk, velük kapcsolatban meglehetősen biztonsággal következtethettünk arra, hogy ugyanahhoz a politikai közösséghez tartoztak, jóllehet fel kellett készülnünk arra, hogy a későbbiekben egy-egy szereplő átkerülhet az egyik politikai közösségből egy másikba. Ezeknek a szereplőknek a széles értelemben vett kommunikációját vettük tehát szemügyre. A széles értelem azt jelenti, hogy a kommunikációt gyakorlatilag azonos terjedelműnek tekintjük a nyilvános viselkedéssel: beszédekkel, nyilvános tettekkel, gesztusokkal, diszkurzív és nem diszkurzív cselekvésekkel.

A hálózatkutatás nyomán előállt médiakör, valamint politikusi, közírói, értelmiségi, és szervezeti kör kommunikációját vettük először vizsgálat alá.

A médiumok kommunikációjának mikéntjét médiaminta segítségével vizsgáltuk. Az időszak egészére nézve minden egyes hónap valamelyik napján megjelent összes országos politikai és bulvár napilap került bele a mintába, tehát évi tizenkettő, ezen belül a március 15. és az október 23. körüli lapszámok mindegyike. A politikai hetilapok minden évben a március 15. és az október 23. utáni lapszámmal szerepeltek, kivéve a Magyar Fórumot, amelyikből minden évből hatot vizsgáltunk.⁴

A szereplők további részének a kommunikációját az Országgyűlési Napló és az MTI adatbázisából kiindulva tekintettük át. Az MTI nagy mennyiségű hírt közöl a politikai szereplőkkel

⁴ Terveztük a Magyar Rádió és a Magyar Televízió anyagainak hasonló minta alapján történő feltárását is, de itt áthághatatlan akadályokba ütköztünk. Például kiderült, hogy fontos politikai műsoroknak semmiféle felvétele nem található meg az intézményeknél.

kapcsolatban, továbbá lapszemléket is ad témákról és politikusokkal készült lapinterjúkról. A szereplők által az 1990 – 1997-es időszakban megjelentetett köteteket is megvizsgáltuk.

Mit kerestünk ezekben az Országgyűlési Napló-, MTI-, könyv- és médiaanyagokban? A kommunikáció öt dimenziójára vonatkozó nyomokat.

A hálózatkutatásból nyert szereplők kommunikációjának az áttekintésekor szükségképpen feltűnt, hogy pozitívan, a közösséghez tartozóként említenek más szereplőket, együttműködnek velük rendezvényeken, a szereplők beszélnek saját magukról, mégpedig mint az adott közösséghez tartozókról. Azokat a kommunikáló és a kommunikálók által említett szereplőket (személyeket, szervezeteket és médiumokat) definiáltuk a politikai közösség aktoraiként, amelyek a legsűrűbben említődtek meg a politikai közösségbe tartozókként. Ennek a körnek a kommunikációját külön is vizsgáltuk, jóllehet szinte mindig már a hálózatkutatás is megtalálta őket.

Természetesen rengeteg potenciális aktorra találtunk, hiszen például valamilyen minimális szinten minden SZDSZ-tag a liberális politikai közösség aktorának tekintendő. Valójában azonban csak egy nagyon kis részük képez szemiotikai erőforrást a liberálisok számára, mert a nagy nyilvánosságban csak ez a nagyon szűk kör asszociálja a belső és külső megfigyelők számára a liberális politikai közösséget. Szószerinti értelemben a liberális közösség létrehozatalában kulcsszerepet játszott valaki a párt szervezőjeként, de ha a közösség építését a nyilvánosság elől elrejtve folytatta, akkor az állampolgárok széles köre számára a személye nem identifikálta a liberális közösséget, tehát nem minősült a liberális politikai közösség szemiotikai erőforrásának.

A kommunikációban továbbá visszatérően megjelennek ugyanazok a társadalmi és politikai ügyek, ugyanazok a metaforák és diskurzusok, ugyanazok a csatornák és egyéb modalitások. És megfordítva: az MTI-t és a médiamintát a többi modalitás feltárásához is igénybe vettük: néztük a jelenlétüket az MTI-s hírfolyamban és a napi és hetilapokban. Itt is a legsűrűbben előforduló ügyeket, metaforákat és diskurzusokat, csatornákat és egyéb modalitásokat vettük alaposabban szemügyre és írtuk le az adott politikai közösség szemiotikai erőforrásaiként.

Hogy melyek voltak a legtöbbet előforduló aktorok, ügyek, metaforák/diskurzusok, csatornák és egyéb modális jellemzők, a kutatók döntötték el, hiszen ők foglalkoztak az anyaggal. Nem törekedtünk a gyakoriságok számszerűsítésére, így a kutatásnak ez a része valóban kvalitatívnak tekinthető.

Ügynek azokat az adott politikai közösség kommunikációjában hosszan és visszatérően jelen levő politikai témákat, issue-kat tekintettük, amelyekhez több diskurzus is kapcsolódott. Még inkább ügygé tette az adott issue-t az, ha diszkurzív és nem diszkurzív cselekvések sorozata is

kapcsolódott hozzá. Jellemző egy-egy politikai közösségre az, hogy mely politikai kérdéseket próbál rendszeresen a nyilvánosság napirendjén tartani. Például a jobbközép a magyar nemzeti történelem folytonosságának a helyreállítását visszatérően említette, és különféle megemlékezéseket, emléktábla avatásokat, rendezvényeket tartott az issue-val kapcsolatban.

Meglehet, hogy egy politikai téma az egyik politikai közösség kommunikációjában ügy, egy másikéban pedig diskurzus. Az utóbbi eset akkor áll fenn, ha az adott politikai közösségnek az adott kérdésben van ugyan mondanivalója, mégpedig valami olyan, amelyik nagyjából azonos logikával újra és újra elhangzik, amikor az adott ügy napirendre kerül, de maga a politikai közösség a kérdéssel kapcsolatban nem él kezdeményezéssel, csak reagál. Például a magyar nemzeti történelem folytonosságának a kérdése a jobbközép számára ügy, a többi politikai közösség viszont ezzel csak akkor foglalkozik, ha a jobbközép ezt mintegy kikényszeríti, akkor viszont jobbra ugyanazzal a diskurzussal, okfejtéssel, érvkészlettel mond róla véleményt. A diskurzus ugyanis szisztematikus, viszonylag koherens tudás valamilyen témáról. Visszatérő szókincs és érvkészlet jellemzi. Egy-egy politikai közösségre jellemző lehet az, hogy milyen a diskurzus készlete.

A diskurzusok és az ügyek is metaforákat alkalmaznak. A metafora olyan széles jelentésű szó, fogalom, kifejezés, szóösszetétel, amelyik rendszeresen visszatér egy politikai közösség kommunikációjában, és hosszú távon identifikálja a közösséget. A magyarság sorskérdései kifejezés a népi radikálisok egyik identifikáló metaforája volt időszakunkban. Mások is használták, de a leggyakrabban a népi politikai irányzat szókincsében fordult elő, ezért ennek a csoportosulásnak a szemiotikai erőforrása.

Egy politikai közösségre jellemzők lehetnek a maga kommunikációs csatornáit is. Például a jobbközép egyik korai találmánya az úgynevezett MDF-piac. Ezek valódi piacok voltak, de részben a jobbközép pártot is népszerűsítették. A Magyar Rádió műsorai közül a radikálisok csatornája a Vasárnapi Újság volt, a baloldalé a 168 óra. Az állampolgárok valószínűleg egy idő után megtanulták azt, hogy ha a Vasárnapi Újságban vagy a 168 órában valaki megszólal, vagy valamilyen téma ott pozitív kommentárban részesül, akkor az adott politikai közösségnek kedvező róla a véleménye.

Végül a politikai közösségeknek vannak további modalitásai is, tehát olyan szemiotikai erőforrásai, amelyek azonosítják a közösség tagjai és a kívülállók számára. Ilyen lehet például a látványvilág, a nemzeti színek már említett hangsúlyos alkalmazása, avagy hiánya a politikai közösség látványvilágából. Ilyen lehet az aktorok, az írott és elmondott szövegek stílusa, de akár a zenei világ is. Mihelyt a közlésben megjelenik az adott szemiotikai erőforrás, azonnal tudható, hogy melyik politikai közösség kommunikációjával állunk szemben.

A továbbiakban tehát politikai közösségenként fogjuk bemutatni a legsűrűbben és leghangsúlyosabban használt aktorokat, ügyeket, metaforákat és diskurzusokat, csatornákat és egyéb modalitásokat. Még egyszer: a politikai közösségek ezeket szemiotikai erőforrásokként használták, tehát nem azt fogjuk leírni, hogy milyenek voltak ezek az aktorok, csatornák stb. önmagukban, hanem azt, ahogyan a politikai közösségek őket alkalmazták, megkonstruálták. Bármilyen legyen is a zenetörténet véleménye egy dallamról, a művészettörténeté egy formavilágról, az eszmetörténeté egy politikai fogalomról, a társadalomszemiotikai megközelítés számára csak az a fontos, ahogyan az adott politikai közösségben éppen akkor és éppen ott alkalmazták és megérthették.⁵

A megértést, azt tehát, hogy vajon hogyan is érthette a politikai közösség egyik tagja a másik által alkalmazott szót és gesztust, szemiotikai erőforrást, az interakcionizmus felfogása szerint kezeljük. Mivel nem hatolhatunk be a befogadó tudatába, hogy ott fürkesszük ki ezek jelentését, továbbá nem képzeljük azt sem, hogy a kutató jelentéstulajdonítása az autentikus értelmezés, ezért beérjük a reakciók vizsgálatával. A reakciók pedig kétféleképpen érthetők: iterációként és deklarációként. Iteráció alatt azt értjük, amikor egy fogalom, gesztus, bármilyen szemiotikai erőforrás rendszeres használatba kerül a politikai közösségben. Például Antall József arról beszél, hogy az MDF-ben három eszmei irányzat van jelen, s ezt többen is megismétlik vagy a miniszterelnökével megegyező szóhasználattal, vagy attól alig eltérve. A deklaráció pedig az a gesztus, amikor akár riporter kérdésre, akár a közvélemény-kutatások alkalmával emberek az adott politikai közösség szemiotikai erőforrásai mellett tesznek tanúbizonyságot. Ilyen az az eset, amikor a saját aktorukat támogatják a népszerűség-kutatásban, a politikai közösségük ügyét minősítik fontosnak, a közösség érveit tekintik elfogadhatónak egy kérdésben, részt vesznek a politikai közösség rendezvényein, és politikai szempontból felettébb fontos pontként: az adott politikai közösség pártjára és politikusára szavaznak a választásokon.

Nem objektív politikai életrajzokat, médiatörténeteket, párttörténeteket vagy politikatörténeteket adunk tehát, hanem annak az alakulását, ahogyan egy-egy politikai közösség megkonstruálta és átkonstruálta saját magát ezeknek a szemiotikai erőforrásoknak a segítségével.

Az utóbbi pont megérdemel még néhány mondatot. A konstruktivista megközelítés eleve a folyamatos átkonstruálás pillanatnyi eredményeként fogja fel a társadalmi jelenségeket. Éppen ebben áll antiesszencialista jellege: a politikai közösségnek nincsen folyamatosan létező, változatlan lényege, például valamilyen intézményes konstelláció formájában. Torgyán Jó-

⁵ Ugyanakkor a zenetörténet, művészettörténet és eszmetörténet annak a tisztázásában segíthet, hogy milyen *potenciális* jelentései lehettek egy-egy szemiotikai erőforrásnak.

zsef, a médiaháború ügye, a nemzet metaforája, egy-egy napilap, és a látványvilág nem egyszer s mindenkorra adott, hanem ismételtetést, iteráció általi folyamatos életben tartást igényel, folyamatosan performálni kell, különben eltűnik, megszűnik politikai tényként, és különösen politikai kommunikációs tényként létezni. Hasonlóképpen a politikai közösség. Akkor jön létre, addig tart térben és időben, amikor a rá jellemző szemiotikai erőforrások létrejönnek, és ameddig tartanak.

Kutatásunk szempontjából ugyanis nem más, mint a kommunikáció szemiotikai erőforrásai konstituálják a politikai közösségeket. Ez közelebbről azzal jár, hogy egy szemiotikai konfiguráció egy-egy időszakban kibővíülhet egy újabb szemiotikai erőforrás belépésével; például a politikai közösség kommunikációjában elkezdnek sűrűn emlegetni és ismételtetni egy új aktort, egy új ügyet, metaforát, csatornát, képi elemet stb. Az új elem specifikus konstruktumként így az identifikáló erőforrásává lesz az adott közösségnek, ami azt is jelenti, hogy megjelenésével az utóbbi átalakul, átépül. És persze mindez fordítva is végbemegy: valaki vagy valami többé nem az iteráció tárgya, és így nem identifikálja sem befelé, sem kifelé a politikai közösséget; az illető vagy teljesen eltűnik a politikai kommunikációból, vagy egy másik politikai közösség aktorává válik, tehát ezt a másik politikai közösséget fogja ettől kezdve a személye révén identifikálni, azonosítani. Például Csurka István hosszú ideig identifikáló aktora a jobbközép politikai közösségnek, majd a közösség kizárja, mint nem hozzá tartozót konstruálja meg, s onnantól kezdve Csurka István aktorként mint egy másik politikai közösség azonosító konstruktuma jelenik meg.

Mi értelme a kutatásnak?

Megtudhatjuk általa azt, hogy milyen kommunikációs folyamatok zajlottak a magyar politikai életben, és pedig abból a szempontból, hogy ezek hogyan tették lehetővé politikusok és szervezetek, állampolgárok és mozgalmak összekapcsolódását, közös fellépését, azonos irányban történő szavazását. A politikai közösségek kommunikációs alapú képződése, megképződése azt foglalja magába, hogy emberek és csoportok egyformán kommunikálnak, és, ennek feltételezhető következményeképpen, vélhetően egyformán is cselekszenek például a választások vagy a tüntetések, a népszavazások és a petíció aláírások, a nagygyűlések és a közvélemény-kutatások megkeresésére történő válaszadás alkalmával.

A politikai viselkedésre vonatkozó általános kérdésen túl a kutatás felmutatja azokat az átjárókat, amelyeken keresztül egy-egy politikus, szervezet vagy állampolgár átjuthatott az egyik közösségből a másikba, az egyik identitástól a másikig. Nem az okait, a politikai stratégia és

taktika területéhez tartozó megfontolásokat kutatjuk itt, hanem a kommunikációs eszközöket, amelyek az átlépéseket és ezeken keresztül a politikai közösségek átépülését, összeolvadását és szétválását lehetővé tették, elősegítették vagy éppen gátolták pusztán kommunikációs alapon. Például az egyik politikai közösségben megjelennek olyan szemiotikai erőforrások, amelyek addig csak egy másikra voltak jellemzők. Akár akarva, akár akaratlanul történik ez, a változás lehetővé teheti addig más politikai közösséghez tartozó, mással azonosuló állampolgárok, politikusok és szervezetek közeledését vagy csatlakozását az adott, szemiotikai szempontból terjeszkedő politikai közösséghez.

Ilyen értelemben a szemiotikai erőforrások nemcsak az identifikáció eszközei, erőforrásai, hanem a politikai harcban is játszhatnak erőforrás szerepet. Erre akkor kerül sor, amikor a politikai cselekvő akaratlagosan hagy fel bizonyos szemiotikai erőforrások alkalmazásával és állít hadrendbe másokat. A végett teszi ezt, hogy esetleg megszabaduljon bizonyos korábbi harcostársaitól, ugyanakkor több új bajtársat nyerjen, akár a támogató politikusokat, akár a támogató szervezeteket, vagy az állampolgárokat tekintve.

A kutatás értelme és haszna az is, hogy új módon közelíti meg a politikai közösség kérdéskörét: az intézményes megalapozottságtól ellép olyan dimenziók felé, amelyek végiggondolhatóvá teszik a politikai közösség kommunikáció általi folytonos újrakonstruálódásának a mikéntjét. Így érthetőbb válhatnak az átépülések, az, ahogyan egy-egy politikus, párt vagy médium az intézményes illeszkedése ellenére kivált egy politikai közösségből, avagy megfordítva: a szemiotikai erőforrások alapján képes volt áthidalni az intézményes szembenállás szakadékát.

Végezetül arra a sajátosságra kell még felhívni a figyelmet, hogy ebben a kutatásban nem egy már készen talált eljárást emeltünk le a módszerek könyvespolcáról, hanem a kutatás mikéntje együtt formálódott az anyagfeldolgozás előrehaladásával, mert a járatlan úton folyvást módszertani, majd megírásbeli kérdésekkel szembesültünk, s ezeket menet közben kellett megválaszolni. Azt reméljük, hogy az első időszak komoly erőfeszítést igénylő és sok zsákutcával járó munkája nyomán teoretikusan védhető és praktikusán alkalmazható módszerhez jutottunk, amelyik sokkal egyszerűbben fogja irányítani a következő két időszak anyagának a feldolgozását.

Hivatkozott irodalom

Balázs Géza - H. Varga Gyula - Veszelszki Ágnes (2005) *A magyar szemiotika negyedfél évtized után*. Líceum Kiadó, Budapest – Eger.

Bene Márton (2016): Kommunikációs hálózatok és politikai közösség. *Politikatudományi Szemle*, 1.

Kapitány Ágnes - Kapitány Gábor (1991) Politikai szimbólumok. In: Kurtán Sándor, Sándor Péter, Vass László (szerk.) *Magyarország politikai évkönyve 1990-ről*. DKMKA, Budapest.

Kapitány Ágnes - Kapitány Gábor (1995) Az 1994-es választási kampányfilmek szimbolikus és értéküzenetei. In: Kurtán Sándor, Sándor Péter, Vass László (szerk.) *Magyarország politikai évkönyve 1994-ről*. DKMKA, Budapest.

Kiss Balázs (2016) Esemény, hálózat, szemiózis. *Politikatudományi Szemle*, 1.

Szabó Gabriella (2016): Politikai kommunikáció és közösség. *Politikatudományi Szemle*, 1.

Voigt Vilmos - Balázs Géza (2003): *A kezdetektől a máig. A modern magyar szemiotika olvasókönyve*. Magyar Szemiotikai Társaság, Budapest.

White, Hayden (1973) *Metahistory. The Historical Imagination in 19th-Century Europe*. Johns Hopkins University Press, Baltimore.

Bene Márton:

Politikai kommunikációs hálózatok, 1990-1997

Bevezetés

A jelen tanulmány az első korszak hálózati eredményeit mutatja be. A hálózatelemzés központi szerepet tölt be kutatásunkban, elsődleges célja politikai kommunikációs protoközösségek elkülönítése egyes események kommunikációs hálózatainak feltárásán keresztül. A hálózatok vizsgálata ezen túlmenően is sok dolgot elárulhat a korszak politikai kommunikációjának szerveződéséről, tipikus jegyeiről, jellemzőiről. Hálózataink a korszak három nagy jelentőségű eseményének kommunikációs szerveződését három különböző kommunikatív dimenzióban próbálják megragadni. Az egyes eseményeket körülölelő kommunikációs aktivitásokat a hivatkozások, a csatornahasználat és az értelmezések szintjén is elemeztük, ezáltal meglehetősen sokoldalú képet kaptunk a korszak nyilvánosságának szerveződéséről a vizsgált események tükrében. Bár a kiválasztott események csak kiragadott pillanatképek a korszak egészéből, ezek kimerevítése olyan sajátosságokat mutathat meg, melyek, ha visszatérően jelennek meg az egyes eseményeinkben, akkor a korszak politikai kommunikációjának lényeges vonásainak tekinthetők. A kutatásban elemzett három esemény az 1992-es Csurka-tanulmány, az 1994-es választási kampány, valamint az 1995-ös Bokros-csomag volt, az elemzés tárgya pedig az ezeket körülölelő, a nyilvánosságban zajló politikai kommunikációs aktivitások és küzdelmek.

A dolgozat első felében az alkalmazott módszert, annak sajátosságait valamint az adatfelvétel módját mutatjuk be, majd ezt követően térünk rá a három esemény összehasonlító elemzésére. Elsőként a hivatkozási hálózatok elemzését végezzük el, ezt követi a csatornahálózatok vizsgálata, majd a legrészletesebben a diszkurzív hálózatokból kirajzolódó mintázatokat értelmezzük. A következtetések levonása reményeink szerint hozzásegít az 1990 és 1997 közötti magyar politikai kommunikáció és nyilvánosság jobb megértéséhez.

Módszer¹

Lehetőségek és korlátok

A módszer részleteinek ismertetése előtt röviden ki kell térnünk arra, hogy az általunk alkalmazott hálózatelemleti megközelítésnek milyen sajátosságai vannak, illetve milyen lehetőségekkel és korlátokkal kell szembenéznünk.

Megközelítésünk néhány tekintetben eltér a bevett hálózatelemzési megközelítésektől. Ennek oka, hogy alkalmazásának célja és fókuszja sok tekintetben különbözik a hálózatkutatásban megszokottaktól. Az egyik legfontosabb különbség, hogy míg a hálózatkutatás leggyakrabban személytelen adatokkal dolgozik, a mi esetünkben nagyon is fontos a csomópontok által megtestesített szereplők személye. A személytelen adatokkal dolgozó hálózatelemzések általánosítható tendenciákat akarnak feltárni, valamint oksági magyarázatokra és hatásokra fókuszálnak. Ezzel szemben kutatásunk konkrét politikai szereplők viszonyainak feltárására összpontosít, arra, hogy ezeknek a szereplőknek a kommunikációja és az azon keresztül létrehozott kapcsolataik milyen közösségi mintázatokat hoznak létre. A hálózatelemzés alkalmazásának elsődleges célja a kommunikáción keresztül megragadhatóvá tenni a politikai közösségeket, azok belső és egymás közti viszonyait, szereplőit. Éppen ezért megközelítésünk sokkal inkább leíró, mint magyarázó jellegű. Az alkalmazott hálózatelemzés legnagyobb előnye a kutatás számára, hogy makroszinten egzakt módszerekkel teszi megragadhatóvá a politikai kommunikáció által megtestesített politikai közösséget vagy közösségeket. Mezo szinten, az egyes közösségek, részközösségek szintjén, a kvantitatív eszközök mellett a hálózatelemzés fontos hozzáadott értéke a vizualizációs eszközök, amelyekkel a közösségek belső viszonyainak áttekinthető és jól alátámasztható elemzését végezhetjük el.

A lehetőségek mellett azonban nem elhanyagolható korlátai is vannak a hálózatelemzés alkalmazásának. Ezek a korlátok elsősorban a módszer közösségkonceptiójához kötődnek. A hálózatelemzés során a közösségeket az kommunikátorok közötti kapcsolatok alapján különítjük el. Fontos azonban, hogy ezek a kapcsolatok, a valódi kapcsolatokkal ellentétben, homogének. Megközelítésünkben két kommunikátor közötti kapcsolatnak az interakciót valamint a hasonlóságot tekintjük, azonban interakció és interakció, valamint hasonlóság és hasonlóság között minőségi különbséget nem teszünk, csak mennyiségit. Az általunk konstruált kapcsolat nem nézi az interakció jellegét, pusztán azok mennyiségét két szereplő között, ahogyan a különböző szereplők között az ugyanolyan erősségű hasonlóságot jelző kapcsolat is nagyon eltérő.

¹ Ez a fejezet korábbi, a témában megjelent tanulmányom (Bene, 2016) vonatkozó fejezetének átdolgozott változata.

rő mintázatokat takarhat. Az interakciók és hasonlóságok heterogenitását tehát a kvantitatív hálózatelemzés nem tudja megragadni.

A hálózatelemzés a politikai közösségek feltárásának azonban csak a kiindulópontját jelenti. Az elemzések alapján kirajzolódó közösségeket a kutatás későbbi fázisában kvalitatív módszerekkel vizsgáltuk, pontosítottuk, amelyek feloldották a módszer rigiditásából fakadó közösségkoncepció korlátait.

Kommunikátorok és kapcsolatok

A projekt során hálózatkutatást mindig konkrét események kapcsán végeztünk. Esemény alatt olyan politikai történéseket értünk, melyek egy adott időszakon keresztül a nyilvánosságban zajló kommunikációk jelentős részének a tárgyát képezte. A korszakból elméleti szempontok alapján három eseményt választottunk ki, és az ezek körül kirajzolódó nyilvános kommunikációt több dimenzió mentén vizsgáltuk hálózatelemzési eszközökkel. Egy eseményhez több hálózat is tartozik, azonban minden hálózat az adott esemény körüli kommunikációs tevékenységet rögzíti különböző módokon. A hálózat szereplőiből és a köztük lévő kapcsolatokból áll.

Kommunikátorok

Az egyik legfontosabb kérdés, hogy kiket tekintünk kommunikátoroknak a hálózatban, hiszen ezek között a kommunikátorok között nézünk többféle kapcsolatot és belőlük konstruáljuk meg a politikai protoközösséget. Elméleti döntésünk értelmében hálózatunk kommunikátora minden olyan szereplő, aki az adott esemény kapcsán nyilvános kommunikációt folytat. Kommunikátor lehet médium, szervezet, intézmény, politikus vagy egyéb természetes személy. Hálózatunk tehát heterogén jellegű, magába foglal minden kommunikációra képes szereplőt. Ennek a döntésünknek hátrányai és előnyei is vannak. Az eltérő típusú „kommunikátorok” természetükből fakadóan eltérő módon folytatnak kommunikációt. Egy médium minden bizonnyal többet kommunikál, és jobban rá van utalva arra, hogy más kommunikátorok megszólalásaira hivatkozzék, mint egy politikus. Ugyanakkor azt is látni kell, hogy a nagymértékű variancia akkor is elkerülhetetlen, ha kommunikátorainkat egyetlen szereplőtípusra korlátozzuk: egy vezető politikus és egy kevésbé ismert képviselő, vagy éppen egy napilap vagy egy hetilap kommunikációmódjában szintén jelentős mértékű eltérések lehetnek. Mindezzel együtt ezeket a természetes eltéréseket az elemzés során mindig szem előtt kell tartani. A heterogén hálózat legfontosabb előnye viszont az, hogy a kommunikációs hálózat a maga valójában,

torzítatlanul tárul fel előttünk: típustól függetlenül azok a kommunikátorok kerülnek központi pozícióba, akiknek a hangja valóban a lehangosabban hallatszik az adott esemény nyilvános diskurzusában.

Az egyes eseményeknél a hálózatban szereplők körét hólabda módszerrel jelöljük ki. Kezdőpontjainkat az országos médiumok jelentik, és a médiumok hivatkozásain keresztül bővítjük szereplőink körét. A hivatkozott szereplőknek (természetes személyek, szervezetek, intézmények, további médiumok) szintén összegyűjtjük az esemény során elhangzott nyilvános megnyilatkozásait, és az általuk hivatkozott szereplőkkel tovább bővítjük az adatbázist. Mindezt a „kör” bezárulásáig folytatjuk, azaz addig, ameddig új szereplőkkel bővíthető az adatbázis.²

Minden egyes kommunikátor státuszát is rögzítettük. A következő kategóriákat alkalmaztuk ebből a célból: politikus, szakértő, értelmiségi, hazai médium, külföldi médium, szervezet. Szakértő alatt olyan nem politikus megszólalókat értettünk, aki adott szakkérdéshez saját szakértelme alapján szól hozzá, értelmiségi pedig az, aki nem a kérdés szakértőjeként szólal meg. A Bokros-csomag esetében a korábbi kategóriák mellett a „civil” kategóriáját is bevezettük, mely alatt elsősorban az érdekvédő pozícióból megszólaló szereplőket valamint a szakértői-értelmiségi megkülönböztetés által le nem fedhető civil szereplőket értettük. A besorolásban a szakértő, az értelmiségi illetve a civil elkülönítése néha nehézséget jelentett, hiszen ezek között a kategóriák között nagyon keskenyek a határok. Éppen ezért az elemzés során általában együtt tárgyaljuk őket. Politikusok esetében a párthovatartozást is rögzítettük.

Kapcsolatok

A kutatás során többféle kapcsolatot vizsgálunk a hálózat kommunikátorai között. Az első és egyúttal legfontosabb vizsgált kapcsolat az interakció.

Az interakció az egész projekt egyik központi fogalma, amely a projekt korábban megjelent tanulmányaiban (lásd: Kiss, 2016; Szabó, 2016), valamint a kutatócsoport tagjainak korábbi kutatásaiban is nagy hangsúlyt kapott (Bene, 2016; Kiss et al, 2014; Szabó, 2014, Szabó – Bene, 2015a, 2015b stb.) Kutatásunkban interakciónak a hivatkozást tekintjük. A nyilvános kommunikációban más kommunikátornak az esemény kapcsán elhangzott kommunikációjára történő hivatkozást rögzítjük interakcióként, ezáltal pedig kapcsolatként. Interakció tehát egy akció és reakciója között jöhet létre. Konceptualizálásunk jól illeszkedik kutatásunk megköze-

² A határon túli szereplőkre történő hivatkozások a hálózat határait jelentik. Bár a nyilvános kommunikáció globalizálódása és határokon átnyúló jellege fontos kérdés (lásd: Szabó, 2014), kutatásunk ennek vizsgálatára nem vállalkozik, pusztán a magyar politikai kommunikációs közösségeket szeretnénk megismerni. A határon túli szereplőkre történő hivatkozásokat rögzítettük, a határon túli csatornában elhangzott megnyilatkozásoknak azonban már nem mentünk utána, ezek tehát csak a rájuk való hivatkozásokon keresztül szerepelnek a hálózatban.

lítéséhez, amely a politikai kommunikáció alkotóelemének tekinti a kommunikációs kezdeményezésre adott reakciót. Megközelítésünk szerint ugyanis amennyiben egy kommunikációnak szánt cselekvésre nem érkezik reakció, akkor az nem válik kommunikációssá (Kiss, 2014: 9.o).

A hálózatelemzést azonban nem csak a kommunikátorokkal és interakciókkal kapcsolatban szeretnénk felhasználni, hanem a más dimenziók, így a csatornák és a diskurzusok elemzésében is. Ezekben az esetekben azonban nem közvetlen kapcsolatokat vizsgálunk, hanem sokkal inkább hasonlóságon alapuló kapcsolatokat hozunk létre. Ezeket egyoldalúvá transzformált kétoldalú hálózatok segítségével elemezzük. A kétoldalú hálózatok (two-mode network; bipartite network – lásd: Davis et al. 1941, Borgatti et al. 2013) olyan hálózatok, amelyek két kommunikátortípus közötti kapcsolatokat vizsgálják. A csatornák kapcsán például a kommunikátorok egyik típusát a természetes személyek (politikuskok, szakértők, értelmiségiek stb.), másik típusát pedig a médiumok jelentik. A kétoldalú hálózatban csak a különböző típusú szereplők kapcsolódhatnak egymáshoz, azonos típusú szereplők között nem lehet kapcsolat. Jelen esetben tehát természetes személyek kapcsolódnak médiumokhoz, de más természetes személyhez, vagy médiumok médiumokhoz nem kapcsolódhatnak. A kapcsolat definíciója esetünkben az, hogy melyik politikai szereplő melyik médiumban nyilvánul meg közvetlenül. Ha „A” politikus interjút ad vagy kérdésre válaszol „x” médiumnak, akkor „A” politikus és „x” médium között van egy kapcsolat.

Az elemzés érdekében azonban érdemes egyoldalúvá alakítani a hálózatot (lásd: Borgatti et al, 2013), hiszen kevés hálózatelemzési eszköz áll rendelkezésre kétoldalú hálózatok elemzésére. Ha a hálózatunkat a természetes személyek irányába alakítjuk át, akkor egyoldalú hálózatunkban a kommunikátorok a természetes személyek, és a hálózat a közöttük létrejövő kapcsolatokból áll. Ha a médiumok irányába homogenizáljuk a hálózatot, akkor két médium között annál erősebb a kapcsolat, minél hasonlóbb a rajtuk keresztül megszólaló politikuskok köre (ennek alkalmazására lásd, Szabó – Bene, 2015a). A kétoldalú hálózat elemzésénél nem szabad elfelejtenünk, hogy itt két kommunikátor közötti kötés pusztán hasonlóságot jelent, nem pedig valódi interakciót. Ezáltal azonban megvizsgálhatjuk, hogy önmagában a csatorna-használat hasonlósága létrehoz-e közösségeket a magyar politikai kommunikációs térben.

Hasonló elven elemezzük a kutatás harmadik dimenzióját jelentő diskurzusokat is. Itt részben Philip Leifeld adatgyűjtési koncepciójára támaszkodunk (Leifeld, 2012), de az elemzési eszközeink megegyeznek a többi hálózatunk esetében használt eszközökkel. Hálózatunk itt is kétoldalú hálózat, ahol az egyik oldal szereplői megegyeznek az interakciós hálózatunk szereplőivel. A másik oldal szereplői viszont ebben az esetben nem egyéni vagy kollektív léte-

zők, hanem diszkurzív keretek (*frame*). Mit is jelent ez a gyakorlatban? Kvalitatív tartalom-elemzés segítségével elkülönítettünk az adott eseményre jellemzőnek tekintett értelmezési kereteket, azaz az eseményhez való viszonyulás olyan általánosabb mintáit, amelyek leginkább leírják az általános diskurzust. A csatornahálózathoz hasonlóan az első lépésben itt is kétoldalú hálózatot hoztunk létre. Az egyes szereplőket megnyilatkozásaik alapján az elkülönített keretekhez rendeltük hozzá, tehát a szereplők nem egymáshoz, hanem diszkurzív keretekhez kapcsolódnak.

Az elemzésre alkalmas hálózatot ebben az esetben is átalakítjuk egyoldalú hálózattá: csak az interakciós hálózathoz ismert kommunikátorok szerepelnek benne, akik között a kapcsolatot a nyilvános megnyilatkozásaikban használt diszkurzív keretek hasonlósága adja.³ Annál erősebb kapcsolat áll fenn két kommunikátor között, minél hasonlóbb a diszkurzív keretekhez való kapcsolódásuk mintázata, azaz minél hasonlóbban értelmezik az adott eseményt. Ezáltal diskurzusközösségeket hozhatunk létre, vagy éppen megtalálhatjuk a diszkurzív közvetítő szereplőket is, akik összekötő szerepet töltenek be két diszkurzív közösség között.

Nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy a fentiekben részletezett különböző kapcsolattípusokban megragadott dimenziók a politikai közösség-képződésének dimenziói, tehát a politikai

³ A kétoldalú hálózathoz egyoldalúvá alakítást eltérő képlet alapján végeztük el a csatorna- illetve a diszkurzív hálózathoz. Ennek oka, hogy a csatorna-hálózathoz a nagyszámú szereplő között jóval kevesebb kapcsolat van, mint a diszkurzív hálózat esetében. Ezért míg a csatorna-hálózathoz két médium között már egyetlen mindkettő által megszólaltatott szereplő is fontos kapcsolatot jelent, addig a kisszámú értelmezési kerethez való kapcsolódás jóval sűrűbb hálózatot eredményezne. Míg tehát a politikusok jelentős része csak kisszámú médium összekapcsolására képes, addig még a legkevésbé használt keret is a szereplők egy jelentős részét összekapcsolhatja – még azokat a kommunikátorokat is, akik az adott értelmezési keretet csak elvétve alkalmazzák az esemény során. Ezért, míg a csatorna-hálózathoz indokoltnak látszik a kapcsolódások tiszta száma alapján megalkotni az egyoldalú hálózatot, addig a diszkurzív hálózatot inkább normalizált formában alakítottuk egyoldalúvá. Ez azt jelenti, hogy utóbbi hálózatban nem a kommunikátorok és a keretek közötti kapcsolódások számát, hanem annak arányát vettük figyelembe a hasonlóság mértékének kiszámolásakor. Azt néztük, hogy az adott értelmezési keret az adott személy az összes értelmezésének hány százalékában alkalmazza, és azok között a szereplők között jött létre erős kapcsolat, akik hasonló arányban alkalmazták az elkülönített értelmezési kereteket. Mindezek alapján a csatorna-hálózathoz a következő képletet alkalmaztuk két szereplő közötti kapcsolat erősségének kiszámításakor: $\sum \left(\frac{W_{ax} + W_{bx}}{|W_{ax} - W_{bx}| + 1} \right) * \left(\frac{W_{ax} * W_{bx}}{(W_{ax} * W_{bx}) + 0,001} \right)$, ahol W_{ax} az a médium és x szereplő közötti kapcsolódás értéke (x szereplő a médiumban való közvetlen megszólalásainak száma), míg W_{bx} a b médium és x szereplő közötti kapcsolódás értéke (x szereplő b médiumban való közvetlen megszólalásainak száma). A szorzat első elemében található számláló az abszolút értelemben vett értékek nagyságának, míg nevezője a különbség nagyságának a végső értékben játszott fontos szerepét biztosítja. A képlet második eleme teszi lehetővé, hogy ha a két érték valamelyike 0, akkor az adott szereplőhöz tartozó egész érték 0 lesz, más értéknél azonban az 1-hez közeli értéke miatt alig befolyásolja az egyenlet értékét. A diszkurzív hálózat normalizált adatai esetében a kétoldalú transzformációhoz a következő képletet alkalmaztuk: $\sum 1 - |W_{ax} - W_{bx}|$, ahol W_{ax} az a médium és x keret közötti kapcsolódás értéke, míg W_{bx} a b médium és x keret közötti kapcsolódás értéke. Ez az érték minden cella esetében 0 és 1 közötti értéket vehet fel, és a képlet az ezek közötti különbségeket adja össze. Fontos megjegyezni, hogy ezek a képletek eltérnek a korábban publikált tanulmányokban (Bene, 2016; Mihályffy et al, 2016) alkalmazott átalakítási módszertől, ezért az eredmények is némileg eltérhetnek az ott közöltektől. Az idézett tanulmányokban Opsahl (2013) átalakítási módszerét alkalmaztuk, de meggyőződésünk szerint a fentiekben közölt képlet pontosabban képes megragadni a hasonlóságot két szereplő között, mint a korábban alkalmazott módszer.

közösségeket az összes dimenzió figyelembe vételével kell leírunk. A többféle létrehozott hálózat azonban csak az adott dimenzióra vonatkozóan rögzíti a politikai protoközösséget, protoközösségeket. Az eredmények szintetizálását megkönnyíti, hogy mindegyik hálózatban ugyanazok a kommunikátorok szerepelnek. A hálózatelemzésből kirajzolódó politikai protoközösségeket ezek együttes értelmezéséből, valamint egymásra vetítéséből határozhatjuk meg.

1. táblázat: Az egyes események kapcsán vizsgált hálózatok

Dimenzió	Kommunikátorok	Kapcsolat	Hálózattípus	Kapcsolat jellege
Interakció	Kommunikátorok	Hivatkozás	Egyoldalú hálózat	Súlyozott, ^a irányított ^b
Csatorna	Médiumok	Megszólalói hasonlósága	Kétoldalú hálózatból átalakított egyoldalú hálózat	Súlyozott, szimmetrikus
Diskurzus	Kommunikátorok	Értelmezési keretek használatának hasonlósága	Kétoldalú hálózatból átalakított egyoldalú hálózat	Súlyozott, szimmetrikus

^a Súlyozott hálózatoknál nem csak a kapcsolatok létét rögzítjük, hanem minden kapcsolathoz tartozik a kapcsolat erősségét kifejező érték.

^b Irányított hálózatok esetében nem csak a kapcsolat létét, hanem annak irányát is jelezzük. Szimmetrikus hálózat esetében a kapcsolatnak nincsen iránya.

A hálózatok elemzése

A közösségek elkülönítésekor a legfontosabb általunk használt mutató a modularitás. A modularitás egy adott közösség-felosztás „jóságát” méri (lásd: Clauset et al. 2004). Azt nézi, hogy az adott közösségen belül mennyivel van több kötés, mint amennyi hasonló karakterisztikákkal rendelkező hálózat esetében (csomópontok, kötések száma) véletlenül is várható lenne. A mérőszám maximum értéke 1, ez a közösségek tökéletes elkülönülését jelzi. 0 érték esetében a felosztott közösségeken belül nem összpontosul több kötés, mint ami véletlenszerűen várható lenne. A mutató minimum értéke -0,5, a negatív érték pedig azt jelenti, hogy kevesebb kötés összpontosul a közösségeken belül, mint azt véletlenszerűen várhatnánk. Bár nehéz pontosan meghatározni, hogy mekkora modularitás-értéktől beszélhetünk releváns közösségstruktúráról, az irodalomban gyakorta használt 0,3-as értéket, mint viszonyítási pontot elfogadhatónak tartjuk (Clauset et al, 2004).

Azonban nem csak előre meghatározott közösség-felosztások „jóságát” mérhetjük, hanem léteznek modularitás-maximalizáló algoritmusok is, amelyek célja hálózatunkban azt a közösségfelosztást megtalálni, amely a legnagyobb modularitásértéket adja ki. Mi ezek közül a kötés-közöttiségen alapuló közösség-felosztás (továbbiakban KKA) algoritmusát használjuk, hiszen ez súlyozott és irányított hálózatok esetében is használható (lásd: Newman – Girvan 2004). Ennek lényege, hogy úgy próbál a hálózatunkban értelmes közösségeket elkülöníteni, hogy eltávolítja a legmagasabb közöttiség értékekkel rendelkező kötéseket, azaz azokat, amelyeken a legtöbb legrövidebb út halad át. Ezt azért teszi, mert feltételezi, hogy az ilyen kötések azért vannak középponti szerepben, azért tudja két csomópont a legkönnyebben ezen a kötésen megközelíteni egymást, mert elkülönülő közösségeket kapcsol össze. Ezért ezek eltávolításával egymástól teljesen elkülönülő közösségekhez jutunk. Ez iteratív folyamat, melynek során minden egyes lépésben más és más kötés eltávolításával újabb és újabb közösségfelosztásokhoz jutunk. Az algoritmus azt a felosztást tárja elénk, amelyik a legnagyobb modularitás értékkel rendelkezik.

Az egyoldalúvá konvertált kétoldalú hálózatok esetében (csatornahálózat, diszkurzív hálózat) nagyon sűrű hálózatok jönnek létre. A csatornahálózatnál ez annak köszönhető, hogy már egyetlen közös megszólaló is kapcsolatot létesít két médium között, míg a diszkurzív hálózatnál a normalizált értékek miatt minden szereplő között van kapcsolat, pusztán azok súlyában van eltérés. Bár a legjobb közösségfelosztás megtalálásakor a KKA algoritmus nem csak a kötések létét, hanem azok súlyát is figyelembe veszi, kísérleteink szerint a kötések pusztá léte jóval nagyobb mértékben számít, mint azok súlya. Átalakított hálózataink sűrűsége mögött azonban nagyon eltérő „erősségű” kapcsolatok vannak, ezért indokolt lehet a súlyok fokozottabb figyelembevétele. Éppen ezért az algoritmust nem csak a teljes hálózatra futtatjuk le (mely a csatornahálózatnál nagy valószínűséggel, a diszkurzív hálózatnál pedig biztosan 0 körüli értéket mutat), hanem olyan hálózatokra is, amelyek csak az átlagosnál magasabb súlyllyal rendelkező kötéseket, valamint a legfelső kvartilisnél magasabb súllyal rendelkező kötéseket tartalmazzák. Ezekből a hálózatokból tehát eltávolítjuk a gyengébb kapcsolatokat, így nem kell félnünk attól, hogy a kötés pusztá léte, legyen akármilyen gyenge is, nagy szerepet játszik a legjobb közösségfelosztás megtalálásában.

Azonban nem csak a konkrét közösségek elkülönítése érdekel minket, hanem a teljes magyar politikai közösségnek az eseményekből kirajzolódó kommunikációs szerkezete is. Ehhez há-

rom további mérőszám^{4 5 6} bevonásával öt ideáltípust különítettünk el az alapján, hogy a kötések miként oszlanak el a csomópontok között:

- (1) a klasztermentes kohézív hálózatot, amely lényegében egyetlen, egymással élénk kapcsolatban lévő, de további elkülönülő közösségekre nem bomló szerkezetet mutat;
- (2) a kisvilág hálózatot (Watts-Strogatz, 1998), amely egymással élénk kapcsolatban álló, de belülről sűrűbben összekapcsolódó klaszterekből áll;
- (3) a polarizált hálózatot, amelyben egymástól élesen elváló, belül viszont sűrűn összekapcsolódó közösségek alakulnak ki;
- (4) a centrum-periféria hálózatot (Borgatti – Everett, 1999), amelyben egy központi, egymással élénk kapcsolatban álló maghoz számos perifériaszereplő kapcsolódik, akik egymással azonban nem kapcsolódnak össze;
- (5) diffúz elrendezésű hálózat, amelyben közösségek nem jönnek létre, de kohézió sem, a csomópontok között nagy távolságok alakulnak ki. Az ideáltípusokat csak a hivatkozási hálózat eseményében vizsgáljuk, mert az alkalmazott mérőszámok kétoldalúból átalakított egyoldalú hálózatnál nem megbízhatóan működnek (Az öt ideáltípusról bővebben lásd: Szabó-Bene, 2015c, valamint a Melléklet 1. ábráját).

A kiválasztott események

Az első korszak hálózati elemzéséhez három eseményt választottunk ki elméleti szempontok alapján. A kiválasztás elméleti szempontjai közé tartozott, hogy olyan eseményekkel dolgoz-

⁴ *Átlagos legrövidebb távolság:* Bináris hálózat esetében két csomópont között a legrövidebb távolság megegyezik azoknak a kötéseknek a számával, amelyeken keresztül a leggyorsabban el lehet jutni az egyikről, a másikig. A hálózat összes lehetséges párja közötti legrövidebb távolságok átlagos értéke fontos információval szolgál a hálózat kohéziójáról. Minél kisebb ez a szám, annál jobban össze vannak kapcsolva egymással a hálózat tagjai, a kötések tehát úgy oszlanak el, hogy bármelyik csomópont könnyen elérheti a másikat. Mi a súlyozott hálózatra generalizált változatot használunk, amely a kötések számát és azok súlyát is figyelembe veszi (Opsahl et al. 2010).

⁵ *Klaszteresedési koefficiens:* Ez a csomópontok klaszteresedésének a mértékét mutatja a hálózatban fellelhető tripletek vizsgálata alapján. Egy triplet három csomópontból áll, melyek között két (nyitott triplet) vagy három (zárt triplet) kötés van. A zárt tripletben mindhárom szereplő között van kapcsolat, míg a nyitott tripletben csak az egyik csomópont kapcsolódik a másik kettőhöz, utóbbiak között nincsen kapcsolat. Az együttható a zárt tripletek aránya az összes tripleten belül. Ha magas értéket kapunk, akkor a csomópontok saját közvetlen környezetükkel jellemzően összekapcsolódnak, azaz klaszteresednek. A klaszteresedési együtthatónak itt is a súlyozott hálózatra generalizált változatát használjuk (Opsahl – Panzarasa 2009).

⁶ *Fitness:* Egy adott felosztás „jószágát” méri a centrum – periféria struktúra tekintetében. Két blokkra osztjuk fel a hálózatot, és a fitness azt nézi, hogy ez a felosztás mennyiben felel meg a centrum – periféria struktúra ideáljának (Borgatti – Everett 1999). A centrum – periféria algoritmus lényege, hogy a hálózaton belül a mátrix permutációjával két csoportot különít el a kommunikátorokból, egy centrumot és egy perifériát. A centrumot ideálisan egymással teljesen összekapcsolódó kommunikátorok alkotják, míg a perifériablokk „üres”, azaz nincsenek kapcsolatok a periféria kommunikátorok között. A fitness azt méri, hogy az algoritmus által elkülönített centrum és periféria mennyire felel meg az idealizált struktúrának. A centrum és periféria elkülönítését végző algoritmus iteratív jellegű, tehát egymás után sok felosztást tesztl, és azt mutatja meg, amelyikben a fitness érték a legmagasabb. A 0,5-ös értéket megközelítő értéknél tekintjük hálózatunkat centrum – periféria struktúrával rendelkezőnek.

zunk, amelyeknek megítélésünk szerint nagy jelentősége volt a politikai közösség vagy valamelyik politikai közösség alakulása szempontjából, valamint hogy a különböző események a korszak különböző szakaszaira essenek. Módszertani szempontból fontos kiválasztási elv volt, hogy „médiavihar” (lásd: Boydstun et al, 2014) jellegű eseményeket kerestünk, tehát olyan politikai történéseket, amelyek egy bizonyos jól behatárolható és néhány hétnél nem hosszabb időszakban a nyilvánosság napirendjének egyik legfontosabb elemévé vált.

Mindezek alapján első eseményünk a „Csurka-dolgozat” és a vele kapcsolatos médiavihar lett. Ez az esemény az akkor legnagyobb kormánypárt, az MDF egyik vezető politikusának, Csurka Istvánnak az 1992. augusztus 20-án a Magyar Fórumban megjelent tanulmányához kapcsolódik. Az írás nagy vihart kavart a magyar nyilvánosságban és az ennek kapcsán elhangzott kommunikációkat rögzítettük 1992. augusztus 20. és szeptember 10. között. Az ügyben megszólalók egy része az írást nácinak, antidemokratikusnak minősítette, mások bagatelizálni próbálták, míg megint mások az abban megfogalmazott problémák valós voltára hívták fel a figyelmet. Ez az értelmezési küzdelem hetekig dominálta a nyilvánosság különböző csatornáit.

A második esemény, melyet a továbbiakban a „Kampány-esetnek” nevezünk, kutatásához az 1994-es országgyűlési választások első fordulóját megelőző két hét választásokkal kapcsolatban elhangzott kommunikációját dolgoztuk fel (időkeret: 1994. április 25. – 1994. május 6). A választási kampány mindig remek lehetőség a kommunikációs folyamatokból kirajzolódó közösségstruktúrák vizsgálatára, hiszen ezeket a periódusokat megnövekedett kommunikációs aktivitás és az egymás kommunikációjára való nagyobb reaktivitás jellemezheti, a verseny pedig éppen különböző valóságértelmezések felett folyik. Az 1994-es kampányban végig az MSZP tűnt a választás fő esélyesének, s a párt, a liberális pártokhoz hasonlóan, a megelőző négy év jobboldali kormányának kritikáját helyezte a kampány középpontjába, és a szakértelem érvényre juttatásának ígéretével mozgósított. A kormánykoalíció pártjai az elért eredményeket hangsúlyozták, és a szocialista győzelem veszélyeit ecsetelték. A kampány során a liberális tábor létének és helyének kérdése is markánsan megjelent.

A harmadik esemény, mely az 1995. március 12-én elfogadott intézkedéscsomagot követő kommunikációra vonatkozik (időkeret: 1995. március 12. -1995. április 1.), a továbbiakban „Bokros-csomag” néven említjük. A csomag a társadalom széles rétegeit érintő szigorú költségvetési megszorításokat tartalmazott. A kormányzat érvelése szerint erre az előző kormányzat hibás politikája, valamint a stabilizáció és a nyugati országokhoz való felzárkózás miatt volt szükség. A csomagot ellenző szereplők azonban bírálták a bevezetésének a módját, és gazdasági károkat is tulajdonítottak neki. A csomag értelmezése feletti küzdelem itt is hetekig

dominálta a nyilvánosságot, és a csomag évekkel később is a Horn-kormány emblematisz szimbólumaként jelenik meg.

Az események tehát hasonlítanak abban, hogy mindegyik képes volt több héten keresztül dominálni a nyilvánosságot, heves értelmezési küzdelmek kapcsolódtak hozzájuk, és a teljes magyar politikai közösség jelentős részét kommunikációs aktivitásra készítették. Ugyanakkor természetesen eltérések is vannak a három esemény között: a Csurka-dolgozatnak inkább ideológiai, míg a Bokros-csomagnak inkább gazdasági éle van eredetileg, bár a körülöttük kialakuló diskurzusban ezek a határok már nem válnak el ennyire élesen. A Kampány-eset tartalmilag nyitottabb, maga az „ügy” jóval könnyebben lehetővé teszi bármilyen típusú értelmezés megjelenését. Fontos eltérés, hogy a Csurka- és a Bokros-csomag egy előre nem látható, váratlanul bekövetkezett eseményre született értelmező reakciókból jött létre, míg a Kampány-eset egy előre látható eseményt megelőző, azt értelmező kommunikációkból áll össze.

Az adatfelvétel mindegyik eseménynél több szakaszból állt. Néhány kolléga összegyűjtött és digitalizált minden fellelhető médiaanyagot (napilapok, hetilapok, televízió, rádió) a vizsgált eseményről. Ezt követően 8-11 kódoló rögzítette, hogy a médiumok milyen szereplőkre (természetes személyek, szervezetek, egyéb médiumok) hivatkoznak, milyen szereplőket szólítanak meg közvetlenül, valamint azonosították minden megszólalás pontos elsődleges helyét. Hivatkozásnak tekintettünk minden az adott időszakban történt, megvalósult, a nyilvánosság számára elérhető kommunikációra történő utalást. Csak elsődleges hivatkozásokat rögzítettünk, tehát ha „A” szereplő hivatkozik „B” kommunikációjára, amely tartalmaz hivatkozást „C” kommunikációjára, akkor csak „A” és „B” között rögzítettünk kapcsolatot, „C”-re való hivatkozást csak „B”-nél rögzítettük, „A” esetében nem. Ezt követően összeállítottunk egy adatbázist minden természetes szereplő és szervezet összes megnyilatkozásáról. Egy három főből álló csoport a megnyilatkozások átnézése után elkülönített az eseményre jellemző és átfogó 9-11 értelmezési keretet, melyet aztán a teljes kutatócsoport megvitatott, tesztelt, majd az értelmezési keretekért felelős kutatók ennek megfelelően átdolgoztak (az értelmezési kereteket lásd a Melléklet 1.- 3. táblázatában). A következő kódolási körben az egyes természetes szereplőket és szervezeteket osztottuk fel a kódolók között, akik egyrészt az azok megnyilvánulásaiban található hivatkozásokat rögzítették, másrészt pedig a megnyilatkozásokat rendelték hozzá az egyes értelmezési keretekhez. Végezetül a médiumok saját tartalmaiban (véleménycikkek, olvasói levelek, interjúkérdésekben megfogalmazott értelmezések) szintén megvizsgáltuk, hogy milyen értelmezési keretek lelhetőek fel.⁷

⁷ Mindhárom adatgyűjtési módszerre kódolók közti megbízhatósági tesztet (intercoder reliability test) végeztünk. A Krippendorff's alpha értéke a közvetlen megszólalási adatok esetében: 0,85; hivatkozások esetében 0,76 volt.

A három esemény összehasonlító elemzése

Az alábbi fejezetben a három esemény adatfelvételeit elemezzük, és értelmezzük az eredményeket. Először a hivatkozási hálózatokat hasonlítjuk össze, majd a csatornahálózatok elemzését végezzük el. A legnagyobb terjedelmet a diszkurzív hálózatok vizsgálatának szenteljük, hiszen egyedül ebben a dimenzióban jöttek létre jól elkülöníthető közösségek, melyek alapos értelmezése mindegyik eseménynél körültekintő és részletes elemzést igényel.

Hivatkozási hálózat

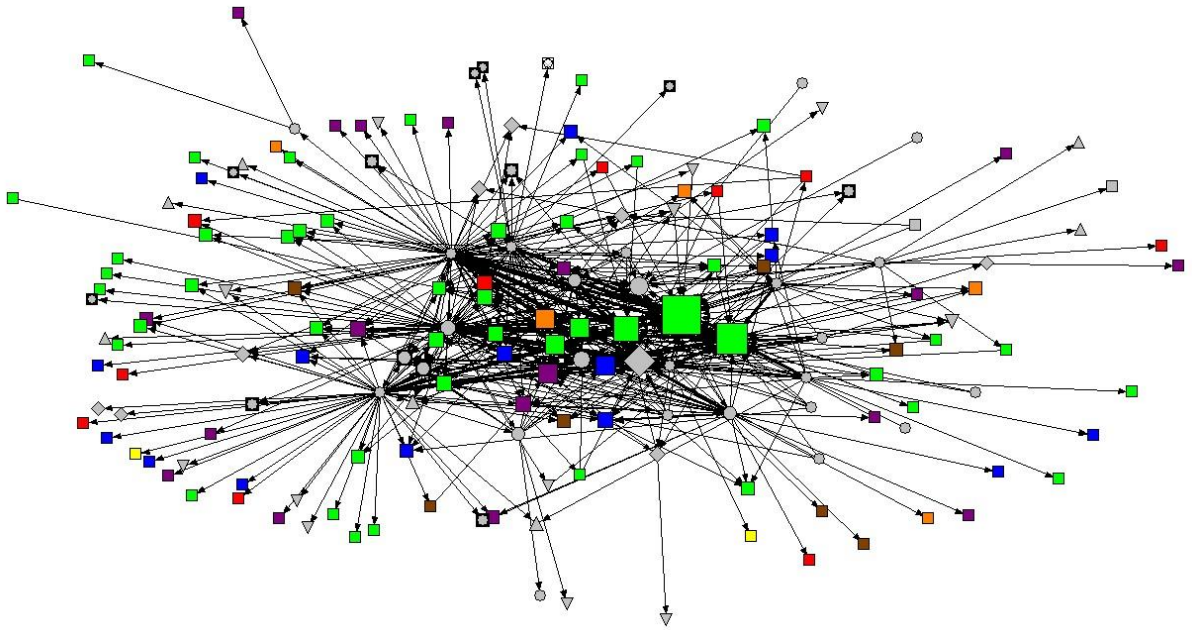
Az alábbi fejezetben a kommunikátorok közötti hivatkozásokat vizsgáló hivatkozási hálózatokból kirajzolódó eredményeket fogom bemutatni (lásd: 1. táblázat 2. sor)

A hivatkozási hálózatok alapjellemzőit vizsgálva azt láthatjuk, hogy a három esemény a méreteiben jelentősen eltér egymástól. A legkisebb aktivitást a Csurka-dolgozat váltotta ki: a médiavihar során 170 megnyilatkozót és 694 hivatkozást rögzítettünk. Ezt követi a Kampány-eset 362 megszólalóval és 837 kapcsolattal. A legaktívabb esemény pedig a Bokros-csomag volt, amelyben 403 szereplő kommunikációját és 1544 hivatkozását regisztráltuk. A méretbeli különbségek ellenére a hálózatok sűrűsége hasonló: a kötések átlagos súlyában, valamint az egy csomóponttra jutó kötések és hivatkozások számában nincsenek éles eltérések, bár látszik az, hogy a legsűrűbb hálózatot a Csurka-dolgozat, a legritkébbat pedig a Kampány-eset képezi.

2. táblázat: A hivatkozási hálózatok alapvető jellemzői

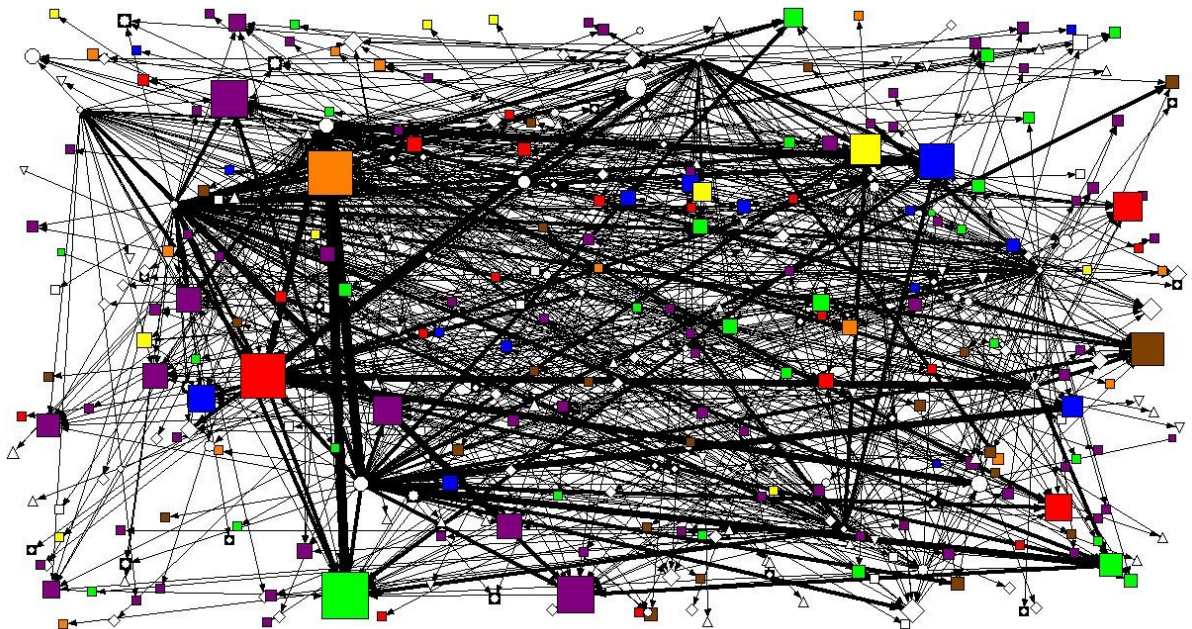
Esemény	Csomópontok száma	Kötések száma	Hivatkozások száma (kötések súlyának összege)	Kötések átlagos súlya (szórás)	Egy csomóponttra jutó kötések/hivatkozások száma
Csurka-dolgozat	170	501	694	1,39 (0,99)	2,94/4,08
Kampány-eset	362	763	837	1,10 (0,35)	2,11/2,31
Bokros-csomag	403	1060	1544	1,46 (1,32)	2,63/3,83

A diszkurzív értelmezési keretek kódolása esetenként változó, ezért ott minden esetre számítottunk kódolók közti megbízhatósági tesztet. A Csurka-dolgozatnál 0,63, a Kampány-esetnél 0,64, míg a Bokros-csomagnál 0,62 érték jött ki. Az éles kódolás során létrehoztunk egy platformot, ahol minden kódoló jelezhetette, ha a kódolás során problémával szembesült. A problémás esetekről a kutatásvezető hozott döntést, aki napi rendszerességgel válaszolt a felmerülő problémákra. Ennek különösen a diszkurzív keretek kódolásánál volt jelentősége.

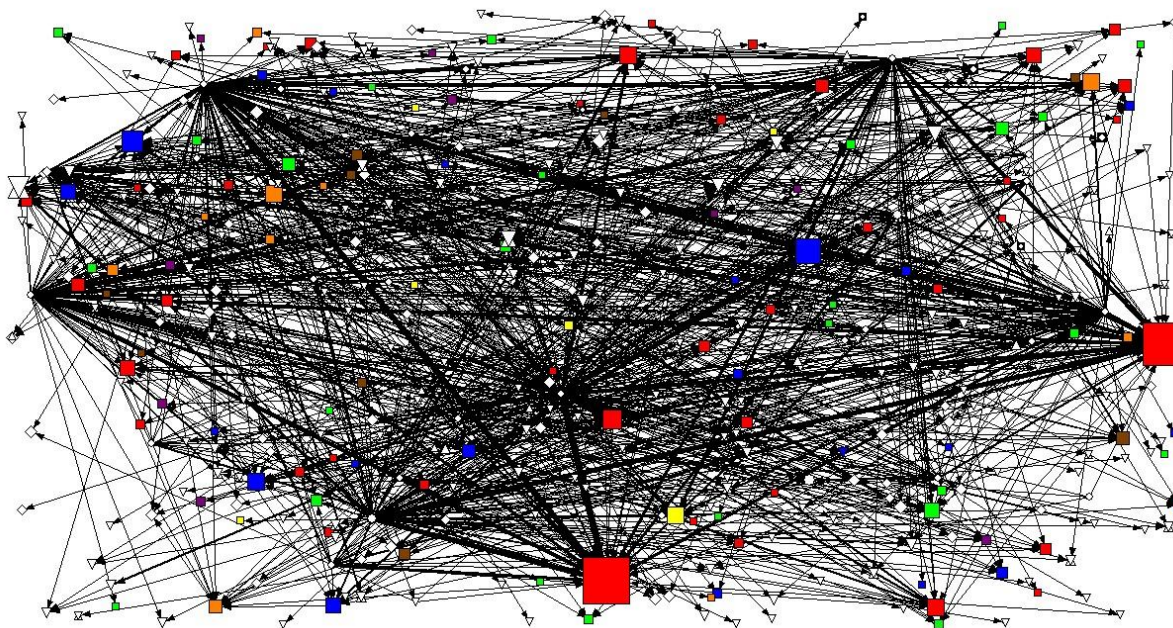
1. ábra: A Csurka-dolgozat hivatkozási hálózata

A csomópontok mérete egyenesen arányos az in-degree centralitás értékükkel ($\alpha=0,5$). \square = politikus, \circ = médium, Δ = értelmiségi, ∇ = szakértő, \diamond = szervezet, \blacksquare = külföldi médium. Zöld = MDF, kék = SZDSZ, sárga = FKGP, piros = MSZP, barna = KDNP, narancssárga = Fidesz, lila = egyéb párt, szürke = nem politikus.

2. ábra: A Kampány-eset hivatkozási hálózata

A csomópontok mérete egyenesen arányos az in-degree centralitás értékükkel ($\alpha=0,5$). \square = politikus; \circ = médium, Δ = értelmiségi, ∇ = szakértő, \diamond = szervezet, \blacksquare = külföldi médium. Zöld = MDF, kék = SZDSZ, sárga = FKGP, piros = MSZP, barna = KDNP, narancssárga = Fidesz, lila = egyéb párt, szürke = nem politikus.

3. ábra: A Bokros-csomag hivatkozási hálózata

A csomópontok mérete egyenesen arányos az in-degree centralitás értékükkel ($\alpha=0,5$). \square = politikus, \circ = médium, Δ = értelmiségi, ∇ = szakértő, \diamond = szervezet, \square = külföldi médium, \square = civil. Zöld = MDF, kék = SZDSZ, sárga = FKG, piros = MSZP, barna = KDP, narancssárga = Fidesz, lila = egyéb párt, szürke = nem politikus.

A kötések hálózaton belüli eloszlásában azonban már jelentősebb különbségek vannak az események között. Mindegyik hálózatban közös azonban, hogy nem bomlik szét különálló közösségekre.

- A Csurka-dolgozat hálózata centrum-periféria struktúrát mutat (lásd: $\text{fitness} = 0,49$), melyben a hálózatot egy egymással erősen összekapcsolódó kommunikátorokból álló mag integrálja. Az algoritmus azt is megmutatja, hogy a magon belüli sűrűség 1,345, míg a periféria csomópontok között mindössze 0,006. A centrum és a periféria között élénk kapcsolatok vannak, azonban nagyobb a sűrűség a centrumból a perifériára irányuló kapcsolatok esetében (0,145), mint az ellentétes irányban (0,078). Ez azt jelenti, hogy a centrum inkább hivatkozik a perifériaszereplőkre, mint fordítva. Ez elsősorban a centrumba került médiumoknak köszönhető, azonban figyelemreméltó, hogy ezek a médiumok nem csak a leghivatkozottabb szereplőket keresik, hanem a kevésbé jelentős szereplőkre is hivatkoznak.
- A Kampány-esetnél viszonylag alacsony átlagos távolságot, ugyanakkor rendkívül alacsony klaszteredést találunk, amely jellemzők a klasztermentes kohézív hálózat ideáltípusának tipikus jegyei. Ez lényegében egy egységes, kohézív, ugyanakkor további alcsoportokra, blokkokra nem bomló közösség képét hordozza magában.

- A Bokros-csomag ezzel szemben magas klaszteresedést mutat, az átlagos legrövidebb távolság azonban nem tér el lényegesen a várható értéktől. Ez tehát klaszteresedett hálózat, azonban kevésbé kohézív, mint a kisvilág hálózat.

Mindent egybevetve azt látjuk, hogy hálózataink, még ha eltérő módon is, de integrált struktúrát, egységes, további egységekre nem bontható közösség képét mutatják a hivatkozások szintjén.

3. táblázat: A hivatkozási hálózatok hálózati jellemzői

Esemény	Modularitás	Átlagos legrövidebb távolság	Klaszteresedési koefficiens	Fitness
Csurka-dolgozat	0,01	2,46 (-0,78)	0,53 (2,72)	0,49
Kampány-eset	0,07	1,50 (-0,9)	0,28 (-2,89)	0,35
Bokros-csomag	0,03	3,24 (0,18)	0,50 (2,73)	0,363

A hálózatok szerkezetének fontos jellemzője az is, hogy a kötések mennyire centralizáltak oszlanak el. Az eredményekből kiderül, hogy mindhárom hálózat erősen centralizált, azaz a hivatkozások jelentős része kisszámú szereplőre irányul. Ugyanakkor, míg a Csurka-dolgozat és a Bokros-csomag a centralizáltságában nagyon hasonlít egymásra, a Kampány-eset hálózati struktúrája jóval kevésbé centralizált. Míg a Csurka-dolgozatnál a legtöbb hivatkozást kapó 5%-ra irányult az összes hivatkozás 44,5 %-a (azon belül is az első háromra a 26%), a Bokros-csomagnál pedig a 44%-a (az első háromra pedig a 19%-a), addig a Kampány-esetnél ez az arány „csak” 32% (a három legtöbbet hivatkozott szereplő pedig az összes hivatkozásnak csak 10%-át birtokolja). Ugyanakkor még ez utóbbi eredmény is azt jelenti, hogy minden harmadik hivatkozás erre a szűk körre érkezik, tehát a hálózat erős centralizáltsága itt is tetten érhető, még ha mértékében különbözik is a másik két eseményétől.

A centralizáltságot erősíti az, hogy mindegyik hálózatban nagyszámú olyan szereplőt találunk, amelyik az egész médiavihar során mindössze egyetlen hivatkozást kapott. A Csurka-dolgozatnál az összes hivatkozást kapó szereplő 54%-a, a Kampány-esetnél a 65%-a, míg a Bokros-csomagnál az 55%-a volt „egyhivatkozásos” szereplő. Ez mutatja a diskurzusok nyitottságát: nagyszámú szereplő képes bekerülni, ugyanakkor hatás kifejtésére már csak egy kisebbség képes. Ez a nyitottság a médiumoknak köszönhető: az egyhivatkozásos szereplők

közül a Csurka-dolgozatnál 2, a Kampány-esetnél 3 olyan szereplő volt, akinek az egyetlen hivatkozása nem médiumtól érkezett, míg a Bokros-csomagnál egy ilyen sem akadt. A médiumok tehát igyekeztek minél több olyan szereplőre hivatkozni az adott esemény kapcsán, aki-re más szereplő egyáltalán nem hivatkozott, bizonyos fokú nyitottságot kölcsönözve ezáltal a diskurzusnak.

A hálózatok általános jellemzése után érdemes részletesebben is kitérni a hálózat szereplőire és a közöttük lévő kapcsolatokra. A 4. táblázatban láthatjuk a hálózatba bekerült szereplők státuszok szerinti megoszlását, valamint a rájuk érkezett hivatkozások arányát. A diskurzusban kiváltott hatást leginkább megragadni képes kapott hivatkozások arányából az látszik, hogy mindegyik eseményt a politikusok kommunikációja dominálta, azonban ennek mértéke számottevően csökkent a Bokros-csomagnál. Az is szembe tűnő ugyanakkor, hogy a nem-politikus szereplők száma és hatása is fokozatosan nőtt az időben előrehaladva. Míg a Csurka-dolgozatnál a hivatkozások mindössze 4%-a, majd a Kampány-esetnél a 9%-a irányult értelmiségi vagy szakértő szereplő megszólalására, addig ez az arány a Bokros-csomagnál – immár a civil szereplőket külön kategóriaként kezelve – 26%-ra emelkedett. Az is látható, hogy míg a Kampány-esetnél az értelmiségi szereplők kaptak nagyobb hangsúlyt, addig a Bokros-csomag körüli kommunikációt a szakértők dominálták.

Ezeknek az eredményeknek az értelmezésénél természetesen nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a vizsgált események jellegükben sok tekintetben eltérnek egymástól. Míg a Csurka-dolgozat és Kampány-eset elsősorban a pártpolitikai tér formálódására fókuszált, és a szakpolitikai dimenzió kevésbé volt hangsúlyos, addig a Bokros-csomagnál ez utóbbi nagyobb figyelmet kapott – ez pedig értelemszerűen nagyobb teret enged a szakértői vagy éppen az érdekvédelmi szerepben fellépő civil szereplők számára. Ugyanakkor a nem politikus szereplők ilyen nagymértékű, és már a Kampány-esetnél is megfigyelhető előretörése egybeeseng azzal a korszak kvalitatív vizsgálatából származó eredménnyel, mely szerint a szakértőiség fel-, a „politikai” megközelítés pedig leértékelődött a nyilvános diskurzusban, éspedig különösen a baloldalon, mely 1994-től a legnagyobb politikai táborrá vált (lásd: Bene-Bata, 2016). Figyelemreméltó eredmény az is, hogy a médiumok diskurzusformáló szerepe mennyire alacsony volt a korszak egészében. A médiumok kommunikációjára való hivatkozás meglehetősen ritka volt mindhárom eseménynél, a Bokros-csomagnál az összes hivatkozás 1%-át is alig érte el.

4. táblázat: A hivatkozások státusz szerinti megoszlása

Státusz		Médium	Politi- kus	Szakér- tő	Értel- miségi	Szerve- zet	Külföldi médium	Civil	N
Csurka- dolgozat	szereplők	24	105	12	7	9	13	-	170
	a kapott hivatkozások aránya	8%	73%	2%	2%	10%	5%		
Kampány- eset	szereplők	31	200	19	48	39	25	-	362
	a kapott hivatkozások aránya	7%	71%	3%	6%	9%	4%		
Bokros- csomag	szereplők	26	122	123	11	61	9	51	403
	a kapott hivatkozások aránya	1%	62%	14%	1%	10%	1%	11%	

A politikusok dominanciája miatt érdemes megvizsgálni a politikusok és a kapott hivatkozásaik pártok szerinti megoszlását is. Az első eseményt egyértelműen az MDF politikusai dominálták, a másodikban az MDF, az SZDSZ és az MSZP politikusai hasonló arányban részesültek a hivatkozásokból, még ha az MDF több politikust tudott is a diskurzusban megjeleníteni. Ennél az eseménynél különösen érdekes, hogy nagyszámú olyan sokat hivatkozott politikus szólalt meg, aki nem a parlamenti pártokhoz tartozott. Közülük a legismertebbeket (Csurka István, Thürmer Gyula, Pozsgay Imre stb.) nagy figyelem övezte a nyilvánosságban – az összes politikusra érkező hivatkozás egyharmada a hat parlamenten kívüli párt politikusának a kommunikációjára irányult. A Bokros-csomag nyilvános kommunikációjában azonban már alig voltak jelen ilyen politikusok – még úgy sem, hogy a parlamenten kívüli pártoknak a kampány során különösen gyakran hivatkozott politikusai a választások után is ebben a kategóriában maradtak. A harmadik eseményt már egyértelműen az MSZP dominálja.

A három esemény az MDF és az MSZP, és jelentős részben az SZDSZ és a Fidesz támogatásbeli változását is szépen követte. A pártok nyilvánosságbeli reprezentációjának változása igazodott a támogatásban beálló változásokhoz: az MDF szerepe egyre inkább csökkent, az MSZP-é és a Fideszé folyamatosan – bár eltérő mértékben - nőtt, az SZDSZ-ében pedig a kormányra kerülés után állt be növekedés. Különös módon az FKgP a támogatottságától jócskán elmaradó figyelmet kapott a nyilvánosságban. Bár 1990-ben a harmadik, 1994-ben pedig a negyedik legnagyobb szavazati aránnyal került az országgyűlésbe, mindhárom eseménynél a legkevesebb politikussal és a legkevesebb kapott hivatkozással rendelkező parlamenti erőnek számított. Sokatmondó, hogy az 1994-es kampány során nem csak az összes parlamenti párt

listavezetője, de még a parlamenten kívüli pártot vezető Csurka István és Thürmer Gyula is több hivatkozást kapott, mint a kisgazdák pártelnöke.

5. táblázat: A hivatkozások párthovatartozás szerinti megoszlása

Párt		MDF	SZDSZ	FKgP	MSZP	KDNP	Fidesz	Egyéb	N
Csurka-dolgozat	szereplők	46	15	2	10	7	5	19	104
	a kapott hivatkozások aránya	64%	12%	0,4%	3%	4%	5%	11%	
Kampány-eset	szereplők	30	16	10	22	22	13	87	200
	a kapott hivatkozások aránya	16%	12%	6%	14%	8%	8%	33%	
Bokros-csomag	szereplők	26	21	6	41	9	11	9	123
	a kapott hivatkozások aránya	10%	18%	4%	53%	4%	9%	2%	

Ezt követően az egyes szereplőtípusok közötti kapcsolatokat vizsgáljuk meg. Az eredményekből az látszik, hogy a hivatkozások csaknem kilenczede a médiumoktól érkezik, és ezek döntő többsége természetes személyekre irányul. Természetes személyek egymásra meglehetősen ritkán, de a többi kategóriára még ennyire sem hivatkoznak. Érdekes, hogy mennyire kevés hivatkozást találunk a médiumok között, a Bokros-csomagnál például az összes hivatkozás mindösszesen 1%-a volt médiumok közötti hivatkozás. Ezek az eredmények tehát azt mutatják, hogy a nyilvános diskurzust a médiumok „mozgatják”, de a természetes szereplők, elsősorban politikusok kommunikációjáról szól. Ez mindhárom eseményről elmondható, ezért azt mondhatjuk, hogy a korszak politikai kommunikációjának általános jellemzője.

6. táblázat: A hivatkozások megoszlása az egyes szereplőcsoportok között a Csurka-dolgozat hálózatában (Az összes hivatkozás adott kapcsolatra jutó százaléka)

	Médium	Természetes személy	Szervezet	Külföldi médium
Médium	7%	65%	8%	5%
Természetes személy	1%	12%	3%	0 %
Szervezet	0	0,4 %	0	0
Külföldi médium	-	-	-	-

7. táblázat: A hivatkozások megoszlása az egyes szereplőcsoportok között a Kampany-eset hálózatában (Az összes hivatkozás adott kapcsolatra jutó százaléka)

	Médium	Természetes személy	Szervezet	Külföldi médium
Médium	4%	74%	7%	4%
Természetes személy	2%	3%	1%	0,1%
Szervezet	1%	3%	1%	0
Külföldi médium	-	-	-	-

8. táblázat: A hivatkozások megoszlása az egyes szereplőcsoportok között a Bokros-csomag hálózatában. (Az összes hivatkozás adott kapcsolatra jutó százaléka)

	Médium	Természetes személy	Szervezet	Külföldi médium
Médium	1%	77,5 %	9,3 %	1 %
Természetes személy	0,06 % (1 db)	5,76 %	0,5 %	0 %
Szervezet	0,2	4,5 %	0,02 %	0
Külföldi médium				

Mivel a hivatkozási hálózatot a médiumok természetes személyekre történő hivatkozásai dominálják, ezért érdemes azt is megvizsgálni, hogy vannak-e jelentősebb eltérések a médiumok természetes személyekre történő hivatkozásában. Ehhez olyan kétoldalú hálózatokat hoztunk létre, melyek csak a médiumok és a természetes személyek közötti kapcsolatokat tartalmazzák, majd a hálózatokat egyoldalúakká konvertáltuk, aminek a során két médium között a kapcsolat erőssége a hivatkozott természetes személyek körének hasonlóságával arányos.⁸ Az így létrejött médium-hálózatok közösségstruktúráját a KKA algoritmus segítségével vizsgáltuk.

Két médium között kapcsolatot csak olyan hivatkozott szereplők tudnak létrehozni, amelyekre legalább két médium hivatkozott, de a szereplők több mint felére mindegyik eseménynél csak egyetlen médium hivatkozott. Ez az eredmény már elárulja, hogy a különböző médiumok által hivatkozott szereplők köre jelentősen eltér, hiszen a médiumok egy jelentős része számos egyedi hivatkozással rendelkezik. Mivel ezek az egyedi hivatkozások nem hoznak létre kapcsolatot, ezért a közösségek kialakításánál csak azoknak a hivatkozásoknak van jelentősége, amikor ugyanarra a kommunikátorra legalább két médiumban hivatkoznak. Azt is látni kell

⁸ A konvertálást a csatorna-hálózatoknál alkalmazott algoritmus alapján végeztük el, lásd: 3. lábjegyzet.

ugyanakkor, hogy a nagyszámú egyedi hivatkozás ellenére a hivatkozások döntő többsége olyan szereplőkre irányul, akikre más médiumok is hivatkoznak. Az egyedi hivatkozások a médiumok összes hivatkozásának 15%-át (Csurka-dolgozat), 26%-át (Kampány-eset) és 14%-át (Bokros-csomag) teszik ki. Bár a sokat hivatkozó napilapoknál nagyszámú egyedi hivatkozást találunk, ezek általában csak a hivatkozások körülbelül egyötödét jelentik, egyedül a Kampány-esetnél fordulnak elő ennél magasabb, 40% körüli eredmények is (pl.: Magyar Hírlap – 41%, Népszava – 40%).

Az eredmények mindhárom eseménynél integrált hálózatot mutatnak. Még az átlagosnál erősebb kapcsolatokból, sőt még a legerősebb kapcsolatokból (a felső kvartilisnél erősebb kapcsolatok) álló hálózatok maximum modularitása sem éri el az 0,01-et. A médiumok tehát nem különböznek lényegesen egymástól abban, hogy milyen természetes személyekre hivatkoznak. Az egyetlen komolyabb eltérés az egyedi („egyhivatkozásos”) hivatkozott szereplőkben van, a több médium által is hivatkozott szereplők integrálják a médianyilvánosságot.

A médiumok egymásra hivatkozása sem polarizálja a hivatkozási hálózatot. A Csurka-dolgozatnál elsősorban az MTV Hét és az MTV Össztűz műsorára érkeztek hivatkozások, valamint kisebb mértékben a Népszabadságra, mindegyikre azért, mert az esemény egyik kulcsszereplője ezekben a csatornáknak nyilvánult meg közvetlenül. Az ezekre a médiumokra történő hivatkozások azonban nem polarizálják a médiahálózatot (maximum modularitás = 0,04). A Kampány-esetnél nem volt ilyen kiemelkedő médium, de a kisszámú hivatkozott médium sem polarizálta a médianyilvánosságot. A Bokros-csomagnál is hasonló a helyzet, itt azonban még kevesebb hivatkozást találunk. Mindhárom eseményre igaz, hogy a kisszámú médiumok közti hivatkozás leggyakrabban elektronikus csatornákra (televízió és rádióműsorok) irányul, míg a hivatkozók elsősorban napi- vagy hetilapok.

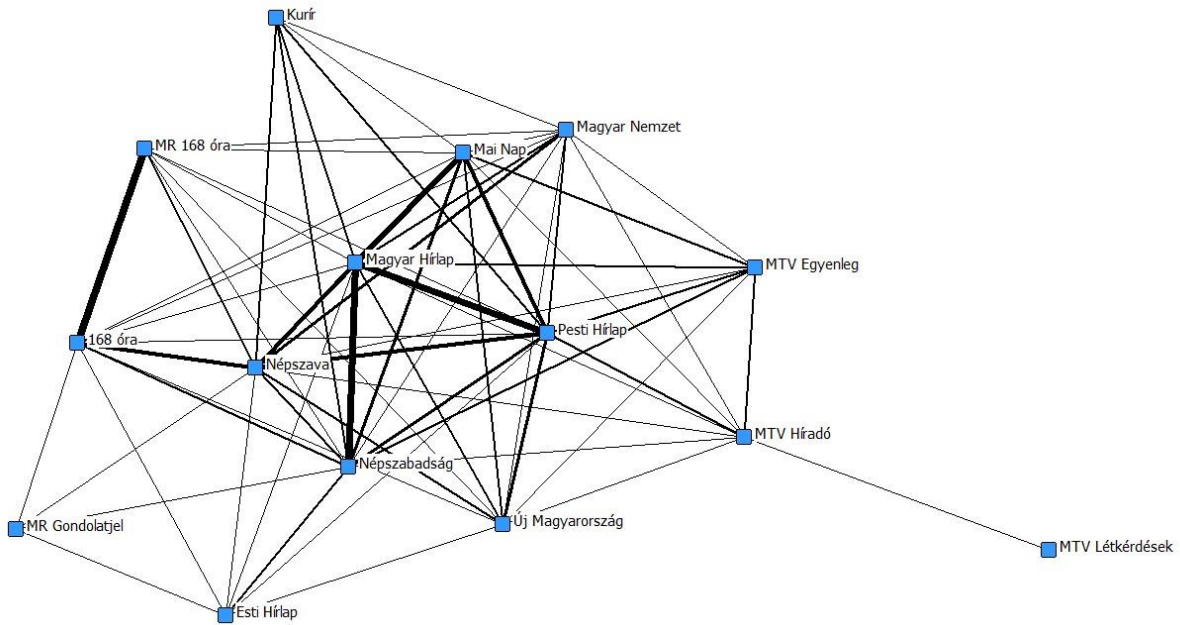
A természetes személyek egymásra történő hivatkozásait vizsgálva mindegyik eseményről elmondható, hogy a kevés egymás közti hivatkozás döntő többségét az esemény kulcsszereplői birtokolják, rajtuk kívül alig néhány természetes személyre hivatkozik más természetes személy. A Csurka-dolgozatnál a két kulcsszereplő birtokolja az összes ilyen hivatkozás 65%-át, rajtuk kívül csak 16 szereplő kap egyáltalán hivatkozást. Az egységes hálózatot itt csak az bontja meg, hogy két olyan szereplő is van, akik körül kialakul egy-egy két személyes klikk, azokból a szereplőkből, akik csak őrájuk reagálnak. A Kampány-esetnél és a Bokros-csomagnál alig van személyközi hivatkozás, és olyan szereplőt is alig lehet találni, aki egynél több szereplőre hivatkozna, így közösségstruktúrában sincs értelme gondolkodni. Ezeknél az eseményeknél azonban mérsékeltebb a kulcsszereplők dominanciája: az előbbinél a leghivat-

kozottabb két szereplő az összes személyközi hivatkozás 44%-át, az utóbbinál pedig a 39%-át birtokolja.

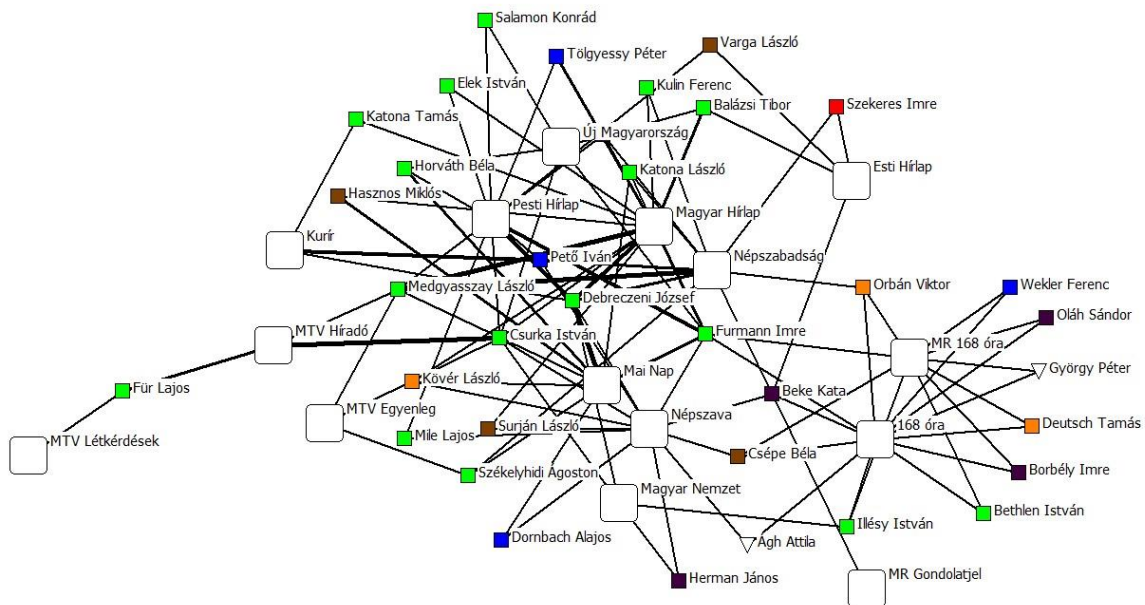
Összességében elmondhatjuk, hogy bár különböző méretű és jellegű eseményekkel dolgoztunk mégis találunk olyan jellegzetességeket, melyek mindháromnál megfigyelhetők. Már önmagában az érdekes, hogy a három különböző esemény hálózati sűrűsége nagyon hasonló, ez jelzi, hogy a politikai kommunikációs események nyilvánosságban való szerveződése hasonló logika alapján zajlik. Mindegyik hálózat integrált, egyik sem bomlik közösségekre, még ha az integráció formája nem is azonos. A Csurka-dolgozatnál centrum-periféria struktúrát találtunk, kifelé aktív, perifériát létrehozó centrummal. A Kampány-eset hálózata klasztermentes, kohézív struktúrát mutatott, míg a Csurka-dolgozat egy klaszteresedett, de nem különösen kohézív, kisvilág jellegű struktúra jegyeit hordozta. Mindhárom hálózat erősen centralizált, kulcsszereplők kiemelkedése a Csurka-dolgozat és a Bokros-csomag esetében volt inkább jellemző. Az integráció azonban nem csak a teljes hálózatban érvényesül: a csak a médiumok természetes személyekre történő hivatkozásaiból álló, a médiumok egymásra hivatkozásaiból álló és a természetes személyek egymás közti hivatkozásaiból álló hálózatok is integrált struktúrát mutattak, nem bomlottak további közösségekre. Az integrált hálózat ugyanakkor nagyfokú nyitottságot mutat: a médiumok hivatkozási gyakorlatának köszönhetően nagyszámú „egyhivatkozásos” szereplő tudott bekerülni a diskurzusba.

Mindegyik esemény nyilvános diskurzusát a politikusok dominálják, ugyanakkor az időben előrehaladva fokozatosan nő a nem-politikus szereplők száma és hatása, ezen belül is elsősorban a szakértők szerepe. A későbbi korszakok eseményeinek vizsgálata mutathatja meg, hogy ezek a különbségek csak az események eltérő jellegének köszönhetőek-e, avagy a nyilvános politikai kommunikációban végbemenő változásokat jelzik. Érdekesség az is, hogy míg a két korábbi eseménynél, különösen a Kampány-esetnél, a parlamenten kívüli pártok politikusai nagy hatást tudtak gyakorolni a nyilvános diskurzusra, addig a Bokros-csomagnál ez a hatás teljesen eltűnt, annak ellenére is, hogy a parlamenten kívüli pártok korábban gyakorta hivatkozott politikusai továbbra is a parlamenten kívül voltak kénytelenek politizálni. A nyilvános diskurzust a médiumok tartják mozgásban, hiszen az összes kommunikáció döntő többsége tőlük származik, ugyanakkor kapott hivatkozásaik alacsony aránya jelzi, hogy önálló diskurzusformáló erejük csekély. A médiumok egymásra hivatkozása is nagyon ritka mindhárom eseménynél, ha előfordul ilyen, akkor elsősorban elektronikus médiumok műsorai felé, és elsősorban a nyomtatott sajtó felől történik hivatkozás.

got. A médiumok között nem jönnek létre kisebb-nagyobb csoportok az alapján, hogy milyen több helyen is megnyilvánuló szereplőknek adnak hangot. A modularitás mindegyik hálózatban nulla közeli, még akkor is, amikor csak a legerősebb (felső kvartilisnél erősebb) kapcsolatokat vesszük figyelembe.

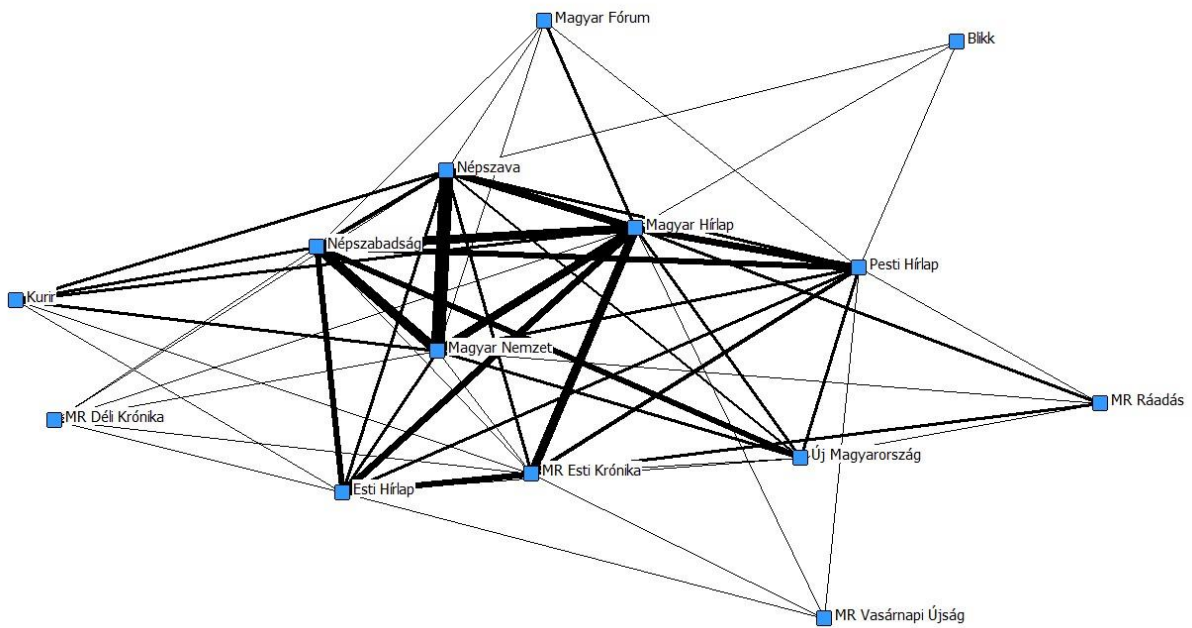

4. ábra: A Csurka-dolgozat csatornahálózata egyoldali hálózatként

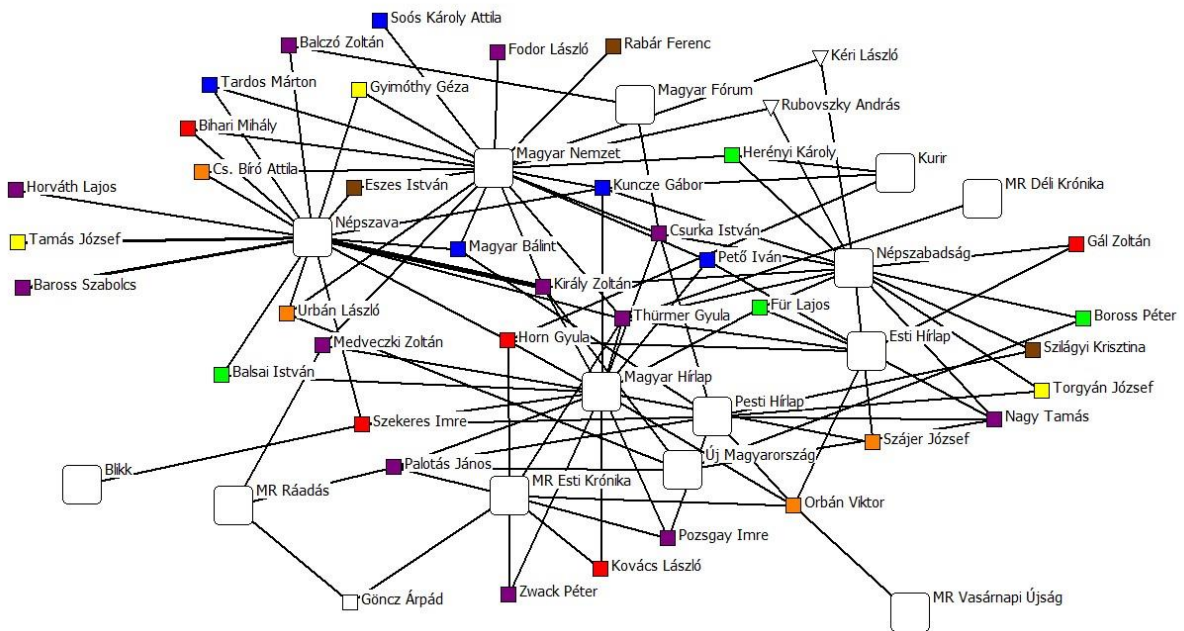

5. ábra: A Csurka-dolgozat csatornahálózata kétoldali hálózatként, azokkal a közvetlen megszólalókkal, akik egynél több médiumban nyilvánultak meg

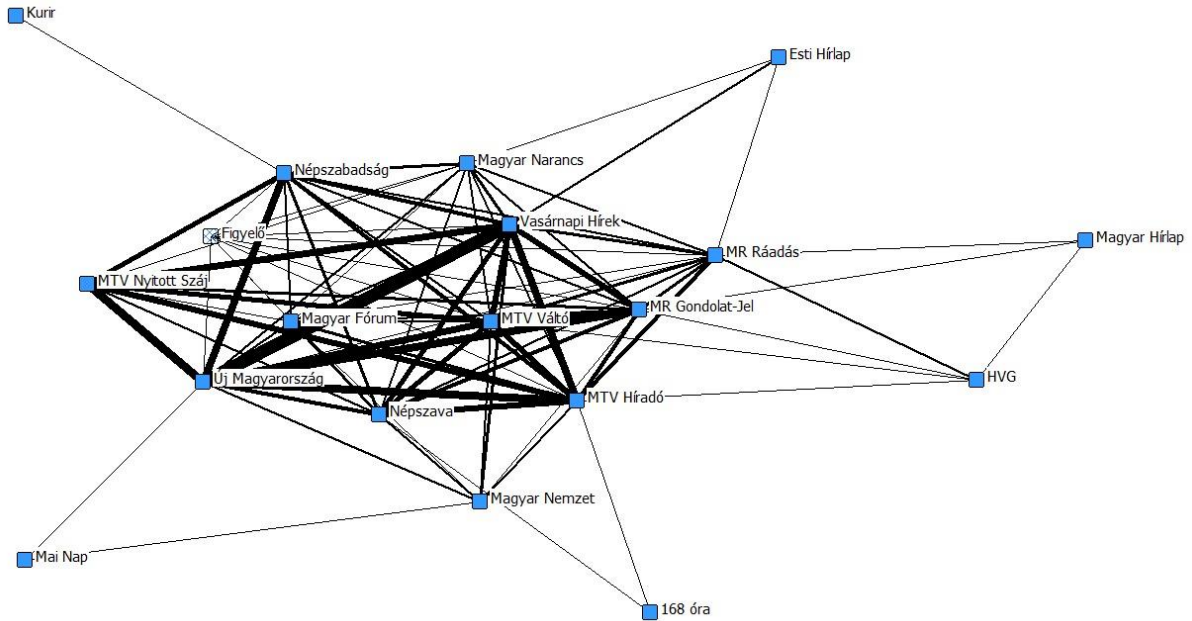
□ = politikus, Δ = értelmiségi, ▽ = szakértő, ◇ = szervezet. Zöld = MDF, kék = SZDSZ, sárga = FKGP, piros = MSZP, barna = KDNP, narancssárga = Fidesz, lila = egyéb párt, fehér = nem politikus. Nagy fehér lekerekített négyzet = csatorna

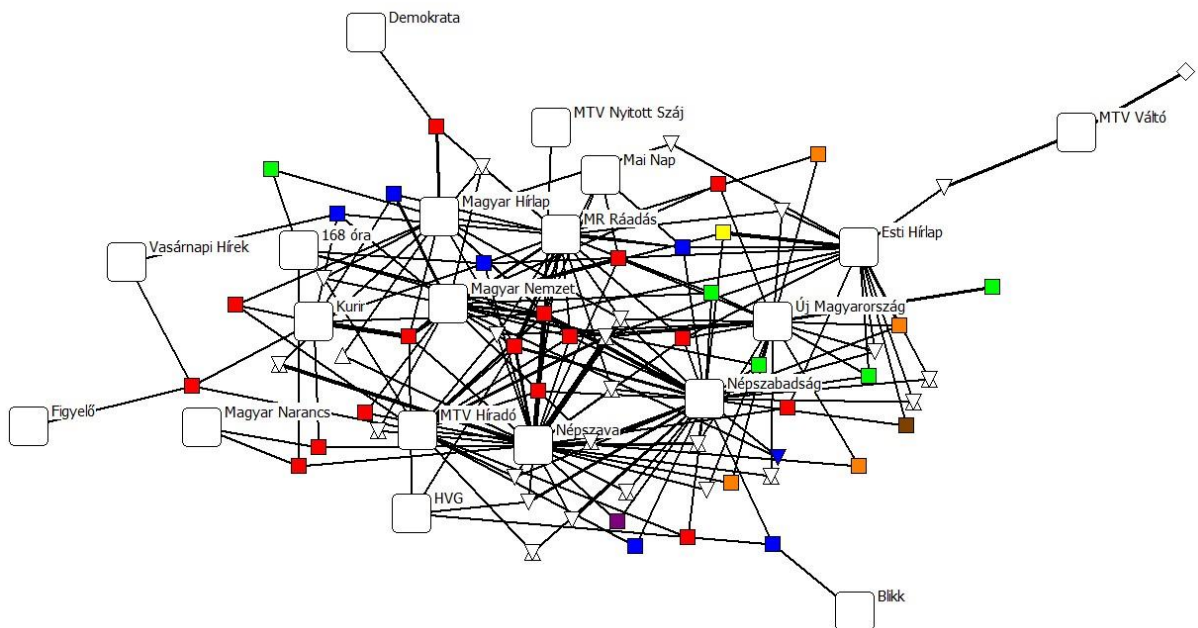
6. ábra: A Kampány-eset csatornahálózata egyoldalú hálózatként

7. ábra: A Kampány-eset csatornahálózata kétoldalú hálózatként, azokkal a közvetlen megszólalókkal, akik egynél több médiumban nyilvánultak meg
□ = politikus, Δ = értelmiségi, ▽ = szakértő, ◇ = szervezet. Zöld = MDF, kék = SZDSZ, sárga = FKGP, piros = MSZP, barna = KDNP, narancssárga = Fidesz, lila = egyéb párt, fehér = nem politikus. Nagy fehér lekerekített négyzet = csatorna.

8. ábra: A Bokros-csomag csatornahálózata egyoldali hálózatként

9. ábra: A Bokros-csomag csatornahálózata kétoldali hálózatként, azokkal a közvetlen megszólalókkal, akik egynél több médiumban nyilvánultak meg

□ = politikus, Δ = értelmiségi, ▽ = szakértő, ◇ = szervezet, ▽ = civil. Zöld = MDF, kék = SZDSZ, sárga = FKG, piros = MSZP, barna = KDNP, narancssárga = Fidesz, lila = egyéb párt, fehér = nem politikus. Nagy fehér lekerekített négyzet = csatorna.

A több médiumban megszólaló, integratív szereplők az első két esetben szinte kizárólag politikusok. Mindkét eseménynél két-két szakértő volt, aki egynél több médiumban nyilvánult meg közvetlenül, de ők is mindössze két médiumban. A Bokros-csomagnál viszont már 11 szakértőt találunk ebben a körben, közülük kettő olyan is volt, aki 4 és öt olyan, aki 3 médi-

umban szólalt meg. Rajtuk kívül találunk még 1 két médiumban megnyilvánuló értelmiségit, valamint 13 civilt is, akik között olyan is volt, aki 9 vagy akár 10 médiumban szólalt meg. Az utóbbi kategóriánál azonban az esemény jellege miatt figyelembe kell venni, hogy ők gyakran a politikai történés érintettjeiként politikai pozícióból, érdekérvényesítési szándékkal vettek részt a nyilvános vitában.

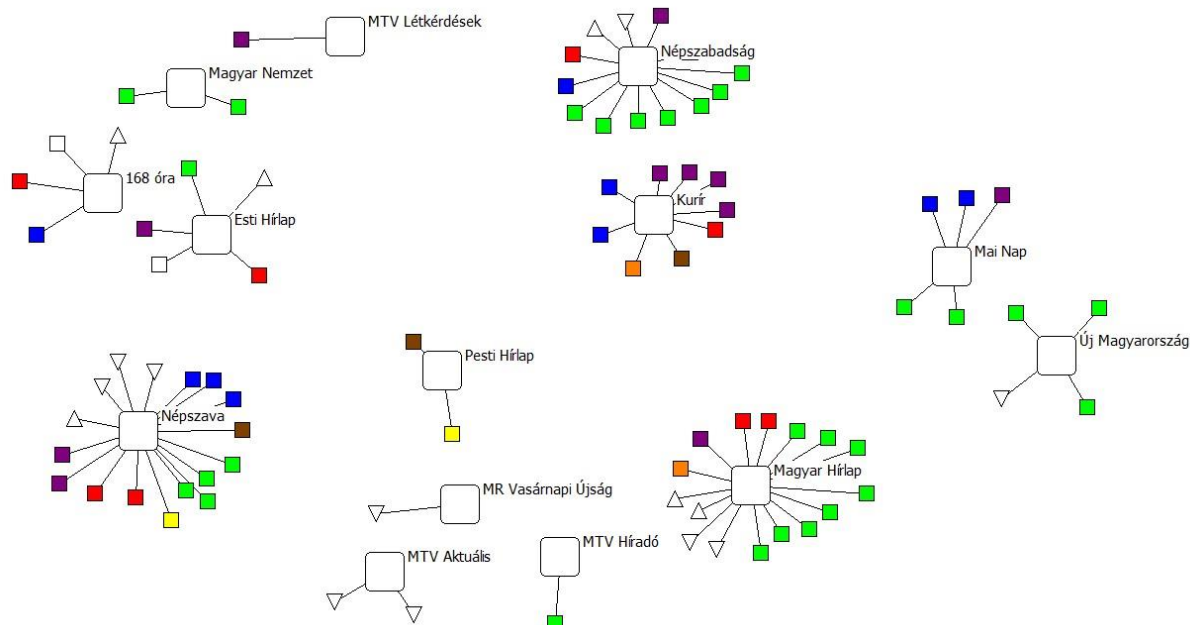
A médianyilvánosságot integráló, több médiumban megszólaló szereplők mellett az egyetlen médiumban véleményt kifejtő nagyszámú szereplőt is érdemes közelebbről szemügyre venni. Mint korábban láttuk, az összes közvetlen megnyilatkozás csaknem fele ilyen megszólalás volt. A 10. táblázatból jól látható, hogy majdnem mindegyik médium törekedett az önálló megszólalói kör kialakítására. A legtöbb egyedi megszólaló a napilapokban tűnt fel, de a jóval kevesebb megszólalóval működő rádió- és televízió műsorok is olyan szereplőknek próbáltak hangot adni, akik egyetlen más médiumban sem jelentek meg. Mivel mindhárom eseményünknel ezt a tendenciát látjuk, ezért joggal feltételezhetjük, hogy az önálló megszólalói kör kialakítására törekvés a korszak általános politikai kommunikációs vonásának számít.

9. táblázat: Az egyedi megszólalók megoszlása a médiumok között

	Csurka-dolgozat		Kampány-eset		Bokros-csomag	
	Egyedül a médiumban megszólaló szereplő	Összes közvetlen megszólalás	Egyedül a médiumban megszólaló szereplő	Összes közvetlen megszólalás	Egyedül a médiumban megszólaló szereplő	Összes közvetlen megszólalás
Pesti Hírlap	2	18	1	11		
Népszabadság	13	28	14	29	16	51
Kurír	9	14	3	6	9	20
Magyar Hírlap	16	38	32	49	30	45
Magyar Nemzet	2	6	22	42	10	32
Esti Hírlap	5	9	0	8	17	35
Új Magyarorszá	4	9	2	9	11	31
Népszava	17	29	36	62	18	58
Mai Nap	5	20	-	-	1	5
Blikk	-	-	4	4	13	14
168 Óra	4	16	1	1	3	8
Magyar Fórum	-	-	6	9	2	2
Demokrata	-	-	-	-	1	2
Magyar Narancs	-	-	-	-	1	3
Figyelő	-	-	-	-	4	5
HVG	-	-	-	-	4	8
MR Déli Krónika	-	-	1	1		
MR Esti Krónika	-	-	2	12		
MR Rádás	-	-	5	8	9	28
MR 168 Óra	0	10	-	-		
MR Vasárnapi Újság	1	1	1	2	3	5
MR Gondolatjel	1	1	-	-		
MR Gondolat	-	-	-	-	2	2
MTV Nyitott Száj	-	-	-	-	3	4
MTV Váltó	-	-	-	-	1	5
MTV Létkérdések	1	2	-	-		
MTV Egyenleg	0	3	-	-		
MTV Híradó	1	8	-	-	3	19
N	81	212	130	253	161	382

Az egyedi megszólalói kör összetételéről tájékoztatnak az 10.-12. ábrák. A Csurka-dolgozatnál a médiumok elsősorban politikusokat próbálnak bevonni a diskurzusba, de egy-egy szakértő vagy értelmiségi majdnem minden médiumnál feltűnik. Korábban láttuk, hogy nem nagyon volt olyan szakértő vagy értelmiségi, aki több médiumban is kifejtette volna gondolatait, ezek az eredmények pedig arról tanúskodnak, hogy inkább „házi” véleményformálókat alkalmaztak a lapok, azaz olyan szakértő vagy értelmiségi szereplőnek próbáltak hangot adni, aki más médiumban nem fejtette ki a véleményét. A médiumok nem párt alapon szolgáltatták meg a politikusokat: mind kormánypárti, mind ellenzéki politikusoknak hangot

adnak. Az talán feltűnő, hogy a Kurír egy kivétellel csak ellenzéki politikusokat vont be a diskurzusba, míg az Új Magyarország csak MDF-politikusokat.

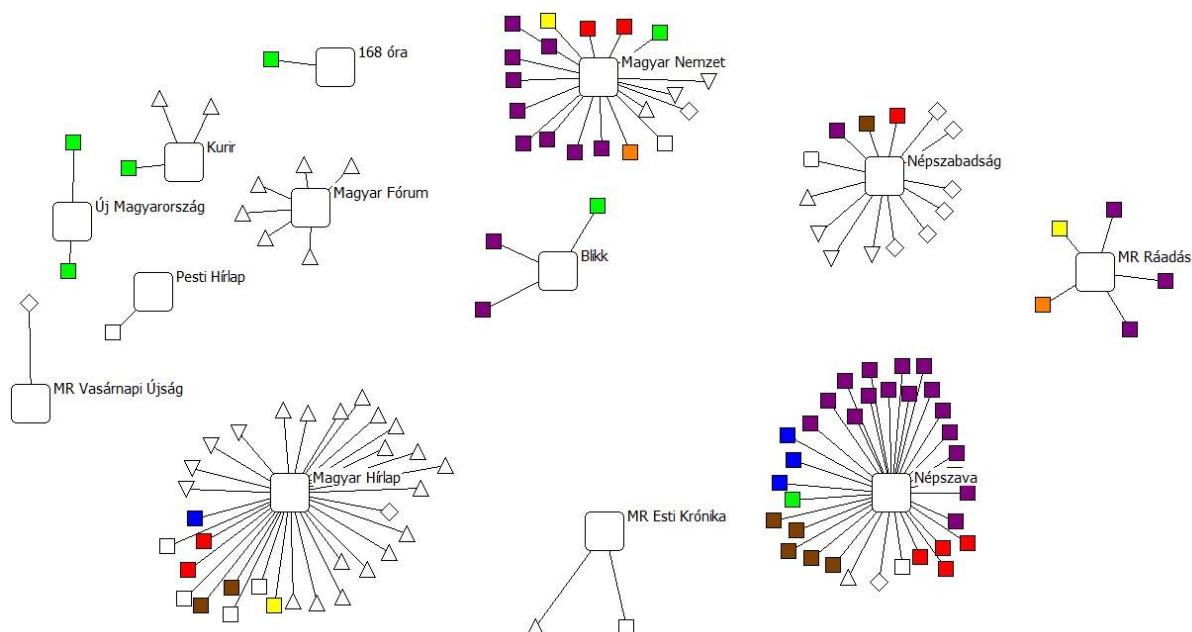

10. ábra: A médiumok egyedi megszólalói körének összetétele a Csurka-dolgozat csatornahálózatában

□ = politikus, Δ = értelmiségi, ▽ = szakértő, ◇ = szervezet. Zöld = MDF, kék = SZDSZ, sárga = FKGP, piros = MSZP, barna = KDNP, narancssárga = Fidesz, lila = egyéb párt, fehér = nem politikus.

A Kampány-esetnél szintén nagyszámú „házi” nem-politikus megszólalót találunk. Ennél az eseménynél sem nagyon van olyan szakértő vagy értelmiségi, aki több médiumban is kifejtene a véleményét, de azért akad néhány. Például az előző eseménynél nagyrészt politikusoknak hangot adó Magyar Hírlap a kampány során elsősorban értelmiségi és kisebb részben szakértői szereplőknek adott hangot, míg a Népszabadság szervezetek közvetlen megszólalásainak is platformot biztosított. A Népszava és a Magyar Nemzet továbbra is elsősorban politikusoknak adott teret, azonban figyelemreméltó, hogy főként a parlamenten kívüli szervezetek politikusai kaptak lehetőséget véleményük kifejtésére. Korábban láttuk, hogy a kampány során a parlamenten kívüli pártok politikusai meglehetősen nagy hatást tudtak gyakorolni a nyilvánosságra, ezek az eredmények azt mutatják, hogy ez jelentős részben e két lapnak köszönhető, mert a több médium figyelmét is felkeltő, parlamenti pártokon kívüli kulcsszereplőkön túl is számos politikusnak adtak hangot. A diskurzusba bevont politikusok pártszínezete tekintetében most sincsenek erős eltérések, bár az látható, hogy az Új Magyarország kisszámú bevont politikusa ismét csak az MDF-től került ki. Ugyanakkor az is feltűnő, hogy a Népszava és a

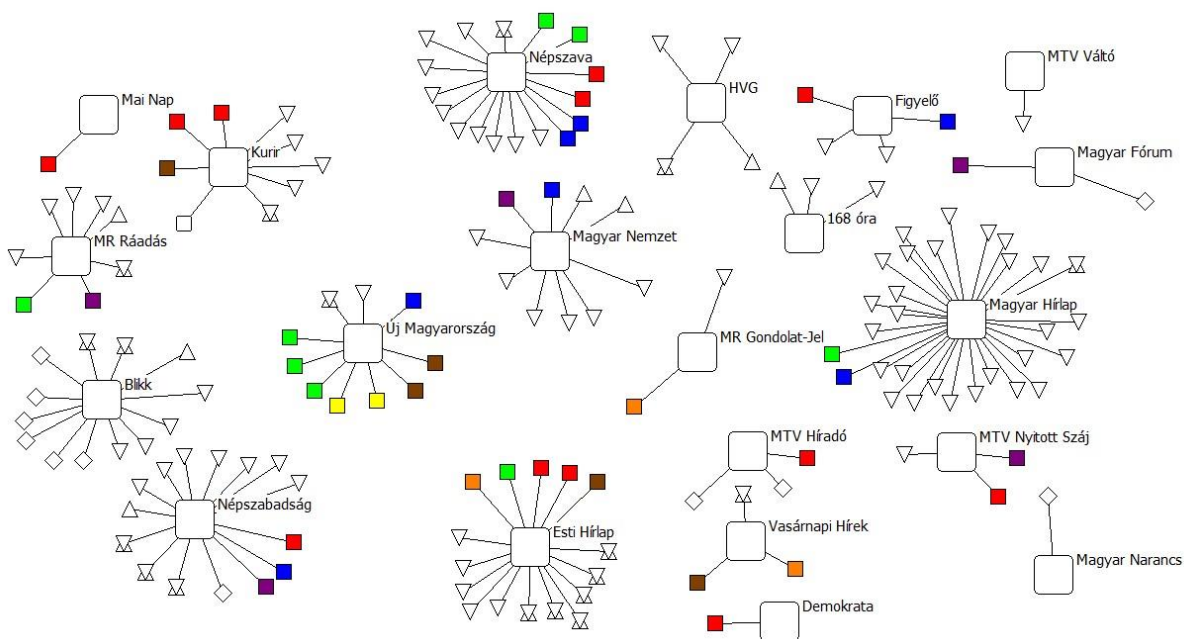
Magyar Hírlap bár megszólaltat máshol meg nem nyilvánuló kormánypárti politikusokat is, ezek azonban elsősorban a KDNP-ből és nem az MDF-ből kerülnek ki.

11. ábra: A médiumok egyedi megszólalói körének összetétele a Kampány-eset csatornahálózatában

□ = politikus, Δ = értelmiségi, ▽ = szakértő, ◇ = szervezet. Zöld = MDF, kék = SZDSZ, sárga = FKG, piros = MSZP, barna = KDNP, narancssárga = Fidesz, lila = egyéb párt, fehér = nem politikus.

A Bokros-csomag kommunikációjában már a teljes nyilvánosság szintjén is több érdeklődésre számot tartó szakértő jelent meg, ahogyan voltak egyéb civil szereplők is, akik több médiumban is helyet kaptak. Ennek ellenére a médiumok elsősorban további szakértőket igyekeztek a diskurzusba vonni, ennél az eseménynél kevésbé volt jellemző a máshol meg nem nyilvánuló politikusok megszólaltatása. A Magyar Hírlap, a Népszabadság, a Népszava, a Magyar Nemzet és az Esti Hírlap egész szakértő-csapatokat gyűjtött maga köré. A legtöbb médium a kis-számú bevont politikus esetében kiegyensúlyozottan járt el, mindegyik politikai oldalról szólaltattak meg olyan szereplőket, akik máshol még nem fejtették ki a véleményüket. Az egyetlen feltűnő kivétel ismét az Új Magyarország, amely a többi médiummal ellentétben továbbra is elsősorban politikusokat igyekezett a diskurzusba vonni, s ők egy kivételével mind az ellenzékhez, mégpedig a három korábbi kormánypárt valamelyikéhez tartoztak.

12. ábra: A médiumok egyedi megszólalói körének összetétele a Kampány-eset csatornahálózatában
 □ = politikus, Δ = értelmiségi, ▽ = szakértő, ◇ = szervezet, ⚡ = civil. Zöld = MDF, kék = SZDSZ, sárga = FKG, piros = MSZP, barna = KDNP, narancssárga = Fidesz, lila = egyéb párt, fehér = nem politikus.

A csatornahálózatok elemzése tehát azt mutatja, hogy a médiumok törekednek az egyedi megszólalói kör kialakítására, azonban a több médiumban is megszólaló szereplők integrálják a médianyilvánosságot. Az integráló szereplők az első két eseménynél szinte kizárólag politikusok, a Bokros-csomagnál azonban már több szakértő, valamint civil szereplő is megjelenik a több médiumban megnyilvánuló szereplők között. Az egyedi megszólalói körökben már kezdetektől több szakértőt vagy értelmiségit találunk, ami azt jelzi, hogy inkább „házi” véleményvezérek vannak, mint sem a teljes politikai közösség, vagy az egyes politikai közösségek szintjén mérvadó, figyelmet kiváltó véleményvezérek. A „házi” véleményvezérek a Bokros-csomagnál is megmaradnak, sőt a korábbiánál jóval nagyobb mértékben jelennek meg, elsősorban szakértők képében, de ekkor már találunk több médium érdeklődését is felkeltő szakértőt is. A máshol meg nem szólaló szereplők megszólaltatására irányuló igyekezet a legtöbb médiumnál nem jár feltűnő politikai szelektivitással: a legtöbb esetben mindegyik politikai oldalról adnak újabb politikusoknak hangot. Láthatóan tehát nem a diskurzus befolyásolása a cél, hanem sokkal inkább az új, máshol még nem hallott információk felkínálása a nyilvánosság számára. Éppen ezért itt is megállja a helyét a hivatkozási hálózathoz levont következtetés: a médiumok tartják mozgásban a diskurzust, biztosítva a kommunikációk összekapcsolását, hivatkozva a nyilvánosságban véleményt nyilvánítókra, megszólalási csatornát nyújtva a teljes diskurzust integráló szereplők számára, valamint új hangokat csatornázva be, ugyanakkor

diskurzusformáló szerepük csekély. Az egyetlen feltűnő kivétel a politikai szelektivitás kerülése alól az Új Magyarország, amely bár kevés új hangot próbál a nyilvánosságba csatornázni, azok azonban csaknem minden esetben az MDF-hez, vagy korábbi koalíciós partnereihez kötődnek.

Diszkurzív hálózat

Az alábbi fejezetben a használt értelmezési keretek hasonlóságát vizsgáló diszkurzív hálózatokból kirajzolódó eredményeket fogjuk bemutatni (lásd: 1. táblázat 3. sor).

A három esemény diszkurzív hálózata között vannak méretbeli eltérések. A diszkurzív keretekhez hozzárendelhető szereplők számában nincsenek túlságosan nagy különbségek, abban viszont annál inkább, hogy az összes csomópont mekkora részét lehetett összekötni valamely előre meghatározott értelmezéssel.⁹ A Csurka-dolgozatnál a csomópontok csaknem kétharmada bekerült a diszkurzív hálózatba, míg a másik két eseménynél a kommunikációt folytató szereplőknek csak a negyedéhez (Kampány-eset) illetve harmadához (Bokros-csomag) tudunk értelmezési keretet hozzárendelni. Ugyanakkor míg az egy szereplőre jutó értelmezések átlagos száma nagyon hasonló a Csurka-dolgozatnál (2,65) és a Bokros-csomagnál (2,49), a Kampány-eset kisszámú szereplőjére átlagosan jóval több értelmezés jut (4,12).

10. táblázat: A diszkurzív hálózatok alapvető jellemzői

	Csomópontok száma	Értelmezési keretek szá- ma	Diszkurzív kerethez ren- delt csomó- pontok száma	Kapcsolatok száma
Csurka-dolgozat	170	11	102	270
Kampány-eset	362	10	94	388
Bokros-csomag	403	9	147	366

A Csurka-dolgozat diszkurzív hálózata

A Csurka-dolgozat diszkurzív elemzésénél 11 értelmezési keretet különítettünk el. A 12. táblázatból jól látszik, hogy az esemény diskurzusát a „Náci megnyilvánulás” és az „Antidemokratikus” értelmezés dominálta, de markánsan jelen volt még a „Valódi problémák”, a „Bagatell” és a „Súlyos következmények” értelmezés is.

⁹ Az egyes eseteknél elkülönített értelmezési keretek leírását lásd a Mellékletben.

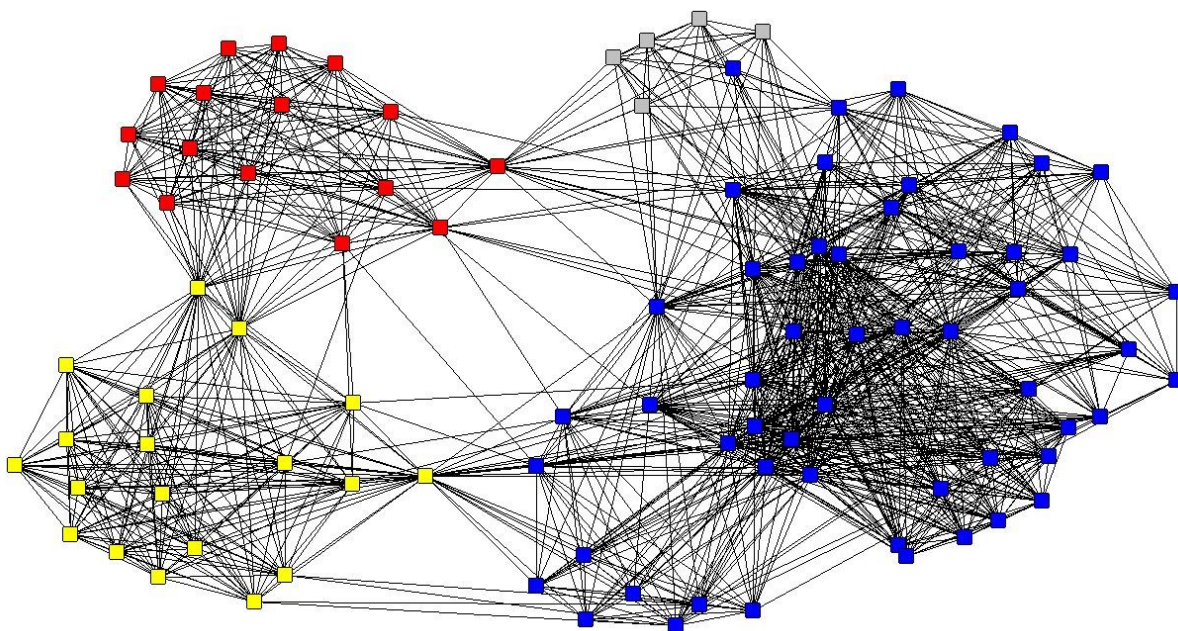
11. táblázat: A Csurka-dolgozat diszkurzív hálózatában alkalmazott értelmezési keretek alkalmazásának megoszlása

Frame	Kapcsolódó szereplők száma	Összes alkalmazás száma
F1 Náci megnyilvánulás	42	54
F2 Antidemokratikus	37	44
F3 Hatalmi ambíciók	28	37
F8 Valódi problémák	27	36
F9 Bagatell	25	28
F6 Súlyos következmények	15	21
F4 Leegyszerűsítés	13	16
F11 Szélsőjobb külválása	8	10
F7 Pozitív hatások	9	9
F10 A kétségbeesés jele	9	9
F5 Háttérhatalmak	5	6

A Csurka-dolgozat diszkurzív hálózata meglehetősen polarizáltnak látszik: az egyoldalúvá transzformált hálózatban az átlagosnál erősebb kapcsolatoknál a KKA maximum modularitás-értéke 0,25, míg a legerősebb kapcsolatok esetében ez az érték 0,39. A továbbiakban a legerősebb kapcsolatok hálózatából kirajzolódó közösségstruktúrát elemezzük.

Az algoritmus négy közösséget¹⁰ különített el, bár ezek méretében nagy eltérések mutatkoznak. A legtöbb csomópontot számoló közösségben (54) több szereplőt találunk, mint a másik három klikkben együttvéve. A legnagyobb közösség mellett két hasonló méretű közösség (16 illetve 19 szereplő), valamint egy mindössze 5 szereplőt számoló „mikroközösség” rajzolódik ki.

¹⁰ A diszkurzív hálózatokból kirajzolódó csoportok nem közösségek a szónak abban az értelmében, ahogyan a kutatás a fogalmat definiálta (lásd: Szabó, 2016). Az egyszerűség kedvéért azonban az itt kirajzolódó diszkurzív csoportokat az elemzés során gyakran nevezzük közösségeknek.

13. ábra: A Csurka-dolgozat diszkurzív hálózata

Kék = 1. közösség, szürke = 2. közösség, piros = 3. közösség, sárga = 4. közösség

Az 1. közösség

Az első közösséget a politikusok dominálják, de szép számmal találunk szakértőket és médiumokat is az ide sorolt csomópontok között. A politikusok pártok szerinti eloszlásából azt látjuk, hogy elsősorban az ellenzéki pártok (SZDSZ, MSZP, Fidesz) politikusai dominálják a csoportot, de hat MDF-politikus is ide került, többek között az esemény egyik kulcsszereplője, Debreczeni József. A közösség nyilvánosságbeli „erejéről” sokat elmond az a tény, hogy a teljes esemény 10 leghivatkozottabb szereplőjéből négy (Debreczeni József, Tom Lantos, Kövér László, Tardos Márton) ebbe a közösségbe került. A közösség tagjai összesen 227 hivatkozást kaptak, tehát az összes hivatkozás harmada e közösség valamely tagjának kommunikációjára érkezett.

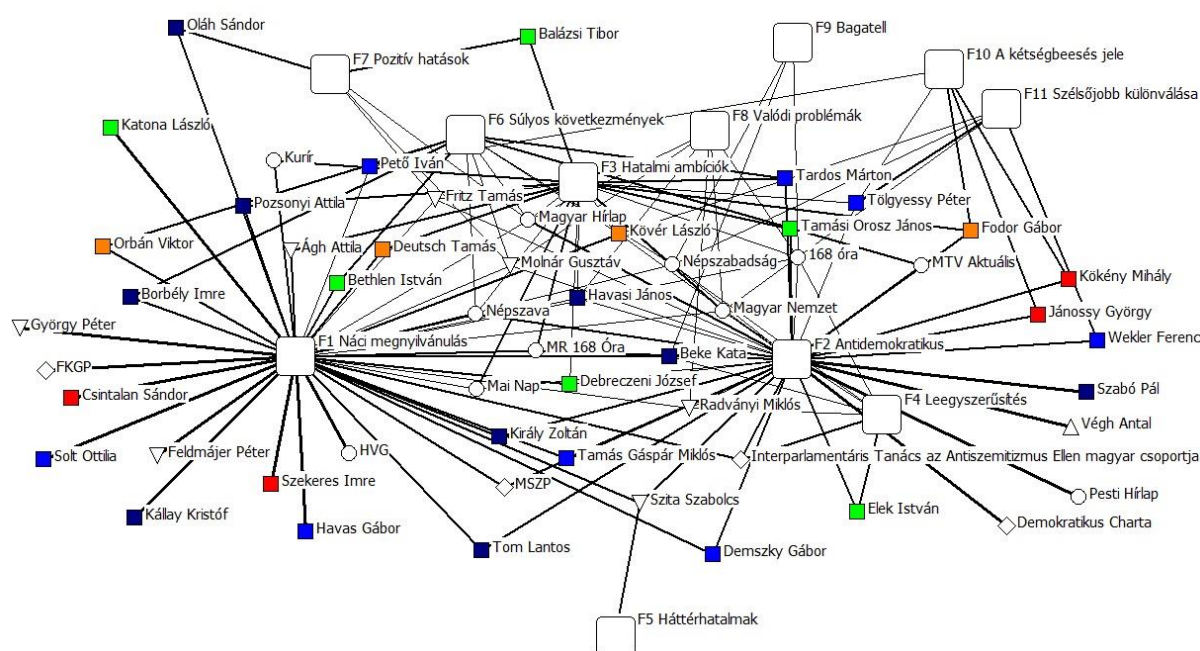
12. táblázat: Az 1. közösség jellemzői

Kommunikátorok megoszlása státusz szerint							
Státusz	politikus		szakértő	értelmiségi	médium	szervezet	
	31		7	1	11	4	
Politikus kommunikátorok megoszlása pártok szerint							
Párt	MDF	SZDSZ	FKGP	MSZP	KDNP	Fidesz	Egyéb
	6	8	0	4	0	4	8
A közösség tagjai által használt értelmezési keretek							
Frame	Kapcsolódó közösségtagok száma				Összes alkalmazás a közösség tagjai által		
F1 Náci megnyilvánulás	40				52		
F2 Antidemokratikus	34				41		
F3 Hatalmi ambíciók	21				30		
F6 Súlyos következmények	11				16		
F4 Leegyszerűsítés	7				9		
F8 Valódi problémák	6				7		
F7 Pozitív hatások	5				5		
F10 A kétségbeesés jele	5				5		
F11 Szélsőjobb különválása	5				7		
F9 Bagatell	3				4		
F5 Háttérhatalmak	1				1		
Szereplők							
Debreczeni József, Balázsi Tibor, Elek István, Katona László, Bethlen István, Tamási Orosz János (MDF), Tölgyessy Péter, Tardos Márton, Pető Iván, Tamás Gáspár Miklós, Wekler Ferenc, Solt Ottilia, Havas Gábor, Demszky Gábor (SZDSZ), Szekeres Imre, Kökény Mihály, Csintalan Sándor, Jánossy György (MSZP), Kövér László, Orbán Viktor, Fodor Gábor, Deutsch Tamás (Fidesz), Tom Lantos, Beke Kata, Király Zoltán, Kállay Kristóf, Pozsonyi Attila , Szabó Pál, Oláh Sándor, Borbély Imre (egyéb politikus), Havasi János, Feldmájer Péter, Szita Szabolcs, Ágh Attila, György Péter, Molnár Gusztáv, Fritz Tamás, Radványi Miklós (szakértő), Végh Antal (értelmiségi), Pesti Hírlap, Népszabadság, Kurír, Magyar Hírlap, Magyar Nemzet, HVG, Népszava, 168 óra, MR 168 Óra, MTV Aktuális, Mai Nap (médium), MSZP, Interparlamentáris Tanács az Antiszeizmitizmus Ellen magyar csoportja, FKGP, Demokratikus Charta (szervezet)							

A 13. táblázatból kitűnik, hogy a közösséget elsősorban a teljes diskurzus szintjén is domináns három keret integrálta: a Csurka-dolgozat náci és antidemokratikus értelmezése, valamint hatalmi ambíciókkal való magyarázata. E három keret mellett még a „Súlyos következmények” keret jelenik meg viszonylag gyakran, de ez is mindig a három domináns kerettel együtt. Látható tehát, hogy bár a közösség tagjai néha más értelmezéseket is érvényesítenek, nincs olyan szereplő, aki a három domináns keret valamelyikét ne alkalmazná, sőt mindössze

egy szereplőt (Balácsi Tibor) találunk, aki nem kapcsolódik vagy a náci vagy pedig az anti-demokratikus értelmezéshez. A két értelmezés erősen összekapcsolódik, hiszen a bármelyik értelmezést is alkalmazó csoporttagok 40%-a a másik értelmezést is alkalmazza.

Összességében elmondható, hogy első közösségünk a Csurka-dolgozattal szemben kritikus, azt nácinak és/vagy antidemokratikusnak minősítő, főként ellenzéki politikusok által dominált csoportosulás. Ugyanakkor az alapvetően ellenzéki értelmezést számos MDF-politikus is osztja, köztük az esemény második leghivatkozottabb szereplője, Debreczeni József, és ide tartozik számos médium és szakértő is.

14. ábra: Az 1. közösség tagjai és alkalmazott értelmezései

□ = politikus, △ = értelmiségi, ▽ = szakértő, ◇ = szervezet. Zöld = MDF, kék = SZDSZ, sárga = FKGP, piros = MSZP, barna = KDNP, narancssárga = Fidesz, lila = egyéb párt, fehér = nem politikus. Nagy fehér lekerekített négyzet = értelmezési keret.

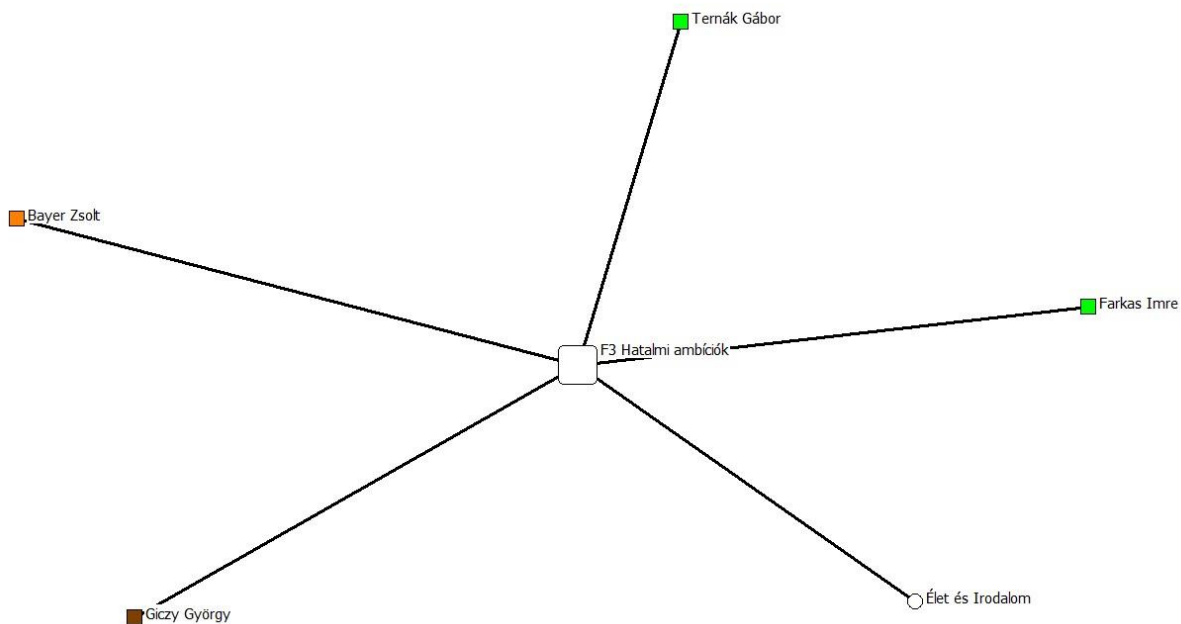
A 2. közösség

A második közösség mindössze 5 szereplőt foglal magában, ráadásul mind az öten a diskurzus meglehetősen jelentéktelen szereplőjének számítottak a hivatkozások tekintetében. A „mikroközösség” leghivatkozottabb szereplője Ternák Gábor, az MDF politikus volt, aki összesen két hivatkozást kapott, a szintén MDF-es Farkas Imrére, a fideszes Bayer Zsoltra és a kereszténydemokrata Giczy Györgyre mindössze egyszer hivatkoztak, míg a közösségbe sorolt egyetlen médiumra, az Élet is Irodalomra egyszer sem.

13. táblázat: A 2. közösség jellemzői

Kommunikátorok megoszlása státusz szerint							
Státusz	politikus		szakértő	értelmiségi	médium	szervezet	
	4		0	0	1	0	
Politikus kommunikátorok megoszlása pártok szerint							
Párt	MDF	SZDSZ	FKGP	MSZP	KDNP	Fidesz	Egyéb
	2	0	0	0	1	1	0
A közösség tagjai által használt értelmezési keretek							
Frame	Kapcsolódó közösségtagok száma			Összes alkalmazás a közösség tagjai által			
F3 Hatalmi ambíciók	5			5			
F1 Náci megnyilvánulás	0			0			
F2 Antidemokratikus	0			0			
F4 Leegyszerűsítés	0			0			
F5 Háttérhatalmak	0			0			
F6 Súlyos következmények	0			0			
F7 Pozitív hatások	0			0			
F8 Valódi problémák	0			0			
F9 Bagatell	0			0			
F10 A kétségbeesés jele	0			0			
F11 Szélsőjobb különválása	0			0			
Szereplők							
Ternák Gábor, Farkas Imre (MDF), Giczy György (KDNP), Bayer Zsolt (Fidesz), Élet is Irodalom (médium)							

A közösséget egyetlen közös értelmezés kapcsolja össze: mindannyian hatalmi ambíciókkal magyarázzák a Csurka-tanulmányt. Ez az értelmezés nagyon közel helyezi a kis közösséget az első közösséghez, ugyanakkor egyikük sem használja az ott csaknem mindenkire jellemző náci vagy antidemokratikus értelmezést. Összességében azt mondhatjuk, hogy bár az algoritmus egy elkülönített csoportba sorolta ezt az öt kommunikátort, akik valóban egységesen is értelmezik a Csurka-dolgozatot, már csak diskurzusbeli jelentéktelenségük miatt is nem külön közösségként, hanem az első közösség egy speciális alcsoportjaként érdemes felfognunk őket.

15. ábra: A 2. közösség tagjai és alkalmazott értelmezései

□ = politikus, Δ = értelmiségi, ▽ = szakértő, ◇ = szervezet. Zöld = MDF, kék = SZDSZ, sárga = FKGP, piros = MSZP, barna = KDNP, narancssárga = Fidesz, lila = egyéb párt, fehér = nem politikus. Nagy fehér lekerekített négyzet = értelmezési keret.

A 3. közösség

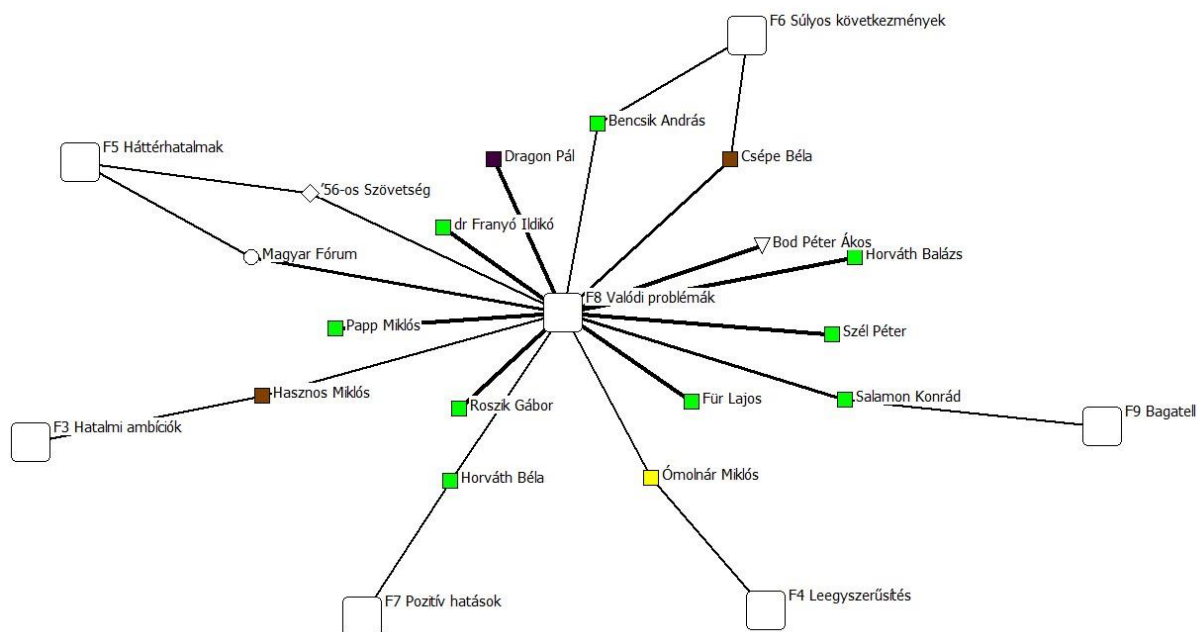
A harmadik közösség az elsőnél sokkal kisebb, a másodiknál viszont jóval nagyobb. A közösség elsősorban politikusokból áll, mindössze egyetlen médiumot, szakértőt illetve szervezetet találunk a 13 politikus mellett, akik ráadásul szinte csak kormánypárti politikusok.¹¹ Természetes személyeken kívül a közösségben találjuk még a Magyar Fórum című hetilapot, valamint az '56-os Szövetség nevű szervezetet. A hivatkozások szempontjából a közösség tagjai nem tudtak fontos szerepet betölteni a diskurzusban, a leghivatkozottabb Csépe Béla, aki 6 kapott hivatkozásával mindössze a 24. leghivatkozottabb szereplő a teljes diskurzusban. Rajta kívül még Salamon Konrád számít hivatkozott szereplőnek 5 hivatkozással, háromnál több hivatkozást más szereplő nem kapott. A közösség tagjaira összesen 34 hivatkozás érkezett, az összes hivatkozásnak tehát kevesebb mint 5%-a.

¹¹ Az egyedüli kivétel, Ómolnár Miklós, a kisgazdapárt azon részéhez tartozott, amelyik pár hónappal korábban kilépett a kormánykoalícióból.

14. táblázat: A 3. közösség jellemzői

Kommunikátorok megoszlása státusz szerint							
Státusz	politikus		szakértő	értelmiségi	médium	szervezet	
	13		1	0	1	1	
Politikus kommunikátorok megoszlása pártok szerint							
Párt	MDF	SZDSZ	FKGP	MSZP	KDNP	Fidesz	Egyéb
	9	0	1	0	1	0	1
A közösség tagjai által használt értelmezési keretek							
Frame	Kapcsolódó közösségtagok száma			Összes alkalmazás a közösség tagjai által			
F8 Valódi problémák	16			23			
F5 Háttérhatalmak	2			3			
F6 Súlyos következmények	2			2			
F3 Hatalmi ambíciók	1			1			
F4 Leegyszerűsítés	1			1			
F7 Pozitív hatások	1			1			
F9 Bagatell	1			1			
F1 Náci megnyilvánulás	0			0			
F2 Antidemokratikus	0			0			
F10 A kétségbeesés jele	0			0			
F11 Szélsőjobb különválása	0			0			
Szereplők							
Salamon Konrád, Für Lajos, Horváth Béla, Horváth Balázs, Szél Péter, Roszik Gábor, Bencsik András, Papp Miklós, dr. Franyó Ildikó (MDF), Ómolnár Miklós (FKGP), Hasznos Miklós, Csépe Béla (KDNP), Dragon Pál (egyéb), Bod Péter Ákos (szakértő), Magyar Fórum (médium), '56-os Szövetség (szervezet)							

Jól látszik, hogy a közösséget a „Valódi problémák” értelmezés integrálja, minden a közösségbe kerülő szereplő alkalmazza ezt az értelmezést, a közösség fele ráadásul nem is kapcsolódik semmilyen más kerethez. A többi szereplő más értelmezésekkel is összekapcsolja a domináns keretet, de ezek közül csak a Magyar Fórum és az '56-os Szövetség által alkalmazott „Háttérhatalmak”, valamint a Bencsik András és Csépe Béla által alkalmazott „Súlyos következmények” keretekhez kapcsolódik egynél több csoporttag. A harmadik közösség tehát összességében a Csurka-tanulmány tartalmával megengedőbb, kormánypárti kört takar, akik a nyilvánosságban csak nagyon visszafogott hatás kiváltására voltak képesek.

16. ábra: A 3. közösség tagjai és alkalmazott értelmezései

□ = politikus; Δ = értelmiségi, ▽ = szakértő, ◇ = szervezet. Zöld = MDF, kék = SZDSZ, sárga = FKGP, piros = MSZP, barna = KDP, narancssárga = Fidesz, lila = egyéb párt, fehér = nem politikus. Nagy fehér lekerekített négyzet = értelmezési keret.

A 4. közösség

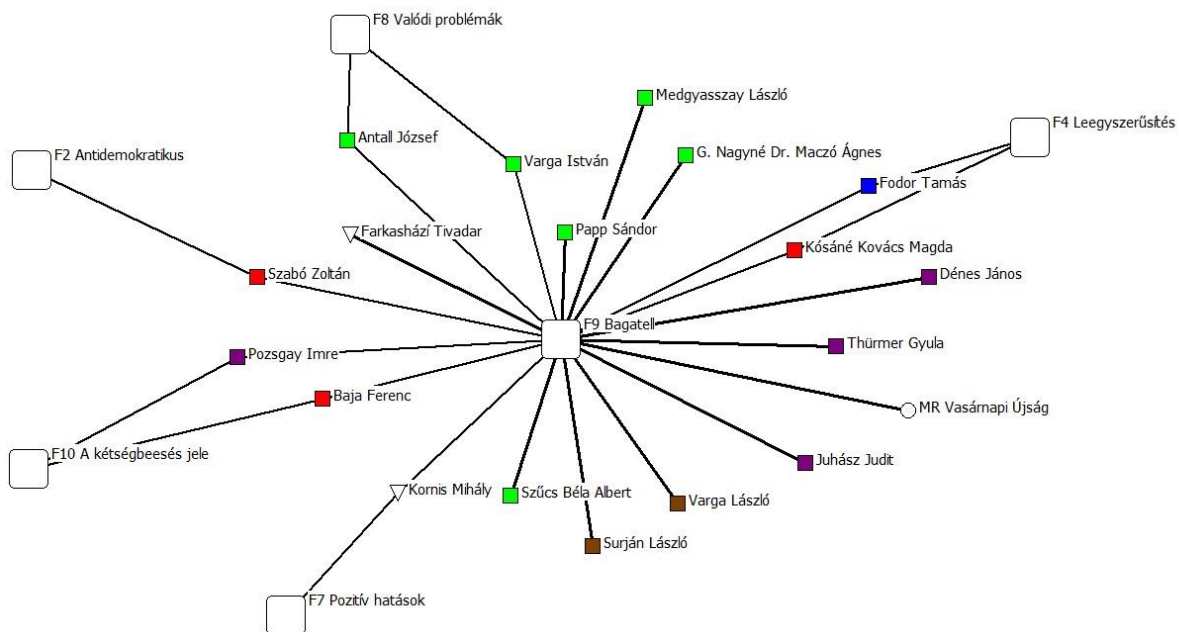
A negyedik közösség nem sokkal népesebb, mint a második, jóval nagyobb hatással bír azonban a diskurzusban, még ha gyengébbel is, mint az első közösség: az esemény összes hivatkozásának 18%-a irányul rá. Ez elsősorban annak köszönhető, hogy a közösség tagja az egész esemény leghivatkozottabb szereplője, Antall József, de itt találjuk az 5. leghivatkozottabb Medgyasszay Lászlót is. Ezt a közösséget is a politikusok dominálják, rajtuk kívül mindösszesen három értelmiségit és egy médiumot (MR Vasárnapi Újság) találunk. A politikusok között kormánypárti túlsúly van, ugyanakkor négy ellenzéki párti politikus is ide sorolt az algoritmus (3 MSZP, 1 SZDSZ), valamint olyan parlamenti pártokon kívüli politikusokat is, mint Pozsgay Imre vagy éppen Thürmer Gyula.

15. táblázat: A 4. közösség jellemzői

Kommunikátorok megoszlása státusz szerint							
Státusz	politikus		szakértő	értelmiségi	médium	szervezet	
	16		0	2	1	0	
Politikus kommunikátorok megoszlása pártok szerint							
Párt	MDF	SZDSZ	FKGP	MSZP	KDNP	Fidesz	Egyéb
	6	1	0	3	2	0	4
A közösség tagjai által használt értelmezési keretek							
Frame	Kapcsolódó közösségtagok száma			Összes alkalmazás a közösség tagjai által			
F9 Bagatell	19			21			
F4 Leegyszerűsítés	2			2			
F8 Valódi problémák	2			2			
F10 A kétségbeesés jele	2			2			
F2 Antidemokratikus	1			1			
F7 Pozitív hatások	1			1			
F1 Náci megnyilvánulás	0			0			
F3 Hatalmi ambíciók	0			0			
F5 Háttérhatalmak	0			0			
F6 Súlyos következmények	0			0			
F11 Szélsőjobb különválása	0			0			
Szereplők							
Antall József, Medgyasszay László, Szűcs Béla Albert, Papp Sándor, Varga István, G. Nagyné Dr. Maczó Ágnes (MDF), Fodor Tamás (SZDSZ), Kósáné Kovács Magda, Baja Ferenc, Szabó Zoltán (MSZP), Varga László, Surján László (KDNP), Juhász Judit, Dénes János, Pozsgay Imre, Thürmer Gyula (egyéb politikus), Kornis Mihály, Farkasházi Tivadar (értelmiségi), MR Vasárnapi Újság (médium)							

A közösséget a dolgozat elbagatellizálása integrálja, minden ide tartozó szereplő a „Bagatell” kerettel kapcsolódik össze. Figyelemreméltó, hogy a közösségbe sorolt ellenzéki politikusok majdnem mindegyike más kerettel együtt alkalmazza a kormánypárti politikusok körében, többek között Antal Józsefnél népszerű „Bagatell” értelmezést. Pozsgay és Baja Ferenc a kétségbeesés jeleként is értelmezik a dolgozatot, Fodor Tamás és Kósáné Kovács Magda a leegyszerűsítésekre hívja fel a figyelmet, míg Szabó Zoltán antidemokratikusnak minősíti azt. Jelentős Antal József szerepe. Mint láttuk, két dominánsan kormánypárti közösség jött létre, egyiket a dolgozattal megengedőbb „Valódi problémák” értelmezés, a másik pedig az annak jelentőségét csökkenteni próbáló „Bagatell” értelmezés integrálta. Az esemény kulcsszereplő-

je, az MDF és a kormány vezetője Antall József lényegében összekötő szerepet tölt be a két közösség között (az esemény szempontjából kevésbé lényeges, mindössze 1 hivatkozást kapó Varga Istvánnal egyetemben), mégpedig azáltal, hogy mindkét közösségképző értelmezést alkalmazza egy-egy alkalommal. Jól látható, hogy bár az algoritmus a közösség határait úgy húzta meg, hogy Antall József a negyedikbe került, valójában a kormánypártok által dominált két közösség között, azokat összekapcsolva helyezkedik el. Ha a miniszterelnökre érkező hivatkozásokat nem vesszük figyelembe, akkor a negyedik közösség hatása nem sokkal nagyobb, mint a harmadiké, hiszen mindössze a hivatkozások 8%-a irányul a tagjaira.

17. ábra: A 4. közösség tagjai és alkalmazott értelmezései

□ = politikus; Δ = értelmiségi, ▽ = szakértő, ◇ = szervezet. Zöld = MDF, kék = SZDSZ, sárga = FKGP, piros = MSZP, barna = KDNP, narancssárga = Fidesz, lila = egyéb párt, fehér = nem politikus. Nagy fehér lekerekített négyzet = értelmezési keret.

Kulcsszereplők, médiumok, hivatkozások

Bár esett már szó a kulcsszereplők diszkurzív aktivitásáról, érdemes őket külön is megvizsgálni, már csak azért is, mert a KKA algoritmus nem minden szereplőt sorol be az elkülönített közösségek valamelyikébe. Az esemény 10 leghivatkozottabb szereplőjéből 6 helyét megtaláltuk a közösségstruktúrában (Debreczeni József, Tom Lantos, Kövér László, Tardos Márton – 1. közösség; Antall József, Medgyasszay László – 4. közösség), 4 kulcsszereplőt (MDF, Csurka István, Furmann Imre, MTV A Hét) viszont az algoritmus sehova sem sorolt be. A négyből három szereplőhöz egyetlen diszkurzív keretet sem tudtunk hozzárendelni (Csurka István, Furmann Imre, MTV A Hét), míg az MDF különös módon mindhárom fő közösség-

képző keretet, a „Náci megnyilvánulás”, a „Valódi problémák” és a „Bagatell” értelmezést is alkalmazta 1-1 alkalommal. Ez első ránézésre meglepő lehet, de figyelembe véve, hogy az MDF politikusai mindhárom közösségben és domináns értelmezés körül markánsan megjelentek, érthetővé válik, hogy a szervezet megnyilvánulásai sem mutatnak egységes képet.

Bár a hivatkozási hálózat elemzése azt mutatta, hogy a médiumoknak nem tulajdoníthatunk jelentős diskurzusformáló erőt a korszakban, a nyilvánosság integráltságáról illetve polarizáltságáról sokat elárul, ha megvizsgáljuk a médiumok diszkurzív kapcsolódásait. A csak médiumokból álló hálózat elemzéséből kiderült, hogy a médianyilvánosság diszkurzív szempontból is meglehetősen nagyfokú integráltságot mutatott. Az átlagosnál erősebb kapcsolatokból álló hálózatban 0 körüli maximum modularitást találtunk, míg a legerősebb kapcsolatok hálózatában is mindössze 0,11 a maximum modularitás értéke, tehát csak nagyon mérsékelt elkülönülésről beszélhetünk. Az algoritmus mindezek alapján egy 4 és egy 5 médiumból álló közösséget különített el, ezeket a 17. táblázatban félkövérrel illetve dőlt betűkkel jelöltük. A két közösség elkülönülésének csekély mértékét jól mutatja az, hogy a közösségfelosztás során mind a kilenc médium az első közösségbe került. Az első közösségben az „Antidemokratikus” valamint a „Súlyos következmények” keret, valamint kisebb részben a „Náci megnyilvánulás” van markánsabban jelen. A második közösségben is népszerű a náci és antidemokratikus értelmezés, e médiumok mindegyikében nagyobb hangsúlyt kap azonban a „Hatalmi ambíciók” értelmezés. Ez utóbbi keret az előző közösség médiumaiban is jelen van, de kisebb mértékben, mint a második közösség médiumaiban, melyekből azonban a „Súlyos következmények” értelmezés teljesen hiányzik.

A két médiumcsoport tehát inkább csak a hangsúlyokban különbözik egymástól, de mindegyik az 1. közösség körében népszerű kereteket alkalmazza, a két kormánypárti-dominanciájú közösség integratív kerete, a „Valódi problémák” illetve a „Bagatell” értelmezés csak elvétve kapcsolódik össze ezekkel a médiumokkal. Ez alól talán csak a Magyar Nemzet és kisebb részben a 168 óra jelent kivételt: előbbinél a „Valódi problémák” keret a második legnépszerűbb értelmezés, utóbbinál pedig mindkét keret megjelenik. Az egynél több értelmezéssel összekapcsolódó médiumok közül egyedül a Magyar Fórum és az Új Magyarország nem tagozódott be a két halvány kontúrokkal elkülönülő közösség valamelyikébe. Az Új Magyarország az egyik legtöbb értelmezéssel kapcsolódott össze a médiumok közül, és a keretek jelentős részét fel is vonultatta, az 1. közösségben legnépszerűbb náci valamint antidemokratikus értelmezés azonban egyszer sem jelent meg. Valamivel nagyobb hangsúlyt kap ugyanakkor a „Leegyszerűsítés”, a „Súlyos következmények”, valamint a „Valódi problémák” értelmezés. A Magyar Fórum ugyanakkor az események jelentős részében a „Valódi problémák” keretet

jeleníti meg, így nem meglepő, hogy az algoritmus is a harmadik közösségbe sorolta. Ugyanakkor két alkalommal is használja az egész diskurzus legkevésbé alkalmazott keretét, a „Hátterhatalmak” értelmezést. A Csurka tanulmányának egyik központi gondolatával való egyetértést a Magyar Fórumon kívül mindössze az egy-egy hivatkozást szerző Zacsek Gyula MDF-es politikus, Szita Szabolcs szakértő, valamint az Új Magyarország és az '56-os Szövetség alkalmazta.

16. táblázat: A médiumok által alkalmazott értelmezési keretek

	F1	F2	F3	F4	F5	F6	F7	F8	F9	F10	F11	N
Népszabadság	22%	11%	11%	17%	0%	17%	0%	0%	11%	0%	11%	18
Népszava	36%	36%	9%	0%	0%	18%	0%	0%	0%	0%	0%	11
Magyar Hírlap	11%	33%	11%	0%	0%	22%	11%	11%	0%	0%	0%	9
MTV Aktuális	0%	50%	0%	0%	0%	50%	0%	0%	0%	0%	0%	2
<i>Magyar Nemzet</i>	11%	11%	33%	11%	0%	0%	0%	22%	0%	0%	11%	9
<i>168 óra</i>	25%	13%	25%	13%	0%	0%	0%	13%	13%	0%	0%	8
<i>Mai Nap</i>	14%	14%	71%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	7
<i>MR 168 Óra</i>	33%	33%	33%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	3
<i>Kurír</i>	50%	0%	50%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	2
Új Magyarország	0%	0%	9%	18%	9%	18%	9%	18%	9%	9%	0%	11
Magyar Fórum	0%	0%	0%	0%	33%	0%	0%	67%	0%	0%	0%	6
Pesti Hírlap	0%	100%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	1
Élet és Irodalom	0%	0%	100%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	1
HVG	100%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	1
MR Vasárnapi Újság	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	100%	0%	0%	1

Végezetül azt is megvizsgáltuk, hogy az elkülönített közösségek a hivatkozások szintjén mennyire különülnek egymástól. A három közösség¹² egymás közti hivatkozásainak vizsgálatából kiderült, hogy a hivatkozások szintjén nem különülnek el egymástól, sőt, a -0,05 modularitásérték azt sugallja, hogy valamivel még gyakoribbak is a közösségek közötti, mint az azon belüli hivatkozások. Ugyanakkor érdemes azt is figyelembe venni, hogy ez az eredmény többek között annak köszönhető, hogy míg a sokat hivatkozó médiumok jelentős része az 1. közösségben helyezkedik el, addig az esemény legtöbbet hivatkozott szereplője, Antall József a 3. közösségbe sorolódott.

¹² Az alacsony elemszám miatt a 2. közösséget az 1. közösség részeként vettük figyelembe.

Összegzés

A Csurka-dolgozat diszkurzív hálózatának elemzéséből az derült ki, hogy bár a kommunikátorok szintjén egymástól jól elkülönülő közösségeket lehet megkülönböztetni, a diskurzus résztvevőinek többsége és a kapott hivatkozásainak jelentős része egyetlen nagy közösségben összpontosul. Ez a legnagyobb közösség magában foglalja majdnem mindegyik ellenzéki politikust és médiumot, valamint több kormánypárti politikust is. A közösséget a Csurka-dolgozat negatív minősítése, antidemokratikusnak illetve nácinak bélyegzése integrálja. A közösségnek van egy kis leágazása, mely olyan, az esemény diskurzusában jelentéktelen szereplőket tömörít, akik az első közösség harmadik számú keretével, a „Hatalmi érdekekkel” kapcsolódnak csak össze. Figyelemreméltó, hogy a Csurka-dolgozat diszkurzív hálózatában, még ha negatív alapon is, de egyetlen közösségben integrálódnak a liberális és a szocialista politikusok. Igaz ugyanakkor, hogy néhány, a teljes diskurzus szempontjából jelentéktelen szocialista szereplő a kormánypárti politikusok által kedvelt „Bagatell” értelmezéshez kapcsolódott. A két kisebb közösség elsősorban kormánypárti politikusokat tömörít. Előbbit a Csurka-dolgozattal megengedőbb „Valódi problémák” értelmezés integrálja, utóbbit pedig a dolgozat jelentőségének kétségbevonását képviselő „Bagatell” értelmezés. Bár a hivatkozásokban mért diszkurzív hatásában az utóbbi közösség jóval erősebb az előbbinél, ez a különbség elsősorban Antall József személyének köszönhető, akit azonban nem lehet egyértelműen a negyedik közösségbe sorolni. A miniszterelnök a két kormánypárti dominanciájú közösség között, azokat összekapcsolva helyezkedik el.

Figyelemreméltó a kormánypárti politikusok megosztottsága. Mindhárom közösségben jócskán találunk kormánypárti politikusokat, ez a megosztottság pedig tisztán megjelenik az MDF mint szervezet kommunikációjában, amely mindhárom közösség legjellemzőbb értelmezésével összekapcsolódott. Fontos még kiemelni a média integráltságát, itt az Új Magyarországot és a Magyar Fórumot (valamint az egyetlen értelmezést alkalmazó MR Vasárnapi Újságot) leszámítva az 1. közösség értelmezései domináltak. Fontos az is, hogy a diszkurzív közösségek a hivatkozások szintjén egymástól nem különülnek el.

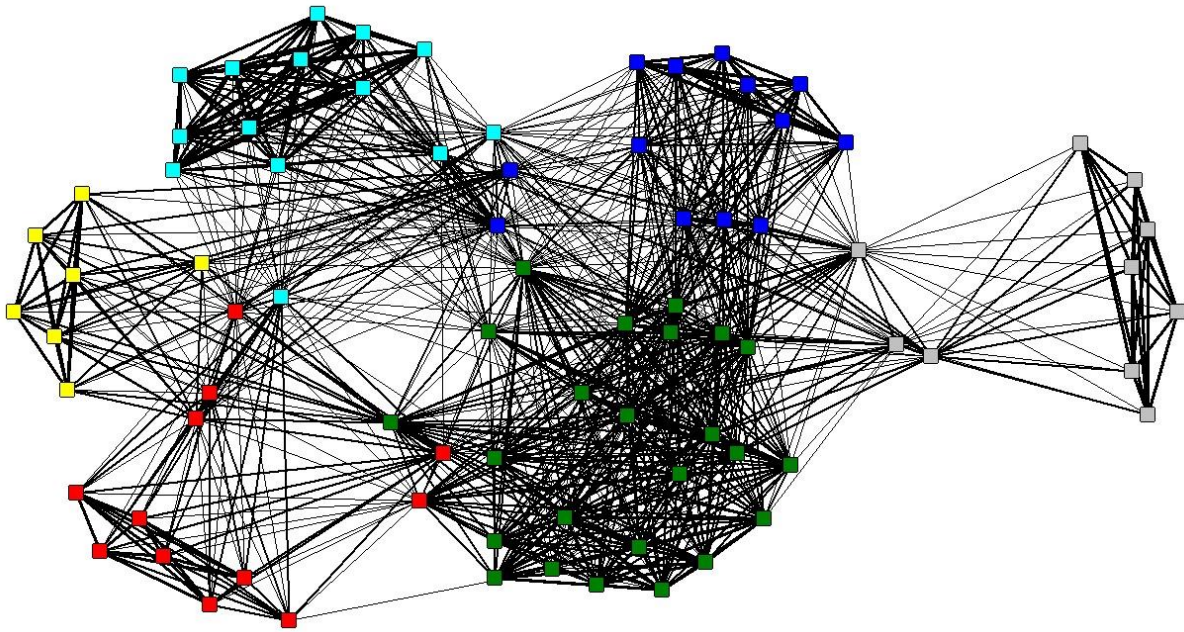
A Kampány-eset diszkurzív hálózata

A 18. táblázatból jól látszik, hogy a Kampány-eset diskurzusa jóval kiegyensúlyozottabb, mint a Csurka-dolgozaté, hiszen nincsenek olyan éles eltérések az egyes értelmezési keretek teljes diskurzusból való feltűnésének számában. A „Van liberális tábor”, valamint a „Nemzeti érdek” némileg kiemelkedik a diskurzusból, de kevésbé, mint a Csurka-dolgozatnál a „Náci megnyilvánulás”. Három eseményünk közül a legnagyobb értelmezési küzdelem a Kampány-esethez kapcsolódik, hiszen az egy szereplőre jutó átlagos értelmezések száma itt a legmagasabb (4,12).

17. táblázat: A Kampány-eset diszkurzív hálózatában alkalmazott értelmezési keretek alkalmazásának megoszlása

Frame	Kapcsolódó szereplők száma	Összes alkalmazás száma
F10 Van liberális tábor	29	60
F7 Nemzeti érdek	25	57
F8 Közmegegyezés	22	49
F6 Folytatás	13	49
F4 Súlyos örökség	27	48
F2 A kommunizmus visszatérése	15	43
F5 Szakértelem	17	32
F3 Nem lesz kommunizmus	12	23
F1 A szélsőjobb veszélye	12	15
F9 Két tábor	8	12

A polarizáció foka hasonló, bár némileg alacsonyabb, mint a Csurka-dolgozatnál. Az átlagosnál erősebb kapcsolatokra 0,27-es maximum modularitásértéket találunk, míg a legerősebb kapcsolatokra ez az érték 0,33. Az elemzés során itt is az erősebb felosztást, a legerősebb kapcsolatokból kirajzolódó közösségstruktúrát elemezzük. Ez a felosztás 6 közösséget különített el, melyek között vannak méretbeli eltérések, de korántsem olyan mértékűek, mint a Csurka-dolgozat hálózatában. A legnagyobb közösség 24, a legkisebb pedig 7 tagot számlál.

18. ábra: A Kampány-eset diszkurzív hálózata

Kék = 1. közösség, sárga = 2. közösség, szürke = 3. közösség, piros = 4. közösség, zöld = 5. közösség, világoskék = 6. közösség

Az 1. közösség

Az első közösségben politikusból van a legtöbb, de találunk szakértőket, értelmiségit, médiumokat és szervezeteket is a csoportban. A politikusok fele ellenzéki pártokból (SZDSZ, MSZP, Fidesz) került ki, másik fele pedig parlamenten kívüli politikusokból áll, köztük a MIÉP-et vezető Csurka Istvánból. Ebben a csoportban találunk két magát baloldaliként meghatározó szervezetet is, az MSZOSZ-t, valamint a Munkáspártot, a médiumok közül pedig a Magyar Fórum illetve a Kurír került be a közösségbe. A közösség a teljes diskurzuson belül meglehetősen jelentéktelennek tűnik, lévén tagjaira az összes hivatkozásnak mindössze 5%-a irányul. Ráadásul ennek fele a közösség periferiáján elhelyezkedő, a teljes esemény negyedik leghivatkozottabb szereplőjének számító, Csurka Istvánhoz tartozik.

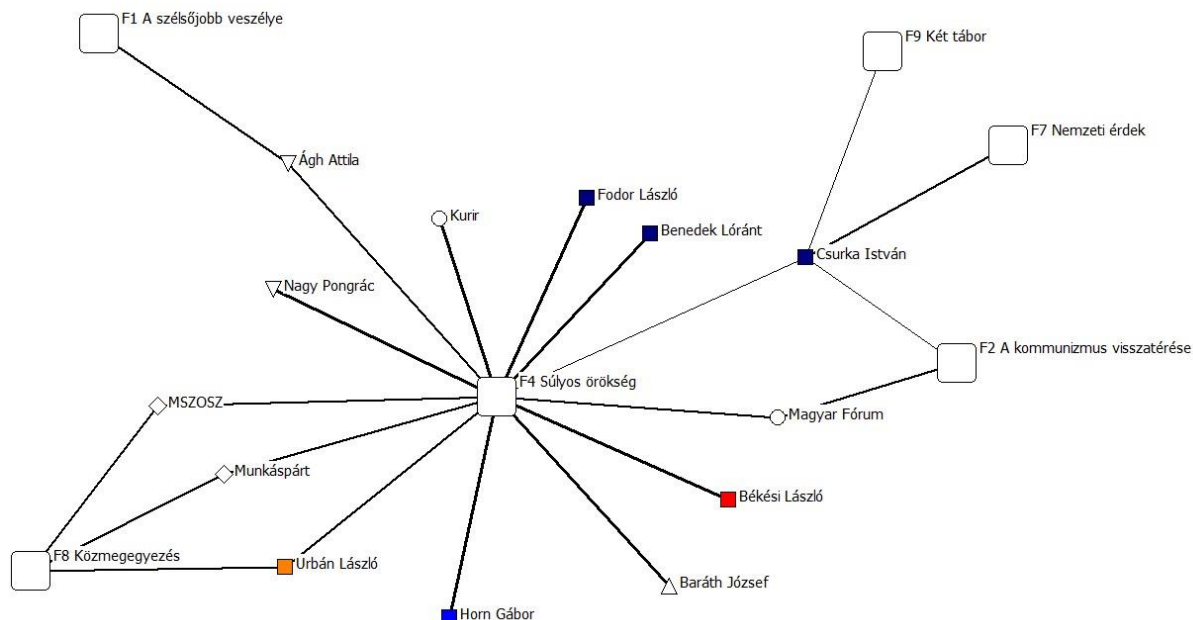
18. táblázat: Az 1. közösség jellemzői

Kommunikátorok megoszlása státusz szerint							
Státusz	politikus		szakértő	értelmiségi	médium	szervezet	
	6		2	1	2	2	
Politikus kommunikátorok megoszlása pártok szerint							
Párt	MDF	SZDSZ	FKGP	MSZP	KDNP	Fidesz	Egyéb
	0	1	0	1	0	1	3
A közösség tagjai által használt értelmezési keretek							
Frame	Kapcsolódó közösségtagok száma			Összes alkalmazás a közösség tagjai által			
F4 Súlyos örökség	13			20			
F8 Közmegegyezés	3			3			
F2 A kommunizmus visszatérése	2			10			
F1 A szélsőjobb veszélye	1			1			
F7 Nemzeti érdek	1			13			
F9 Két tábor	1			4			
F3 Nem lesz kommunizmus	0			0			
F5 Szakértelem	0			0			
F6 Folytatás	0			0			
F10 Van liberális tábor	0			0			
Szereplők							
Horn Gábor (SZDSZ), Urbán László (Fidesz), Benedek Lóránt, Csurka István, Fodor László (egyéb politikus), Ágh Attila, Nagy Pongrácz (szakértő), Baráth József (értelmiségi), Kurír, Magyar Fórum (médium), MSZOSZ, Munkáspárt (szervezet)							

A közösséget jól láthatóan a „Súlyos örökség” értelmezés integrálja, a csoport összes tagja kapcsolódik ehhez a kerethez. Az MSZOSZ, a Munkáspárt és Urbán László ugyanakkor a „Közmegegyezés” kerettel együtt beszélnek a kormány által hagyott súlyos örökségről, míg Csurka István és a Magyar Fórum a „Kommunizmus visszatérése” kerettel kapcsolja azt össze. Csurka egyébként is kilóg kissé a közösségből, hiszen bár előszeretettel alkalmazza a „Súlyos örökség” keretet, kétszer annyiszor használja a „Nemzeti érdek” keretet és a „Kommunizmus visszatérése” keret is valamivel többször fordul elő nála – ez jól mutatja, hogy ő a közösségnek inkább a perifériáján található, aki más közösségek integratív értelmezéseihez is nagymértékben kapcsolódik.

Összességében tehát ellenzéki közösségről beszélhetünk, mely a kormány korábbi teljesítményének negatív értékelésére helyezi a hangsúlyt. A közösségen belül elsősorban a baloldali és

liberális pártokhoz tartozó politikusokat találunk, de a közösség periferiáján a radikális jobb-oldali párt vezetője is jelen van, aki ugyanakkor a közösség többi szereplőjétől eltérő keretekkel artikulálja együtt az integratív keretet.

19. ábra: Az 1. közösség tagjai és alkalmazott értelmezései

□ = politikus, Δ = értelmiségi, ▽ = szakértő, ◇ = szervezet. Zöld = MDF, kék = SZDSZ, sárga = FKGP, piros = MSZP, barna = KDNP, narancssárga = Fidesz, lila = egyéb párt, fehér = nem politikus. Nagy fehér lekerekített négyzet = értelmezési keret.

A 2. közösség

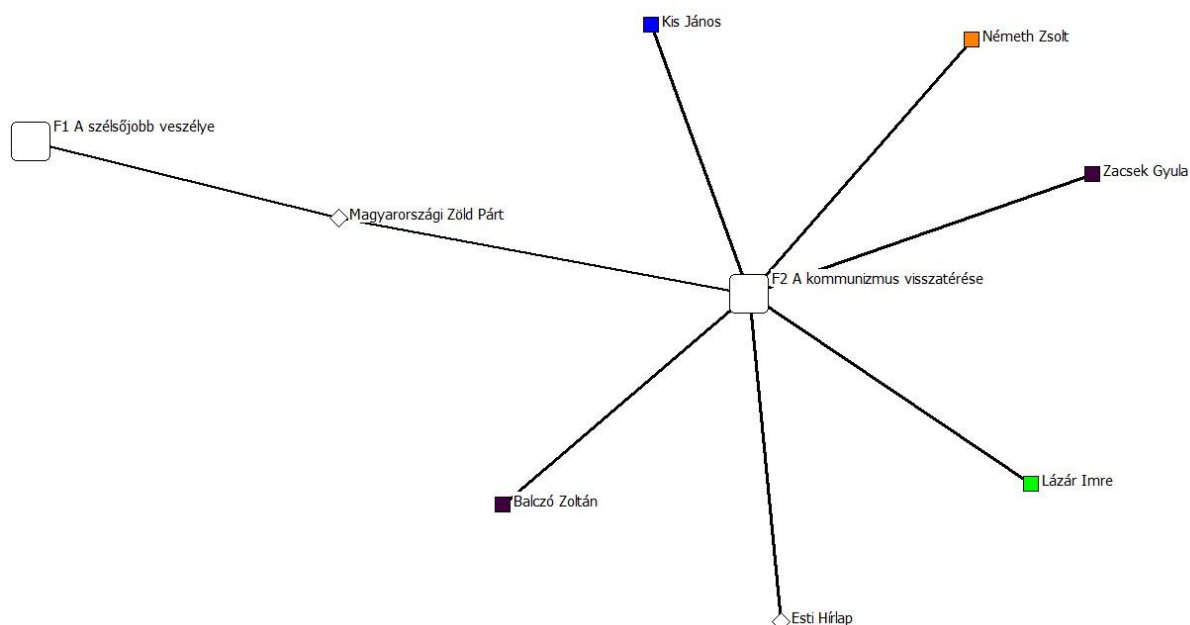
A második közösség áll a legkevesebb tagból, a 7 tag jelentős része pedig politikus, de egy-egy médium és szervezet is tartozik hozzá. A politikusok párthovatartozása alapján ez még színeesebb közösség, mint az első, hiszen találunk egy-egy MDF, Fidesz és SZDSZ politikust is, de a csoport tagja Balczó Zoltán MIÉP-es, valamint Zacsek Gyula korábbi MDF-es, ekkor a Magyar Piacpárthoz tartozó politikus, a Csurka-dolgozatnál a „Háttérhatalmak” értelmezéssel azonosuló kevés szereplő egyike. A közösség tagjainak nyilvánosságbeli jelenléte elhanyagolható, a rájuk irányuló hivatkozások összege az összes hivatkozás 1%-át sem éri el. A leghivatkozottabb szereplő, a Magyarországi Zöld Párt a maga 6 hivatkozásával mindössze a (holtversenyben) 26. leghivatkozottabb szereplő az esemény során.

19. táblázat: A 2. közösség jellemzői

Kommunikátorok megoszlása státusz szerint							
Státusz	politikus		szakértő	értelmiségi	médium	szervezet	
	5		0	0	1	1	
Politikus kommunikátorok megoszlása pártok szerint							
Párt	MDF	SZDSZ	FKGP	MSZP	KDNP	Fidesz	Egyéb
	1	1	0	0	0	1	2
A közösség tagjai által használt értelmezési keretek							
Frame	Kapcsolódó közösségtagok száma			Összes alkalmazás a közösség tagjai által			
F2 A kommunizmus visszatérése	7			8			
F1 A szélsőjobb veszélye	1			1			
F3 Nem lesz kommunizmus	0			0			
F4 Súlyos örökség	0			0			
F5 Szakértelem	0			0			
F6 Folytatás	0			0			
F7 Nemzeti érdek	0			0			
F8 Közmegegyezés	0			0			
F9 Két tábor	0			0			
F10 Van liberális tábor	0			0			
Szereplők							
Lázár Imre (MDF), Kis János (SZDSZ), Németh Zsolt (Fidesz), Balczó Zoltán, Zacsek Gyula (egyéb politikus), Esti Hírlap (médium), Magyarországi Zöld Párt (szervezet)							

A közösséget lényegében egyetlen értelmezés köt össze: a csoport minden tagja a kommunizmus visszatérésének veszélyét hangoztatja a választások kapcsán. Egyedül a Magyarországi Zöld Párt alkalmaz más keretet is: ők az érme másik oldalát, a szélsőjobb veszélyét is hirdetik. Mint láttuk, a „kommunizmus visszatérése” keret az előző közösség két tagjánál, Csurgó Istvánnál és a Magyar Fórumnál is népszerű volt, ők azonban ezt többek között a „Súlyos örökség” értelmezéssel alkalmazták együtt.

Összességében tehát a teljes nyilvánosság szintjén nem túl jelentős, a párhovatartozás szerint pedig meglehetősen eklektikus közösségről beszélhetünk, melynek szereplőit a kommunizmus visszatérésétől való félelem, illetve ennek hangoztatása köt össze.

20. ábra: A 2. közösség tagjai és alkalmazott értelmezései. \square = politikus;, Δ = értelmiségi, ∇ = szakértő, \diamond = szervezet. Zöld = MDF, kék = SZDSZ, sárga = FKGP, piros = MSZP, barna = KDNP, narancssárga = Fidesz, lila = egyéb párt, fehér = nem politikus. Nagy fehér lekerekített négyzet = értelmezési keret.

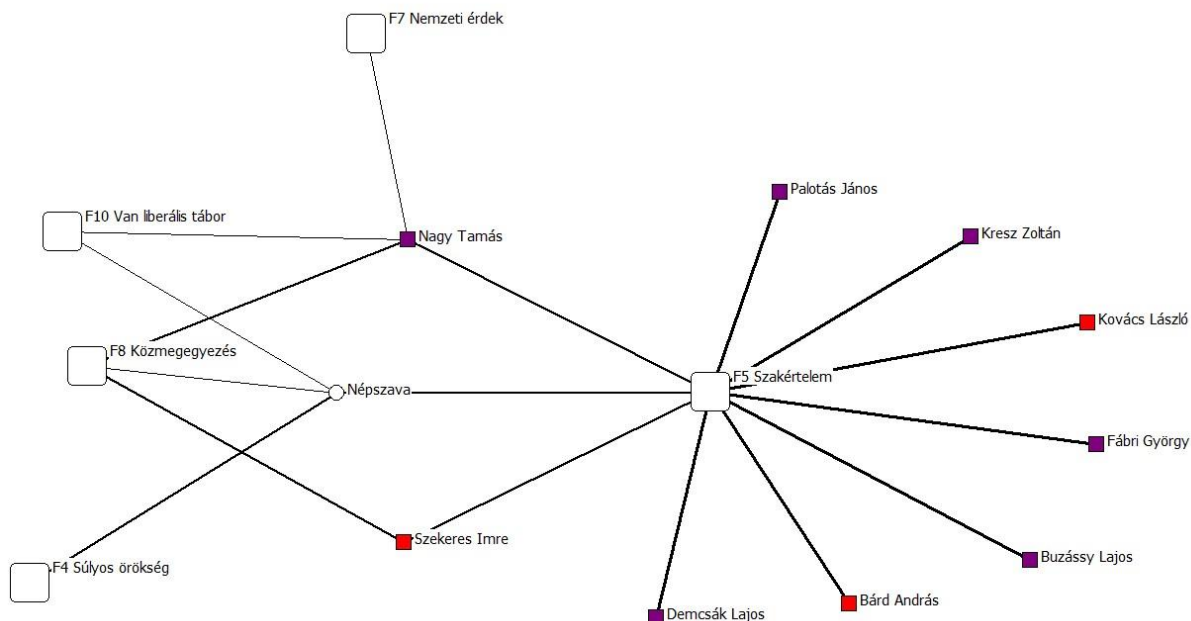
A 3. közösség

A harmadik közösség sem sokkal nagyobb, mint a második, és ebben is szinte csak politikusokat találunk. A 9 politikus mellett egyetlen médium, a Népszava került a csoportba. A 9 politikusból 3 az MSZP-ből való, köztük az esemény 10. leghivatkozottabb szereplője, Szekecs Imre. A 6 másik politikus parlamenten kívüli pártokhoz tartozik, köztük az Agrárszövetség elnöke Nagy Tamás és a Köztársaság Párt első embere Palotás János, akik az esemény 13. illetve 16. leghivatkozottabb szereplőjének számítottak. Bár kevés szereplő van a közösségben, az esemény összes hivatkozásának 6%-a rájuk irányul.

20. táblázat: A 3. közösség jellemzői

Kommunikátorok megoszlása státusz szerint							
Státusz	politikus		szakértő	értelmiségi	médium	szervezet	
	9		0	0	1	0	
Politikus kommunikátorok megoszlása pártok szerint							
Párt	MDF	SZDSZ	FKGP	MSZP	KDNP	Fidesz	Egyéb
	0	0	0	3	0	0	6
A közösség tagjai által használt értelmezési keretek							
Frame	Kapcsolódó közösségtagok száma			Összes alkalmazás a közösség tagjai által			
F5 Szakértelem	10			17			
F8 Közmegegyezés	3			5			
F10 Van liberális tábor	2			2			
F4 Súlyos örökség	1			2			
F7 Nemzeti érdek	1			1			
F1 A szélsőjobb veszélye	0			0			
F2 A kommunizmus visszatérése	0			0			
F3 Nem lesz kommunizmus	0			0			
F6 Folytatás	0			0			
F9 Két tábor	0			0			
Szereplők							
Bárd András, Kovács László, Szekeres Imre (MSZP), Buzássy Lajos, Demcsák Lajos, Fábri György, Kresz Zoltán, Nagy Tamás, Palotás János (egyéb politikus), Népszava (médium)							

Az 21. táblázatból jól látszik, hogy a közösséget itt is egy domináns keret integrálja, ez pedig a „Szakértelem” értelmezés. A közösség minden tagja kapcsolódik hozzá, és csak Szekeres Imre, Nagy Tamás és a Népszava alkalmaz ezen kívül más értelmezést is. E három szereplőnél közös pont a „Közmegegyezés” értelmezés, utóbbi kettő pedig a „Van liberális tábor” értelmezést is alkalmazza még. A közösség tehát a teljes nyilvánosság szintjén is mérvadó, politikusokat, valamint a Népszava napilapot integrál a „Szakértelem” értelmezés középpontba állításán keresztül.

21. ábra: A 3. közösség tagjai és alkalmazott értelmezései

□ = politikus, Δ = értelmiségi, ▽ = szakértő, ◇ = szervezet. Zöld = MDF, kék = SZDSZ, sárga = FKGP, piros = MSZP, barna = KDNP, narancssárga = Fidesz, lila = egyéb párt, fehér = nem politikus. Nagy fehér lekerekített négyzet = értelmezési keret.

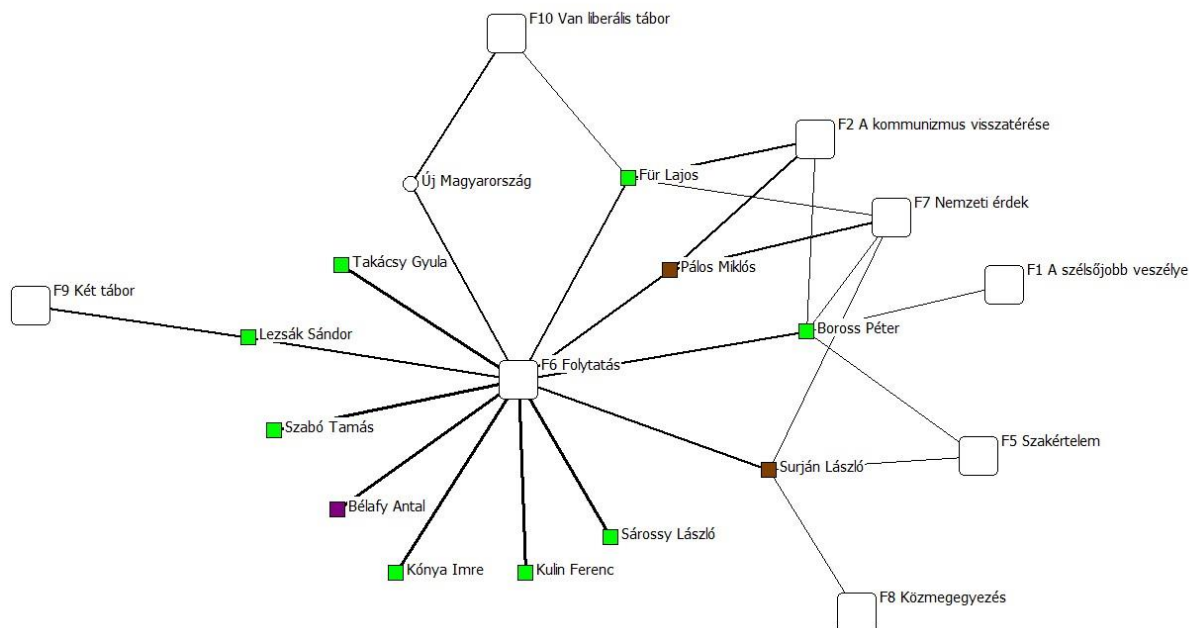
A 4. közösség

A 4. közösségben is a politikusok hegemoniája figyelhető meg, a 11 politikus mellett mindössze egy médium, az Új Magyarország része a közösségnek. Ez a csoportosulás viszont rendkívül homogén a politikusok párthovatartozása alapján: 8 politikus az MDF-hez, 2 a KDNP-hez, egy pedig a kormánykoalícióban maradó kisgazda szárnyhoz tartozik. A közösség jelentőségét jól mutatja, hogy itt találjuk az egész esemény (holtversenyben) leghivatkozottabb szereplőjét, Boross Pétert, de a 7. (Surján László) és a 13. (Für Lajos) helyezett is a közösséghez tartozik. A közösség tagjai az esemény összes hivatkozásának 11%-át birtokolják, tehát meghatározó szerepet töltenek be a diskurzusban.

21. táblázat: A 4. közösség jellemzői

Kommunikátorok megoszlása státusz szerint							
Státusz	politikus		szakértő	értelmiségi	médium	szervezet	
	11		0	0	1	0	
Politikus kommunikátorok megoszlása pártok szerint							
Párt	MDF	SZDSZ	FKGP	MSZP	KDNP	Fidesz	Egyéb
	8	0	0	0	2	0	1
A közösség tagjai által használt értelmezési keretek							
Frame	Kapcsolódó közösségtagok száma				Összes alkalmazás a közösség tagjai által		
F6 Folytatás	12				46		
F7 Nemzeti érdek	4				12		
F2 A kommunizmus visszatérése	3				18		
F5 Szakértelem	2				3		
F10 Van liberális tábor	2				3		
F1 A szélsőjobb veszélye	1				2		
F8 Közmegegyezés	1				3		
F9 Két tábor	1				1		
F3 Nem lesz kommunizmus	0				0		
F4 Súlyos örökség	0				0		
Szereplők							
Boross Péter, Für Lajos, Kónya Imre, Kulin Ferenc, Lezsák Sándor, Sárossy László, Szabó Tamás, Takácsy Gyula (MDF), Pálos Miklós, Surján László (KDNP), Béla Antal (egyéb politikus), Új Magyarország (médium)							

A csoportot elsősorban a „Folytatás” értelmezés integrálja, amelyhez minden csoporttag kapcsolódik, ráadásul többen nem is kevésszer, Boross Péter például egymaga 20 alkalommal. Ezen kívül a csoport tagjai közül négyen (Boross Péter, Für Lajos, Pálos Miklós, Surján László) alkalmazzák a „Nemzeti érdek” keretet is, de Boross, Für és Pálos még a 2. közösség integratív keretéhez, a „Kommunizmus visszatérése” értelmezéshez is kapcsolódik. A 4. közösség tehát a nyilvánosság szintjén is meghatározó, alapvetően kormánypárti közösség, mely a folytatás szükségességére helyezi a hangsúlyt, mely értelmezést gyakran kiegészítik a nemzeti érdekekre való hivatkozással és a kommunizmus veszélyére való figyelemfelhívással.

22. ábra: A 4. közösség tagjai és alkalmazott értelmezései

□ = politikus, Δ = értelmiségi, ▽ = szakértő, ◇ = szervezet. Zöld = MDF, kék = SZDSZ, sárga = FKGP, piros = MSZP, barna = KDNP, narancssárga = Fidesz, lila = egyéb párt, fehér = nem politikus. Nagy fehér lekerekített négyzet = értelmezési keret.

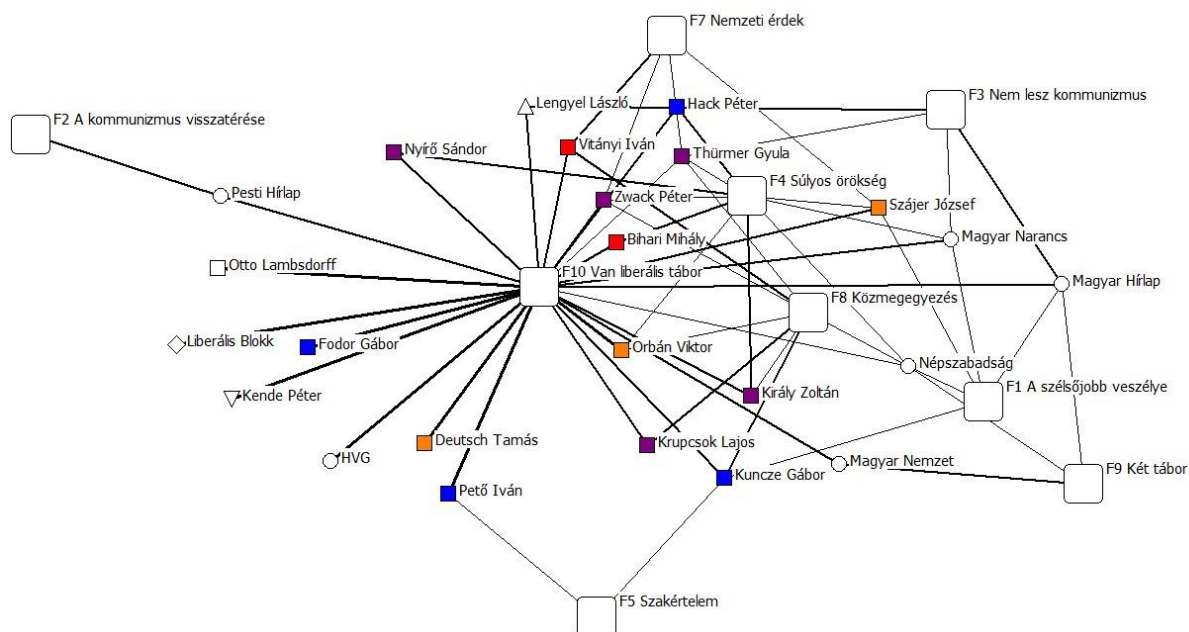
Az 5. közösség

Az 5. közösség tömöríti a legtöbb szereplőt, nyilvánosságbeli jelentőségét pedig mutatja, hogy az esemény összes hivatkozásának 15%-a a csoport tagjaira irányul. A politikusok dominanciája itt is tetten érhető, ugyanakkor nincs még egy olyan csoport, amelyik ennyi médiumot (6) tartalmazna. A politikusok elsősorban a magukat liberális oldalhoz soroló pártokból, az SZDSZ-ből és a Fideszből kerülnek ki, de 2 MSZP politikust is találunk itt, sőt a munkáspárti Thürmer Gyula és Nyíró Sándor is ide sorolódott. A médiumok közül négy országos napilap (Magyar Nemzet, Népszabadság, Magyar Hírlap, Pesti Hírlap) és két hetilap (HVG, Magyar Narancs) lett a közösség része. A csoportosulás nyilvánosságbeli jelentőségét legfőképpen az adja, hogy a tagja az egész esemény 3. (Orbán Viktor), 4. (Kuncze Gábor) és a 6. (Thürmer Gyula) leghivatkozottabb szereplője is.

22. táblázat: Az 5. közösség jellemzői

Kommunikátorok megoszlása státusz szerint							
Státusz	politikus		szakértő	értelmiségi	médium	szervezet	
	15		1	1	6	1	
Politikus kommunikátorok megoszlása pártok szerint							
Párt	MDF	SZDSZ	FKGP	MSZP	KDNP	Fidesz	Egyéb
	0	4	0	2	0	3	6
A közösség tagjai által használt értelmezési keretek							
Frame	Kapcsolódó közösségtagok száma			Összes alkalmazás a közösség tagjai által			
F10 Van liberális tábor	24			54			
F4 Súlyos örökség	10			12			
F8 Közmegegyezés	8			14			
F1 A szélsőjobb veszélye	5			7			
F3 Nem lesz kommunizmus	4			6			
F7 Nemzeti érdek	4			4			
F9 Két tábor	3			4			
F5 Szakértelem	2			3			
F2 A kommunizmus visszatérése	1			3			
F6 Folytatás	0			0			
Szereplők							
Fodor Gábor, Hack Péter, Kuncze Gábor, Pető Iván (SZDSZ), Bihari Mihály, Vitányi Iván (MSZP), Deutsch Tamás, Orbán Viktor, Szájer József (SZDSZ), Király Zoltán, Krupcsok Lajos, Nyíró Sándor, Thürmer Gyula, Zwack Péter, Otto Lambsdorff (egyéb politikus), Kende Péter (szakértő), Lengyel László (értelmiségi), HVG, Magyar Hírlap, Magyar Narancs, Magyar Nemzet, Népszabadság, Pesti Hírlap (médium), Liberális Blokk (szervezet)							

A közösséget elsősorban a „Van liberális tábor” értelmezés integrálja, amely magyarázatot nyújt arra, hogy miért elsősorban liberális politikusokat tömörít magába a csoport. A szereplők jelentős része azonban más keretet is előszeretettel alkalmaz, elsősorban a „Súlyos örökség” és a „Közmegegyezés” értelmezés népszerű. Az 5. közösség tehát a nyilvánosság szintjén is meghatározó, az esemény több kulcsszereplőjét, alapvetően ellenzéki, elsősorban liberális politikai szereplőket tömörítő csoport, amely ugyanakkor a médiumoknak jelentős részét is magába foglalja.

23. ábra: Az 5. közösség tagjai és alkalmazott értelmezései

□ = politikus, Δ = értelmiségi, ▽ = szakértő, ◇ = szervezet. Zöld = MDF, kék = SZDSZ, sárga = FKGP, piros = MSZP, barna = KDNP, narancssárga = Fidesz, lila = egyéb párt, fehér = nem politikus. Nagy fehér lekerekített négyzet = értelmezési keret.

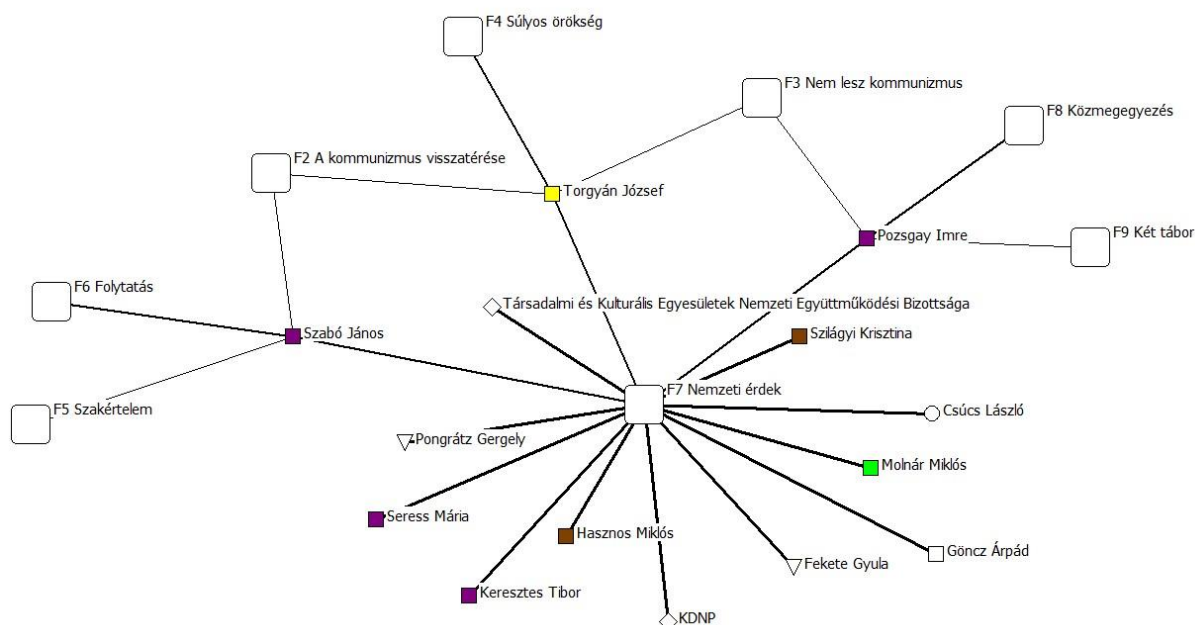
A 6. közösség

A többi közösséghez hasonlóan a 6. közösséget is a politikusok dominálják, viszont jóval több értelmiségit találunk itt, mint a többiben. A politikusok között három kormánypárti szereplő van, valamint a kormánypártiból ellenzékié váló FKGP elnök, Torgyán József, rajtuk kívül pedig 5 nem parlamenti párthoz tartozó politikus, többek között Göncz Árpád köztársasági elnök és Pozsgay Imre, valamint a kormánypártok mellett kitartó kisközgazdasági szervezet, az Egyesült Történelmi Kisközgazdasági és Polgári Párt elnöke, Szabó János. Torgyán József, Szabó János, valamint kisebb részben Pozsgay Imre az esemény tágabb értelemben vett kulcsszereplői közé tartozik: Torgyán a 8. Szabó a 9. Pozsgay pedig a 15. leghivatkozottabb szereplő a diskurzusban. Ennek is köszönhető, hogy a közösség tagjaira irányuló hivatkozások az összes 8%-át teszik ki.

23. táblázat: A 6. közösség jellemzői

Kommunikátorok megoszlása státusz szerint							
Státusz	politikus		szakértő	értelmiségi	médium	szervezet	
	9		0	3	0	2	
Politikus kommunikátorok megoszlása pártok szerint							
Párt	MDF	SZDSZ	FKGP	MSZP	KDNP	Fidesz	Egyéb
	1	0	1	0	2	0	5
A közösség tagjai által használt értelmezési keretek							
Frame	Kapcsolódó közösségtagok száma				Összes alkalmazás a közösség tagjai által		
F7 Nemzeti érdek	14				24		
F2 A kommunizmus visszatérése	2				4		
F3 Nem lesz kommunizmus	2				2		
F4 Súlyos örökség	1				6		
F6 Folytatás	1				3		
F8 Közmegegyezés	1				2		
F5 Szakértelem	1				1		
F9 Két tábor	1				1		
F1 A szélsőjobb veszélye	0				0		
F10 Van liberális tábor	0				0		
Szereplők							
Molnár Miklós (MDF), Torgyán József (FKGP), Hasznos Miklós, Szilágyi Krisztina (KDNP), Göncz Árpád, Keresztes Tibor, Pozsgay Imre, Seress Mária, Szabó János (egyéb politikus), Fekete Gyula, Pongrácz Gergely, Csúcs László (értelmiségi), KDNP, Társadalmi és Kulturális Egyesületek Nemzeti Együttműködési Bizottsága (szervezet)							

A közösség tagjait egyértelműen a nemzeti érdekre való hivatkozás köti össze, mindegyik szereplő értelmezéseiben előkelő szerepet tölt be ez a keret. A három kulcsszereplő, Torgyán, Szabó és Pozsgay más értelmezéseket is alkalmaznak, de ezek között alig találunk közöset. Érdekes megemlíteni, hogy az első közösségből Csurka István erőteljesen kötődik ehhez a közösséghez is, hiszen a „Nemzeti érdek” értelmezés dominál nála is, ő azonban előszeretettel artikulálja ezt együtt a „Súlyos örökség” értelmezéssel is.

24. ábra: A 6. közösség tagjai és alkalmazott értelmezései

□ = politikus, Δ = értelmiségi, ▽ = szakértő, ◇ = szervezet. Zöld = MDF, kék = SZDSZ, sárga = FKG, piros = MSZP, barna = KDNP, narancssárga = Fidesz, lila = egyéb párt, fehér = nem politikus. Nagy fehér lekerekített négyzet = értelmezési keret.

Kulcsszereplők, médiumok, hivatkozások

A Csurka-dolgozathoz hasonlóan érdemes külön megvizsgálni, hogy hova is sorolódtak az esemény kulcsszereplői. A 10 leghivatkozottabb szereplőből egyedül a Boross Péterrel holtversenyben a leghivatkozottabbnak számító Horn Gyulát nem sorolta be sehova az algoritmus. Boross Péter és Surján László a folytatást hangsúlyozó negyedik közösséghez sorolódott be, Orbán Viktor, Kuncze Gábor és Thürmer Gyula a liberális tábor létét hangoztató ötödikbe, Torgyán József és Szabó János a nemzeti érdekekre hivatkozó hatodikba, míg Csurka István a súlyos örökségről beszélő elsőbe (ugyanakkor erősen kötődve a hatodik közösséghez is), Szeres Imre pedig a szakértelem fontosságát kiemelő harmadikhoz tartozik. Ebből is látszik, hogy a Kampány-eset során a diskurzus „elitje” meglehetősen megosztott, a gyakran hivatkozott szereplőkhöz jelentősen eltérő értelmezések kapcsolódnak. Horn Gyulát egyik közösségbe se lehetett besorolni, hiszen ő négy különböző értelmezést is ugyanolyan gyakorisággal használt, de ezen kívül még egy ötödik is megjelenik a kommunikációjában. A négy azonos súllyal alkalmazott értelmezése között szerepel a közösségképzésben szerepet nem játszó „Nem lesz kommunizmus”, valamint a „Közmegegyezés” keret, de ugyanilyen mértékben jelenik meg nála az első közösséget integráló „Súlyos örökség”, a harmadikat integráló „Szakértelem” keret is, de többször alkalmazza a hatodikat összekapcsoló „Nemzeti érdek”

értelmezést is. Hornt tehát inkább a közösségek közötti integratív szereplőként foghatjuk fel, de ez az integratív szerep nem terjed ki a teljes közösségre, hiszen a kormánypárti politikusok által dominált negyedik és a második közösséghez nem kapcsolódik.

Érdeemes kitérni a médiumok diszkurzív aktivitására is. A Csurka-dolgozatnál tapasztaltakhoz hasonlóan meglehetősen integrált a médiumok diszkurzív hálózata. Az átlagosnál erősebb kapcsolatok esetében a maximum modularitás értéke mindössze 0,03, míg a legerősebb kapcsolatoknál 0,10. Ez utóbbi esetben az algoritmus egy 6 médiumból valamint egy két médiumból álló blokkot különböztetett meg. Ezeket a 25. táblázatban félkövérrel illetve dőlt betűkkel ábrázoltuk.

Az első közösségbe kerülő hat médiumban közös, hogy kiemelten jelenik meg bennük a „Van liberális tábor” értelmezés. Más közös nevezőt azonban nem lehet találni: a Pesti Hírlapnál a „Kommunizmus visszatérése”, az Új Magyarországnál a „Folytatás”, a Magyar Hírlapnál pedig a „Nem lesz kommunizmus” keret van még markánsan jelen. Érdekesség, hogy bár a Magyar Nemzetben gyakran megjelenik a „Van liberális tábor” értelmezés, még gyakoribb az ezzel ellentétes keret, a „Két tábor”. A két csoport közötti gyenge elkülönülést jól mutatja, hogy a „Van liberális tábor” értelmezés a másik csoport két médiumában is markánsan jelen van, a Népszabadság és a Népszava azonban a „Súlyos örökség” és az előző csoport médiumaiból teljesen hiányzó „Közmegegyezés” kereten keresztül is összekapcsolódik. Ezeken kívül a Népszabadság a Magyar Hírlap és a Magyar Narancs által is alkalmazott „A szélsőjobb veszélye” keretet használja gyakran, míg a Népszava a más médium által egyáltalán nem alkalmazott „Szakértelem” kerettel kapcsolódik össze többször. A közösségeken kívül találjuk a Magyar Fórumot, amely a „Kommunizmus visszatérése” és a „Súlyos örökség” kereteket alkalmazza.

24. táblázat: A médiumok által alkalmazott értelmezési keretek

	F1	F2	F3	F4	F5	F6	F7	F8	F9	F10	N
Magyar Hírlap	20%	0%	30%	0%	0%	0%	0%	0%	10%	40%	10
Magyar Narancs	14%	0%	14%	14%	0%	0%	0%	0%	0%	57%	7
Pesti Hírlap	0%	60%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	40%	5
Magyar Nemzet	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	67%	33%	3
Új Magyarorszag	0%	0%	0%	0%	0%	33%	0%	0%	0%	67%	3
HVG	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	100%	1
<i>Népszabadság</i>	<i>25%</i>	<i>0%</i>	<i>0%</i>	<i>13%</i>	<i>0%</i>	<i>0%</i>	<i>0%</i>	<i>25%</i>	<i>13%</i>	<i>25%</i>	<i>8</i>
<i>Népszava</i>	<i>0%</i>	<i>0%</i>	<i>0%</i>	<i>33%</i>	<i>33%</i>	<i>0%</i>	<i>0%</i>	<i>17%</i>	<i>0%</i>	<i>17%</i>	<i>6</i>
Magyar Fórum	0%	67%	0%	33%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	3
Mai Nap	0%	0%	100%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	1
Kurír	0%	0%	0%	100%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	1

A közösségek egymásra hivatkozásaiból hasonló kép bontakozik ki, mint a Csurka-dolgozatnál: a csoportok a hivatkozások szintjén nem különülnek egymástól, sőt a -0,03-as modularitásérték azt jelzi, hogy valamivel gyakrabban hivatkoznak „kifelé”, mint a közösségen belülre. Ahogyan az előző eseménynél, így itt is igaz lehet, hogy ez többek között annak köszönhető, hogy a legtöbb hivatkozás médiumoktól származik, melyek jelentős része ebben az eseményben is egyetlen közösségen belül összpontosult.

Összegzés

Összességében a Kampány-eset diszkurzív hálózataról elmondható, hogy kellően polarizált, amit jól mutat az is, hogy a 10 leghivatkozottabb szereplő 5 különböző csoportban is feltűnik. Az eredményekből, és a 18. ábrából is kettéosztottságot vélhetünk felfedezni. Az egyik oldalon a 2. a 4. és a 6. közösséget találjuk, míg a másik oldalon az 1. a 3. és az 5. közösséget. Ezek között a legfontosabb a 4. és az 5. közösség, mert az első három közösség a teljes diszkurzus szintjén meglehetősen jelentéktelennek mondható. Az egyik oldal főként kormánypárti politikusokat tömörít, őket a kommunizmus visszatérésétől való félelem, a folytatás igénye, valamint a nemzeti érdek hangsúlyozása köti össze, míg a másikat a súlyos örökség, a szakértelem és a liberális tábor létének hangoztatása integrálja. A két oldal hasonló arányban részesül a hivatkozásokból, bár az ellenzéki oldal 26%-nyi részesedése némileg magasabb, mint a

kormánypárti oldal 20%-a. Figyelemreméltó, hogy bár az SZDSZ, a Fidesz és az MSZP politikusainak a jelentős része a második blokkba került, a liberális pártok politikusai és az MSZP politikusai között megfigyelhetők eltérések. A fontosabb MSZP-politikusok által előszeretettel használt „Szakértelem” keret a liberális politikusoknál alig jelenik meg, ahogyan a főként általuk alkalmazott „Van liberális tábor” keret is ritkán jelenik meg MSZP-s részről. Sőt, két liberális politikus (Németh Zsolt, Kis János) a kampány során az első oldalra sorolódik, a kommunizmus visszatérésétől való félelmük miatt. Ugyanakkor a „Súlyos örökség” valamint a „Közmegegyezés” keret általában véve közös nevezőt jelent a szocialista és liberális politikus között, így biztosítva azt, hogy a különbségek ellenére is az ellenzéki oldal részét képezzék. Az ellenzéki oldal integrációjával kapcsolatban érdekes szerepe van Horn Gyulának, akit egyik közösségbe se sorolt be az algoritmus, de aktivitása alapján valahol az 1. és a 3. közösség között helyezkedik el, némileg az 5. és a 6. közösséghez is kapcsolódva. Integratív szerepe ugyanakkor inkább csak az MSZP-politikusokra, valamint a liberálisokat és szocialistákat összekötő értelmezésekre terjed ki, a liberális politikusok által kedvelt „Van liberális tábor” keretet mindössze egyszer alkalmazza.

Figyelemreméltó továbbá Csurka István, a Magyar Fórum, valamint Torgyán József szerepe. Az algoritmus az előbbi kettőt az ellenzéki oldal, az utóbbit pedig a kormánypárti oldal valamelyik közösségbe sorolta. Valójában azonban mindhárman egymáshoz nagyon közeli, Csurka és Torgyán a 6. és az 1. közösség között, és a Magyar Fórummal kiegészülve mindhárman a 2. közösséghez kapcsolódva lényegében a két oldalt kötik össze. A diskurzus tartalmát tekintve azonban ez az összekötés inkább a kölcsönös elutasításon alapul: mindhárom szereplő a kommunizmus visszatérésétől való félelmet, illetve ezzel együtt a súlyos örökséget hangoztatja, tehát egyszerre bírálják a kormánypárti oldal teljesítményét, és figyelmeztetnek a másik oldal által jelentett veszélyekre. Pozitív üzenetként mindkét politikusnál a „Nemzeti érdekek” hangsúlyozása jelenti a fő értelmezést a választás tétjével kapcsolatban. Láthatóan tehát nagy hasonlóság van e három kommunikátor között (mindkét oldal elutasítása és a nemzeti érdekek előtérbe helyezése), azonban túl kevesen voltak ahhoz, hogy az algoritmus külön közösséget hozzon létre a számukra, így besorolódtak a hat közösségből álló kétosztatú struktúrába. Ugyanakkor mindegyik oldalhoz elsősorban azok negatív vonatkoztatási pontjain keresztül, azaz a másik oldal elítélésével kapcsolódtak. Éppen ezért érdemes észben tartani, hogy ezek a szereplők diskurzív aktivitásuk alapján nem feltétlenül illenek bele a kétosztatú politikai térbe, még ha a „Nemzeti érdekek” hangsúlyozása, a kormánypárti oldalhoz sorolja is őket.

A médiahálózat ismét nagyfokú integráltságot mutatott, elsősorban a liberális tábor léte melletti érvelés kapcsolta össze a különböző médiumokat, de jól megfigyelhető volt a Népszabadság és a Népszava erős összekapcsolódása is. Az is figyelemreméltó, hogy a médiumok jelentős része a Csurka-dolgozat után a Kampány-esetben is az ellenzéki szereplők által dominált csoportba került, egyedül az Új Magyarország került kormánypárti dominanciájú közösségbe.

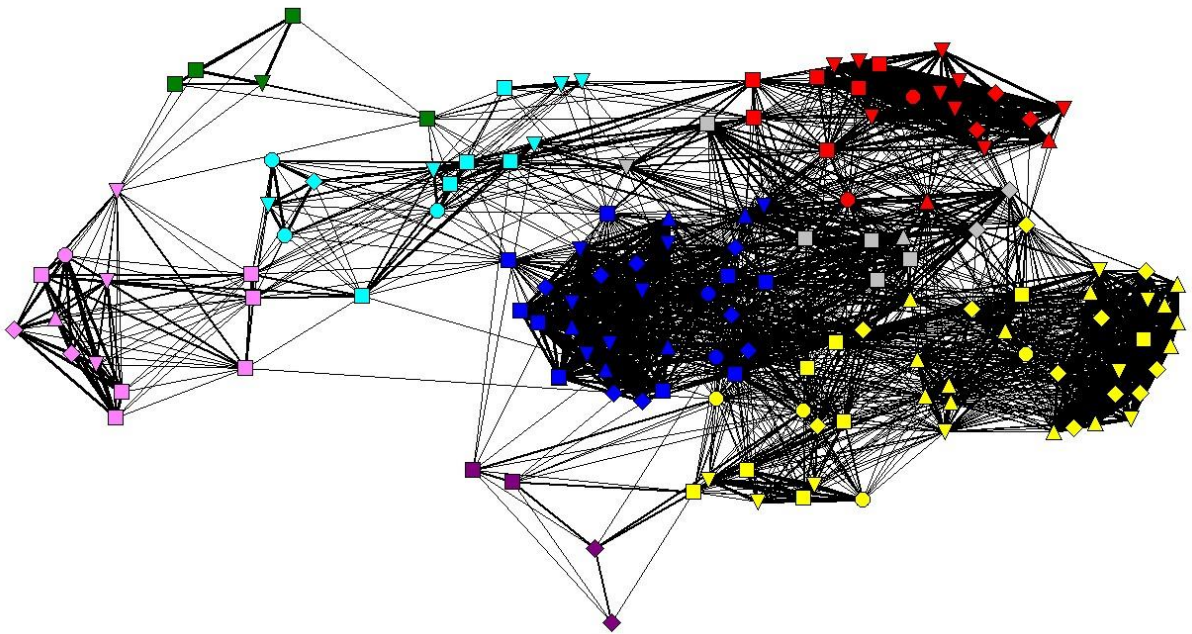
A Bokros-csomag diszkurzív hálózata

A Bokros-csomagnál az alkalmazott diszkurzív keretek eloszlása a Csurka-dolgozatnál megfigyelt mintázathoz hasonlít. Jól megfigyelhető az egyik keret dominanciája, ugyanúgy minden ötödik értelmezés ehhez kapcsolható, ahogy a Csurka-dolgozatnál is. Ezt 2-3 hasonló gyakorisággal használt keret követi. Ezzel szemben a Kampány-esetnél a keretek között jóval nagyobb egyensúly volt, nem létezett egyetlen, kiugróan népszerű értelmezés.

25. táblázat: A Bokros-csomag diszkurzív hálózatában alkalmazott értelmezési keretek alkalmazásának megoszlása

Frame	Kapcsolódó szereplők száma	Összes alkalmazás száma
F6 A sokkszerűség bírálható	57	72
F4 A csomag gazdasági károkat okoz	48	59
F7 Megszegett ígérek	43	59
F9 Tiltakozni kell	37	48
F3 Talpra áll az ország	17	37
F1 Súlyos örökség	23	33
F2 A helyzet a kormány hibája	26	32
F5 Sokkszerűen kellett dönteni	10	14
F8 Ellentétes a nemzet érdekével	7	12

Bár az átlagosnál erősebb kapcsolatok esetében ennél a diszkurzív hálózatnál kapjuk a legalacsonyabb maximum modularitás-értéket (0,21), a legerősebb kapcsolatoknál itt a legnagyobb a polarizáció szintje az egyes közösségek között (0,46). Az algoritmus viszont még a Kampány-esetnél is több közösséget különített el, összesen 8-at. Azt ugyanakkor látni kell, hogy ezek közül három csoportba 10-nél kevesebb szereplő került. Összességében három nagyobb- (több mint 20 szereplő), két közepes- (10 és 20 szereplő között) és három mikroközösség jött ki a KKA algoritmus számításai alapján.

25. ábra: A Bokros-csomag disкурзив hálózata

Kék = 1. közösség, sárga = 2. közösség, piros = 3. közösség, sötétzöld = 4. közösség, világoskék = 5. közösség, szürke = 6. közösség, lila = 7. közösség, rózsaszín = 8. közösség

Az 1. közösség

Az 1. közösség a második legnépesebb, valamint a hivatkozások tekintetében a második legjelentősebb közösség a disкурзив hálózatban. Az esemény összes hivatkozásának 13%-a ennek tagjaira irányul. A korábbi események disкурзив közösségeinél megszokhattuk, hogy az elkülönített csoportok mindegyikét a politikusok dominálták, ez azonban ennél nem így van. Az elkülönített státuszaink közül itt is politikusból találunk a legtöbbet, ugyanakkor a 8 politikus a közösség tagjainak harmadát sem teszi ki, miközben ugyanennyi szervezet, szakértő és közel ennyi civil tartozik a csoportba. A közösségbe sorolt politikusok párhovatartozás alapján eléggé eklektikus képet mutatnak: 4 kormánypárti (2-2 SZDSZ valamint MSZP) politikus mellett 3 ellenzéki pártokhoz tartozó politikus is ide tartozik, a szervezetek között pedig különböző érdekvédelmi szervezetek mellett a Fideszt és a Munkáspártot is megtaláljuk. Meg kell ugyanakkor jegyezni, hogy a két MSZP-politikus Katona Béla és Kovács Pál személyében éppen az a két miniszter volt, akik a Bokros-csomag miatt lemondtak tisztségükről. A közösséghez kapcsolódik még egy napilap, a Magyar Nemzet, valamint egy hetilap, a 168 Óra is. A közösség nyilvánosságbeli jelentőségét többek között az adja, hogy ebbe a csoportba került a teljes diskurzus 3. (Kovács Pál), 4. (Nagy Sándor), 10. (Orbán Viktor), 13. (Katona Béla), valamint 15. (Borsik János) legfontosabb szereplője is.

26. táblázat: Az 1. közösség jellemzői

Kommunikátorok megoszlása státusz szerint							
Státusz	politikus	szakértő	értelmiségi	civil	médium	szervezet	
	8	8	0	6	2	8	
Politikus kommunikátorok megoszlása pártok szerint							
Párt	MDF	SZDSZ	FKGP	MSZP	KDNP	Fidesz	Egyéb
	2	2	0	2	0	2	0
A közösség tagjai által használt értelmezési keretek							
Frame	Kapcsolódó közösségtagok száma			Összes alkalmazás a közösség tagjai által			
F6 A sokkszerűség bírálható	32			41			
F7 Megszegett ígérek	7			10			
F4 A csomag gazdasági károkat okoz	5			5			
F1 Súlyos örökség	2			2			
F2 A helyzet a kormány hibája	2			2			
F8 Ellentétes a nemzet érdekével	1			1			
F3 Talpra áll az ország	0			0			
F5 Sokkszerűen kellett dönteni	0			0			
F9 Tiltakozni kell	0			0			
Szereplők							
Ferencz Csaba, Kis Gyula (MDF), Solymosi József, Dornbach Alajos (SZDSZ), Katona Béla, Kovács Pál (MSZP), Deutsch Tamás, Orbán Viktor (Fidesz), Andor László, Mészáros Tamás, Simsa Péter, Szabó Katalin, Szamuely László, Tamás Pál, Veress József, Ferge Zsuzsa (szakértő), Borsik János, Enzsöl Róbert, Hanti Erzsébet, Kisvab László, Nagy Sándor, Szirmai Péter (civil), 168 óra, Magyar Nemzet (médium), Demokratikus Liga, Érdekegyeztető Tanács [munkaadók], Fidesz, Kereskedelmi Alkalmazottak Szakszervezete, Munkáspárt, Nyugdíjasok Országos Képviselőlete, Szervezeti Ifjúsági Szövetség, Vállalkozók Országos Szövetsége (szervezet)							

A közösséget jól láthatóan a Bokros-csomag egyik kritikája, a sokszerűség bírálata integrálja. Egy további jelentős része, beleértve Orbán Vikort, az MDF-es Kis Gyulát, valamint a Magyar Nemzetet, az ígérek megszegésének vádjával artikulálja együtt az F6 keretet, kapcsolódva ezáltal a 2. közösséghez, de népszerű értelmezés még a gazdasági károk miatti bírálat, ami a 3. közösség felé nyújt kapcsolódási lehetőségeket. A csoportosulás tehát elsősorban a Bokros-csomaggal kritikus szervezeteket, szakértőket, civileket és főként ellenzéki politikusokat tömörít magába, kiegészítve néhány kormánypárti szereplővel, akik elsősorban a cso-

□ = politikus, Δ = értelmiségi, ▽ = szakértő, ◇ = szervezet, ⋈ = civil. Zöld = MDF, kék = SZDSZ, sárga = FKGP, piros = MSZP, barna = KDNP, narancssárga = Fidesz, lila = egyéb párt, fehér = nem politikus. Nagy fehér lekerekített négyzet = értelmezési keret.

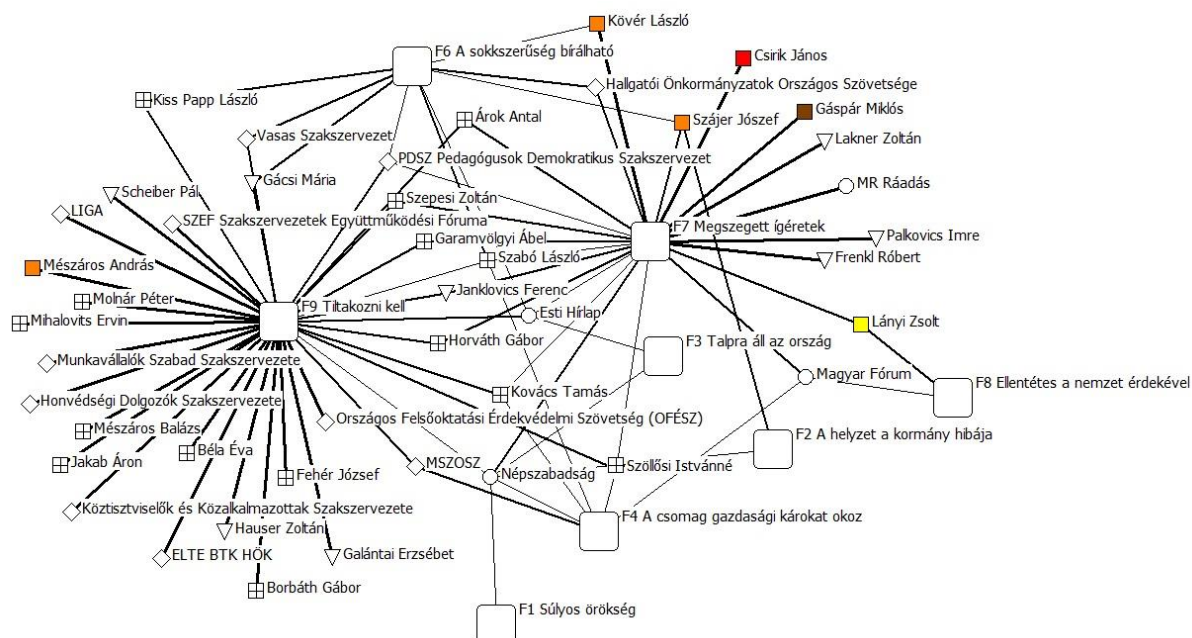
A 2. csoportosulás tömöríti a legtöbb szereplőt (44), ugyanakkor a hivatkozások tekintetében mindössze a harmadik legjelentősebb, bár az összes hivatkozás 12%-ával éppen hogy csak lemarad az 1. közösség mögött. Elsősorban a nem politikus természetes személyek, valamint a szervezetek dominálják, az összes szereplőnek kevesebb, mint hetede politikus. A 6 politikus egy kivétellel (Csirik János – MSZP) az ellenzéki pártok soraiból került ki, a legtöbben a Fideszből. Figyelemreméltó, hogy 3 napilap is idesorolódott be, különös módon a Népszabadság is, amely az eddigi két eseményben az MSZP és SZDSZ politikusok által dominált csoportosulások tagja volt. A közösség kulcsszereplői az egész diskurzus 9. leghivatkozottabb szereplőjének számító Szájer József, a 14. helyet elfoglaló Szabó László, valamint a 15. Szőlősi Istvánné.

27. táblázat: A 2. közösség jellemzői

Kommunikátorok megoszlása státusz szerint							
Státusz	politikus	szakértő	értelmiségi	civil	médium	szervezet	
	6	8	0	15	4	11	
Politikus kommunikátorok megoszlása pártok szerint							
Párt	MDF	SZDSZ	FKGP	MSZP	KDNP	Fidesz	Egyéb
	0	0	1	1	1	3	0
A közösség tagjai által használt értelmezési keretek							
Frame	Kapcsolódó közösségtagok száma			Összes alkalmazás a közösség tagjai által			
F9 Tiltakozni kell	33			44			
F7 Megszegett ígérek	22			34			
F6 A sokkszerűség bírálható	9			13			
F4 A csomag gazdasági károkat okoz	6			7			
F2 A helyzet a kormány hibája	2			4			
F3 Talpra áll az ország	2			2			
F8 Ellentétes a nemzet érdekével	2			2			
F1 Súlyos örökség	1			2			
F5 Sokkszerűen kellett dönten	0			0			
Szereplők							
Lányi Zsolt (FKGP), Csirik János (MSZP), Gáspár Miklós (KDNP), Kövér László, Mészáros András, Szájer József (Fidesz), Frenkl Róbert, Gácsi Mária, Galántai Erzsébet, Hauser Zoltán, Janklovics Ferenc, Lakner Zoltán, Palkovics Imre, Scheiber Pál (szakértő), Árok Antal, Béla Éva, Borbáth Gábor, Fehér József, Garamvölgyi Ábel, Horváth Gábor, Jakab Áron, Kovács Tamás, Mészáros Balázs, Mihalovits Ervin, Molnár Péter, Szabó László, Szepesi Zoltán, Kiss Papp László, Szöllősi Istvánné (civil), Esti Hírlap, Magyar Fórum, MR Rádás, Népszabadság (médium), ELTE BTK HÖK, Hallgatói Önkormányzatok Országos Szövetsége, Honvédségi Dolgozók Szakszervezete, Köztisztviselők és Közalkalmazottak Szakszervezete, LIGA, MSZOSZ, Munkavállalók Szabad Szakszervezete, Országos Felsőoktatási Érdekvédelmi Szövetség (OFÉSZ), PDSZ Pedagógusok Demokratikus Szakszervezet, SZEZ Szakszervezetek Együttműködési Fóruma, Vasas Szakszervezet (szervezet)							

A közösségben két domináns értelmezés is jelen van, a „Tiltakozni kell”, valamint a „Megszegett ígérek,” ezeket a szereplőknek egy jelentős része együtt alkalmazza. Rajtuk kívül a sokszerűség bírálhatósága jelenik meg több szereplőnél is, ami kapcsolódási lehetőséget nyújt az 1. közösség irányába. A 27. ábrán jól látható, hogy a „Tiltakozni kell” kerethez szinte csak nem politikus természetes személyek, szervezetek, médiumok kapcsolódnak, a politikus szereplők pedig főként a „Megszegett ígérek” kerethez való kapcsolódásukon keresztül kerül-

tek be a közösségbe. A 2. közösség tehát egy civil szereplők és szervezetek által dominált csoportosulás, melyet elsősorban a csomaggal szembeni aktív ellenállás hangoztatása köt össze, de néhány ellenzéki politikust is képes integrálni a „Megszegett ígéretek” értelmezésen keresztül, sőt a Népszabadság is ide sorolódik.

27. ábra: A 2. közösség tagjai és alkalmazott értelmezései

□ = politikus, Δ = értelmiségi, ▽ = szakértő, ◇ = szervezet, ◻ = civil. Zöld = MDF, kék = SZDSZ, sárga = FKGP, piros = MSZP, barna = KDNP, narancssárga = Fidesz, lila = egyéb párt, fehér = nem politikus. Nagy fehér lekerekített négyzet = értelmezési keret.

A 3. közösség

A 3. közösség kisebb mint az első kettő, ráadásul nyilvánosságbeli jelentősége is csekélyebb, az összes hivatkozásnak mindössze 5%-ával. A szakértők dominálnak, szervezetek és civil szereplők viszont jóval kisebb arányban jelennek meg, mint az előző két csoportban. Bár politikus szereplőkből van a második legtöbb az elkülönített státuszaink közül, így is alig több mint a negyedét teszik ki a közösségnek. Ugyanakkor az ellenzéki profil erősebb, mint a korábbi két közösségben, hiszen itt mind a hat politikus ellenzékinak számít.¹³ Az ellenzéki karaktert igazolja a két ide sorolt szervezet, a KDNP és a Fidesz is, valamint fontos, hogy a Kurír és a HVG mellett itt található a többi eseménynél is az MDF-politikusok által dominált közösségekbe került Új Magyarország. A csoport nem tartalmaz a teljes diskurzus szintjén mérvadó szereplőket, legjelentősebb szereplői, Isépy Tamás és Pokorni Zoltán a holtverseny-

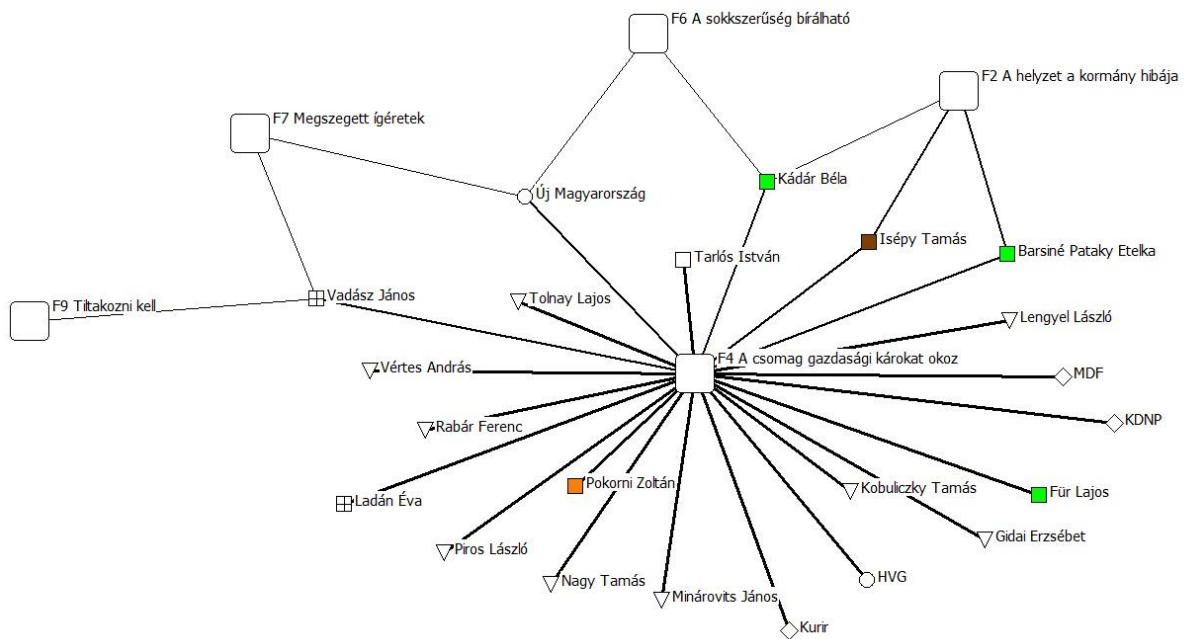
¹³ Pontosabban Tarlós István párton kívüli, de ő is éppen az MSZP-SZDSZ koalíció megkötése miatt lépett ki a liberális pártból.

ben 22. leghivatkozottabb politikusok a teljes diskurzusban. A hivatkozások számában őket követő Vadász Jánost már 46-an előzik meg a teljes diskurzusban. Mindez azt is mutatja, hogy – az előző esetekhez hasonlóan – bár számukban a politikusok alárendelt szerepet játszanak, még mindig közülük kerülnek ki a csoport legjelentősebb szereplői.

28. táblázat: A 3. közösség jellemzői

Kommunikátorok megoszlása státusz szerint								
Státusz	politikus		szakértő		értelmiségi	civil	médium	szervezet
	6		9		0	2	3	2
Politikus kommunikátorok megoszlása pártok szerint								
Párt	MDF	SZDSZ	FKGP	MSZP	KDNP	Fidesz	Egyéb	
	3	0	0	0	1	1	1	
A közösség tagjai által használt értelmezési keretek								
Frame	Kapcsolódó közösségtagok száma				Összes alkalmazás a közösség tagjai által			
F4 A csomag gazdasági károkat okoz	22				29			
F2 A helyzet a kormány hibája	3				3			
F6 A sokkszerűség bírálható	2				2			
F7 Megszegett ígéret	2				2			
F9 Tiltakozni kell	1				1			
F1 Súlyos örökség	0				0			
F3 Talpra áll az ország	0				0			
F5 Sokkszerűen kellett dönteni	0				0			
F8 Ellentétes a nemzet érdekével	0				0			
Szereplők								
Barsiné Pataky Etelka, Für Lajos, Kádár Béla (MDF), Isépy Tamás (KDNP), Pokorni Zoltán (Fidesz), Tarlós István (egyéb politikus), Gidai Erzsébet, Kobuliczky Tamás, Lengyel László, Minárovits János, Nagy Tamás, Piros László, Rabár Ferenc, Tolnay Lajos, Vértes András (szakértő), Ladán Éva, Vadász János (civil), HVG, Új Magyarország, Kurír (médium), MDF, KDNP (szervezet)								

A közösséget lényegében a Bokros-csomag tartalmi kritikája integrálja, mely szerint az komoly károkat okoz a gazdaságnak. Más értelmezés csak elvétve jelenik meg, de MDF-es valamint KDNP-s politikusok használják a „A helyzet a kormány hibája” keretet is. A harmadik közösség tehát erős ellenzéki színezettel bíró, elsősorban szakértők által dominált csoport, melyet a Bokros-csomag tartalmi, gazdasági alapú kritikája integrál.

28. ábra: A 3. közösség tagjai és alkalmazott értelmezései

□ = politikus, Δ = értelmiségi, ▽ = szakértő, ◇ = szervezet, ⬡ = civil. Zöld = MDF, kék = SZDSZ, sárga = FKGP, piros = MSZP, barna = KDNP, narancssárga = Fidesz, lila = egyéb párt, fehér = nem politikus. Nagy fehér lekerekített négyzet = értelmezési keret.

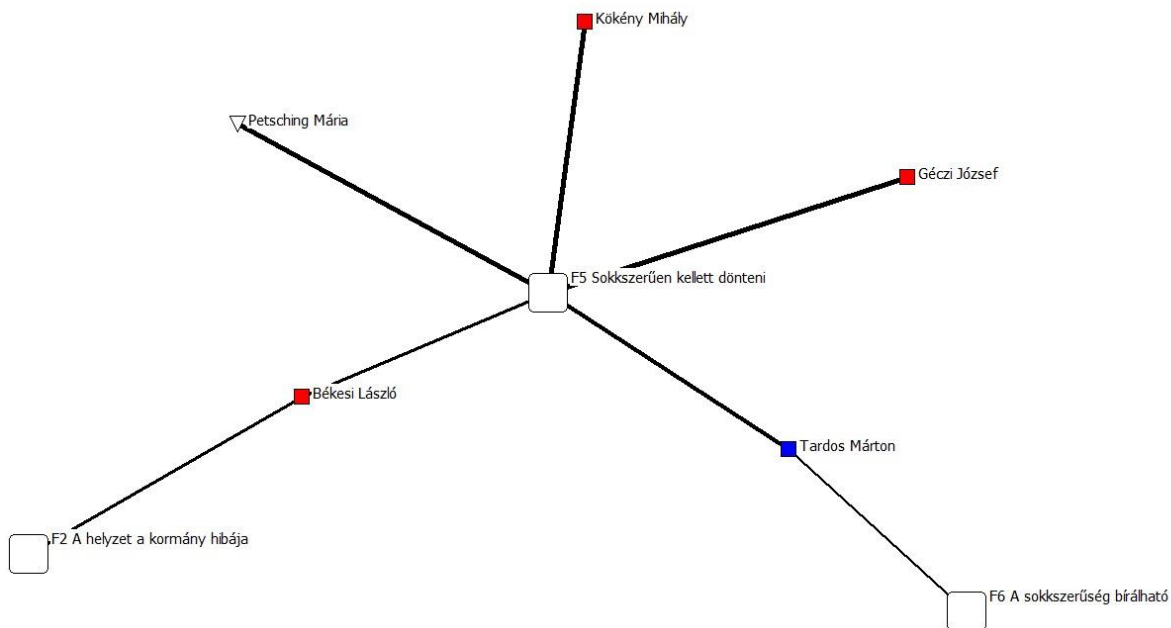
A 4. közösség

A 4. csoportosulás mikroközösség, melyet a korábbiaktól eltérően egyértelműen a politikusok dominálnak. A 4 politikus mellett, mindössze egy szakértőt (Petschnig Mária) sorol ide az algoritmus. A mindegyik politikus a kormányoldáról kerül ki, az MSZP-ből 3, az SZDSZ-ből 1. A kevés szereplő ellenére diskurzusbeli jelentőségében nem sokkal marad el a több mint ötször annyi tagot számláló 3. közösségtől, hiszen az esemény összes hivatkozásának 3%-a erre a négy szereplőre irányul. Ez elsősorban Kökény Mihálynak köszönhető, aki az egész esemény 6. leghivatkozottabb szereplője.

29. táblázat: A 4. közösség jellemzői

Kommunikátorok megoszlása státusz szerint								
Státusz	politikus		szakértő		értelmiségi	civil	médium	szervezet
	4		1		0	0	0	0
Politikus kommunikátorok megoszlása pártok szerint								
Párt	MDF	SZDSZ	FKGP	MSZP	KDNP	Fidesz	Egyéb	
	0	1	0	3	0	0	0	
A közösség tagjai által használt értelmezési keretek								
Frame	Kapcsolódó közösségtagok száma				Összes alkalmazás a közösség tagjai által			
F5 Sokkszerűen kellett dönteni	5				6			
F2 A helyzet a kormány hibája	1				1			
F6 A sokkszerűség bírálható	1				1			
F1 Súlyos örökség	0				0			
F3 Talpra áll az ország	0				0			
F4 A csomag gazdasági károkat okoz	0				0			
F7 Megszegett ígérek	0				0			
F8 Ellentétes a nemzet érdekével	0				0			
F9 Tiltakozni kell	0				0			
Szereplők								
Tardos Márton (SZDSZ), Békesi László, Géczi József, Kökény Mihály (MSZP), Petsching Mária (szakértő)								

A mikroközösséget itt is egyetlen értelmezés integrálja, amely lényegében az első közösség integratív keretének az ellenpontja: a csoport szereplői szerint a Bokros-csomag elfogadásának sokkszerűsége elkerülhetetlen volt. Ezen az értelmezésen kívül csak két szereplő, Békesi László és Tardos Márton alkalmaz kritikusabb értelmezést is. Összességében tehát kormánypárti, politikusok által dominált közösségről beszélhetünk, amelyet a Bokros-csomag bevezetési módjának védelme tart össze.

29. ábra: A 4. közösség tagjai és alkalmazott értelmezései

□ = politikus, Δ = értelmiségi, ▽ = szakértő, ◇ = szervezet, ⬡ = civil. Zöld = MDF, kék = SZDSZ, sárga = FKGP, piros = MSZP, barna = KDNP, narancssárga = Fidesz, lila = egyéb párt, fehér = nem politikus. Nagy fehér lekerekített négyzet = értelmezési keret.

Az 5. közösség

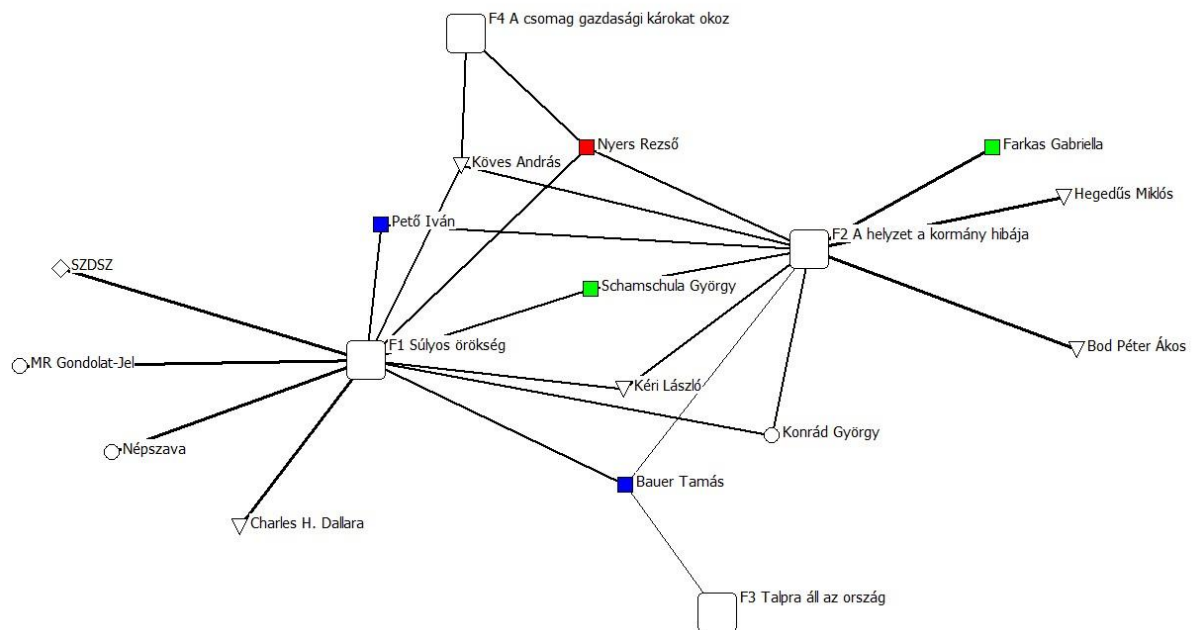
Az 5. közösség nagyobb az előzőnél, jóllehet elmarad a három nagytól. Diskurzusbeli jelentősége nem sokkal nagyobb, mint a 4. közösségnek, az összes hivatkozásnak mindössze 4%-a irányul rá. A politikusok jelenléte itt sem elhanyagolható, de szakértőből többet, a politikusokkal egyező számút találunk. A politikusok párthovatartozása vegyes képet mutat, 3 kormánypárti, 2 MDF-es. A szervezetek közül ide került az SZDSZ, míg a médiumok közül itt találjuk a Népszavát és a Magyar Rádió Gondolat-jel című műsorát. A közösségen belül az SZDSZ két politikusának van komolyabb hangja a nyilvánosságban: Pető Iván az egész diskurzus 5. leghivatkozottabb szereplője, míg Bauer Tamás a 21-ik.

30. táblázat: Az 5. közösség jellemzése

Kommunikátorok megoszlása státusz szerint								
Státusz	politikus		szakértő		értelmiségi	civil	médium	szervezet
	5		5		1	0	2	1
Politikus kommunikátorok megoszlása pártok szerint								
Párt	MDF	SZDSZ	FKGP	MSZP	KDNP	Fidesz	Egyéb	
	2	2	0	1	0	0	0	
A közösség tagjai által használt értelmezési keretek								
Frame	Kapcsolódó közösségtagok száma				Összes alkalmazás a közösség tagjai által			
F1 Súlyos örökség	11				15			
F2 A helyzet a kormány hibája	10				11			
F4 A csomag gazdasági károkat okoz	2				2			
F3 Talpra áll az ország	1				1			
F5 Sokkszerűen kellett dönteni	0				0			
F6 A sokkszerűség bírálható	0				0			
F7 Megszegett ígéret	0				0			
F8 Ellentétes a nemzet érdekével	0				0			
F9 Tiltakozni kell	0				0			
Szereplők								
Farkas Gabriella, Schamschula György (MDF), Bauer Tamás, Pető Iván (SZDSZ), Nyers Rezső (MSZP), Bod Péter Ákos, Hegedüs Miklós, Köves András, Kéri László, Charles H. Dallara (szakértő), Konrád György (értelmiségi), MR Gondolat-Jel, Népszava (médium), SZDSZ (szervezet)								

A közösségben két értelmezés is markánsan jelen van: az egyik a „Súlyos örökség”, a másik „A helyzet a kormány hibája” keret. A két keretet számos szereplő, a közösség fele együtt használja, azaz egyszerre hangsúlyozza az előző és a jelenlegi kormány felelősségét a kialakult helyzetben. Ez különösen jellemző a csoport politikus szereplőire, a két SZDSZ-es politikusra, az MSZP-s Nyers Rezsőre, valamint az MDF-es Schamschula Györgyre. Fontos megemlíteni, hogy a Népszava és az MR Gondolat-Jel az SZDSZ-hez hasonlóan csak a „Súlyos örökség” kerethez kapcsolódik, míg a másik MDF-es politikus, Farkas Gabriella csak a jelenlegi kormányt okolja. Összességében az 5. csoport olyan kört tömörít magában, amely a Bokros-csomag okait keresi. Az ide sorolt szereplők jelentős része mind a korábbi, mind a jelen-

legi kormány felelősségét felveti, ugyanakkor vannak olyan, egymáshoz nem kapcsolódó szereplők is, akik csak egyik vagy másik kormány felelősségét hangsúlyozzák.

30. ábra: Az 5. közösség tagjai és alkalmazott értelmezései

□ = politikus, Δ = értelmiségi, ▽ = szakértő, ◇ = szervezet, ∇ = civil. Zöld = MDF, kék = SZDSZ, sárga = FKGP, piros = MSZP, barna = KDNP, narancssárga = Fidesz, lila = egyéb párt, fehér = nem politikus. Nagy fehér lekerekített négyzet = értelmezési keret.

A 6. közösség

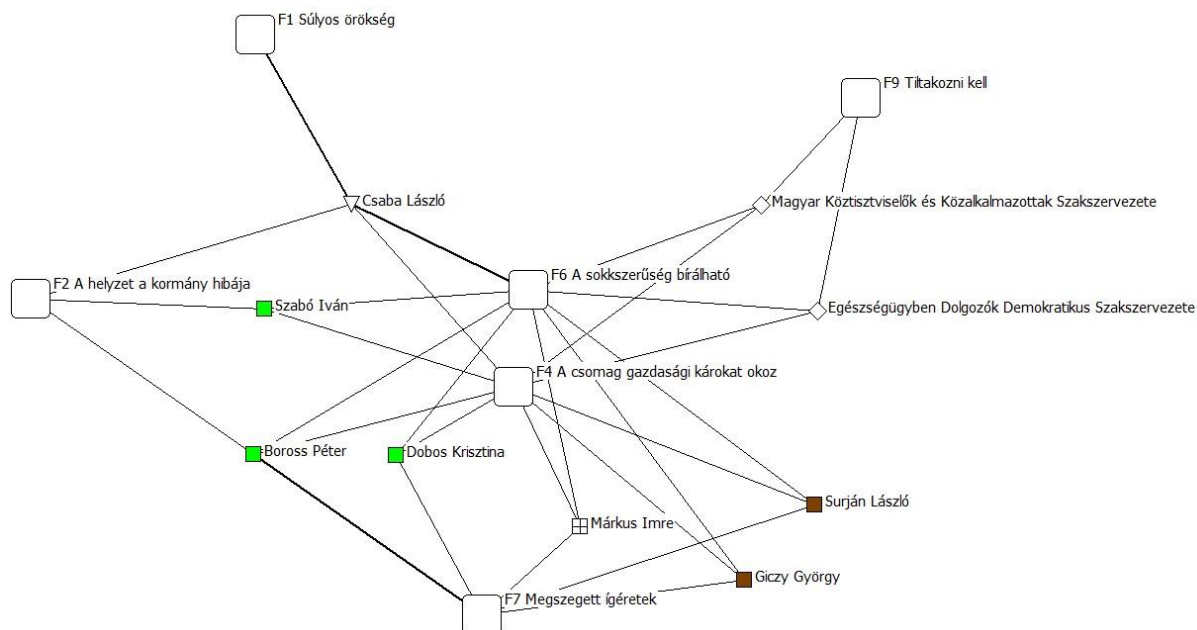
A 6. közösség is kevés szereplőből áll, jelentősége pedig az 5. és 6. közösséghez hasonló, mert az esemény összes hivatkozásának mindössze a 4%-a irányul a tagokra. Itt is a politikusok dominanciája figyelhető meg, az 5 politikus mellett 1-1 szakértő illetve civil, valamint 2 szervezet található. A politikusok párhovatartozása alapján egyértelműen ellenzéki, sőt az előző kormányzathoz kötődő csoportról beszélhetünk, lévén csak MDF és KDNP politikusok kerültek be. A közösség kulcsfiguráinak is ők tekinthetők, bár a legfontosabb szereplő, Szabó Iván is mindössze a 15. Boross Péter és Giczy György pedig csak a (holtversenyben) 33. leghivatkozottabb szereplők az egész esemény során.

31. táblázat: A 6. közösség jellemzése

Kommunikátorok megoszlása státusz szerint								
Státusz	politikus		szakértő		értelmiségi	civil	médium	szervezet
	5		1		0	1	0	2
Politikus kommunikátorok megoszlása pártok szerint								
Párt	MDF	SZDSZ	FKGP	MSZP	KDNP	Fidesz	Egyéb	
	3	0	0	0	2	0	0	
A közösség tagjai által használt értelmezési keretek								
Frame	Kapcsolódó közösségtagok száma				Összes alkalmazás a közösség tagjai által			
F4 A csomag gazdasági károkat okoz	9				11			
F6 A sokkszerűség bírálható	9				10			
F7 Megszegett ígéretek	5				5			
F2 A helyzet a kormány hibája	3				5			
F9 Tiltakozni kell	2				2			
F1 Súlyos örökség	1				1			
F3 Talpra áll az ország	0				0			
F5 Sokkszerűen kellett dönteni	0				0			
F8 Ellentétes a nemzet érdekével	0				0			
Szereplők								
Boross Péter, Dobos Krisztina, Szabó Iván (MDF), Giczy György, Surján László (KDNP), Csaba László (szakértő), Márkus Imre (civil), Egészségügyben Dolgozók Demokratikus Szakszervezete, Magyar Köztisztviselők és Közalkalmazottak Szakszervezete (szervezet)								

A kisszámú közösség érdekes módon számos értelmezéshez kapcsolódik, ugyanakkor kettő különösen kiemelkedik: a „Sokkszerűség bírálható” és „A csomag gazdasági károkat okoz”. Mindkettő a Bokros-csomag kritikája, az előbbi a bevezetés módjára, az utóbbi pedig a tartalmára vonatkozik. Ez a két értelmezés az 1. és a 3. közösségnek az integratív kerete, ebben a közösségben viszont minden szereplő mindkét kerethez kapcsolódik. Ezáltal a 6. közösséget lényegében az 1. és 3. csoportosulást összekapcsoló hídközösségnek is felfoghatjuk. A használt értelmezési keretei között előkelő helyen van még a főként Fidesz-politikusok által (lásd 2. közösség) alkalmazott „Megszegett ígéretek”, valamint az 5. közösség kormánypárti politikusi által alkalmazott „A helyzet a kormány hibája” keret is. Összességében tehát azt látjuk, hogy a 6. közösségben találkoznak mindazok az értelmezések néhány ellenzéki politikus

kommunikációján keresztül, amelyek egyikéhez – másikához kapcsolódnak az ellenzéki szereplők a diskurzus során.

31. ábra: A 6. közösség tagjai és alkalmazott értelmezései. □ = politikus; Δ = értelmiségi, ▽ = szakértő, ◇ = szervezet, ▢ = civil. Zöld = MDF, kék = SZDSZ, sárga = FKGP, piros = MSZP, barna = KDNP, narancssárga = Fidesz, lila = egyéb párt, fehér = nem politikus. Nagy fehér lekerekített négyzet = értelmezési keret.

A 7. közösség

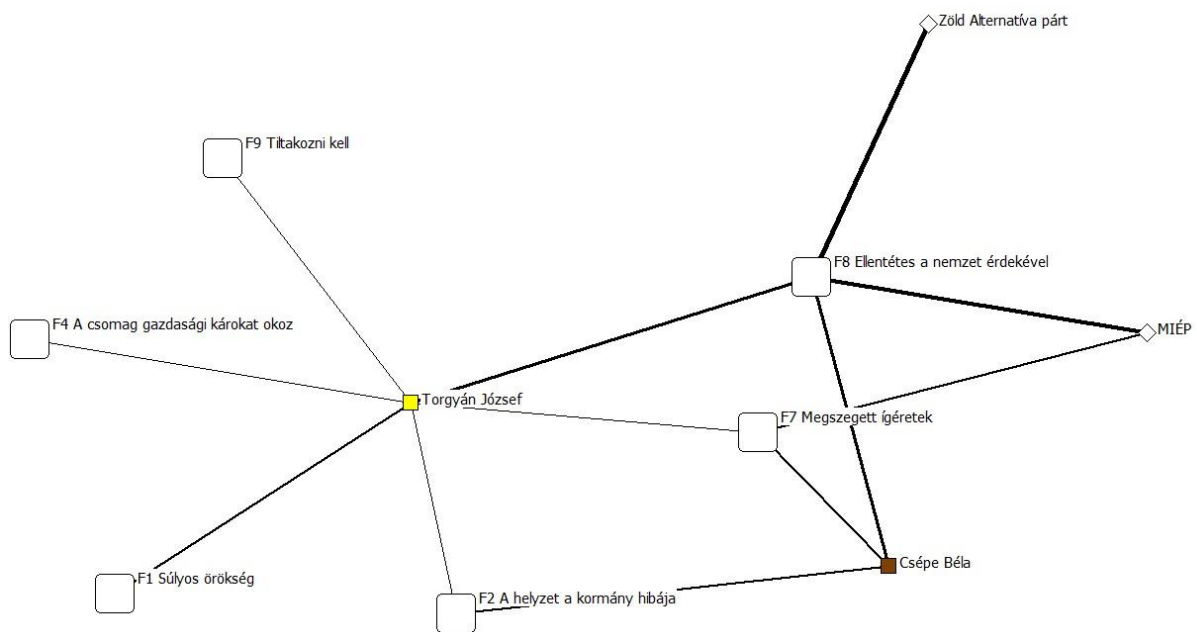
A 7. közösség a legkisebb csoportunk, hiszen mindössze két ellenzéki (KDNP és FKGP) politikust, valamint 2 szervezetet, a MIÉP-et és a Zöld Alternatíva Pártot tömöríti magában. Nyilvánosságbeli jelentősége ennek ellenére nem marad el a 3. a 4. az 5. és a 6. közösségétől, ugyanis az összes hivatkozás 3%-a erre a négy tagra irányul. Ez elsősorban Torgyán Józsefnek köszönhető, aki az esemény 8. leghivatkozottabb szereplője.

32. táblázat: A 7. közösség jellemzése

Kommunikátorok megoszlása státusz szerint							
Státusz	politikus	szakértő	értelmiségi	civil	médium	szervezet	
	2	0	0	0	0	2	
Politikus kommunikátorok megoszlása pártok szerint							
Párt	MDF	SZDSZ	FKGP	MSZP	KDNP	Fidesz	Egyéb
	0	0	1	0	1	0	0
A közösség tagjai által használt értelmezési keretek							
Frame	Kapcsolódó közösségtagok száma			Összes alkalmazás a közösség tagjai által			
F8 Ellentétes a nemzet érdekével	4			9			
F7 Megszegett ígérek	3			3			
F2 A helyzet a kormány hibája	2			2			
F1 Súlyos örökség	1			2			
F4 A csomag gazdasági károkat okoz	1			1			
F9 Tiltakozni kell	1			1			
F3 Talpra áll az ország	0			0			
F5 Sokkszerűen kellett dönteni	0			0			
F6 A sokkszerűség bírálható	0			0			
Szereplők							
Torgyán József (FKGP), Csépe Béla (KDNP), MIÉP, Zöld Alternatíva párt (szervezet)							

A közösség négy szereplőjét a teljes diskurzus szintjén marginális „Ellentétes a nemzet érdekével” értelmezés kapcsolja össze. Ezt a keretet a rajtuk kívül csak az FKGP-s Lányi Zsolt, a Magyar Fórum és a Magyar Nemzet alkalmazta, de mivel más kereteket is hangsúlyoztak, ezért az algoritmus más csoportokba sorolta be ezeket a szereplőket. Közös azonban az ebből kimaradt utóbbi három szereplőben, hogy mindannyian kapcsolódnak a „Megszegett ígérek” értelmezéshez is, amelyet egyébként az itt tárgyalt közösségünk 4 tagjából 3 szintén alkalmazott együtt az „Ellentétes a nemzeti érdekével” kerettel. Emiatt, bár az algoritmus a határokat úgy húzta meg, hogy ez a csoport csak négy szereplőből áll, valójában érdemes legalább 7 kommunikátorban és a 2. közösséghez való erőteljes kapcsolódásban gondolkodnunk. Egyébként Torgyán József, a csoport kulcsszereplője számos keretet alkalmazott: a 8-ból 6-ot,

de a legerősebben a nemzeti érdekekkel kapcsolatos kerethez kapcsolódik. Ez hasonlóan alakul a Kampány-esetnél is, a kisgazda politikus ott is több értelmezést használt, de a legsűrűbben – a „Súlyos örökség” mellett – a nemzeti érdekeket hangsúlyozta. Érdekesség, hogy az „Ellentétes a nemzeti érdekekkel” keret után ismét a „Súlyos örökség” szerepel a leggyakrabban, tehát elmondható, hogy mindkét esemény során egyszerre próbálja hangsúlyozni az előző kormányzati kurzussal szembeni ellenállását és a nemzeti érdekeket.

32. ábra: A 7. közösség tagjai és alkalmazott értelmezései

□ = politikus, Δ = értelmiségi, ▽ = szakértő, ◇ = szervezet, ⬡ = civil. Zöld = MDF, kék = SZDSZ, sárga = FKGP, piros = MSZP, barna = KDNP, narancssárga = Fidesz, lila = egyéb párt, fehér = nem politikus. Nagy fehér lekerekített négyzet = értelmezési keret.

A 8. közösség

A 8. közösség 13 tagjával a kisebbek közé tartozik, ugyanakkor kulcsszereplőinek köszönhetően a teljes diskurzus legjelentősebb csoportja. Az összes hivatkozás 24%-a, majdnem minden negyedik hivatkozás a közösség tagjaira irányul. Ez csaknem annyi hivatkozás, mint amit a 2. és a 3. leghivatkozottabb csoportosulás, a 2. és a 3. együttesen kapott. Itt is a politikusok dominálnak, mégpedig a kormánypárti MSZP politikusai. Rajtuk kívül 3 szakértőt, 1 értelmiségit, 1 médiumot és két szervezetet találunk a csoportban. A közösség nyilvánosságbeli jelentősége elsősorban annak köszönhető, hogy itt van az egész esemény két leghivatkozottabb szereplője, Bokros Lajos és Horn Gyula, de ide sorolódott a 7. (Szekeres Imre), a 11. (Csinta-

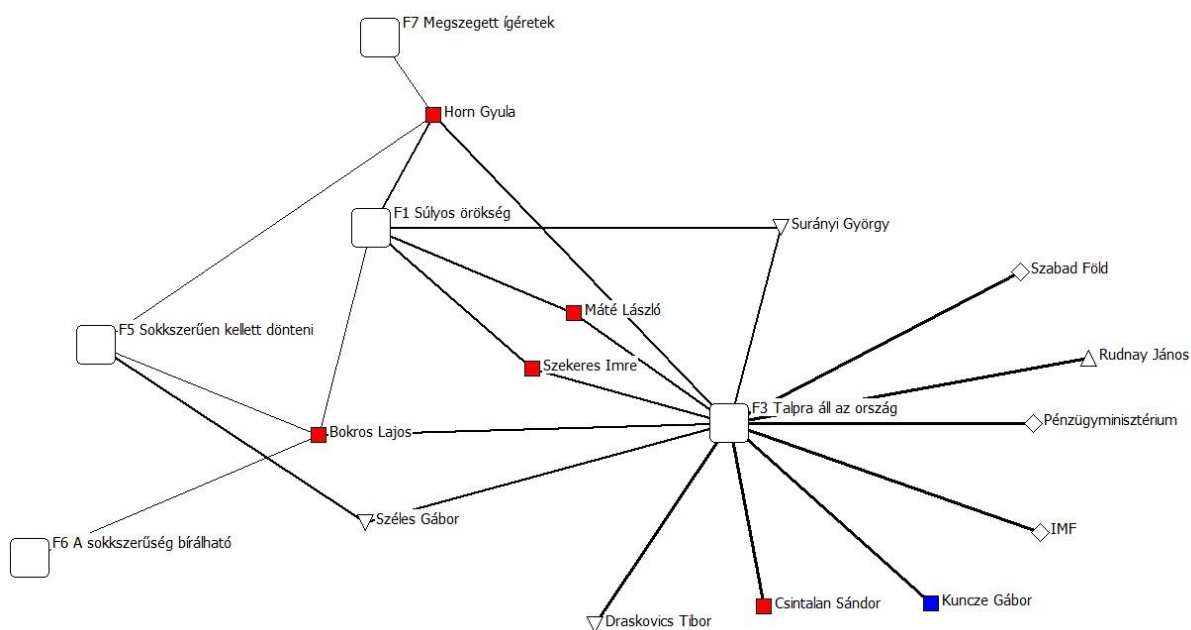
lan Sándor), a 12. (Máté László), és a 15. (holtversenyben Kuncze Gábor, Surányi György) leghivatkozottabb megszólaló is.

33. táblázat: A 8. közösség jellemzése

Kommunikátorok megoszlása státusz szerint							
Státusz	politikus		szakértő	értelmiségi	civil	médium	szervezet
	6		3	1	0	1	2
Politikus kommunikátorok megoszlása pártok szerint							
Párt	MDF	SZDSZ	FKGP	MSZP	KDNP	Fidesz	Egyéb
	0	1	0	5	0	0	0
A közösség tagjai által használt értelmezési keretek							
Frame	Kapcsolódó közösségtagok száma				Összes alkalmazás a közösség tagjai által		
F3 Talpra áll az ország	13				33		
F1 Súlyos örökség	5				9		
F5 Sokkszerűen kellett dönteni	3				5		
F6 A sokkszerűség bírálható	1				1		
F7 Megszegett ígéret	1				1		
F2 A helyzet a kormány hibája	0				0		
F4 A csomag gazdasági károkat okoz	0				0		
F8 Ellentétes a nemzet érdekével	0				0		
F9 Tiltakozni kell	0				0		
Szereplők							
Kuncze Gábor (SZDSZ), Csintalan Sándor, Bokros Lajos, Horn Gyula, Máté László, Szekeres Imre (MSZP), Draskovics Tibor, Széles Gábor, Surányi György (szakértő), Rudnay János (értelmiségi), Szabad Föld (médium), IMF, Pénzügyminisztérium (szervezet)							

A közösség integratív értelmezése az optimista, a Bokros-csomag következményeire fókuszáló „Talpra áll az ország”. Ezen kívül az 5. közösség kormánypárti szereplői által hangoztatott „Súlyos örökség” keretet is számos tag alkalmazza, elsősorban az MSZP politikusai. Viszonylag népszerű még a 4. mikroközösség által is hangoztatott „Sokkszerűen kellett dönteni”. Figyelemreméltó, hogy Horn Gyula és Bokros Lajos e három keret mindegyikét alkalmazza, ezáltal hasonló szerepet töltenek be, mint az első eseménynél Antall József: a saját közösség különböző alcsoportjait személyükben kötik össze. Ugyanakkor Antall József Csurka-

dolgozatnál folytatott kommunikációjától eltérően mindkét MSZP-politikusnál vannak hangsúlybeli különbségek, egyértelműen a „Talpra áll az ország” értelmezésnek adnak elsőbbséget. A két kulcsszereplő visszafogottan ugyan, de alkalmazza a Bokros-csomaggal kapcsolatban néhány kormánypárti szereplőnél megjelenő kritikus értelmezést is: Bokros egy alkalommal használja a „Sokkszerűség bírálható” keretet, mely a lemondott MSZP-s miniszterek, valamint néhány SZDSZ-es politikus és a 168 Óra kedvelt értelmezése, Horn Gyula pedig egyszer említi a Népszabadságban különösen sokat hangoztatott „Megszegett ígéreteket”. Bár az esemény legfontosabb kormánypárti szereplői ide sorolódtak, a kisebbik kormánypárt, az SZDSZ részéről csak egy politikust találunk a csoportban. Összességében azt mondhatjuk, hogy 8. közösség a teljes diskurzus során a hivatkozások alapján a legjelentősebb csoport, egyértelmű kormánypárti dominancia figyelhető meg benne, és hasonló szerepet tölt be, mint az ellenzéki oldalon a 6. közösség, mivel a kormánypárti oldal különböző értelmezési alcsoportjai között hídszerepet tölt be, egyszerre artikulálva és ezáltal összekötve azok domináns értelmezéseit.

33. ábra: A 8. közösség tagjai és alkalmazott értelmezései

□ = politikus, Δ = értelmiségi, ▽ = szakértő, ◇ = szervezet, ⬡ = civil. Zöld = MDF, kék = SZDSZ, sárga = FKGP, piros = MSZP, barna = KDNP, narancssárga = Fidesz, lila = egyéb párt, fehér = nem politikus. Nagy fehér lekerekített négyzet = értelmezési keret.

Kulcsszereplők, médiumok, hivatkozások

A diskurzus legfontosabb szereplőinek elhelyezkedését külön vizsgálva azt láthatjuk, hogy a 10 leghivatkozottabb szereplő mindegyike besorolásra került valamelyik közösségbe, ráadásul

a 10 szereplő 6 különböző közösséget képvisel, tehát az esemény nyilvánosságának elitje különösen reprezentálja a diskurzus sokszínűségét. A leginkább felülreprezentált csoport a 8. közösség, melynek három tagja is szerepel a 10 leghivatkozottabb szereplő között (Bokros Lajos, Horn Gyula, Szekeres Imre), ráadásul a két leghivatkozottabb szereplő tartozik ide, akik együtt csak két hivatkozással kaptak kevesebbet, mint az utánuk következő 8 szereplő együttevve. Ezt leszámítva csak az 1. csoport tudja még magát három szereplővel képviseltetni a leghivatkozottabb 10 szereplő között (Kovács Pál, Nagy Sándor, Orbán Viktor), a másik négy közösség egy-egy szereplővel bír az „elitben” (2. – Szájer József; 4. – Kökény Mihály; 5. – Pető Iván; 7. – Torgyán József). A 8 közül mindössze a 3. és a 6. közösségnek nincs nagyon gyakran hivatkozott tagja.

A médiumok vizsgálatánál ugyanazt látjuk, mint az első két eseményünkénél: nagyon mérsékelt elkülönülés van az értelmezések között. Az átlagosnál erősebb kapcsolatok esetében 0,07-es, míg a legerősebb kapcsolatokból álló hálózathoz 0,11-es modularitásértéket találunk, de ez utóbbi is egy közösségbe sorolja a médiumok jelentős részét, azáltal hogy egy 10 fős és egy 2 szereplős közösséget hoz létre. A korábbiakhoz hasonlóan az első közösség tagjait félkövérrel, a második közösség két tagját pedig dőlt betűvel ábrázoltuk a 35. táblázatban.

Az első közösséget nagyrészt a „Megszegett ígéret”, kisebb részt pedig „A csomag gazdasági károkat okoz”, és „A sokszerség bírálható” értelmezés integrálja. Fontos megjegyezni, hogy ezek elsősorban az ellenzéki szereplők által hangoztatott, a Bokros-csomaggal kritikus értelmezések, amelyek markánsan jelen vannak a korábban inkább a baloldali-liberális értelmezésekkel összefonódó napilapokban is. A második közösség mindössze kéttagú, a Népszavából és az MR Gondolat-jelből áll, s ezt az önmagában álló Szabad Földdel a kormánypárti körökben népszerű érvelések kötik össze. Bár a kritikus értelmezések miatt az első közösségbe kerültek, fontos felhívni a figyelmet arra, hogy ezek a keretek markánsan jelen vannak a Népszabadságban, a Magyar Hírlapban és a Magyar Narancsban is. Ezek a lapok tehát markánsan megjelenítenek a Bokros-csomaggal kritikus értelmezéseket is, ezáltal kapcsolódva össze a többi csoporttaggal, de azért a kormány érvelése is visszaköszön rajtuk keresztül. Ez összességében ismét csak a médiahálózat integratív voltát és a mindenkori kormánnyal kritikus jellegét támasztja alá.

34. táblázat: A médiumok által alkalmazott értelmezési keretek

	F1	F2	F3	F4	F5	F6	F7	F8	F9	N
Magyar Nemzet	0%	10%	0%	0%	0%	40%	40%	10%	0%	10
Népszabadság	20%	10%	10%	10%	0%	0%	40%	0%	10%	10
Esti Hírlap	0%	0%	17%	0%	0%	17%	17%	0%	50%	6
Magyar Hírlap	17%	17%	17%	0%	17%	33%	0%	0%	0%	6
Magyar Narancs	17%	33%	0%	17%	0%	17%	17%	0%	0%	6
Magyar Fórum	0%	0%	0%	25%	0%	0%	50%	25%	0%	4
Új Magyarorszag	0%	0%	0%	50%	0%	25%	25%	0%	0%	4
168 óra	0%	0%	0%	0%	0%	67%	33%	0%	0%	3
HVG	0%	0%	0%	100%	0%	0%	0%	0%	0%	2
MR Rádás	0%	0%	0%	0%	0%	0%	100%	0%	0%	1
<i>Népszava</i>	100%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	2
<i>MR Gondolat-Jel</i>	100%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	1
Szabad Föld	0%	0%	100%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	1

A diszkurzív közösségek a hivatkozások szintjén a Bokros-csomagban sem különülnek el egymástól, mivel 0-nál nagyobb értéket kapunk, ezért nem mondható el az sem, hogy több hivatkozás van a közösségek között, mint azokon belül. A 0,04-es modularitás azonban még mindig azt jelenti, hogy nem beszélhetünk a hivatkozásokban megfigyelhető polarizálódásról a közösségeink között.

Összegzés

A Bokros-ügy elemzéséből a kétosztatóság ismét kiviláglik. Egyrészt van egy több közösségből álló, a Bokros-csomaggal kritikus kör, melyet a 6. közösség kapcsol össze. Az 1. közösség néhány kormánypárti szereplőt is képes bekapcsolni (lásd: a lemondott miniszterek), a 2. közösség elsősorban civil szereplőket mobilizál, a 3. közösség a csomaggal kritikus szakértőket képes jobban bevonni, míg a 6. közösségben főként ellenzéki politikusok jelennek meg, akik mindhárom előbbi kritikus csoport értelmezéseit alkalmazzák. Ezek közül a legnagyobb jelentősége az első két csoportosulásnak van. A 25. ábrából jól látható, hogy ezeket a kormánykritikus csoportokat élénk kapcsolatok kötik össze egymással, sokkal inkább tűnnek egyetlen közösségnek, mely több halványabb kontúrokkal rendelkező alközösségből áll össze. Az egyik legnagyobb változás a korábbi eseményekhez képest, hogy míg az első kettőnél a Fi-

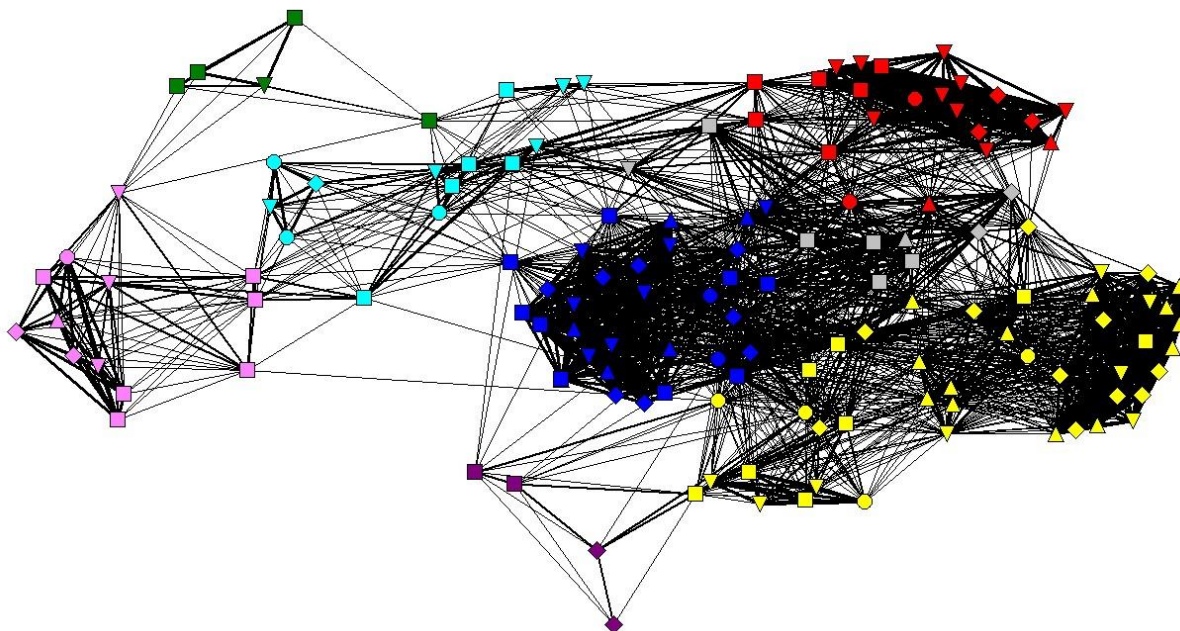
desz politikusai az MSZP és a liberális politikusok által dominált közösségekben koncentráálódtak, addig a Bokros-csomagnál már a jobboldali ellenzéki pártok, az MDF, a KDNP és az FKGP politikusai kerültek egy helyre. Figyelemreméltó továbbá, hogy az egyik közösség legfontosabb értelmezési keretét, a „Tiltakozni kell” értelmezést csak egyetlen politikus használta az oldalon belül, a többi használója nem politikus szereplő, szervezet vagy éppen médium. Ezek a szereplők az általuk használt egyéb értelmezések alapján világosan ehhez az oldalhoz sorolódnak, azonban legjellemzőbb értelmezésük nem kap az oldal politikusaitól támogatást. Megjelenik tehát az ellenzéki oldalon egy civil kör, önálló, politikusoktól független értelmezéssel.

A másik oldal már jóval ritkább szövetet alkot. Legfontosabb elemei a 4. és a 8. közösség, melyek jóval kevesebb szereplőből állnak, mint a kritikus blokk, de a hivatkozások szintjén megragadható hatásukban nem sokkal maradnak el azoktól. Az előbbi négy közösség az összes hivatkozás 34%-át birtokolja, míg az utóbbi kettő a 27%-át. Az 5. csoport a két nagy blokk között helyezkedik el, az egyik része a kritikus, a másik pedig a kormánypárti oldalhoz áll közelebb. Kormánypárti oldalon elsősorban MSZP-politikusokat találunk és néhány szakértőt. A két közösségben csak két SZDSZ-politikust találunk, egyikük, Tardos Márton kapcsolódik a kritikus blokkhoz is, míg a teljes diskurzus szintjén is meghatározó két SZDSZ-politikus a két blokk között helyezkedik el az 5. közösségben, egyszerre említve a mostani és az előző kormány felelősségét. Ezeken a szereplőkön kívül csak két kevésbé jelentős SZDSZ-politikus került be a hálózatba, ők viszont már egyértelműen a kritikus blokkba ágyazódtak be, a miniszteri posztról lemondott két MSZP-politikussal egyetemben.

A kritikus blokk perifériáján egy apró, de nem jelentéktelen kör is megjelent, akiket a nemzeti érdekre való hivatkozás köt össze, és kulcsszereplőjük Torgyán József. Bár kevés szereplőből áll ez a kör, a kritikus blokkból még több olyan perifériaszereplő is van, aki élénk kapcsolatban áll ezzel a kis közösséggel. A kritikus bloktól tehát némileg elválasztva, de azzal, legalábbis annak perifériájával szoros összeköttetésben egy „nemzeti érdekeket” hangsúlyozó közösséget is találtunk.

A médiumoknál ismét nagyfokú integráltságot figyelhető meg, még ha ki lehet is tapogatni eltéréseket a kritikus és a kormánypárti blokk értelmezési kereteihez való viszonyban. A kritika azonban összeköti őket, és a korábbiakkal ellentétben ez ezúttal inkább a jobboldali politikusok által dominált kritikai blokk felé húzza az integrált médianyilvánosságot. Ez azt is jelentheti, hogy a hangsúlybeli eltolódások ellenére a médiumok közti legfőbb integratív kapacitást a kritikai attitűd jelenti, a mindenkori kormányzati szereplőkkel szembeni kritika élénk megjelenítése. A korábbi eseményekben is elsősorban ezt láttuk, azonban addig azt is feltéte-

lezhettük, hogy ez nem a kritikai jelleggel, hanem inkább a baloldali-liberális politikusok által dominált közösségekhez való tartozással magyarázható. Fontos továbbá az is, hogy a hivatkozások szintjén továbbra sem érzékelhető polarizálódás a közösségek között, a hivatkozásokban megragadható élnék párbeszéd ebben az eseményben is jellemző maradt.

34. ábra: A Bokros-csomag diszkurzív hálózata

Kék = 1. közösség, sárga = 2. közösség, piros = 3. közösség, sötétzöld = 4. közösség, világoskék = 5. közösség, szürke = 6. közösség, lila = 7. közösség, rózsaszín = 8. közösség

Összegzés a diszkurzív hálózatokról

Egyes eseményeink egymástól nagyon eltérő ügyek értelmezési kereteit rögzítették, ennek ellenére számos közös vonást, jellegzetességet figyelhetünk meg, melyek a korszak politikai kommunikációjában általános vonásnak tűnnek. A közösségek felől nézve, alapvető kétosztatóság minden ügynél megfigyelhető: világosan látszik egy határ az adott eseményt pozitívan, vagy legalábbis megengedőbben látó és láttató, valamint az azt elítélő, bíráló, kritizáló oldal között. Az is világosan kiderül, hogy ezek az oldalak nem teljesen homogének, belülről tagoltak, egymással kapcsolatban álló, de némileg más értelmezést hangsúlyozó alcsoportokból állnak össze. Ezek összekapcsolásában nagy szerep jut az olyan integratív szereplőknek, mint a Csurka-dolgozatnál Antall József, a Kampány-esetnél és a Bokros-csomagnál pedig Horn Gyula; ők a saját oldalon domináns értelmezések között lavírozva, azok mindegyikét alkalmazva saját személyükkel integrálják a különböző értelmezési blokkokat. Az is tisztán látszik, hogy a két oldal egymástól való elkülönülése bár határozott kontúrokkal ren-

delkezik, de nem kizárólagos, az egyes oldalakon domináns értelmezések, ha ritkábban is, de fel-feltűnnek a másik oldalon is, kapcsolatokat teremtve így az oldalak között.

A konkrét oldalakra rátérve, a Csurka-dolgozatnál az MSZP és a liberális pártok politikusai a Csurka-dolgozat elítélésén keresztül egyértelműen azonos közösségbe integrálódtak.

A Kampány-eset során ez immár több, egymáshoz erősebben kapcsolódó közösségre bomlott le, ahol a liberális és szocialista politikusok továbbra is ugyanahhoz az oldalhoz tartoztak, de a használt értelmezési keretekben már lehetett érzékelni eltéréseket. Míg a szocialistáknál a „Szakértelem” volt a kulcsszó, addig a liberális politikusok az önálló liberális pólus létét emlegették. A regnáló kormány elítélése, valamint a közmegegyezés fontosságának hangsúlyozása az eltérések ellenére ugyanazon az oldalon kapcsolták össze a szocialista és liberális pártok politikusait, továbbá a hasonló értelmezési kereteket alkalmazó szakértőket és értelmiségieket.

A Bokros-csomagnál a legnagyobb változást ebben az jelentette, hogy a Fidesz politikusai immár a másik oldalon, a csomagot a többi ellenzéki párttal együtt élénken ellenző közösségek tagjai között tűntek fel. Ezzel szemben az MSZP és az SZDSZ politikusai továbbra is ugyanazon az oldalon lévő közösségekbe tömörültek. Kuncze Gábor kivételével az SZDSZ politikusainak mindegyike alkalmazott a másik oldalon népszerű, a Bokros-csomaggal kritikus keretet is, miközben egy kivételével mindegyikük használta az ekkor már kormánypártivá váló oldal érvelését is. Az MSZP és a liberális pártok által dominált oldal időbeni változása és belső tagoltsága tehát elsősorban ezeken a folyamatokon keresztül ragadható meg.

A másik oldalra a Csurka-dolgozat kapcsán elsősorban a mély megosztottság volt a jellemző. Két olyan, egymástól markánsabban elváló közösség is volt, amelyet kormánypárti politikusok domináltak, és még az ellenzéki politikusok által uralt, az esemény tárgyával erősen kritikus közösségben is szép számmal találtunk kormánypárti szereplőket. Ennél az eseménynél Antall József integratív szerepe nagyon fontosnak látszott, hiszen személyében volt képes összekötni a két kormánypárti dominanciájú közösséget.

A későbbi eseményeknél, a Kampány-esetnél és a Bokros-csomagnál, már nem találjuk azokat a szereplőket, akik a Csurka-dolgozat esetében a kormánypártokból az ellenzéki közösség értelmezését tették magukévá: nem találkozhatunk sem Debreczeni József, sem Balázs Tibor nevével, pedig ők kulcsszereplők voltak az első eseménykor. Az Antall József korai halálával teremtett űrt Boross Péternek az által sikerült diszkurzív szinten nagyrészt betöltenie, hogy a kormánypártok által dominált oldal mindhárom közösségének értelmezését előszeretettel alkalmazta, ugyanakkor az is igaz, hogy ezt nem egyenlő mértékben tette: a „Folytatás” minden más értelmezésnél nagyobb súlyt kapott a kommunikációjában. Mindezekkel együtt a három

kormánypárti közösségen belül nem lehet az értelmezéseken túli, például párthovatartozáson alapuló eltéréseket észrevenni.

Ugyanez elmondható a Bokros-csomagnál is, de a közben ellenzékivé vált oldal mind számosságában, mind diskurzuson belüli jelentőségében előrelépett. Ennek egyik oka, hogy a Fidesz politikusai ekkor már egyértelműen ezen az oldalon tűntek fel, de fontos az is, hogy az oldal egyik közössége a civil szereplők, míg másik közössége a szakértők bevonásában volt különösen sikeres. Boross Péter ebben az ügyben is igyekezett integratív szereplőként fellépni és alkalmazni a legtöbb olyan értelmezést, amely a kritikus oldal egyes közösségeiben nagy népszerűségnek örvendett. Nagyon érdekes ugyanakkor, hogy az egyik alközösség legfontosabb értelmezését, a „Tiltakozni kell” keretet mindössze egy politikus szereplő alkalmazta erről az oldalról, mindenki más használó nem politikus szereplő volt, akik azonban egyéb értelmezéseikben egyértelműen ehhez az oldalhoz kapcsolódtak. Az oldalhoz kapcsolódva, legalábbis a Bokros-csomag esetében, megjelent tehát egy önálló értelmezéssel fellépő civil kör a nyilvánosságban, amely azonban az értelmezési kapcsolódások ellenére sem kapott erről az oldalról politikusi támogatást.

Végezetül ki kell térni arra, hogy a kétosztatúságon túl, mindegyik eseménynél megjelenik egy szűk kör, amelyet éppen a kevés szereplő miatt az algoritmus nem mindig tekint önálló közösségnek, de az adatok mögé nézve egyértelműen látszanak a körvonalai.

A Csurka-dolgozatnál a nyilvánosság szintjén nem túlságosan jelentős kormánypárti szereplők egy része nyíltan valódi problémák felvetését látta az ellenzéki oldal által nácinak és antidemokratikusnak bélyegzett Csurka-dolgozatban. Ekkor Antall József még integrálta ezt a kört a másik kormánypárti értelmezéssel, amely viszont a dolgozat jelentőségének kétségbevonására tett kísérletet.

A Kampány-esetnél nem önálló közösséget, hanem külön közösségekbe sorolt, de egymáshoz értelmezéseikben nagyon közel eső három szereplőt találunk, akikben közös, hogy mindkét oldalt bírálják (ezáltal negatív oldalról kapcsolódva hozzájuk), és az akkori kormánypárti oldal egyik közösségének domináns értelmezését, a „Nemzeti érdekek” képviselőjét állítják pozitív programnak a választás tétjének értelmezésekor. E három szereplő között találjuk a Csurka-dolgozatnak csatornát biztosító, akkor azzal megengedőbb közösségbe sorolt Magyar Fórumot, magát Csurka Istvánt, valamint az akkor az értelmezési küzdelemben meg nem jelenő Torgyán Józsefet.

A Bokros-csomagnál már egy mikroközösség is elkülönítésre kerül: ezt Torgyán József fémjelzi, és a nemzeti érdekekre való hivatkozás integrálja. Ebbe a közösségbe sorolódott Csurka

István pártja, a MIÉP¹⁴, valamint a Csurka-dolgozatnál is a dolgozattal megengedőbb közösségbe sorolt, de a Kampány-eset hálózatában nem szereplő KDNP-s Csépe Béla is. Nagyon közelről kapcsolódik e csoporthoz az algoritmus által az ellenzéki oldal egyik közösségének definiált több szereplője, többek között a Magyar Fórum is. Látszik tehát, hogy a két domináns oldalon kívül minden ügynél létezik egy, a nyilvánosságban csak kevés szereplővel és szerepléssel megjelenni képes kör, melynek jellemzője, hogy mindkét oldallal kritikus, pozitív hivatkozási alapként pedig a nemzeti érdekek képviselőjét jeleníti meg.

A médiumok szintjén integratív mintázat rajzolódik ki: minden egyes eseménynél a médiumok erőteljesen összekapcsolódnak a nyilvánosságban prezentált értelmezéseik alapján. Természetesen megfigyelhetők eltérések is, így látható, hogy mely lapok részesítik előnyben a bal- és liberális politikusok által kedvelt értelmezési kereteket (Népszava, Népszabadság, Magyar Hírlap, 168 Óra) vagy éppen a jobboldalhoz kötődő értelmezéseket (Új Magyarország, MR Vasárnapi Újság, a Bokros-csomagnál a Magyar Nemzet), de számos közös értelmezés tűnik fel, amely integrálja a médianyilvánosságot.

Az első két eseménynél azt láttuk, hogy az integratív médianyilvánosság a bal- és liberális politikusok által dominált közösségek felé „húz”, a Bokros-csomagnál viszont már sokkal inkább a jobboldali politikusok értelmezési keretei kötötték össze a különböző médiumokat. Ez alapján indokolt lehet feltételezni, hogy az első korszakban az integrációt elsősorban a kritikai attitűd hozza létre, mely mögött fellelhetők az egyes oldalak kedvelt értelmezési keretei, de a kritika még a saját oldallal szemben is megnyilvánulhat, közös nevezőt hozva létre a különböző oldalakhoz közelebb álló médiumok között. Persze e szabály alól kivételek is léteznek: a Népszava, az MR Gondolat-jel és a Szabad Föld a Bokros-csomagnál sem alkalmazott kritikát a kormánypárti oldallal szemben, így a médianyilvánosság jelentős részét integráló közösségből is kimaradtak, és ugyanez elmondható a Csurka-dolgozatnál az Új Magyarországról és a Magyar Fórumból is.

Fontos megemlíteni azt az eredményt is, hogy a diszkurzív értelmezések alapján kialakított közösségek a hivatkozások szintjén nem különülnek el egymástól, élénk hivatkozási kapcsolatok állnak fenn köztük. Ugyanakkor a hivatkozások eloszlása alapján ez minden bizonnyal elsősorban a hivatkozásaikban nagyfokú nyitottságot mutató médiumoknak köszönhető.

¹⁴ Csurka István ennél az esetenél nem jelent meg önálló értelmezéssel.

Konklúzió

Terjedelmes elemzésünk során három, jellegében egymástól sok tekintetben eltérő, különböző időszakokra eső eseménynek a kommunikációs hálózatait vizsgáltuk három kommunikatív dimenzión keresztül. Az eltérő jelleg és időszak ellenére számos olyan közös jellegzetességet találtunk az események között, melyek éppen ezért a korszak általános politikai kommunikációs vonásának, jellegzetességének látszik. Mindezek mellett az időben lezajló változásokról, tendenciákról is képet kaphattunk.

Mindenekelőtt jól látszik, hogy nagyfokú integráció jellemzi a magyar nyilvánosságot a korszak egészében. A hivatkozási hálózat minden eseményben – bár különböző módokon – integratív és erősen centralizált a nyilvánosság. Ez azért fontos, mert nem magától értetődő, hogy egyetlen nyilvánosság van, létrejöhetnek olyan egymástól elkülönülő nyilvánosságok, amelyek más kulcsszereplőkből, témákból, ügyekből állnak. Itt viszont azt látjuk, hogy lényegében mindenki ugyanarról beszél, nem jönnek létre alternatív nyilvánosságok, alternatív kulcsszereplőkkel, csak egymással diskurzust folytató „beszélgető közösségekkel”. Sokan belépnek a diskurzusba, de mindenki ugyanazokhoz a teljes diskurzus szintjén mérvadó kulcsszereplőkhöz kapcsolódik, az események során megnyilvánuló szereplők több mint a fele egyetlen reakciót sem kap kommunikációjára.

Mindez viszont egyúttal mutatja a diskurzus nyitottságát is. Mindegyik eseménynél nagyszámú szereplő képes belépni a diskurzusba, csatornát találni a kommunikációjához, még ha valódi hatás kiváltására csak egy szűk kisebbség képes is. A diskurzus nyitottságát a médiumok segítik elő: a korszak mindhárom eseményénél azt tapasztaljuk, hogy a médiumok igyekeznek minél több olyan szereplőt közvetlenül is megszólaltatni, aki még semmilyen más médiumban nem fejtette ki a véleményét. Az első két eseménynél ez a nyitottság főként politikusokra vonatkozott, de a Bokros-csomagnál egyre több más médium által meg nem szólaltatott nem politikus szereplő kerülhetett be a médiumokon keresztül a diskurzusba.

A nyilvános diskurzus motorja egyértelműen a média. A hivatkozások kilenctizede a médiumoktól érkezik, és az ő egyedi megszólalói kör kialakítására irányuló törekvésük kölcsönöz nagyfokú nyitottságot a diskurzusnak, a nagyszámú szereplő emiatt képes belépni, véleményt formálni és hatásgyakorlásra kísérletet tenni. Ugyanakkor a médiumok a hivatkozásaikban és a közvetlen megszólaltatásaikban sem politikailag szelektív módon járnak el: a több médiumban is hivatkozott, illetve közvetlenül megszólaló szereplők egyértelműen integrálják a médiateret, miközben az újonnan bevont egyedi megszólalókkal kapcsolatban, néhány kivételtől eltekintve (pl.: Új Magyarország) sem látjuk nyomát politikai szelektivitásnak. A nyilvános-

ság strukturális nyitottsága és integratív szerkezete tehát nagyrészt a médiumoknak köszönhető.

Ugyanakkor bár a nyilvános diskurzus motorja a média, az alapvetően a természetes szereplők kommunikációjáról szól. A hivatkozások nagyjából nyolctizede természetes személyekre irányul, nagyrészt a médiumok felől. Az első két eseménynél ez még szinte kizárólag politikusokat jelent, ugyanakkor az időben előrehaladva folyamatosan nő a nem politikus természetes személyek száma és a rájuk történő hivatkozások aránya, és csökken – bár a korszak egészében alapvetően megmarad – a politikusok dominanciája. A nem politikus szereplők az első időszakban elsősorban „házi” véleményformálókként jelennek meg. Ez azt jelenti, hogy nem találunk olyan szakértőt vagy értelmiségit, aki a teljes nyilvánosság vagy egyes politikai közösségek szintjén mérvadónak számítana, tudniillik abban az értelemben, hogy egynél több hivatkozást – tehát a konkrét megnyilvánuláson túli reakciót – alig kap valaki. Ezzel szemben az egyes médiumok próbálnak olyan szakértőnek vagy értelmiséginek adni hangot, aki más médiumban még nem fejtette ki a véleményét. A több médiumban is megszólaló szereplők, akik lényegében integrálják a médianyilvánosságot, az első két eseménynél szinte csak politikusok. A Bokros-csomagnál viszont már számos szakértőt és civil szereplőt találunk, akik több médiumban is kifejtik véleményüket, még ha a „házi véleményformálók” magas aránya ebben az eseményben is látványos.

A diskurzust a médiumok elsősorban mozgásban tartják, de tartalmilag formálni a korszak egészében alig képesek. Ezt mutatja, hogy hivatkozásokat alig kapnak, azt is elsősorban csak akkor, amikor egy fontos, az adott médiumban megszólaló szereplőre hivatkoznak a médiumon keresztül. A médiumok egymásra sem hivatkoznak, de a természetes személyek sem hivatkoznak azok saját tartalmaira. Fontos azt is látni, hogy a természetes szereplők is ritkán reagálnak egymásra, általában csak a történéssel kapcsolatos saját vélemény kifejtésére töreksenek. Ha mégis történik reakció, akkor az jelentős részben az esemény kisszámú kulcsszereplőjének kommunikációjára történik, a nagyszámú egyéb megszólaló egymás kommunikációját reakció nélkül hagyja.

A diszkurzív hálózatokból az integratív struktúra mögötti tartalmi alapon kirajzolódó polarizáció jegyei is megjelennek. A három esemény mindegyikében látható kétosztatúság, többé-kevésbé a kormány-ellenzék törésvonalra ráépülve. Ugyanakkor az is tisztán látszik, hogy a blokkok belülről nem homogének, és egymástól nem zártak hermetikusan. Ellenkezőleg: belülről kisebb értelmezési közösségekre tagoltak, egyes értelmezéseken keresztül a blokkok között van átjárás, és az egyik oldal értelmezései is fel-feltűnhetnek a másik oldalon. A baloldali-liberális oldalon minden eseménynél, de főként a Kampány-esetnél és a Bokros-

csomagnál kitapinthatók az MSZP és a liberális pártok és a körülöttük összpontosuló értelmezési körök közötti eltérések. Alapvetően minden eseménynél azonos oldalra sorolódnak az ide tartozó szereplők, de mindegyik alcsoportnak vannak szinte csak őrájuk jellemző értelmezései. A blokkok egyben tartásában nagy szerepe van azoknak az integratív szereplőknek, akik az adott oldalak különböző közösségképző értelmezéseit egyaránt beépítik nyilvános kommunikációjukba. A jobboldali pártoknál kezdetben ilyen integratív szereplő Antall József, majd kisebb mértékben Boross Péter, míg a másik oldalon, elsősorban annak baloldali részében Horn Gyula. A két nagy oldalon és a bennük kirajzolódó három közösségen túl mindegyik eseménynél megjelenik egy-egy, a nyilvánosság szintjén apró, legalábbis kevés szereplővel és nyilvánosságbeli hatással bíró klikk, amely kritizálja mindkét nagy blokkot, pozitív programként pedig a nemzeti érdekek képviselőjét állítja a középpontba. Ez utóbbin keresztül a jobboldali pártokhoz és a körülöttük található értelmezői körökhöz kapcsolódnak erősebben, de azért el is térnek tőlük. E Torgyán József, a Magyar Fórum, a MIÉP vagy éppen Csurka István nevével fémjelezhető mikroközösségekben a radikális jobboldal elkülönülését, nyomait fedezhetjük fel. Azt mindenképpen ki kell azonban emelni, hogy a diszkurzív közösségek hivatkozási alapon nem különülnek el egymástól.

Fontos eredménynek tűnik, hogy a médiumok tartalmi alapon is meglehetősen nagyfokú integráltságot mutatnak. Vannak természetesen eltérések, valamint az egyes oldalak domináns értelmezéseihez jobban kötődő médiumok, azonban egyes domináns értelmezések a médiatér jelentős részét összekötik. Ezek a Csurka-dolgozatnál és a Bokros-csomagnál kritikus értelmezések, a Kampány-esetnél pedig a liberális tábor létét hangsúlyozó értelmezések.

Bibliográfia

Bene Márton (2016): Go viral on the Facebook! Interactions between Candidates and Followers on Facebook during the Hungarian General Election Campaign of 2014. *Information, Communication and Society*. Online first.

Bene Márton – Bata Attila: A baloldali politikai közösség kommunikációja (1990-1997) Lásd a jelen kötetben!

Borgatti, Steve – Everett, Martin (1999): Models of core/periphery structures. *Social Networks*, Vol 21. No. 4. 275–295. pp.

Borgatti, Steve – Everett, Martin – Johnson, Jeff (2013): „Analysing two mode data”. In: Borgatti, Steve – Everett, Martin – Johnson, Jeff: *Analysing Social Networks*. Sage: London.

Boydston, A. – Hardy, A. – Walgrave, S. (2014) Two Faces of Media Attention: Media Storm Versus Non-Storm Coverage, *Political Communication*, 4, 509–531.

Clauset, Aaron – Newman, Mark E.J. – Moore, Cristopher (2004): „Finding community structure in very large networks”. *Physical Review E*, Vol. 70. 066111.

Davis, Allison - Gardner, Burleigh B. - Gardner, Mary R. (1941): *Deep South. A Social Anthropological Study of Caste and Class*. Chicago: University of Chicago Press.

Kiss Balázs (2014): *Politika, kommunikáció, politikai kommunikáció*. Kézirat.

Kiss Balázs (2016): „Esemény, hálózat, szemlézés.” *Politikatudományi Szemle*, Vol. 25, No. 1. 10-28.

Kiss Balázs, Szabó Gabriella, Antal Anna (2014): „Politikai nagygyűlések, mint interakciós rituálék: 2013. október 23. a Hősök terén, a Deák téren és a Müegyetem előtt”. *Politikatudományi Szemle* Vol. 23. No. 2. 7-29. pp.

Leifeld, Philip (2012): *Discourse Networks and German Pension Politics*. PhD Thesis, University of Konstanz, Department of Politics and Public Administration.

Mihályffy Zsuzsanna – Bene Márton – Nábelek Fruzsina (2016): Hálózatelemzés és kampánykutatás. *Politikatudományi Szemle*, 25(1): 74-97.

Newman, Mark E. J. – Girvan, Michelle (2004): „Finding and evaluating community structure in networks”. *Physical Review E*, Vol. 69, 026113.

Opsahl, Tore (2013): „Triadic closure in two-mode networks: Redefining the global and local clustering coefficients.” *Social Networks* Vol. 35. No. 2. 159-167. pp.

Opsahl, Tore – Agneessens, Filip – Skvoretz, John (2010): „Node centrality in weighted networks: Generalizing degree and shortest paths”. *Social Networks*, Vol. 32. No. 3. 245-251. pp.

Opsahl, Tore - Panzarasa, Pietro (2009): „Clustering in weighted networks”. *Social Networks*, Vol. 31. No. 2. 155-163. pp.

Szabó Gabriella (2014): *Kommunikáció és integráció*. Budapest, L'Harmattan

Szabó Gabriella (2016): „Politikai kommunikáció és közösség.” *Politikatudományi Szemle*, Vol. 25, No. 1. 29-47.

Szabó Gabriella–Bene Márton (2015a): „Hivatkozlak, tehát vagy(ok)!: Kommunikációs kapcsolatok a magyar médianyilvánosságban”. In: Szabó Gabriella (szerk.): *Politika az intézményeken túl: Kapcsolatok, interakciók, élmények*. Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet, *Studies in Political Science*. Politikatudományi Tanulmányok.

Szabó Gabriella–Bene Márton (2015b): „Mainstream or an alternate universe?: Locating and analysing the radical right media products in the Hungarian media network.” *Intersections*, Vol. 1. No. 1. 122–146. pp.

Szabó Gabriella – Bene Márton (2015c): *Média és Integráció*. Socio.hu: Társadalomtudományi Szemle, 2015:(4) pp. 67-88. (2015)

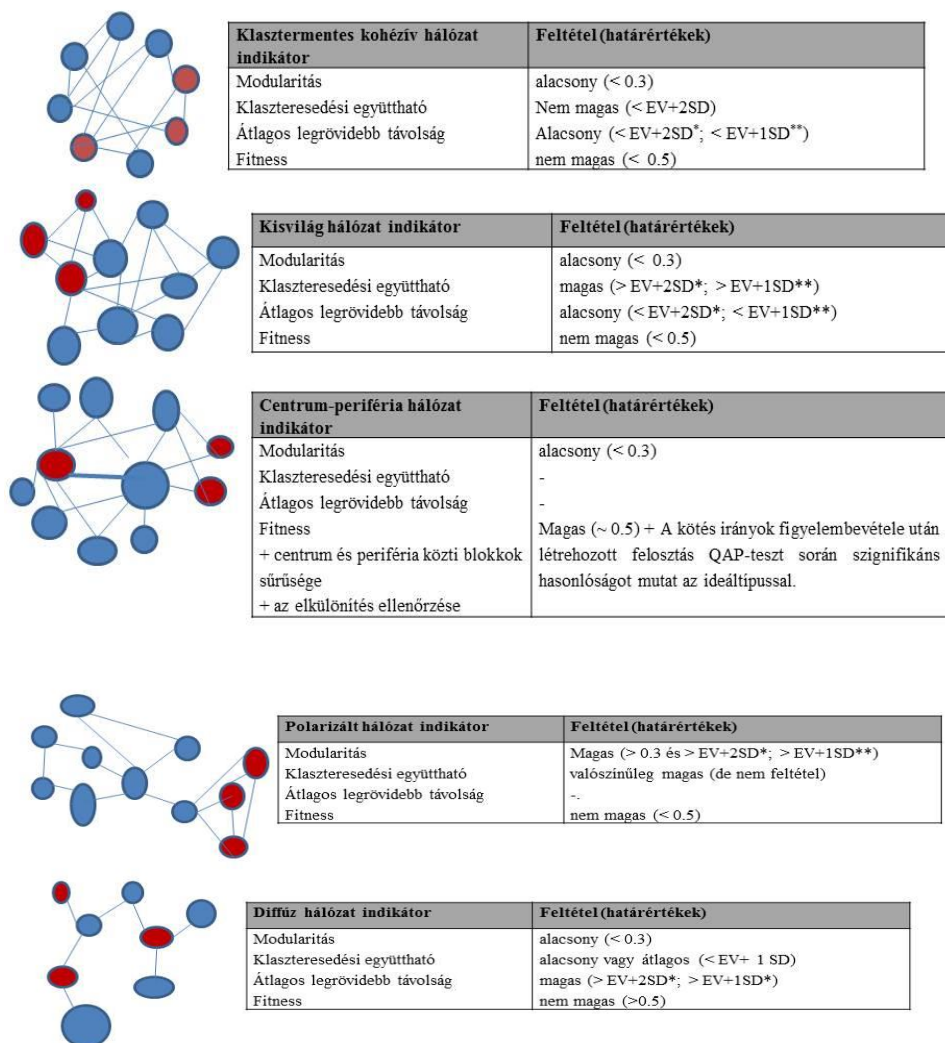
Szabó Gabriella – Bene Márton – Antall Anna – Farkas Attila (2015): „Kívül tágasabb! Radikális jobboldali médiumok a magyar médianyilvánosság hálózataiban”. *Politikatudományi Szemle*, Vol. 24. No. 3. 99-126. pp.

Watts, Duncan J. - Strogatz, Steven H. (1998): "Collective dynamics of 'small-world' networks". *Nature*, Vol. 393, June, 440–442. pp.

Melléklet

1. ábra: A hálózatok ideáltípusai, illetve mérési módjai.

*EV = várható érték (expected value), 1000 random hálózat átlaga; SD = szórás (standard deviation), 1000 random hálózat átlagának szórása. *erős feltétel; **gyenge feltétel. (forrás: Szabó et al, 2015)*

1. táblázat: A Csurka-dolgozat értelmezési kereteinek leírása

Frame	Leírás
F1 Náci megnyilvánulás	A náciizmus frame szerint a Csurka-dolgozatban náci/neonáci ideológia bontakozik ki. Ide tartozik az összes olyan értelmezés, amely a dolgozat kapcsán fasiszta eszméket, antiszemitizmust, vészkorszakot, fajvédelmet, cigánygyűlöletet, stb. említ, és ez alapján ítéli el azt, vagyis az adott szöveg szerzője egyetért azokkal, akik szerint a Csurka-dolgozatban antiszemitizmus, fasiszta eszmék, fajvédelem, cigánygyűlölet, a vészkorszak fenyegetése, náciizmus stb. található.
F2 Antidemokratikus	Ez a keret a Csurka-dolgozatot a demokrácia értékei elleni, illetve a demokratikus intézmények elleni támadásként értelmezi. Gyakran jár együtt az erőszak emlegetésével, tudniillik, hogy Csurka erőszakot is megengedne, holott a demokratizmustól idegen az erőszak.
F3 Hatalmi ambíciók	Ide tartoznak azok az értelmezések, melyek szerint a dolgozat Csurka és szűkebb körének hatalmi ambícióiról, így a miniszterelnök eltávolításáról, a párt vezetésének átvételéről szól.
F4 Leegyszerűsítés	E szerint a frame szerint a dolgozat nem más, mint egy mindent egyetlen problémára visszavezető, a valóságot szélsőségesen leegyszerűsítő iromány. Ez gyakran mutatkozik meg abban, hogy „összeesküvés-elméletnek” minősítik a dolgozatot.
F5 Háttérhatalmak	E szerint a frame szerint a Csurka-dolgozat azt állítja vagy sejteti, hogy a magyar politikát titkos nemzetközi megállapodások, külső kényszerek, háttéralkuk, informális kapcsolatok határozzák meg. Az ország ki van szolgáltatva e folyamatoknak, a nagyhatalmak kénye-kedvének, a kormány keze meg van kötve stb.
F6 Súlyos következmények	Ebben a keretben a Csurka-dolgozatot, mint kedvezőtlen külső és belső következményekkel járó eseményt értelmezik. Nemcsak a külföldi rosszallások számítanak tehát, hanem a mindenféle belföldi következmények is.
F7 Pozitív hatások	Ez a frame elismeri, hogy a dolgozatnak lehetnek vagy vannak pozitív hatásai, következményei. Például miatta végre kiderül, hogy milyen nézetkülönbségek vannak az MDF-ben. Vagy: a dolgozat megadja a lehetőséget a többieknek a szélsőségektől való elhatárolódásra.
F8 Valódi problémák	Ez a frame azt mondja, hogy a dolgozat tényleges, élő problémákat vet fel: például olyanokat, mint a kormányzati rögtönzés és kényszerpálya, jobboldali népszerűségvesztés, az SZDSZ-szel 1990-ben kötött paktum kedvezőtlen hatásai, az 1990 előtti elit hatalomátmentése. A felvetéseket érvényesnek tartja, még ha esetleg a hangnemmél, vagy a megoldási javaslatok némelyikével nem is ért egyet.
F9 Bagatell	Eszerint a dolgozat nem politikai szöveg, nem politikai ügy, hanem Csurka magánvéleménye, vagy írói munkásságának a része. Fontos, hogy ide tartoznak azok a megszólalások is, amelyek az MDF belügyeként tekintenek a dolgozatra, amely vagy a nyilvánosságra tartozik, vagy nem, de mivel pártbelügy, nem kell vele foglalkozni.
F10 A kétségbeesés jele	A Csurka-dolgozat az MDF/a kormány/Csurka kétségbeesésének a jele. Csurkának az Antall utáni időktől, a választás elvesztésétől, az MDF népszerűségvesztésétől való félelméből táplálkozik.
F11 A szélsőjobb különválása	Ide soroljuk azokat az értelmezéseket, amelyek a dolgozatra, mint a szélsőjobboldal önálló közösségként való megjelenésének első lépésére tekintenek.

2. táblázat: A Kampány-eset értelmezési kereteinek leírása

Frame	Leírás
F1 A szélsőjobb veszélye	Ez a keret a jobboldalon egyre inkább terjedő szalonképtelen, szélsőséges nézetek létezésére, a szélsőjobb veszélyre hívja fel a figyelmet. A megszólaló a jelenségről elítélően nyilatkozik, esetleg el is határolódik tőle. Előfordulhat, hogy a beszélő a szélsőjobb általi fenyegetettséget súlyosabbnak, komolyabbnak állítja be annál, ahogyan mások megítélik, mint ahogy az is előfordulhat, hogy a kormányt, a jobboldalt igyekszik egy kalap alá venni a szélsőjobboldallal, illetve a kormányra hárítja a szélsőjobb létezésének a felelősségét.
F2 A kommunizmus visszatérése	A frame-et használók azzal próbálnak félelmet kelteni a választókban, hogy a kommunista múltat emlegetik, hogy tudniillik az MSZP, illetve a baloldal győzelme esetén visszatérhet a kommunizmus, a diktatúra. Több politikus a baloldal „leleplezését” sürgeti, arra hivatkozva, hogy az MSZP ugyanazokból a személyekből áll, akik a rendszerváltás előtti hatalom részesei voltak.
F3 Nem lesz kommunizmus	Ez tulajdonképpen az előző frame „ellenpárja”, konkrét válasz az F2-höz sorolható támadásokra, amellyel igyekszik megnyugtatni a választókat. Az olyan értelmezések tartoznak ide, amelyek vagy tagadják a fenti vádakat, vagy arról szólnak, hogy az MSZP „európai értelemben vett baloldali párt”, a demokrácia elkötelezett híve.
F4 Súlyos örökség	A frame azt hangsúlyozza, hogy az Antall-kormány rossz politikája következtében a majdani új kormány nagyon nehéz helyzetben kezdheti meg a működését. Ide tartozik, a régi kormány tevékenységét bíráló minden megnyilvánulás, amennyiben az elmúlt négy év örökségének, a záruló ciklus következményeinek kontextusában esik róla szó.
F5 Szakértelem	Ez a frame a szakértelem szükségessége mellett érvel, gyakran kifogásolva egyúttal az „ideológiai alapú kormányzást”. A szakértelem frame-hez tartozik az Antall-Boross kormány szakmai szempontok mentén, a szakértelem hiánya miatt történő bírálata; a kormányváltás óhajta azért, hogy végre hozzáértők irányítsák az országot.
F6 Folytatás	Ez a frame a kormánypártok újbóli hatalomra kerülését, a kormány maradását óhajtja, mégpedig abból a megfontolásból, hogy jobb a megkezdett utat folytatni, mint ide-oda rángatni az országot.
F7 Nemzeti érdek	A frame fő gondolata, hogy a választás tétje a nemzet érdekeinek képviselete, hogy olyanok irányítják-e a választás után az országot, akiknek ez fontos. Ide tartozik minden, a magyarságot, a nemzeti érdeket érintő kérdés fontosságának hangsúlyozása. A nemzeti retorika párosulhat szelíd vagy markánsabb nyugatellenességgel.
F8 Közmegegyezés	Ez a frame annak a fontosságát hangsúlyozza, hogy a választások után felálló új kormánynak meg kell teremtenie a közmegegyezést, például azért, mert az állampolgárok erre vágnak, ezt akarják. Ez vonatkozhat a megosztott, a választási küzdelemben még inkább polarizálódott magyar társadalomra csakúgy, mint Magyarország nemzetközi kapcsolataira, vagy általában a politikai megbékélésre a kormány új intézkedéseit megelőzően.
F9 Két politikai tábor van: jobb- és baloldal	Ez a megközelítés a magyar társadalmat, a politikai életet kettéosztottnak fogja fel, vagyis megkülönböztet és említ jobboldalt és baloldalt, de más oldalt vagy tábort nem. Előfordul, hogy a jobboldal és baloldal az állampolgárok tömegére vonatkozik, de gyakrabban a politikai elit belső megoszlására. A liberálisokat, amennyiben említést tesz róluk a szöveg, igyekszik jelentéktelennek beállítani.
F10 Van liberális tábor	Az értelmezési keret kiindulópontja az, hogy a magyar politikában három tábor van (nem kettő): a jobboldal és a baloldal mellett vagy között a liberális a harmadik. A frame lényege a harmadik pólus létezésének és jelentőségének a hangsúlyozása, és megkülönböztetése a másik kettőtől.

3. táblázat: A Bokros-csomag értelmezési kereteinek leírása

Frame	Leírás
F1 Súlyos örökség	Ez a frame az okokról, azon belül pedig a felelősségről szól: mi az oka, ki az oka a kialakult helyzetnek, ki tehet a mostani állapotokról? Magyarország jelenlegi államháztartási helyzete súlyos örökségből fakad, melyért kizárólag vagy döntő mértékben az előző kormány, vagy kormányok a felelősek, tudni illik az ország korábbi vezetésének „helytelen”, „hibás”, „hozzá nem értő”, a „jövőt feláldozó”, „fenntarthatatlan” politikája. Minden olyan kommunikáció F1-ként rögzíthető, ami az előző kormányokat (Antall-, Boross-, Németh-kormányok) felelőssé teszi a romló gazdasági és államháztartási mutatók miatt.
F2 A helyzet a kormány hibája	Itt is az okok, illetve a felelősség kérdése vetül fel: ki a hibás, ki tehet róla. Ide tartozik minden megszólalás, amelyik a Horn-kormányt, annak vezetőjét (Horn Gyulát) vagy a kormánypártokat (MSZP-SZDSZ) teszi egészében vagy részben felelőssé a költségvetés helyzetéért. Az értelmezés szerint például a jelenlegi kormány halogató tevékenysége, dilettantizmusa az, amelyik eljuttatta az országot a szakadék szélére.
F3 Talpra áll az ország	Ez a keret a vélt és remélt következményekre, az elérendő pozitív jövőbeli végállapotra koncentrál. A megszólalók a Bokros-csomagtól remélt pozitív gazdasági hatásokat emelik ki. Ide tartoznak a makrogazdasági és külgazdasági szempontok: visszaáll a külföldi bizalma, az export növekedni fog, a fizetéseképtelenség és az államcsőd veszélye elhárul, a kereskedelem kiegyensúlyozottá válik, a gazdaság egészséges lesz, tartós lesz a növekedés, beáll az egyensúly, helyre áll a nemzeti valuta stabilitása, másfél év múlva már prosperitás lesz, amennyiben ezek a Bokros-csomag áhított hatásainak a kontextusban hangzanak el. Ezekben a megfogalmazásokban nem egyszerűen a megteendő lépésekről van szó, hanem egyben arról az állapotról, amelyet a lépések által elérünk.
F4 A csomag gazdasági károkat okoz	Ez a keret is a következményekről szól: a vélt és remélt gazdasági következmények, jövőbeli állapot elmaradásáról. A csomag nem fogja elérni a meghirdetett gazdasági céljait. Úgy rossz az egész, ahogy van: az intézkedés „értelmetlen”, a „gazdasági hatásokat rosszul méri fel a kormány”, a megszorítások a célhoz képest „túlzók.” Ide tartoznak a Bokros-csomag egyes gazdasági elemeit kritizáló szakmai érvek is, amennyiben azért bírálják őket, mert nem arra fognak vezetni, ami a csomag deklarált célja, elérni kívánt víziója, hanem valami rosszabb helyzetbe viszik az országot, a gazdaság fontos területeit és mutatóit.
F5 Sokkszerűen kellett dönteni	Ez a keret a bevezetés módját érinti. Az idetartozó megszólalások elismerik, hogy a Bokros-csomag radikális lépéseit sokkszerűen, tehát hirtelen hozták nyilvánosságra. Sokkszerű volt, de nem is lehetett volna másképp, és jobb hamar túlesni rajta, mint elhúzni és közben összeomlani. Sokszor megjelenik itt az orvosi metafora: az országot súlyos betegséggel küzd, a Bokros-csomag a terápia, a társadalomnak el kell viselnie az átmeneti szenvedést a gyógyulás reményében: „inkább egy azonnali életmentő műtét, mint a biztos halál”. Vészhelyzetben nincs idő konzultálni, „a tett halála az okoskodás”.
F6 A sokkszerűség bírálható	Ez a keret a Bokros-csomag bevezetésének módját bíráló megszólalásokat fedi le. Ide tartoznak azok az érvek, amelyek szerint a kormányzati intézkedések előkészítése, megalapozása nem megfelelő. A kormány „kapkod”, „siet”, „improvizál”, hiányoznak a szakmai tervek, nem születtek hatástanulmányok, nem voltak előkészítő anyagok, elmaradt a szakmai, civil és társadalmi konzultáció. Itt rögzítettük a bejelentés váratlanságának káros voltát hangoztató megszólalásokat is.
F7 Megszegett ígéretek	Olyan általános értékelések tartoznak ide, amelyek szerint a Bokros-csomag ellentétes a szocialista értékrenddel, a koalíció/az MSZP ígéreteivel, a kormányprogrammal. Egy szocialista, szociáldemokrata kormány nem cselekszik így, Horn Gyula hűtlen volt az elveihez, amikor elfogadta a liberális gazdaságpolitikát. A döntés nem szocialista gondolkodásra vall. Még nem rég is olyanokat nyilatkoztak és olyan döntéseket hoztak, amelyek arra utaltak, hogy

	nem lesznek ilyen megszorítások. Félrevezettek mindenkit, még a saját pártjuk tagjait, képviselőit stb. is.
F8 Ellentétes a nemzet érdekével	Ez a keret is átfogó értékelő értelmezéseket gyűjt, de a nemzet, a magyarság szintjén. Készletei között az alábbiakat találjuk: a Bokros-csomag hatalmas károkat okoz az egész nemzetnek, különösen a családokat sújtó intézkedések veszélyeztetik a magyarság jövőjét. A kormánydöntések népellenesek, elrabolják a magyar nép jövőképét. „A kormánykoalíció a magyar nép ellen fordult.” A Bokros-csomag gyermekellenes lépéseinek háttérében az áll, hogy a gyerekvállalástól elrettentsék a fiatalokat, így válik reálissá a nemzethalál. Ezeket a lépéseket a magyar nép elleni támadásnak, nemzetnyomorító intézkedésnek veszik. A család felszámolásával a nemzet felszámolását készítik elő. „A Bokros-csomag nemzetrontó lépések sora.” „A Bokros-csomag a nemzet lerongyolódását szolgálja.” „Bokros Lajos népnyűző intézkedései.”
F9 Tiltakozni kell	Ez a mozgósítást jelző kommunikációkat összegyűjtő keret. Ide kódolandó minden, ami a Bokros-csomag elleni tiltakozásra, ellenállásra, demonstrációra szólít fel, azt tervezi, szervezi, kezdeményezi, hirdeti.

Kiss Balázs:

A jobbközép politikai közösség, 1990 - 1997

A tanulmány a jobbközép politikai közösség szemiotikai konfigurációját mutatja be.¹ Azokat a jeleket soroljuk fel és írjuk le, amelyek a közösség tagjai és a külvilág számára azonosítják a jobbközépet. Másképpen fogalmazva: arra a kérdésre akarunk választ kapni, hogy milyen jelek segítségével igazodhatott el akár a jobbközép közösség tagja és szimpatizánsa, akár valamelyik külső csoport, más politikai közösség tagja és szimpatizánsa azt illetően, hogy milyen a jobbközép politikai közösség. Ezeket a jeleket, szemiotikai erőforrásokat alkalmazta az adott politikai közösség akkor, amikor közölni akart valamit a sajátjaival és másokkal, továbbá ezeket a jeleket és szemiotikai erőforrásokat alkalmazta a külső politikus, szervezet, médium és állampolgár akkor, amikor azonosítani akarta a kommunikálót a szerint, hogy vajon a jobbközép politikai közösséghez tartozik-e. A továbbiakban azt mutatjuk tehát be, hogy mely személyek (politikusok és mások), mely szervezetek (pártok és mozgalmak), mely médiumok, milyen szavak és diskurzusok, milyen ügyek és csatornák tartoztak a jobbközép politikai közösség szokásos identifikációs készletéhez. Tartozhattak ezek a jobbközéphez azért, mert maga a jobbközép politikai közösség akarta így, és ezért őket használta, de tartozhattak azért is, mert külső csoportok így azonosították, jellemezték a jobbközépet a saját más politikai közösségük számára.

A kutatás módszerét követve a kiinduló pontunk az első korszak eseményeivel kapcsolatos hálózatkutatás eredménye volt. Az ebből a szakaszból származó szereplőket (politikusok, más személyek, szervezetek, médiumok) egy politikai közösség tagjainak tekintettük, de biztosat csak a hálózatkutatás által elemzett három esemény idején játszott szerepükkel kapcsolatban tudtunk mondani. Ez a szereplői kör a politikai közösséghez tartozott, vagyis a saját viselkedésével, kommunikációjával folyamatosan konstituálta a politikai közösséget. Ezért az ő viselkedésüket és megnyilatkozásait az előre definiált dimenziók szerint elemezve további aktorokhoz, ügyekhez, metaforákhoz és diskurzusokhoz, valamint egyéb kommunikációs modalitásokhoz jutottunk, amelyeknek a kommunikációját, tartalmát és előfordulását kutatva

¹ A munkában a következők vettek részt: Antal Anna, Erdősi Georgina, Fillár Anna, Kiss Balázs, Kontos Noémi, Vancsó Anna. A szöveget Kiss Balázs állította össze.

újabb és újabb köröket kellett megtennünk a korabeli médiaanyagon, hiszen az új aktorok is elvezettek további aktorokhoz, az újonnan felbukkant metaforák összekapcsoltak csatornákat, a csatornákon további aktorok jelentek meg, és így tovább, körbe-körbe. Így jutottunk el oda, hogy most már leírhatjuk a jobbközép politikai közösség kommunikációjának 1990-től 1997-ig tartó időszakban jellemző szemiotikai konfigurációját.²

Aktorok

A módszer fejezet vázlatosan bemutatta azt, milyen módon tárja fel a kutatás az egy-egy politikai közösséghez tartozó identifikáló személyek, szervezetek és médiumok, röviden: aktorok, körét. A továbbiakban tehát azokat a konstrukciós módokat és konstruktumokat mutatjuk be, amelyek az 1990-től 1997-ig tartó időszakban a jobbközép politikai közösségben szemiotikai erőforrásokként működtek.

Konstrukciós eljárások a jobbközéppel kapcsolatban

Sajátossága az első korszaknak az, hogy míg például a párttagság a jobbközépen is egyértelmű utalás, a *kormányzati munka, az állami szférához tartozás* nem az.³ Az 1990-től 1994-ig tartó időszak, és ezen belül az Antall-kormány egyik kísérlete és nyíltan vallott célkitűzése a régi kormányzati szakemberek megtartása, másképpen fogalmazva: a Bélistázás elutasítása.⁴ Így bizonyos szinttől lefelé a köztisztviselők és közalkalmazottak nem válnak szemiotikai erőforrássá, tehát egy minisztériumi osztályvezető megszólalása nem válik automatikusan a jobbközép politikai közösség kommunikációjává. Ehhez persze az is hozzátartozik, hogy a kormányzati és más állami alkalmazásban levő emberek maguk se identifikálják nyíltan, avagy valamely politikai közösség szemiotikai erőforrásainak az alkalmazásával rejtettebben a maguk hovatartozását.

Szektoronként más és más időpontig bizonyul lehetségesnek a semlegesség, tehát a specifikus politikai közösségeken kívüli állapot, pontosabban az, hogy a jobbközép politikai közösség meghatározó aktorai ne minősítsenek egy-egy kommunikációs aktust elköteleződésnek valamely másik politikai közösség mellett. Különösen élesen vetődik fel ez a média és a Magyar Nemzeti Bank elnökének az esetében.

² A munkára, főképp a néhai miniszterelnökkel kapcsolatos gondolatmenetekre jelentős hatást gyakorolt Szűcs Zoltán Gábor *Az antalli pillanat* (L'Hamrattan, 2010) című könyve.

³ Különösen érdekes eset Kupa Mihályé, aki 1990 legvégétől 1993-ig volt pénzügyminiszter, de a külvilág is alapvetően független szakembernek tekintette.

⁴ Lásd ehhez például Csurka István megszólalását 1990. április 2-án. Idézi: *Népszava*, 1990. december 30.

A médiában szinte általánosnak mondható éles kormánykritika kezdetben még csak annak kimondására sarkallta a jobbközép megszólalóinak a többségét, hogy a bírálatok igazságtalanok, az egész média kommunikációja pedig egyoldalú: csak a hibákat látja, a pozitívumokat nem. Bizonyos megszólalók kezdettől, majd nagyon hamar az egész jobbközép az ellenzékhez húzással vádolja a kritikus médiát, úgy tekintik tehát, hogy a média nem a maga hibákkal, hatalmi túlkapásokkal szemben elvárt és a semlegességen alapuló szerepét játssza, hanem az ellenzék érdekeit szolgálja, tehát a liberális, esetleg a baloldali politikai közösséghez tartozik. A dolog természetesen fordítva is érvényesül: ha egy intézményesen a jobbközéphez tartozó politikai ellenzéki médiumokban szólal meg, akkor a jobbközép bizonyos aktorai elmarasztalják és megkérdőjelezzik a közösséghez tartozását.

Hasonlóképpen egy specifikus szemiotikai erőforrás használata perdöntő Surányi György, a Nemzeti Bank elnöke esetében. Ő 1991 őszén aláírja a Demokratikus Chartát. Az ellenzéki körök úgy minősítik ezt, hogy a bankelnök nem szegte meg a semlegességet, hiszen a Demokratikus Charta pusztán a demokrácia védelmére szerveződött, az pedig pártok feletti ügy. A kormányoldal és a Fidesz ezzel szemben úgy látja, hogy a mozgalom a kormány ellen jött létre, következésképpen a jobbközép szemében a csatlakozás egyértelmű belépés egy politikai közösségbe, tehát a semlegesség feladása.

Mivel a jobbközép politikai közösséghez az említett konstrukciós eljárások alapján több száz személy és több tucat szervezet tartozott, elég, ha a parlamenti képviselők sokaságára gondolunk, ezért elvileg több száz aktort kellene bemutatnunk. Ezt elkerülendő csak a prototipikus aktorokat írjuk le a továbbiakban. Olyan személyeket és szervezeteket tehát, amelyek a leginkább jelezték a jobbközép politikai közösség milyenségét, határait és mozgásait a közösség tagjai számára és a külvilág felé. Ezek az aktorok a szervezetek közül a kormány és a két stabil kormánypárt, tehát a Magyar Demokrata Fórum és a Kereszténydemokrata Néppárt. A személyek közül pedig a két miniszterelnök valamint a két további pártelnök: Antall József, Boross Péter, Für Lajos és Lezsák Sándor. Ezek az aktorok az időszak alatt végig a jobbközéphez tartozónak minősültek mind önidentifikációjuk,⁵ mind pedig mások konstrukciói alapján.⁶ Bemutatunk továbbá olyan aktorokat, amelyek paradigmátikus utat jártak be, és pedig

⁵ Lásd például: A harcok igazsága. In: Csurka István (1998) I. 238. Elhangzott eredetileg a *Magyar Rádió Vasárnapi Újság* című műsorában, 1990. augusztus 5-én. Lezsák: Nagy veszteség volna, ha Pozsgay a perifériára szorulna. *Népszabadság*, 1990. november 15.

⁶ Lásd például: Seres Attila: Súlyponteltolódás. *Népszabadság*, 1990. július 27. Ágh Attila: Kiegészítés a liberalizmussal. *Népszabadság*, 1990. július 28. Hanák Péter: Tudati sérülések rehabilitációja. *Népszabadság*, 1990. augusztus 18. Volt más vélemény is: Kinek kell mennie? *Népszabadság*, 1993. május 22.

belülről kifelé a jobbközép politikai közösségből, vagy pedig kívülről befelé. Ezért szemügyre vesszük a Fideszt, Elek Istvánt és Pozsgay Imrét, mint a politikai közösség ilyen aktorait.

A kormány

Az első ciklus kormányát értelemszerűen a jobbközép politikai közösség részének tekintik, mégpedig a legfontosabb aktornak. Ezen keresztül pedig a kormánnyal kapcsolatos kommunikáció egyben a politikai közösség konstrukciójához tartozik.

A politikai közösség a maga kormányát időnként a *nemzeti közép* kormányaként emlegeti a nyilvánosságban. A megnevezés mindkét összetevője gazdag jelentéstartalommal bír. A nemzeti egyszerre jelenti azt, hogy az egész ország kormányáról van szó, azt, hogy valamilyen értelemben az országhatárokon túlnyúló magyar nemzet kormányáról, és azt is, hogy a korábbi időszakkal szemben, mely elutasította vagy semmibe vette a nemzet gondolatkörét, Magyarországnak végre nemzeti kormánya van. A közép azt akarja kifejezni, hogy a kormány nem szélsőséges politikai irányzatú, vagyis ha az igaz is, hogy az ellenzéktől jobbra áll, de ennél fontosabb, hogy középen.⁷

A kormány a *szabadság* kormánya is, ami annyit tesz, hogy elismeri az egyéni szabadságjogokat, továbbá a gazdasági szabadságot és az önkormányzatiságot is, vagyis azt, hogy a kis közösségek maguk dönthessenek a saját sorsukról.⁸ Az ellenzék és sajtója erről inkább gúnyosan nyilvánult meg.⁹

A kormány további jellemzéseként hangzik el a *szolgáló kormány* megnevezés.¹⁰ Ez megint legalább két jelentéssel bír. Egyrészt megkülönbözteti a kormányt a korábbi elnyomó kormányoktól, másrészt pedig megpróbálja összekötni a regnáló kormány jellegét a magyar történelem pozitívnak tekintett kormányaival vagy kormányférfijaival. Antall József rendszeresen elmondja azt, hogy a két világháború közötti Magyarországon a kormány számos apparátusára és tisztviselőjére a haza szolgálata volt a jellemző.

⁷ Lásd ehhez Antall József és Kis János televízió vitáját 1990 áprilisában; továbbá „Mindig középen” *Magyar Nemzet*, 1991. március 15.

⁸ „A nemzeti megújulás útján”. In: *Modell és valóság*, II., 43. Politikai dokumentum: Számvetés és távlatok. *Népszabadság*, 1993. január 25.

⁹ Raymond Aron: A Le Figaro esete a „korlátozott sajtószabadsággal”. *Népszabadság*, 1990. augusztus 4. Szabó Zoltán: Két tűz között. *Népszabadság*, 1992. szeptember 5. Tölgyessy a beváltatlan ígéretekről. *Népszabadság*, 1992. szeptember 17. „A hanyatlás kormánya” *Népszava*, 1992. szeptember 17. Magyar Szocialista Párt: a modern, demokratikus Magyarorszáért. Választási program. *Népszabadság*, 1994. március 4.

¹⁰ „A nemzeti megújulás útján”. In: *Modell és valóság*, II., 44.

Szintén a kormány jellemzésére alkalmazzák a *kamikaze* jelzőt.¹¹ Maga Antall József is, de mások is keserűen használják a megnevezést. Azt fejezi ki, hogy a kormány olyan válságos állapotban levő országot örökölt, és ezért olyannyira hatalmas feladatok tornyosulnak előtte, például a mindenki életét szükségképpen megváltoztató átalakítások munkája, hogy aligha kerülhető el a súlyos támogatásvesztés a kormányzás előrehaladásával.¹² A kamikaze jelző a maga öngyilkosságra történő utalásával előhívhatta Antall Józsefnek azt a többször megfogalmazott gondolatát is, hogy Magyarországon a független kormányok miniszterelnökét ki szokták végezni¹³, ezért már-már öngyilkosság kormányfői posztot vállalni.

Az ellenzék az első ciklus kormányát erős, idővel egyre erősebb kritikával illeti. Kezdetben hozzá nem értők gyülekezetének minősítik, olyanoknak, akik, értelmiségiek lévén, nem értenek a kormányzáshoz. Ezért sok a tevékenységükben a rögtönzés, az esetlegesség. Később, de még az első hat hónapon belül megfogalmazódik az az értékelés, amely aztán kitart a ciklus utánig is, hogy az Antall-kormány valamiképpen a Horthy-rendszer eszméiből táplálkozik. A jellemzések különböző súlyosságú veszélyeket látnak ebben. Van, amelyik csak tekintélyelvűséggel vádolja a kormányt, mások egyenesen autoriternek, sőt, a fasizmus felé sodródónak minősítik. Van, aki már 1990 nyarának végén egy új pártállam kiépítésére irányuló erőfeszítést érzékel.¹⁴

Az új karrieristák és egy izgága politikai csöcselék támadásai hivatalos támogatásban részesülnek, s a nép hangjaként felerősödve visszhangoznak a totális fordulat bővületébe esett politikusok szájából. Természetesen mindez csak ürügy. Ami valójában folyik, az egy új pártállam kiépítése, nem pedig a demokratikus fordulat végrehajtása. Szeretnék tévedni ebben, a tények azonban ellenszegülnek óhajomnak.

Az 1994-es vereséget követően is megmaradtak ezek a jelzők visszamenőlegesen. Ágh Attila így ír az 1994 augusztusában megjelent *Mozgó Világban*:

Az MSZMP végső felbomlása vagy Bethlen búcsúja ennyiben csak az 1994-es választásokon, azaz csak a második nekifutásra történt meg. Az MSZMP mint hegemon párt 1990-ben még képes volt MDF néven újjászületni, úgy, ahogyan egy még korábbi állampárti korszakból Bethlen István, a „gazda” is Antall Józsefként inkarnálódni.

¹¹ „Az iskola nem hivatal, hanem szolgáltatás” *Népszabadság*, 1992. július 20. Füzes Oszkár: Párbajpanoráma. *Népszabadság*, 1992. október 8. Bodor Pál: Korai választási utópia. *Népszabadság*, 1992. december 19. Boross Péter választási beszéde Szombathelyen (1. rész) 1994. május 13. MTI

¹² Az 1994-ben hivatalba lépő kormány el is utasítja a kamikaze jelzőt, de azon az alapon, hogy a valahai kamikázék fanatikusok voltak, az új kormánynak azonban nincsen küldetésadata. Jánosi: Az MSZP elkerülheti az MDF sorsát. *Népszabadság*, 1994. július 20.

¹³ A miniszterelnök Batthyány Lajost és Nagy Imrét szokta megemlíteni. Lásd például „Esküdtétel után”, In: *Modell és valóság, II.*, 73. „Vallomás Magyarországról – március 15-én” *Magyar Nemzet*, 1991. március 15.

¹⁴ Bayer József: A nagy utazás - pártállamból pártállamba. *Népszabadság*, 1990. augusztus 31.

Ez a szólam sosem tűnik el teljesen, örökké szemiotikai erőforrás marad a jobbközép megjelenéséhez, de talán inkább a felkészületlenség, az ügyetlenség és a múltba révedés vádja uralkodik, nem függetlenül attól, hogy a második ciklus kormánya a szakértelmet és a modernizációt teszi meg jelszavának.

Magyar Demokrata Fórum

Az MDF mineműségével kapcsolatos közösségbeli értékelések kiindulópontja Antall Józsefnek már a kormányra kerülést megelőzően kialakított¹⁵ és tulajdonképpen a haláláig¹⁶ vallott álláspontja a párt *három irányzatáról*. Eszerint az MDF-ben az alapszabályban is rögzített módon egyszerre van jelen a népi mozgalom hagyománya, a nemzeti liberalizmus és a kereszténydemokrácia. Antall József mindegyiket viszonylag részletesen meg is határozza. A népi irányt a szociális kérdések iránti érzékenységhez kapcsolja, a nemzeti liberalizmust a Széchenyi, Deák, Kossuth, Eötvös megalapozta hagyományhoz, a kereszténydemokráciát pedig a második világháború utáni nyugat-európai pártokhoz.

A miniszterelnök számára fontos *népi* hagyomány tehát mentes biológiai vagy etnikai összetevőktől, annyit jelent, hogy a kapitalizmus fejlődésében tekintettel kell lenni a társadalom alsó régióiban levőkre is, s hogy a gondolat elvezet a szociális piacgazdaság eszméjéhez. De az alullevők a megújulás forrását is jelentik, amennyiben a tehetséges szegény sorsú gyermekek megfelelő tehetséggondozás révén bekerülhetnek a jövő új vezetői közé.

A *nemzeti liberalizmus* magába foglalja a jogállamiságot, a parlamentáris rendszert, a szabad piacgazdaságot és a magántulajdon elvét. Azért nemzeti ez a liberalizmus, mert a magyar helyzetben – szemben a nagyobb és szerencsésebb nemzetekkel – a nemzeti függetlenség nem magától értetődő, hanem élő politikai program. Nemzeti sajátosságokat mutat a jobbközép liberalizmus továbbá azért is, mert a szabad piaci mozgásokat fékezni kell a szociális problémák elkerülése végett.

Végül a harmadik irányzat *keresztény* indíttatású ugyan, de független az intézményes egyháztól, inkább a keresztény értékrend érvényesítését, tiszteletét jelenti. Ez az értékrend köti össze aztán Magyarországot Európával, és így mintegy ellensúlyozza a nemzeti gondolatot a nemzetköziséggel.

Szintén a miniszterelnök megfogalmazását használják a politikai közösségben sokáig arról, hogy az MDF nem ideológiai vagy világnézeti párt, hanem *programpárt*. Ez a formula nagy-

¹⁵ „Az MDF élén”. In: *Modell és valóság, II.* 419 – 421. „Az MDF három eszmei irányzata”. In: *Modell és valóság, II.* 116-140.

¹⁶ Az MDF egységéért. In: *Modell és valóság, II.* 514 – 515.

jából azt fejezi ki, hogy az MDF nem hirdet koherens ideológiát, hanem a maga sokszínűsége okán sokféle ember számára teszi lehetővé a kapcsolódást, a párt választását, az azonosulást. Valójában Antall József egy fontos helyen¹⁷ nem egyszerűen programpártot, hanem „választási programpártot” mond, amiből akár az is következhet, hogy számára a párt, mint szervezet tulajdonképpen a leginkább a választások idején fontos, a kormányzás idején jóval kevésbé. E felfogásbeli különbség az alapja lehetett azoknak a panaszoknak, amelyek a jobbközép politikai közösségen belül hiányolták a szerves kapcsolatot a párt és a kormány között.¹⁸

A programpárt jelző Antall József számára lehetővé teszi azt is, hogy mintegy elhatárolja az MDF-et a magyar politikai élet káros hagyományaitól. Három ilyenről szokott beszélni: a gyávaságról, más néven opportunizmusról, a doktrinerségről és a kocsmapolitizálásról.¹⁹ Mindhárom egyben más politikai erők jellemzésére is szolgál, de Antall József voltaképpen sosem tisztázza, hogy pontosan kikre gondol. Az opportunizmus azokat jellemzi, akikben nincs kitartás, akik tehát elfogadtak és aktívan fenntartottak elfogadhatatlan helyzeteket. A doktrinerség lényege az, hogy egy politikai erő nem politikai, hanem elméleti szempontok alapján cselekszik. Ez hiba – bármilyen nagy intellektusok álljanak is az elmélet mögött, ugyanis a politikát a politikusoknak kell művelniük és nem a teoretikusoknak. Végül a kocsmapolitika jellegzetessége a nagyot mondás kényszere, a másik fél felülmúlása a szavak szintjén, de anélkül, hogy azokat tettek követnék. Antall József szerint ezek a tulajdonságok nem igazak az MDF-re.

Ehhez az önkonstrukcióhoz konzekvensen társul a párt „nyugodt erő” jellege. A „Nyugodt erő” volt az MDF választási jelszava 1990-ben, és később is, 1994 után is gyakran emlegetik a politikai közösségben²⁰ éppúgy, mint azon kívül, bár ott inkább gúnyosan.²¹

Bár mind a közösségen belül, mind azon kívül sokan²² átveszik Antall József téziseit, nem mindenki éri be ezzel a három irányzat mozgatta programpárt jellemzéssel a közösségen belül sem. Elek István, a párt országgyűlési képviselője felveti azt a problémát, hogy a párttagok sem, és szélesebben a szimpatizánsok sem tudják, hogy valójában milyen párt az MDF, s

¹⁷ „Az MDF három eszmei irányzata”. In: *Modell és valóság*, II. 123.

¹⁸ Kiss Gy. Csaba: Hol tévesztettünk utat? In: *Szárszó* '93.

¹⁹ „Az átalakulás esélyei”. In: *Modell és valóság*, II. 18-19.

²⁰ A koalícion belüli ellentétek feloldhatók. *Népszabadság*, 1990. április 24. Pénzt, paripát, fegyvert mindenkinek. *Népszabadság*, 1990. június 6. Az új párt választási szövetségre készül. *Népszabadság*, 1996. március 8. Középutas marad az MDF külpolitikája. *Népszabadság*, 1997. február 28.

²¹ Egy „pártmozgalom” nekrológja. *Népszava*, 1993. július 2. Holtig tanul az ember. *Népszava*, 1994. május 12. Lejárt a mérsékelt változtatások ideje? *Népszabadság*, 1996. szeptember 28.

²² Dönteni kell, ki marad politikus. *Népszabadság*, 1990. november 30. Liberális fórum az MDF-ben. *Népszabadság*, 1991. október 2. MDF-választmány: a gyorsítás kötelező. *Népszabadság*, 1991. október 7. Értelmezett ellentétek. *Népszabadság*, 1991. október 12. Az MDF-liberálisok vállalják a konfrontációt. *Népszabadság*, 1992. március 20. Szakítópróba MDF-módra. *Népszava*, 1993. december 24. Ringbe száll a pártelnöki posztért? *Népszava*, 1994. június 15. Ellenzéki párton, eszmék, stratégiák. *Népszabadság*, 1997. május 3.

hogy ennek súlyos következményei lehetnek, illetve lettek utóbb. Szerinte az igényes végiggondolás hiánya és az elméletellenesség ahhoz vezet, hogy a mindennapos politizálásban nem lesz biztos iránytű, és így rögtönzések fogják jellemezni a kormányzást és a párt politikai döntéseit.²³ Ez pedig felerősíti bizonyos kiemelkedő személyek jelentőségét a párton belül.²⁴ Ezért azt javasolja, hogy az MDF nyilvánítsa magát konzervatív-liberális pártnak²⁵.

Hasonlóképpen az önmaguk megértésére irányuló munkálkodást hiányolja az MDF-ből és általában a rendszerváltást végrehajtó elitből a politikai spektrum másik pólusához sokkal közelebb álló Csoóri Sándor. Egy ízben arról beszél, hogy mielőtt a nép a demokráciát választotta volna, előbb magát kellett volna választania, vagyis meg kellett volna ismernie önmagát.²⁶ Ez azonban nem ment végbe, a politikai elit a néptől elszakadva kötötte meg a rendszer átalakulásához szükséges alkukat. Csoóri Sándor és még sokan tulajdonképpen az MDF mozgalmi jellegének az elvesztését panaszolják fel. Úgy érzékelik, hogy az MDF, miként az egész ország, magára erőltette a többpártrendszerű demokráciát, az MDF-nek is párttá kellett válnia, ahelyett, hogy lett volna ideje a társadalmat megismertetni önmagával, ahogyan annak idején a népi mozgalom és a falukutatók, szociográfusok célul tűzték ki és tették is a maguk ereje szerint.

A három irányzat külső megítélése is vegyes képet mutat. Ahogyan Elek István nem lát valódi kereszténydemokrata irányzatot az MDF-ben, úgy Lázár Guy szerint is csak a másik két irányzat hallatja a hangját, s még e kettő közül is csak a nemzeti liberális kapott helyet a kormányban.²⁷

Különösen az első ciklus alatt foglalkoztat sokakat az, hogyan vált az MDF jobbközép párttá, holott sem a születése, sem pedig a vezetőinek a jelentős része nem jobboldali. A párt baloldali indíttatásának bizonyítékaul olyan politikus alapító atyákat szokás felsorolni, mint Pozsgay Imre, Bihari Mihály vagy éppen a Fórum első (ügyvezető) elnöke, Bíró Zoltán. Ráadásul a népi írók és gondolkodók, Csoóri Sándor, Csurka István, Für Lajos, Fekete Gyula, Csengey Dénes és még sokan inkább voltak baloldalinak, jóllehet nem marxistáknak tekinthetők, mint például horthysta értelemben jobboldalinak.

Kiss Gy. Csaba mintegy belülről²⁸, F. Havas Gábor pedig kívülről szemléli ezt a folyamatot, ahogyan az MDF jobbközép párttá vált.²⁹ Kiss Gy. Csaba a fordulatot Antall Józsefnek arra a

²³ Az MDF válsága. In: Elek István 1994.

²⁴ Az ellenségkép felbontása. In: Elek István 1994.

²⁵ A konzervatív liberalizmus helye a mai magyar életben. In: Elek István 1994.

²⁶ Új nemzeti kerekasztalt! In: *Szárszó* '93.

²⁷ Lázár Guy: Magyarság és demokrácia. *Népszabadság*, 1991. április 20.

²⁸ „Ma több lehetőséget látok a Fideszben”. In: Kiss Gy. Csaba 1999, és Hol tévesztettünk utat? In: *Szárszó* '93.

²⁹ „Az ellenségkép felbontása”. In: Elek István 1994.

döntésére vezeti vissza, hogy az MDF-ből és általában a magyar politikai és pártszerkezetből egy a nyugat-európainak, a németnek, franciának és más nyugati országokra jellemző helyzetnek megfelelőt kellett létrehozni. Ezért szükség volt egy jobbközép pártra valamint egy balközéppártra. Az utóbbi jegyében minősítette Antall József az SZDSZ-t nem pusztán liberális, hanem szociálliberális pártnak, hogy így megfeleljen a német SPD-FDP koalíciónak, a jobbközép párt és pártkoalíció ezért a CDU, illetve a CDU-CSU mintájára az MDF, illetve a kormánykoalíció lett.³⁰

A folyamat aztán azzal járt, hogy a mozgalmi jelleghez ragaszkodó, az MDF-et a jobb-bal felosztáson felülemelkedő szervezetnek, fórumnak látni akaró népiek lassan kiszorultak a pártvezetésből és néha magából a pártból is. Csoóri Sándor demonstratív módon kivonult a napi politikából 1990 nyarán,³¹ Bíró Zoltán 1990 őszén kilépett a pártból, és nemsokára az ugyanakkor az MSZP-ből kilépett Pozsgay Imrével fogott össze egy új centrummozgalom építésében. A legnehezebbnek a Csurka Istvánnal való szakítás bizonyult, és csak 1993 első felében fejeződött be. A párt belső egyensúlyának megőrzése végett Csurka István és köre távozásakor a legexponáltabb liberálisokat, Debreczeni Józsefet és Elek Istvánt is kizárták a frakcióból. Jóllehet maradt népi és liberális kör is a pártban, mégis ezek a gesztusok megerősítették a párt jobbközép képét.

Ha az ilyen lépések nyomán az MDF mibenlétének kérdését a háttérbe szorította is Antall József megkérdőjelezetlen tekintélye, újra szembe kellett ezzel nézni a halála, majd az 1994-es verség után. A tanulságairól Kulin Ferenc által készített szöveg³², melyet az elnökség utóbb elfogadott, azzal a következtetéssel zárul, hogy az MDF-nek az eredeti értékeit megőrző, konzervatív, professzionális polgári párttá kell válnia.³³ Ehhez társul az a közvéleménykutatásokon alapuló felfogás, hogy az MDF az a szervezet, amelyik a leginkább képes közvetíteni az ellenzék pártjai között.

A párt 1997-ig tartó története azt mutatja, hogy történtek elmozdulások az új arculat felé. Az egyik fordulat abban érhető tetten, hogy a párt kommunikációjából eltűnik a „népi” szó használata. Annál többet identifikálják a pártvezetők saját pártjukat és a vele rokon pártokat polgáriként, nemzetiként és konzervatívként. Hasonlóképpen eltűnik a liberális identitás is, jóllehet például Kulin Ferenc és társai egészen az 1996-os pártszakadásig vezető szerepet játszanak a

³⁰ Lásd ehhez: Antall József – Kis János vita (1990-04-04) <https://www.youtube.com/watch?v=N89yg2926aE>

³¹ Hítel, 1990 augusztus és szeptember.

³² Az MDF választási vereségének tanulságai. In: Kulin Ferenc 1998.

³³ Ugyanezt a célt fogalmazza meg Kulin Ferenc több interjúban is akkortájt, tehát 1994 folyamán. Például: Magyarországra is érvényes a rendszerváltoztatás törvényszerűsége. In: Kulin Ferenc 1998.

pártban. Minthogy azonban az akkori kormánykoalíciót saját maga is és az ellenzék is szociál-liberálisnak nevezi, ezért a liberális jelző a leginkább támadólag merülhetett fel a jobboldalon. A professzionalizálódás területén jóval kevesebb látszott történni. Ezt folyvást elindítandó és kiteljesítendő tendenciaként emlegetik, legalábbis Für Lajos vezetése alatt. 1996 márciusától viszont, amikor Lezsák Sándor lesz a párt elnöke, valóban megjelölik és létrehozzák a professzionalizálódás összetevőit: irodák és tagozatok jönnek létre, tehát a párt tagoltabbá, hierarchizáltabbá válik, elmélyíti a belső munkamegosztást, és többféle hidat képez a külvilág specifikus csoportjai: például a munkások vagy a falvak népe felé. Talán a professzionalizálódás jeleként számos alkalommal hivatkoznak a közvélemény-kutatások eredményére. Ez éles ellentétben van az 1994 előtti helyzettel, amikor azt kommunikálták, hogy nem hisznek az ilyen felméréseknek. Csakhogy a vereségből azt a tanulságot vonták le, hogy eszerint a párt nem ismerte a magyar valóságot, ezért a valóság megismeréséhez új módszerekre volt szükség. Ezek egyike lett a közvélemény-kutatás.³⁴

Végül kétségtelen az MDF törekvése az ellenzéki oldalon belüli közvetítésre, a sikerek azonban alapvetően a partnerek készségétől függenek, azon belül is elsősorban Torgyán József hajlandóságától.

Antall József alakja továbbra is fontos szemiotikai erőforrás maradt az MDF számára. Rendszeresen ápolják emlékét, rendezvényeket tartanak a halála és a születésnapja évfordulóin, és lépten-nyomon emlegetik az Antall-kormány eredményeit – természetesen kevésbé közvetlenül a vereség után, mint inkább az 1995-ös Bokros-csomagot követően. Antall József neve belső harci eszköznek is bizonyul, de csak egy rövid időre. 1996 elején Szabó Iván és Lezsák Sándor között harc robban ki az elnöki posztért. Szabó Iván egyik érve az, hogy Lezsák Sándor antalltalanítani akarja az MDF-et.³⁵ Lezsák Sándor tagadja ezt, és elnökké választása után körülbelül ugyanolyan intenzitással ápolja az Antall József körül még 1993 legvégén kialakult kultuszt, mint tette azt Für Lajos az 1994 – 1996-os elnöki periódusa alatt. Antall József tehát fontos építőköve marad mindvégig az MDF konstrukciójának.

Kereszténydemokrata Néppárt

A KDNP, mint az Antall-kormány legkisebb partnere, messze eltörpült a nyilvánosságban az MDF és Antall József mellett.³⁶ Mégis, bár belső viták mellett, de végig kitart a koalícióban,

³⁴ Új arculatát keresi az MDF 1994. augusztus 31. MTI, Az MDF VIII. Országos Gyűlése (1. rész) 1994. szeptember 10. MTI

³⁵ Szabó Iván indul az elnökjelöltségért - sajtótájékoztató 1996. január 24. MTI

³⁶ Lásd ehhez: Ez nem az a párt, amelyet '89-ben újjáalakítottunk. *Népszava*, 1997. február 5.

és azután is hajlandónak mutatkozik a szövetségkötésre az ellenzék többi pártjával, így mindenekelőtt az MDF-fel.

A KDNP magát világnézeti pártnak tekinti és nem egyházinak,³⁷ és ebben teljes az egyetértés Antall Józseffel, aki hasonlóan nyilatkozik akkor, amikor azt kell megvilágítania, mi a viszony az MDF kereszténydemokrata irányzata és a KDNP között. A KDNP ezt a kérdést első sorban a múltjára apellálva válaszolja meg: Surján László, az Antall-kormány egészségügyi minisztere és Varga László, a párt nagytekéntélyű tagja a történeti folytonosság szerepét húzza alá, valamint azt, hogy egy önálló kereszténydemokrata pártot könnyebb elhelyezni a nemzetközi politikai palettán, és így a KDNP a koalíció szempontjából is fontos. Ez megint egybevág Antall József felfogásával, hiszen a kereszténydemokrata irányzat az ő MDF-képében is főként a nemzetközi kontextusban értelmezhető. A KDNP az MDF kereszténydemokrata irányzatát nem is tartja elég erősnek ahhoz, hogy megállja a helyét a politikai harctéren, egyszerűen lát benne konkurenciát és lehetőséget, vagyis hidat az MDF felé.

Az első ciklusban a párt erősen a konkrét problémákra összpontosít.³⁸ Olyan gyakorlati törvényhozási kérdésekre, mint a kötelező hittanoktatás vagy az abortusz szabályozása. Van, aki ezt jelen orientáltságnak nevezi, tudniillik hogy a KDNP olyan pártként indult, ami csendesebb az aktuálpolitikai kérdésekben, azonban a koalíció és a médiatörvény kapcsán „határozottabb igénnyel lép fel, mint Torgyán József”.³⁹

1994 után kiemelten fontossá válik a KDNP-nek, hogy megalkossa, kidomborítsa a saját arculatát. Ebben egyik céljuk annak elkerülése, hogy a pártot a vallási intézményrendszerhez vagy a gyakorló vallásossághoz kapcsolják, ehelyett magukat a kereszténység kulturális, értékrendbeli szerepéhez és tanításához kötik.

A 94 utáni időszak számos belső vitát hoz a párt életébe, aminek megvannak a külső képre gyakorolt hatásai is. Ez a konfliktusos időszak némileg nehezen kiszámíthatóvá teszi a pártot a többi ellenzéki erő szemében. Az egyik fő kérdés mindig az, hogy milyen a párt viszonya a Torgyán József vezette FKGP-hez. A KDNP ebben folyamatosan lavíroz, már csak azért is, mert Torgyán József maga is nehezen kiszámítható mozgásokat végez a politikai erőterben.

Összességében a KDNP sosem hazudtolja meg azt a kézenfekvő és az állampolgárok által is elfogadott⁴⁰ identitását, hogy jobboldali párt, és azt is csak ritkán és csak kevesek szemében, hogy jobbközép szervezet. Ugyanakkor kétségtelen, hogy Giczy György elnöksége alatt a

³⁷ KDNP Nagyválasztmány 1991. 03.16. MTI

³⁸ Bodor Pál: Korai választási utópia. *Népszabadság*, 1992. december 19.

³⁹ Magyar Híradó, 1991. 11.27. MTI

⁴⁰ A közvélemény a baloldaltól és a jobboldaltól. *Népszabadság*, 1992. november 25.

szövetségi politikája a közép jobbszélére viszi, hiszen az MDF felé mindig nyitott, a Fidesz felé viszont jóval kevésbé, sokkal kevésbé, mint a kisgazdák irányában.

A kisgazdák – FKGP és EKGP

A kisgazdák csak felemásan identifikálják a jobbközép politikai közösséget. A Torgyán József nevével fémjelezhető FKGP csak rövid ideig része az 1990-ben felállt kormánykoalíciónak. Torgyán József, aki nem sikertelenül harcolt az FKGP név kizárólagos használatáért, már 1991 folyamán eltávolította a maga híveit a kormányt támogató FKGP frakciótagoktól, és 1992-ben ki is vált a frakcióból. A maradó kisgazdák, akik jóval többen voltak, mint Torgyán József követői, végig kitartottak a kormány mellett, de önálló arcéllal igazából nem rendelkeztek, ezért a kisgazdaság folyamatosan és idővel egyre kizárólagosabban összekapcsolódott a rendkívül karakteres Torgyánféle politikai viselkedéssel és kommunikációval, amelyet viszont nem tekinthetünk a jobbközép politikai közösség részének ebben az időszakban, tehát 1997-ig.

Fiatal Demokraták Szövetsége

A Fidesz már 1993-ban is jobbközép pártként definiálódik itt-ott. Például az Orbán – Fodor konfliktusban az utóbbi oldalán álló Rauschenberger Péter 1993 őszén ezt írja:

A Fidesz önmeghatározása egy olyan pragmatikus jobbközép liberális néppárt, mely azonban természeténél fogva nyitott a hagyományos jobb- és baloldali gondolkodás értékei felé.⁴¹

A szerző szerint a párt abban az értelemben jobbközép, hogy integrálni képes, közvetíteni képes a jobb és a baloldal között, már csak azért is, mert az ő értelmezésében a Fidesz a generációs jellege okán is mentes a két nagy pártot jellemző régi megosztottságoktól, például az urbánus-népies konfliktustól, ezért is tett meg eddig is mindent a „hazai politikai közélet két-pólusúvá válását” megakadályozandó. Ebből pedig az ő számára az következik, hogy a Fidesz nem válthatja fel az MDF-et a jobbközépen, pontosabban a jobboldalon. A jobbközép jelző tehát önmagában nem elutasítandó még az utóbb az SZDSZ-be átmenő Fidesz-tagok körében sem a pártjukra.

Az idézet másik fontos pontja a pragmatizmus.

A Fidesz legelőször is szakított azzal a modellel, miszerint a politika azt jelentené, hogy bizonyos társadalomelméleti, politikafilozófiai belátások érvényét abszolutizál-

⁴¹ Időszerű töprengések a Fideszről. *Népszabadság*, 1993. október 29.

juk, ezzel ideológiává tesszük, axiómáiból politikai cselekvést vezetünk le, majd ezt végrehajtjuk a társadalmon... [A Fidesznek] Ebből következően a politikai spektrumon centrális helyzetet kell elfoglalnia, pragmatikus politikát folytatnia...

Mint látjuk, ez az Antall József által doktrinerségnek nevezett politizálás elutasítása, csak most a Fideszen belül.

Végül még mindig ugyanennek a cikknek a számunkra fontos harmadik eleme a nemzeti elkötelezettségre vonatkozik. Rauschenberger azt írja, hogy sokan vélnek felfedezni politikai irányváltást a Fidesz mozgásában.

Első jelként a nemzeti elkötelezettség zászlóra tűzését emlegetik, (melynek kisajátítását persze mindig is igazságtalannak és politikailag irrelevánsnak tartottuk).

Rauschenbergernek tehát nem a Fidesz ilyesfajta, az antalli centrum eredeti elképzeléseitől (jobbközép, nemzeti elkötelezettség, pragmatizmus) nem túl távol álló önképével és képével van gondja, hanem azzal, amit ő Orbán Viktor és Kövér László részéről a jobbközépről a jobboldal irányába való elcsúszásnak minősít, és aminek a jelét például abban látja, hogy e két politikus hirtelen feltűnt a *Pesti Hírlap* és az *Új Magyarország* hasábjain.

A fentiekből és a szerző későbbi mozgásából világos, hogy a mi szempontunkból szemlélve a Fidesz ekkor és ezeknek a politikusoknak a számára csak a megnevezés szintjén jobbközép, mert egyébként nincsen benne sok közös az MDF-fel vagy általában a kormányoldallal, annyi biztos nincsen, hogy azonos politikai közösségbe tartozzanak. Ellenkezőleg, szerintük szocializációs alapon van ugyan értelme két jól elkülönülő politikai pólusról beszélni Magyarországon, tudniillik az MDF és az SZDSZ vezette csoportról – mi úgy mondanánk, hogy politikai közösségről –, de a Fidesz nagy szerencséje és egyben nagy támogatásszerzési esélye éppen az, hogy felül tud emelkedni ezen a megosztottságon.

Ha egy Fodor Gábort támogató vezető Fidesz-politikusnál ilyen jelentős nem tudatos közelséget találunk a jobbközép politikai közösséghez, akkor még többre számíthatunk azoknál, akik ezt a bizonyos jobboldali fordulatot személyükben is végrehajtják, mindenekelőtt Orbán Viktornál.

Orbán Viktor 1994 elején, tehát még a választások előtt Kéri Lászlónak ad kötetnyi interjút (Kéri 1994). A kérdésekben megjelennek azok a vonások, amelyek Orbán Viktort és a Fideszt a baloldali és a liberális politikai közösség felől érik kritikaként, emiatt viszont a pártelnök arra kényszerül, hogy részletesen beszéljen saját maga és a pártja politikai identitásáról.

Kéri felveti azt a kérdést, hogy vajon mi akadályozná meg Orbán Viktort abban, hogy diktátorrá váljék. Ez a baloldali konstrukciós elem közelséget mutat azokkal a jobbközép politikai közösség elleni kritikákkal, melyek szerint ott túlságosan meghatározó egyetlen személy aka-

rata, tudniillik a mindenkori miniszterelnöké. Orbán Viktor a válaszában egyáltalán nem lát veszélyt abban, hogy jelentős hatalom kerül egyetlen személy kezébe, mert részben a családi környezete, részben a pártja és az egyéb politikai intézmények megakadályoznák a hatalommal való visszaélésben.

Fontos jobbközép felé tett gesztus az, amikor még 1994 koratavaszán egy interjújában Orbán Viktor ezt mondja:

a liberális szó helyett inkább a szabadelvűt használom, hiszen vidéken semmit nem értenek abból, ha azt mondom, liberális.⁴²

Ez finom, de egyértelmű gesztus a jobbközép felé, hiszen az is kezdi inkább szabadelvűnek, mint liberálisnak mondani magát, továbbá a korabeli jobbközép számára is fontos a vidék, hiszen leginkább ott számíthat támogatásra.

Ugyanebben a választások előtt nem sokkal megjelent interjújában arról beszél, hogy a radikalizmust is feladták.

A radikalizmusnak ugyanis más volt az értelme 1990 előtt, s más lett utána. A rendszerváltás előtt a Fidesz volt a legradikálisabban antikommunista párt,...A rendszerváltás után azonban az ilyen radikalizmus teljesen kiüresedett, követeléseink tekintélyes részben teljesültek. Ma tehát nincs kivel szemben radikálisnak lenni... Magyarországon jelenleg a MIÉP vagy a Munkáspárt képviseli a politikai radikalizmust.

További elmozdulás történik a kollektív jogok tekintetében. Miközben a két magyar liberális párt közül elsőként a Fidesz vált a Liberális Internacionálé teljes jogú tagjává, 1994-ben Orbán Viktor már arról beszél, hogy sajnálatos módon a liberalizmus nem tud mit kezdeni a kollektív jogokkal, márpedig a nemzeti elkötelezettség azt is jelenti, hogy kollektív jogokat kérünk a határon túl élő magyarok számára.

A Fidesz az 1994-es választási vereség után kezdi magát a jobbközép politikai közösség részeként megkonstruálni, addig inkább csak párhuzamokat találunk. A választásokig kifejezetten azt kommunikálja, hogy liberális párt, s hogy azt szeretné, a választásokat követően is liberális kormánya, vagy legalábbis liberális dominanciájú kormánya legyen az országnak, ne pedig jobbközép. Ugyanakkor a szövetségi politika tekintetében már 1993-ban nyitottnak mutatkozik arra, hogy a liberális dominancia alá akár a jobbközép kormány valamelyik pártja is beférjen 1994-től. Bár nem teljesen zárja ki az MSZP hasonló beférését egy liberális kormányba, a nagyobb jobboldali nyitottság eléggé nyilvánvaló ahhoz, hogy az SZDSZ-ben, de főként az MSZP-t és az SZDSZ-t támogató médiában időről időre kifejezett jobboldalisággal

⁴² Keresztbefeküdtünk az ellenzéki együttműködés előtt. *Kritika*, 1994. március.

vádolják. Ez a vád a valószínűleg igazán meghatározó politikai stratégiai kalkulációkat leszámítva többek között Orbán Viktornak azokon az első megnyilatkozásain nyugszik, amelyek számunkra is figyelemreméltók a jobbközép felé közeledésben.

Az 1994-es vereséget követően aztán a párt le is vonja a saját helyére és identitására vonatkozó következtetést, és attól kezdve folyamatosan az ellenzéki együttműködést szorgalmazza, mégpedig a polgári szövetség, polgári Magyarország jelszavával. Innentől kezdve tehát maga a párt készen áll arra, hogy a jobbközép politikai közösség tagjává váljék, de az MDF-et leszámítva a többi idetartozó párt gyanakvással, vagy egyenesen elutasítóan reagál a közeledésére. A folyamat valamikor a Tocsik-ügy kipattanását követően, tehát 1996 vége után érik be, és – mint az közismert – az 1998-as választásokon már egyértelmű a Fidesz jobbközép státusa és egyben vezető helye a hazai jobboldalon.

A jobbközép felé mozgás kommunikációs folyamatai különösen erőteljesek az 1994-es önkormányzati választásokat megelőzően és azt követően. Az ellenzéki pártok számos helyen állítanak közös jelölteket. Ezek közül kiemelkedik Budapest, ahol a KDNP-hez tartozó Latorcai János mögött sorakoznak fel. A jelölt már ekkor felveti annak a szükségességét, hogy létrejöjjön egy egységes párt a jobboldalon.⁴³ A pártok ezt a javaslatot nem karolják fel, már csak azért sem, mert például Orbán Viktor ekkor még azt fejtegeti, hogy

...a Fidesz számára problémát jelentett az, hogy támogathatják-e egy olyan párt jelöltjét, amely az előző időszakban a kormánykoalíció tagja volt.⁴⁴

Latorcai igen jó eredményt ér el a főpolgármester-választáson, és ez felgyorsítja a Fidesz közeledését az MDF-hez és a KDNP-hez, melynek ekkor még Surján László az elnöke.

A legfontosabb következő esemény a három párt nagy létszámú delegációjának utazása Szlovákiába. 1995 januárját végigkísérik az MDF és a Fidesz elnöke közötti sűrű egyeztetések, és pedig már nemcsak a határon túl élő magyarokkal kapcsolatban, hanem szakpolitikai kérdésekről is. Für Lajos kijelenti, hogy mindkét párt polgári és nemzeti elkötelezettségű.⁴⁵ Mivel azonban a KDNP élén január legvégén vezetőváltás történik, aminek következtében Surján Lászlót Giczy György váltja fel, Torgyán József pedig hallani sem akar a Fidesszel való hosszú távú együttműködésről, inkább FKGP – KDNP szövetséget jósol 1998-ra, ezért a kereszténydemokraták távolabb húzódnak az ellenzéki összefogás gondolatától, s ez Für Lajost is elbátortalanítja. Így megnehezedik a Fidesz jobbközép identifikálása, mert belülről nézve a jobbközép politikai közösség gerincét továbbra is az MDF és a KDNP együttműködése adja.

⁴³ MDF VIII. Országos Gyűlésének befejező napja (3. rész) 1994. október 29. MTI

⁴⁴ Közös ellenzéki főpolgármester-jelölt - sajtótájékoztató (1. rész) 1994. október 30. MTI

⁴⁵ Für Lajos a polgári szövetségről - sajtótájékoztató 1995. január 27. MTI

Ettől kezdve a nyilvános kommunikációkban az MDF folyamatosan bizonygatja készségét a KDNP-vel és a Fidesszel országos szintű együttműködésre, az FKGP-vel lokális szintűre, de Torgyán József személye miatt országos szintűre nem. A KDNP egyenlő távolságot tart az MDF-től és az FKGP-től, és ennél jóval nagyobbat a Fidesztől, a Fidesz és az FKGP pedig elutasítja az egymással történő szövetségekötést. A Fidesz tehát intézményes alapon a leginkább az MDF közvetítésével része a jobbközép politikai közösségnek, ugyanakkor általában a nyilvánosságban már jó ideje jobbközép pártnak minősül.

Ilyen formán az intézményes és kommunikációs szinten az 1990-től 1997-ig tartó szakaszban végbemegy a jobbközép politikai közösség átépülése. Az MDF centripártként indul, jobbközép identitással. A párt népi, tehát pártfeletti, mozgalmi alapon centrista erői kiszorulnak és a közfelfogás szerinti párterőtérben a szélső jobboldalon kötnek ki. Az MDF ezzel párhuzamosan két ütemben felszámolja a liberális identitását, ugyanakkor a súlya és láthatósága annyira lecsökken, hogy szinte megszűnik meghatározó lenni a jobbközép politikai közösség mineműségét illetően. Az FKGP a jobbközép kormánykoalícióból szintén jobb felé távozik és ott ki is tart. Ugyanakkor a Fidesz elhalványítja a maga liberális azonosságát, helyette a polgári és konzervatív vonások kommunikálásával lépésről lépésre átveszi a jobbközép politikai közösség identifikálójának a szerepét.⁴⁶ 1997-től kezdve a Fidesz lesz a politikai közösség orientációs centruma.

Médiумok

A jobbközép politikai közösség legfontosabb médiumai ebben az időszakban a napilapok: a *Magyar Nemzet*, az *Új Magyarország* és a *Pesti Hírlap*. Hármuk közül a *Magyar Nemzet* a legtekintélyesebb, már csak a példányszáma és a múltja miatt is. Politikai szempontból ez a lap tekinthető a leginkább centristának, míg a *Pesti Hírlap* a legjobboldalibbnak. Az *Új Magyarország* és a *Pesti Hírlap* jelen van ugyan a sajtópiacon, de éppen hogy megélnék, és éppen hogy látszanak, ezért vélhetően aktorként nemigen identifikálják a széles nyilvánosság számára a politikai közösséget, ugyanakkor időnként az ellenfelek említik őket a jobbközép részeként. Ahogy láttuk, Orbán Viktor és Kövér László jobboldaliságát a baloldali kritikusok éppen azzal igazolják, hogy a két politikus megjelenik a *Pesti Hírlap* és az *Új Magyarország* hasábjain.

⁴⁶ A Fidesz nemzeti sorskérdésekről beszél. *Népszabadság*, 1996. március 9.

A *Magyar Nemzet* intézményesen csak 1991 után válik a jobbközép részévé, ugyanis 1990 nyarán és őszén még erős konfliktusa alakul ki a kormánnyal a saját privatizációjának a kérdésében. A kormány a jobboldali Hersant csoportnak szánja, a szerkesztőség viszont minél függetlenebb akar lenni a pártpolitikától, és mintegy maga akarja megtalálni a tulajdonosát.

A vonatkozó vitában⁴⁷ Fodor Gábor, aki akkor még a Fidesz egyik vezetője, arról beszél, hogy a *Magyar Nemzet* azért sem lehet az Hersant-é, mert a hagyományai szerint nem jobboldali. Ugyanitt Csurka István azt mondja, hogy ha az újságírók beleszólást, pláne: vétőjogot kapnak a saját privatizációjukat illetően, akkor át fogják menteni a hatalmukat, a politikai elfogultságukat. Ráadásul gyanítható, hogy néha olyanok akarnak lapot venni, akiket titokban korábban az állampárt látott el pénzzel. Csurka is azt sugallja tehát, hogy a *Magyar Nemzet* baloldali, de legalábbis elfogult a kormány ellenében.

Végül egy időre az Hersant-é lett a lap, és egészében 1997-ig a jobbközép politikai közösség részeként tartották intézményesen is számon.

Valójában már 1990 előtt is relatíve jobboldalinak számított, különösen azóta, hogy tulajdonosának, a Hazafias Népfrontnak a nyolcvanas években Pozsgay Imre lett az elnöke. A jobboldaliság mindenekelőtt a témaválasztáson látható: sok történelemmel, vallással és a határon túl élő magyarokkal kapcsolatos anyag lát a lapban napvilágot.

Intézményesen a három közül az *Új Magyarország* kötődik a leginkább a kormányhoz, tehát a jobbközép politikai közösséghez. A kormány hozza létre, és tartalma szerint is erősen követi a kormányoldal, azon belül is az antalli centrum szempontjait és szándékait. Nagy terjedelemben közli a miniszterelnök megszólalásait,⁴⁸ interjúkat készít különböző kormányzati szereplőkkel, és éles sajtópolémiaikba bocsátkozik az ellenzékhez húzó lapok cikkeivel.⁴⁹ Saját bevallott szándéka szerint is a bizakodás lapja akar lenni, tehát meg akarja törni azt a rosszkevert, amelyik a demokratikus átmenet ellenére kialakult Magyarországon.⁵⁰

Antall József

A jobbközép aktorkonstrukciós erőfeszítések jelentős része Antall Józsefet veszi körül. Ez a fajta perszonalizálódás óriási jelentőségű a jobbközép megértése szempontjából. Olyan politikai közösséggel állunk szemben, amelyben a vezető politikus személye, konstrukciója mindegyik feletti fontosságú. Már feljebb jeleztük, hogy az MDF-et, és tulajdonképpen a kormányt

⁴⁷ Lásd a *Magyar Nemzet* 1990. szeptember 8-i számát.

⁴⁸ Lásd például az 1991. október 24-i lapszámot.

⁴⁹ 1991 októberében egész cikksorozatban ismerteti és magyarázza Kónya Imre nagy port felvert nyári dolgozatát és annak a *Magyar Hírlap* által történt kezelését.

⁵⁰ Lásd erről a főszerkesztő beköszöntőjét az első lapszámban, 1991. március 15-én, és az első évfolyam első számában, 1991. április 26-án.

nem más, mint a miniszterelnök személye, személyes tekintélye tartja össze. Innen válik érthetőbbé, miért okoz a jobbközépen is nagy felzúdulást Csurka István 1992. augusztusi tanulmánya. Nos, azért, mert a betegsége okán megkérdőjelezi Antall Józsefnek a kormányzásra való képességét.

Az Antall József nevű konstruktum létrehozatalában tevékenyen részt vesz maga a miniszterelnök is, bár mindig leszögezi, hogy nem szeret saját magáról beszélni. Ennek ellenére láthatóan szívesen, sőt, büszkén mesél saját magáról, a családjáról, főként apjának a negyvenes évek államigazgatásában mutatott tiszteletreméltó, a külföld által is elismert teljesítményéről. Az ambivalencia érthető, sőt, néhány megjegyzése alapján tudjuk, hogy Antall József is tisztában van az ambivalencia elkerülhetetlenségével. A kettősség alapja az, hogy konzervatív-ként szerénynek illendő lenni, ugyanakkor politikusként el kell játszani a kiemelkedő vezető szerepét. Ráadásul Antall József egész történelmi életműve nem más, mint jeles politikusok és tudósok portréi és életrajzai.⁵¹ Ezek rendre arról szólnak, hogy Magyarországon, de másutt is, a nemzet sorsát kiemelkedő vezetők, politikusok határozzák meg – a nemzetközi politika és földrajz peremfeltételei közepette. Most, a XX. század vége felé sem lehet ez másképpen, következésképpen Antall József kénytelen saját magát ezek közé a vezetők közé sorolni, ám ehhez meg is kell konstruálnia ezt a kiemelkedő Antall Józsefet.

Antall József mintegy a személyében testesíti meg a történelmi folytonosságot egyrészt a magyar államisággal, amelynek az apja fontos, és az adott politikai közösségen belül egyértelműen pozitív képviselője volt. De hordozza a folytonosságot másfelől a kisközségekkel is, akik a koalíciós időben a vezető kormánypártot adták, aztán 1956-ban újra éledtek, majd 1988-ban megint, és maga Antall József is először mintegy természetes módon az FKGP-hez akart csatlakozni 1988-ban. Ez utóbbiak nem azért fontosak, mert tények, hanem azért, mert rendszeresen előkerülnek Antall József és mások vonatkozó szövegeiben és gesztusaiban, beleértve Torgyán Józsefet is, aki óriási hibának látja azt, hogy '88 környékén az FKGP nem tett meg mindent azért, hogy Antall József náluk politizáljon.⁵²

Az önkép és a mások által felrajzolt Antall József-portré alapján olyan ember lett 1990-ben Magyarország miniszterelnöke, aki tulajdonképpen egész életében erre készült. Meglehet, hogy a Kádár-rendszerben semmilyen nyilvános politikai tevékenységre nem volt alkalma, de folyamatosan élénken érdeklődött a hazai és a külföldi politikai események iránt, és buzgón tanulmányozta a politikatörténet és a politikai eszmetörténet anyagait, különös tekintettel a magyar tapasztalatokra.

⁵¹ Lásd ezeket a *Modell és valóság I.* kötetében.

⁵² Antalltól Orbánig, 105-106.

Amikor tehát azt kérdezzük, milyen szemiotikai erőforrást képez Antall József aktorként a jobbközép politikai közösség számára, akkor számtalan összetevőt találunk: kereszténységet, polgári háttérrel, államigazgatási folytonosságot, nemzeti elkötelezettséget, szenvedélyes érdeklődést a politika iránt, de még abban is ismerős mintát, ahogyan a jobb sorsra érdemes ember a diktatúra idején nem hagyja el a hazáját, hanem lemerül, és kivárja a szabadabb időket. És, nem utolsósorban, látunk egy késő ötvenes férfit, aki kissé hosszú mondatokban, de nyugodtan, érthetően, magabiztosan és részlet gazdagon arról beszél, hogy Magyarország a múltját és jövőjét tekintve tökéletesen illeszkedik Európába.

A személy, az egyszemélyi vezetés, a személy általi identifikálás fontosságát az MDF már az 1990-es választási kampányban felismeri. Míg a később a parlamentbe bejutott többi párt több vezető politikust mutat a plakátokon és a politikai reklámfilmekben, az MDF egyedül Antall Józsefet szerepelteti.⁵³

Különösen Antall József halála készítet sokakat a miniszterelnök jellemzésére és értékelésére. Boross Péter első helyen nagy tudású politikusként jellemzi a halála kapcsán mondott televízió beszédében.⁵⁴ Szerinte a kötelességteljesítés és a nemzet iránti hűség vezérelte Antall Józsefet.⁵⁵ Történelmi személyiség volt, akit nem érdekeltek a tapsok.

1993-as halálát követően Boross Péter és általában az MDF, majd Orbán Viktor is rendszeresen hivatkozik rá, az örökségére, a végrendeletére. A gesztus érthető: úgy fogják fel, hogy Antall József nyerte meg 1990-ben a választásokat a jobbközép számára, volt képes – a régióban unikálisan – összetartani a jobbközép koalíciót, elkerülni az idő előtti választásokat, sőt, a párt szétesését is – az összes támogatáscsökkenés és kiválások ellenére. Továbbá a ravatalához elzarándokoló jeles külföldiek és állampolgári ezrek is azt sugallhatták, hogy Antall József óriási fegyver a jobbközép és azon belül az MDF kezében.

A politikus halála egy kis időre elcsitította a támadásokat, és az ellenfelek is tisztelettel összegézték véleményüket Antall Józsefről.⁵⁶ Ez egyenesen arra készítette Csurka Istvánt, hogy túlméretezett Antall-kultuszról beszéljen, valamiről, amiből a MIÉP kivonja magát.⁵⁷

Boross Péter

Kezdetben az Antall-kormányban politikai államtitkár, aztán tárca nélküli miniszter, majd 1990 decemberének közepétől belügyminiszter. 1992. augusztus 17-én lép be az MDF-be.

⁵³ <https://www.youtube.com/watch?v=S4jo0fMuPMU>

⁵⁴ Boross Péter tévébeszéde 1993. december 12. MTI

⁵⁵ Boross Péter rádiónyilatkozata (1. rész) 1993. december 13. MTI

⁵⁶ Ezt Boross Péter szövé is tette: Boross Péter tévéinterjúja (1. rész) 1993. december 28. MTI

⁵⁷ MIÉP-sajtótájékoztató (1. rész) 1993. december 19. MTI

1993-tól az első szakasz végéig, tehát 1997-ig rövid kihagyással az MDF alelnöke. Belügyminiszttersége alatt egyre több feladatot vesz át a miniszterelnöktől, s utóbb, Antall József halálát követően ő lesz a miniszterelnök. 1994-től parlamenti képviselő, bizottsági elnök.

Konstrukciója szerint továbbá ő az, aki stabilan tartja a kormányt és a politikai folyamatokat a miniszterelnök halálát követően az 1994-es választásokig, majd kulturált módon átadja az ügyek vitelét a következő kormánynak. Elődjénél gyakorlatiasabbnak és határozottabbnak, a nyilvánosság számára elérhetőbbnek mutatkozik. Az ellenfelek azt híresztelik róla, hogy Antall Józsefnél jobboldalibb,⁵⁸ veszélyesen közel áll Csurka Istvánhoz,⁵⁹ és általában a szélső jobboldalhoz, amit állítólag mutatnak az 1993 őszén a Magyar Televízióban véghezvitt tisztogatások. Boross Péter ezeket mind tagadta, külön leszögezte, hogy Csurka Istvánnal éles vitája volt, és nem is kapta meg a MIÉP-től a támogatást a miniszterelnökké választása alkalmával.⁶⁰

1994-et követően pedig szintén jobboldalibb az akkori pártelnöknél, Für Lajosnál, hiszen nem akarja elkötelezni a pártot a Fidesz mellett, hanem nyitva akarja hagyni az ajtót a Torgyánféle kiscgazdák felé is. Amikor pedig 1996 telén-tavaszán elnökválasztásra kerül a sor az MDF-ben, nem a liberálisabb, avagy mérsékeltébb irányzatot, a Szabó Ivánét támogatja, hanem az egyik alapító atyát, Lezsák Sándort. Ez persze nem okvetlenül meglepő, mert mindig is arra hivatkozva utasította el az indulást a pártelnöki posztért, hogy az a lakiteleki alapító atyáknak jár.⁶¹

Für Lajos

Für Lajos az egyik régi aktora a jobbközép politikai közösségnek. Mindig is népi érzelmű volt, ezt nem is titkolja. Történészként magyar agrártörténettel foglalkozott, s még a 87-es lakiteleki találkozón is hosszan értekezett a környék agrártörténetéről.⁶² Nem szívesen, de elvállalja azt, hogy Pozsgay Imrével szemben az MDF köztársasági elnökjelöltje legyen, majd elviseli régi bajtársának, Csurka Istvánnak a kizárását a pártból, aztán pedig azt, hogy 1996-ban egy darabig úgy tűnjék, harcba kell szállnia egy másik alapító atya, Lezsák Sándor ellen. Ez utóbbi már arra kényszeríti, hogy minden pártbeli funkciójáról lemondjon, és még a parlamenti frakcióból is távozzék.

⁵⁸ A Fidesz nem szavaz Boross Péterre 1993. december 14. MTI

⁵⁹ Göncz Árpád megbeszélése Pető Ivánnal 1993. december 14. MTI Itt Pető Iván fontosnak tartja kiemelni, hogy a MIÉP biztosította a támogatásáról Boross Pétert.

⁶⁰ Boross Péter sajtótájékoztatója (1. rész) 1993. december 22. MTI, Boross Péter tévéinterjúja (1. rész) 1993. december 28. MTI

⁶¹ Boross: Nem lesz új vonal a magyar politikában 1993. december 14. MTI

⁶² A homokhódítók példázata. In: Für Lajos 1993.

Viselkedésének a jobbközép politikai közösség átépülését tekintve talán legfontosabb vonulata az, hogy 1994 után szinte teljes mellszélességgel vesz részt a Fidesz és Orbán Viktor polgári szövetségbe engedésében. Ez nem könnyű, ugyanis az MDF a IX. Országos Gyűlésén a tárgyban olyan döntést hoz, amelyik nem preferálja a fiatal demokratákat az FKGP-hez képest, és Boross Péter lesz a szövetségi politikaért felelős alelnök, ő pedig nagyobb távolságot tart a Fidesztől. Mégis, Für Lajos folyvást a Fideszével azonosan beszél a kisgazdákkal kötendő szövetség lehetőségéről. Együtt szerepel rendezvényeken Orbán Viktorral, együtt vezetnek küldöttséget a határon túli magyar szervezetekhez vagy az ottani kormányokhoz, és számos konzultációt folytat vele és a KDNP vezetőivel belpolitikai kérdésekről. Ez is része lehet annak, hogy 1996 elejére az MDF-en belül a Szabó Iván fémjelezte vonalhoz sorolódik a Lezsák Sándor és Boross Péter nevével összekapcsolttal szemben, és utóbb kilép a párt parlamenti frakciójából. Ugyanakkor nem csatlakozik a Szabó Iván alapította Magyar Demokrata Néppárthoz sem.

Lezsák Sándor

Egy másik lakiteleki alapító atya. Olyannyira az, hogy az ő kertjében történik a találkozó, majd az MDF megalakulása, és később is számos fontos rendezvényt szervez a városban. Egészen az 1996-os elnökké választásáig a második vonalban tartózkodik, a nyilvánosságtól tehát viszonylag távol, de tudni róla, hogy ő az MDF szervező lelke. 1996-ban aztán számos kommunikációs újdonsággal rukkol elő. Kerékpárral járja az országot, éjszakákat tölt különböző közintézmények (rendőrség, határőrség, mentők, kórház) munkáját megismerendő.

Általában a pártban inkább a jobboldalhoz tartozik, amit mutat a Szabó Iván vezette szárnyal kialakult konfliktusa, továbbá viszonylag határozott nosztalgiája az Antall József előtti MDF-hez. Habár a korai MDF a személyek intézményes kötődése folytán tulajdonképpen baloldali volt a későbbinél, ugyanakkor a demokratikus ellenzék képviselőinek távolmaradása miatt egyben jobboldalibbnak is számított, és mindenképpen olyannak, ami a népi mozgalommal való azonosulása és Csurka István határozott jelenléte okán egyenesen a szélső jobb felé mutatott legalábbis visszamenőleg nézve vonzalmakat.

A jobbközép állampolgárok

Ha a politikusok, médiumok és szervezetek is konstrukciók által válnak a politikai közösség részévé, akkor az állampolgárok jobbközépet támogató része is lehet politikai aktor. Már csak azért is, mert különböző nyelvi változataiban (nép, nemzet, polgárok, stb.) örök hivatkozási alap, örökkön úgy jelenik meg, mint a politikai közösség természetes része. Azért nem meta-

foráknak tekintjük tehát a jobbközép állampolgárokat, mert ehelyütt azt vesszük szemügyre, hogy milyen módon jelennek meg, milyen módon konstruálódnak meg úgy, mint a politikai közösség aktora.

A Medián 1990 elején készített felmérése⁶³ szerint a magyar állampolgárok alkalmazzák saját maguk és a fontosabb pártok identifikálására a politika térmetaforáját, tehát képesek és hajlandók magukat és a pártokat elhelyezni a baloldaltól a jobboldalig húzódó vonal mentén. Az MSZMP-t és az MSZP-t könnyűszerrel helyezik a baloldalra, az MSZDP-t a leginkább közép-re, önmagukat és az MDF-et jobbközépre, az SZDSZ-t pedig az 1-től 10-ig tartó bal-jobb skálán a 6,6-os helyre, a közép jobb szélére. Úgy tűnik tehát, hogy elsősorban az MSZMP-hez és az MSZP-hez képest helyezik el a többi szereplőt, önmagukat pedig ebben az értelemben jobbközépként definiálják, mindenestre kevésbé SZDSZ-esként, mint MDF-esként.

Az aktorként felfogott állampolgár, az állampolgárok sokasága elsősorban a választások környékén, tehát 1993 második felében és az 1994-es választásokat követően jelenik meg a jobbközép politikai közösség konstrukciói között. Érthető ez, hiszen ekkor szólítják meg a politikusok a választókat, s ez a megszólítás jelentős részben olyan módon történik, hogy különféle előfeltevésekkel élnek velük kapcsolatban, szándékokat és értelmezéseket tulajdonítanak nekik.

A fő konstrukciós irány arra épül, hogy az állampolgárok, pontosabban a jobbközépre szavazó állampolgárok józan gondolkodásúak, s ha most még nem is, de a választások közeledtével belátják azt, hogy nem a kormány hibái, hanem a terhes örökség és az objektív nehézségek akadályozták meg azt, hogy az ország gyorsabban fejlődjék.⁶⁴

Az előfeltevések az 1994-es kudarc nyomán mutatkoznak meg a legélesebben. Kulin Ferenc, és aztán a párt elnöksége azt a tanulságot vonja le a vereségből, hogy a párt elszakadt a magyar valóságtól, tudniillik abban az értelemben, hogy azt hitték, elegendő az általuk fontosnak tartott magas rendű értékek képviselte. Azt hitték, elegendő az 1990 előtti rendszer bírálata, és elegendő a magyar társadalomban így-úgy végbement polgárosodásra támaszkodni ahhoz, hogy a pártnak biztos legyen a nagy, remélhetőleg kormányzati befolyása, mert van egy nem „gyomorból politizáló” középosztály, amelyre támaszkodhat. A gyomorból politizálás azt fejezi ki, hogy a jobbközép politikus, még Kulin Ferenc is, mintegy elégedetlen az állampolgárokkal, mert azokat meg lehet venni – ma úgy mondanánk – szociális ígéretekkel. Kulin reményei szerint oda kellene eljutni a jólét növekedése révén, hogy az emberek emelkedettebb megfontolások alapján válasszanak pártot.

⁶³ Lázár Guy: Melyik közép a jobb? *Népszabadság*, 1990. április 21.

⁶⁴ Ülészék az MDF Országos Választmánya 1993. szeptember 18. MTI

Elek István

Elek István útja intézményes szempontból is jelzi a jobbközép politikai közösség átépülését. Az MDF alapító tagja, a pártban és az országgyűlési frakcióban magas posztokat tölt be, majd a jobbközép centrum kizárja a pártfrakcióból Csurka Istvánnal egyidejűleg, éspedig 1993 késő tavaszán. Ezt követően viszont nagyon hamar, már az év őszén a Fidesz frakcióhoz csatlakozik.

Saját maga a pályájáról egy ponton úgy beszél, mint aki végig egy helyben maradt, csak az MDF mozgott körülötte⁶⁵: az éppen megalapított MDF-ben jobboldalinak számított, hiszen az alapítók túlnyomó része baloldali, bár nem marxista. Antall József vezetése alatt egy darabig a párt középvonala egybeesett az ő politikai pozíciójával. Később viszont Csurka István párton belüli megerősödésével és a centrum ezzel kapcsolatos tétlensége okán az MDF jobbra sodródott, őt tehát a mozgás a balszélre pozícionálta át. Végül (konzervatív) liberálisként annyira baloldalinak minősült, hogy ki is zárták.

Elek István magát és az MDF-et, majd a csatlakozása után a Fideszt is konzervatív-liberális (Elek 1994: 230) és ökológiai érzékenységu pártnak írja le, de mindkét esetben olyannak, amelyiknek el is kellene fogadnia ezt az identitást. Érdeemes felfigyelni a zöld értékek jelenlétére ebben az identifikációban, ugyanis az MDF kommunikációjában ez a vonás nagyon korlátozottan van jelen.

Elek István konstrukciójában a politikai ellenoldal is részt vesz. A Népszabadság egyik véleménycíkke⁶⁶ elismeri, hogy azok közé tartozik, akik mindig is a legközelebb álltak a Fideszhez, ezért természetes, hogy a fiatal demokraták felé tartó damaszkuszi úton először ő és még egy-két MDF-politikus ment végig. Hamar felismerik azonban benne, pontosabban az általa segített pártban a politikai ellenfelet, és onnantól kezdve éles kritikákat kap. Például a *Népszava* főmunkatársa 1995 tavaszán lakájértelmiséginek és pártkatonának minősítette.⁶⁷ 1996 decemberében pedig újra összezsaptak, és Ungvári Tamás megint MDF-es pártkatonának és Fidesz propagandistának nevezi a közíró.⁶⁸

⁶⁵ Elek (1993): 317-318.

⁶⁶ Söpört úton. *Népszabadság*, 1993. szeptember 3.

⁶⁷ Rémek és vágyak. In: Elek István 1995.

⁶⁸ Dudva a kertben. *Népszava*, 1996. december 9. A pártkatona és a független szellem. *Népszava*. 1996. december 20.

Pozsgay Imre

Pozsgay Imre intézményes tekintetben aligha sorolható a jobbközép politikai közösséghez, legalábbis 1997-ig biztosan nem, hiszen 1990 őszéig az MSZP egyik vezetője, majd önálló mozgalmat, később pártot alapít, és 1994-ben ezzel a párttal indul a választásokon. Ugyanakkor 1997-ben már az MDF várható képviselőjelöltje, tehát ekkorra végbemegy a kötődés intézményesedése is. Ez utóbbi miatt is van értelme Pozsgay Imre egész időszakos tevékenységét valamilyen mértékben a jobbközép politikai közösség égisze alá sorolni, láthatóvá válik ugyanis az, hogy milyen szemiotikai erőforrások képezik azokat a hidakat, amelyeken át valaki átjuthat a jobbközépbe.

Ilyenek közé sorolhatjuk azt, hogy számtalanszor lép fel rendezvényeken együtt akár a jobbközép centrumának, akár egyenesen a radikális jobboldalnak a képviselőivel. A Püski Sándor által szervezett Számadás rendezvények és szárszói rendezvények állandó résztvevője, együtt mutatkozik tehát Szűrös Mátyással éppúgy, mint Csoóri Sándorral vagy Csurka Istvánnal. Másodsorban pedig idesorolják az általa felvállalt ügyek, például a határon túli magyarok iránt érzett aggodalom, vagy a nemzeti jelző rendszeres és határozott használata.

A népi indíttatás a messzi múltba nyúlik vissza az ő esetében. Valószínűleg valamennyire rá is gondol Elek István, amikor ezt írja az ilyen indíttatásúakról:

A Rákosi-korszakban sem tekintették a sajátjuknak a marxista gondolatot, csak alkalmazkodtak hozzá, mint egy adottsághoz. Tudomásul vették, hogy ez a gondolat határozza meg itt a politikai kereteket, a játéktérét, és éppen azért, mert a hagyományos magyar nemzeti gondolatot, a plebejus radikalizmust változatlanul érvényesíteni akarták, alkalmazkodtak a keretekhez, és megpróbálták minél többet belopni abból, amit eredetileg képviseltek.⁶⁹

E felfogás szerint erre vezethető vissza az is, hogy ez a kör nem lázadt fel a Kádár-rendszer ellen, nem vonult illegalitásba, mint a demokratikus ellenzék, és az is, hogy meglehetősen könnyen szabadultak meg a marxizmustól, s maga Pozsgay Imre pedig oroszlánrészt vállalt az átmenet békés lebonyolításának a feladatából éppen a nemzeti egység és nem az osztályharc jegyében.

Pozsgay Imre annyiban is illeszkedik a jobbközép politikus életútjának a mintájába, hogy a pártok felett állástól jut el a pártba való belenyugvásig. Első ránézésre nehéz lenne azt állítani, hogy Pozsgay Imrétől idegen a pártelv, hiszen politikai karrierje pártban, az állampártban indul és teljesedik ki 1990 előtt. Csakhogy az egyedüli párt valójában nem a pártelvű demok-

⁶⁹ Az ellenségkép felbontása. In: Elek István 1994.

rácia egyik pártja, éppenséggel az önképe szerint is a meghaladása a pártversenynek. Pozsgay fő célja már 1990 előtt is a fölülelemkedés a pártokon, de immár egyénileg, tudniillik mint köztársasági elnök. Ebbeli reményei elszálltával új középerőt akar létrehozni, mégpedig a jobbközép számára ismerős módon: mozgalmat szervez. A mozgalmából egy idő után párt lesz, tehát valóban azon megy keresztül, amin a szintén általa is alapított MDF.

Pozsgay azonban sikertelennek bizonyul ezekben a kísérletekben, a pártja nem jut be a parlamentbe, ezért végül a szellemileg hozzá legközelebb álló és akkor éppen Lezsák Sándor által vezetett MDF oldalán köt ki, tehát a jobbközép politikai közösség belsejében, egy népinek számító elnök vezetése alatt.

Az értelmiség

Az értelmiség általában külső csoportként jelenik meg a jobbközép politikai közösség kommunikációjában. Olyan aktor tehát, amelyik nem a közösség része, mégis fontos identifikáló elem.

Az értelmiség az a politikai aktor, amelyik nem valódi politikus, mégis bele akar szólni a politikába. Antall József részben a doktrinerség, részben a káros népfrontosság, részben pedig a magyar politikai élet törzsi jellege kapcsán beszél erről az aktorról. Az értelmiségnek elvont doktrínái vannak, és ebből szűri le a politikai teendőket, de éppen emiatt nincsen figyelemmel a valóságra. A különböző értelmiségi tanácskozások és útkeresések, mint például a kisújszászi népi konferencia Antall szerint felül akarná írni a pártelvet, holott az utóbbi fél csak bele a modern demokratikus politikába. Az urbánus-népies megosztottság is irodalmi, értelmiségi hagyományokat ír le, nem valós politikai alternatívákat. A miniszterelnök szerint tehát az így értett beavatkozó értelmiséget inkább el kellene szigetelni a politikától.

Látnivaló, ahogy az antalli aggályok továbbélnék az MDF-ben. Für Lajos hasonló érvekkel fejezi ki aggályait 1995-ben a Pozsgay Imre által létrehívott Magyar Egységért Mozgalom rendezvényén.⁷⁰

...léteznek már pártok, az ellenzéki pártok, amelyek a nemzeti gondolat jegyében szerveződtek, s a parlamentben vannak a választópolgárok akaratából. Így a pártok feletti, ugyanakkor gazdasági, kulturális és szociális program kidolgozását is célul kitűző mozgalom életre hívása nem látszik indokoltnak, felidézheti a "Hazafias Népfrontos" egység szellemét.

⁷⁰ Für Lajos a Magyar Egységért Mozgalom megalakulásáról 1995. augusztus 21. MTI

... a parlamenti demokráciában nem szükséges, hogy egy mozgalom politizáljon. "Ha meg az a szándéka, akkor alakuljon párttá, illeszkedjék a magyar pártszerkezetbe és ott csináljon magának helyet. Mondja ki politikai céljait, mérettesse meg magát a választópolgárok által."

Elek István némileg másképpen látja ezt. 1993 áprilisában ezt írja:

A koalíciót érő értelmiségi kritikában többnyire elválaszthatatlanul egybefonódik, ami a nyugati demokráciákban elkülönült ellenzéki bírálat, illetve a politika általános bírálata, amelyben többnyire a kulturális elit politika iránti megvetése jut kifejezésre.

Ebből azonban Elek István szerint nem az következik, amit Antall József szeretne, tehát az értelmiségi bírálatok ignorálása. A profi politikus ugyanis nem csak azt látja, hogy az értelmiségiek nem értik a politika működését, és ezért minden gátlás nélkül szólják le erkölcsi alapon.

A profik ugyanis tudják, hogy csak a sikeres politika a jó politika. És hogy a politika eminens módon a látszatok világa. A jó politika tehát szigorúan megfelelési kényszer alatt dolgozik. Ha a kulturális elit morális elvárásai, aggályai nagy hatással vannak a politikai közvéleményre, a profi politikus alkalmazkodik ezekhez. Nálunk ezek az elvárások és aggályok erősen hatnak a közvéleményre. (Elek 1994: 360-361)

Végül Orbán Viktor szintén számos helyen foglalkozik az értelmiséggel, és – egybehangzóan az eddigiekkel – azt mondja, hogy a politikus és az értelmiségi két különböző kategória.⁷¹ A politikus a pályán küzd, az értelmiségi pedig bekiabál. De a pálya törvényei eltérnek a lelátótól. S ha az közös is a politikusban és az értelmiségiben, hogy kételkedik magában, a politikus ezt nem mutathatja ki, különösen nem a döntés meghozatalát követően.

Másutt⁷² Orbán Viktor megszólalásában az értelmiség tulajdonképpen a médiaértelmiséget jelenti, azt az értelmiséget, amelyik megszólal a médiában. A fejtegetések jobbára arra futnak ki, hogy az értelmiség élesen megosztott Magyarországon, s hogy túlságosan nagy nyomást gyakorol a pártokra és politikusokra, magára a Fideszre is, hogy sorakozzon fel az egyik vagy a másik (média)értelmiségi szekértábor mögött. A Fidesz és a jobboldal helyzete azért is kedvezőtlen, mert az MSZP és az SZDSZ mögött álló értelmiségi körök nagyon közel kerültek egymáshoz, sokkal közelebb, mint a jobboldali értelmiség csoportjai, és ezért nagyobb nyomást is tudnak kifejteni.

⁷¹ Százvezrek vették el a Fidesz szüzességét. *Népszava*, 1993. június 26.

⁷² „Miért nyílt össze a Fideszre?” *Magyar Nemzet*, 1993. november 13. „Lehetségesnek tartok egy pesszimista forgatókönyvet is” In: *Metamorphosis Hungariae*. 120.

Ügyek

Ügy alatt az olyan politikai és szakpolitikai kérdésköröket, témaköröket értjük, amelyek rendszeresen visszatérnek egy-egy politikai közösség kommunikációjában, és többféle modalitás van jelen a kapcsolódó kommunikációban. Mivel a kormányt 1990-től 1994-ig a jobbközép politikai közösség adta, ezért számtalan ügygel kellett foglalkoznia. Ezek közül tehát csak a rendszeresen visszatérőket mutatjuk be.

A történelmi folytonosság helyreállítása

A jobbközép politikai közösség egyik ügye a magyar történelmi folytonosság helyreállítása. Ez az ügy több szinten és módszerrel zajlik.

A legalsóbb szinten abban a gyakran emlegetett javaslatban, hogy az emberek beszéljék meg a múltat, az idősebbek adják át a fiatalabbaknak az élettapasztalataikat. Ez különösen fontos felszólítás akkor, amikor a Kádár-rendszer idején sok megélt eseményt vett körül elhallgatás, tabusítás. Az emberek átélték ezeket, a legidősebbek a második világháború előtti időket is, tehát van mit átadni, van miről beszélni, van mit közös családi történelemmé tenni.

A történelemátadás mintája párhuzamot mutat Antall József visszaemlékezéseivel arról, hogy az ő családjában természetes volt az, hogy az idősebbek meséltek a múltról, eladdig, hogy ő a nagypapján keresztül a dédapjának az 1848-as élményeiről is értesült.⁷³ Az ilyen generációk közötti folytonosságot azért is értékelik Antall Józsefék olyan fontosnak, mert így a múltból, a Horthy-rendszerről, a Rákosi- és a Kádár-korról nem csak elvont és esetleg a politikai harcoknak kitett hivatalos vagy ellenzéki összefoglalók és értékelések válnak az újabb generációk számára elérhetővé, hanem a megélt történelem is, a hétköznapi apróságok, melyek mégis élhetővé, avagy különösen nehezzé tettek időszakokat vagy politikai eseményeket.

Egy alkalommal Boross Péter ezt így fogalmazta meg:

... az elhallgatások és a hazugságok évtizedei után most végre együtt adózhatunk mind azok emlékének, akik maradandó eszményeket sugároztak szét. Szerte az országban emlékeket állítanak, kis közösségek, szervezetek alakulnak; újra épül mindaz, amit évtizedek során a társadalomból, a közösségekből, a családból és az egyéni sorsból leromboltak. Mindez hozzásegít a nemzeti eszmény jegyében való létezéshez, a keresztény erkölcsiség pilléreire nyugvó európaisághoz.⁷⁴

⁷³ Lásd például „Vallomás Magyarországról – március 15-én”. *Magyar Nemzet*, 1991. március 15. „Vége a megszállásnak!” In: *Modell és valóság*, II. 175.

⁷⁴ Rajeczky-emléknap Pásztón 1991. december 8. MTI

Jól látszik, hogy a mikro szintű emlékezés, a történeti folytonosság kis közösségi helyreállítása nemcsak a nemzet újjászületését segíti elő, hanem az európaiság kialakulását is.

A legfelsőbb szinten ez az államiság folytonossága. Ez nagyon bonyolult kommunikált körkörös, mert számos nyilvánosságban szereplő vélemény szerint például a két világháború közének állama sokféle dolgot tett, s ezek nem kis része inkább negatív, mint pozitív.⁷⁵ Antall József úgy fogja fel, hogy mindez együtt a magyar állam ezeréves folytonossága, tehát vállalni kell a negatívát éppúgy, mint a pozitív dolgokat. Ráadásul mivel a földrajz ellenében nem lehet politizálni, ezért a magyar állam valahai tetteit nem pusztán az államférfiak szándékai határozták meg, hanem a külső körülmények is.⁷⁶ A pozitívokat is és a negatívakat is.

Mivel úgy látja, hogy a jelenbeli politikai ellenfelei inkább eltörölnék a magyar történelmet, hiszen az a két világháborúban, a Horthy-rendszerben, majd az ötvenes években, de még a Kádár-rendszer idején is rendre zsákutcába jutott, ezért ezt mintegy ellensúlyozandó a különböző beszédeiben a nemzeti történelem pozitív példáit említi, a forradalmakat, a különböző állami reformokat, melyek a maguk idején európai színvonalat képviseltek.

Abban a politikai közösség egységesnek látszik lenni, hogy a magyar történelemben éles szakadás következett be a második világháborús német megszállással. Igaz ugyan, hogy 1945-ben ez a megszállás megszűnt, azonban pusztán felváltotta egy másik, a szovjet megszállás, melynek a nyomán diktatúra alakult ki Magyarországon. Ilyen formán egyfelől a magyar nemzet kárpát-medencei története ezeregyszáz éves folytonosságot, államisága pedig ezeréves folytonosságot mutat, másfelől ezek a folytonosságok meg is szakadtak időről időre.

A közösség politikusai eltérően viszonyulnak a folytonossághoz és ennek hiányához, valamint a folytonosság visszaállításához.

A centrum, tehát Antall József és köre egyszerre lát folytonosságot, akár ezeregyszáz évest is,⁷⁷ és beszél ennek megszakadásáról, ám ez utóbbit csak bizonyos területekre érti. A centrum nyugodt erő volta többek között ebből a felfogásból táplálkozik. Nem SZDSZ-féle sokkra van szükség, hanem annak számba vételére, hogy mi az, ami visszaállítandó a kommunista diktatúra előtti időkből, mi az, ami nem, és mi az, amit nem kell megváltoztatni, holott a diktatúra alatt alakult ki.

Ez a gondolkodásmód már 1990 előtt is jelen van a jobbközép politikusainál. Csoóri Sándor ír arról, hogy azért sem fordultak szembe az illegalitásig menően a Kádár-rendszerrel, mert úgy

⁷⁵ „Teleki Pál emlékezete” In: *Modell és valóság, II.* 107-115. „Horthy Miklós történelmi szerepéről” In: *Modell és valóság, II.* 574-590.

⁷⁶ „Megemlékezés a doni hősokról”. In: *Modell és valóság, II.* 93-98. Különösen: 95. „Vége a megszállásnak!” In: *Modell és valóság, II.* 172.

⁷⁷ „A pápai kollégium újjászületésénél” In: *Modell és valóság, II.* 189.

látták, hogy a rendszer a magyar nép 56-os forradalmának a következtében formálódott, ezért tulajdonképpen magán viseli a magyar erőfeszítések eredményeit is⁷⁸; bizonyos értelemben tehát Magyarország továbbra is a magyaroké volt a szovjet elnyomás ellenére.

A magyar történelemben tehát számtalan negatív történés is lejátszódott. Nem kevés azonban ezek közül külső kényszer hatására következett be. Például Magyarország kényszerítő erők hatására, földrajzi helyzete, geopolitikai elrendeltetése következményeként lett a hitleri Németország szövetségese, majd Jalta áldozata.

A folytonosság visszaállítása a háborúban elesetteknek a nemzeti emlékezetbe való beemelését is magában foglalja. Ezzel nem a háborút igazoljuk, nem az akkori szövetségi rendszerrel azonosulunk, hanem azoknak az emléke előtt tisztelgünk, akik parancsot teljesítve értelmetlenül áldozták életüket a harcok során.⁷⁹

A folytonosság ügye nemcsak szövegekben mutatkozik meg, hanem cselekvésekben is. Számtalan zászló-, emléktábla⁸⁰ és címeravatásra kerül sor. Ahogyan Boross Péter fogalmaz egy helyütt:

Felemelő pillanat az átmeneti zordon időkben a mai nap, amikor az ősök parancsának eleget téve, ezer esztendő történelmi hagyományoknak megfelelően a szimbólumokat helyezzük vissza jogaiba⁸¹

Az emlékműállítások és –avatások néha vitákhoz vezetnek az ellenzékkel. Például 1992 júniusában tervezi a kormány az 56-os mártírok nemzeti emlékművének felavatását. Az SZDSZ nevében felszólaló Mécs Imre mind az időpontot, mind a felavató személyét kifogásolja, mivel szerinte a köztársasági elnöknek kellene avatnia.⁸²

A folytonosságpolitika külön területe, éspedig erősen vitatott területe volt a második világháborús magyar katonákhoz fűződő viszony. A jobbközép centrum egyértelműen, szóval és tettel⁸³ is beemelte ezeket a hazáért elesett embereket a nemzeti hősök közé.

Az ellenoldal éles kritikával illeti a jobbközép politikai közösség ilyesfajta szerepvállalását, mivel – állítják az idetartozók – ebből az ügyből a jobbközép ki akarja rekeszteni a többieket.⁸⁴ A megengedőbb felfogás⁸⁵ szerint jó lenne ugyan küzdeni a történeti folytonosságért, de egy olyan országban, ahol a történelem számos éles törésen ment keresztül, erre nincsen lehetőség, mert Magyarország történeti folytonosság nélküli.

⁷⁸ Vesd össze Antall József beszédével: Európa-nap Fertőrákoson (1. rész) 1991. augusztus 18. MTI.

⁷⁹ Kormánydelegáció Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében (1. rész) 1991. május 26. MTI

⁸⁰ Szentmise és koszorúzás a Doni áttörés évfordulóján (Boross, Kéri) 1994. január 8. MTI

⁸¹ Zászló- és címeravatás Székesfehérvárott 1992. március 13. MTI

⁸² Országgyűlés - esti összefoglaló (1. rész) 1992. június 9. MTI

⁸³ Például: Második világháborús emlékművet avattak Nagybjomban 1992. május 17. MTI

⁸⁴ Az átmeneti elit elhúzódoó öngyilkossága. *Népszabadság*, 1993. augusztus 6.

⁸⁵ A konzervativizmus esélyei. *Népszabadság*, 1994. október 8.

Polgári szövetség, polgári Magyarország

A jobbközép hosszú ideig úgy vélte, hogy mindenki, vagy legalábbis potenciálisan mindenki polgár Magyarországon, ezért nem ügyködött speciálisan a polgári Magyarország megteremtésén, vagy a polgári politikai szövetség létrehozásán. Kik és miért szavaztak a jobbközép pártokra, ha nem a szocialista berendezkedést valahogyan átvészelő, de a 48-as és 56-os szabadságos hagyományokat magukban őrizgető polgárok, akik végre szabadon választhatták a saját értékrendjükhöz legközelebb álló polgári pártokat? A polgárságot tehát nem megteremteni kell, hanem csak megerősíteni és valamennyire kibővíteni.

1994-ben azonban radikálisan megváltozott a helyzet, mert kiderült, hogy a magyar állampolgárok többsége nem a polgárok közé sorolandó, hanem inkább valamilyen homályos masszához, a tömeghez, amelyből a jólét előrehaladtával lehet ugyan polgárság, és ezért kell is tenni, de ez rövid távon nem eligazító az ellenzéki pártok számára.⁸⁶ Ebben az időszakban tehát mintegy kellő méretű polgárság nélkül kellett létrehozni a polgári szövetséget, jelentős részben abból a célból, hogy egyszer kormányra jutva ezek a pártok elősegítsék a saját bázisukként felfogható polgárság jelentős kibővülését.

Az 1994-től 1997-ig tartó időszakot végigkíséri a polgári szövetség megteremtésének az ügye. Olyan pártok együttműködésének az elmélyítését jelentette az ügy, amelyek az önképük szerint mind a polgári, a polgáriasultabb Magyarország megteremtéséért küzdöttek.⁸⁷ Olyan célokért emeltek tehát szót, amelyek elősegítették vagy nem hátráltatták az emberek polgárrá válását.

Főként a Bokros-csomagot követően erősödött fel az ilyen küzdelem, ugyanis a jobbközép pártok úgy látták, hogy az intézkedések a lakosság nagy részének az elszegényedéséhez, tehát a polgárrá válásuk lelassulásához vezetnek. Az MDF külön a zászlajára tűzte a csomag felsőoktatásra gyakorolt várható hatásainak az ügyét. A tandíj bevezetése azzal fenyegetett, hogy még kevesebben tanulhatnak majd a felsőoktatásban, tehát juthatnak hozzá a polgárság egyik eszközéhez, a képzettséghez.

Végül a legnyíltabban a Fidesz hirdette meg a polgári Magyarország ügyét, hiszen az 1998-as választásokra készülő párt első, 1995-ös vitairatának éppen ezt a kifejezést adta címül. A távlatos programhirdetésen kívül volt a jelszóválasztásnak egy nagyon is aktuálpolitikai célja is: a Fidesz kívülről érkezett a jobbközépbe, a polgári oldalra. Olyat kellett tehát saját legfontosabb ügyeként meghirdetnie, ami az állampolgárokon túl a többi párt számára is elfogadható,

⁸⁶ Az MDF elnökjelöltjei (1. rész) 1994. szeptember 8. MTI

⁸⁷ MDF-sajtótájékoztató (1. rész) 1994. október 5. MTI

s amely számukra is lehetővé teszi a fiatal demokraták befogadását. A polgár ilyen volt. Egyszerre utalt a második világháború előtti, sőt, a kiegyezés utáni polgárságra, a Nyugat polgári berendezkedésére és a jövőendő magyar jólétet élvező polgárookra. Ilyenformán kísérlet lehetett arra, hogy mind az eszmei, mind pedig a jóléti alapon választókat is megnyerje egyetlen üzenettel, jelszóval.

A polgár és összetételei képezték talán a legerősebb hidat a Fidesz számára ahhoz, hogy jusson, és akár vezető szerepet is szerezzon az 1994 után eszmei és üzenetbeli orientációs bizonytalansággal küzdő jobbközép politikai közösségben. Meg is szólalt a jelszó elutasítása a jobboldalon, éspedig a párttal szemben bizalmatlan KDNP részéről. 1997 májusában, tehát alig egy évvel a választások előtt Giczy György ezt mondta:

[A]z 1998-as választásokon a polgári Magyarország jelszavával induló pártok programja irreális. - Egyelőre nem a polgárosodás a fő kérdés, hanem az, hogy egyes társadalmi rétegek életben tudnak-e maradni...⁸⁸

A jobbközépen kívüli politikai világban is megjelent a polgárság és a polgári Magyarország jelszava. Vitányi Iván 1991-ben⁸⁹ egyenesen azt állítja, hogy a felemás konzervatív kormánykoalíción kívüli minden párt baloldalinak számít, amelyik a polgári Magyarország képét állítja az „utórendies” Magyarországgal szembe. Ami tehát a közös platform, közös ügy és metafora az ellenzéki koalíciót létrehozni akaró Fidesznek 1994-től kezdve, az tulajdonképpen ugyanilyen erőforrásként kínálkozott Vitányi Iván számára 1991-ben: olyan ellenzéki koalíció alapját képezhetné, amelyikben részt vennének a liberális pártok és a baloldal is. Eszerint a polgári Magyarország jelszavát akár a baloldal is a zászlajára tűzhette volna.

Kritika az 1990 előtti rendszerrel szemben

Az 1990 előtti negyven év elítélése folyamatosan jelen van a jobbközép politikai közösség kommunikációjában, ugyanakkor változó formákat ölt. Érzékelhetünk egy olyan tendenciát, hogy a hang idővel egyre élesebb lesz. A korai években a jobbközép centruma viszonylag tartózkodik az éles kritikától, mégpedig nem utolsó sorban azért, mert nagyra értékeli a Németh-kormánynak azt a teljesítményét, hogy gyakorlatilag intézményes politikai támogatás nélkül, tehát szinte politikai vákuumban átvezette az országot az államszocialista berendezkedésből a szabad választásokig, s a folyamatban megbízható partnernek bizonyult az ellenzéki erők számára. Ehhez kapcsolódó gesztus, hogy az új kormány hajlandó volt megtartani az elődje apparátusát.

⁸⁸ Giczy: Alaki hibák voltak a KDNP-ben. *Népszabadság*, 1997. május 16.

⁸⁹ Politikai szolmizáció. *Népszabadság*, 1991. július 24.

Egy meredek esést követően 1991 őszén még visszaemelkedik az MDF népszerűsége az 1990-es szintre, de onnantól kezdve egyre rosszabbak a párt és a kormányoldal politikai kilátásai 1994-re vonatkozóan. A jobbközép politikusok azt deklarálják ugyan, hogy nem bíznak a felmérésekben, mégis a megszólalásaikban megsűrűsödnek a 90 előtti időszakokkal kapcsolatos kritikák; végül is a fő ellenfélnek immár nem az SZDSZ, hanem az MSZP, tehát a múlt rendszer örököse mutatkozik. Lassanként bármiről van is szó, elő-előkerül egy-egy elmarasztaló megjegyzés a negyven évről.⁹⁰

1990 táján tehát, ha megemlítik is a jobbközép megszólalói a nehéz helyzetet, ez kevésbé irányul személyek és jelenbeli politikai erők ellen, sokkal inkább tényszerű leírásokként fogalmazódnak meg. Később a politikai közösség politikusai és közéleti szereplői egyre inkább bánják azt, hogy annak idején nem tették még világosabbá az örökség súlyosságát, és nem nevezték meg nagyon világosan ennek a felelőseit, mert így elhomályosodhatott, hogy a most éppen egyre népszerűbbé váló politikai csoport milyen sok kárt okozott, mennyire károsan és hozzá nem értően kormányzott éveken és évtizedeken át, következésképpen alaptalanul ígérnek személyükben szakértelmet 1994 utánra.

Kárpótlás, erkölcsi helyreállítás

A kárpótlás az első kormányzati ciklus egyik legnehezebben kommunikálható ügyének bizonyul a jobbközép politikai közösség számára. Az ellenfeleknek viszonylag könnyebb dolguk van: a Torgyán Józsefféle kiscgazdák követelhetik a teljes kárpótlást, a Fidesz mondhatja, hogy el kell tőle tekinteni, mert kivihetetlen, az MSZP pedig kívül marad a vitán és a vonatkozó törvényekkel szemben szavaz. A két nagy párt elvileg egyet is érthetne, ugyanis a jogállamiság talaján, tehát a visszamenőleges jogalkotás tilalmát komolyan véve, nehéz bármilyen széles körű igazságtételt és kárpótlást végrehajtani. A kormány azonban érzékeli, hogy a támogatóit nem érdeklik a jogelvek, ehelyett igazságot akarnak. A vonatkozó nyilvános politikai harc csúcspontja a Kónya Imre és Pető Iván között 1991 novemberében sorra került vita, amelyről a *Magyar Televízió* majdnem kétórás összeállítást ad le. Kónya Imre itt felveti annak a lehetőségét, hogy a német megoldás mintájára el lehetne tekinteni a visszamenőleges jogalkotás elvétől, mert az igazságtétel fontosabb ennél.

A kormányoldal törvényt hoz az igazságtétel és a kárpótlás témájában, s ebből az előző története jellemzi inkább a jobbközép helyzetét és törvényhozói képességét. A törvény parlamenti szavazásakor az SZDSZ tartózkodik, így a törvény megszületik. A köztársasági elnök azon-

⁹⁰ Belügyi majális - Boross Péter 1993. május 1. MTI

ban nem írja alá, hanem elküldi az Alkotmánybíróságnak, amelyik megsemmisíti a jogszabályt.

Törvénykezési szinten tehát a kormány súlyos kudarcot vall, ezért maradnak a szimbolikus és annál nem sokkal szélesebb kormányzati lehetőségek. Ezek gazdája első sorban Boross Péter. A belügyminiszteri működésén végighúzódik az 1956-os szerepük miatt meghurcoltak rehabilitációja, az igazságtétel ügye.⁹¹ Ez nem csak szóban van jelen Boross Péternél, hanem olyan tettekben is, mint hogy rendszeresen részt vesz az ilyen szervezetek, például a POFOSZ és a TIB rendezvényein, fogadja ezek képviselőit,⁹² sőt, klubot indít és tartat fenn, lakásokat juttat⁹³ az 56 után üldözötteknek. 1992 októberében a kormány létrehozta a Szabadságharcosokért Alapítványt, melynek a belügyminiszter a kuratóriumi elnöke. Az Alapítvány mindmáig fennáll, s mindmáig ugyanaz az elnöke és titkára.⁹⁴

Ugyanakkor nagyon óvatos az ügyben, mondván: jogállamban nem lehetséges az utólagos elszámoltatás. Nem támogatja az iratok hozzáférhetőségének teljesen szabaddá tételét még a kutatók számára sem.⁹⁵

Úgy tűnik, volt a meghurcoltaknak olyan köre, amelyik elégedett volt a kormány rehabilitációs eredményeivel, s vezetőjük még arra is felszólította a társakat, hogy tegyenek meg mindent az ellen, hogy az 1990 előtt hatalmon levők visszatérhessenek.⁹⁶

Külpolitikai mozgástér és szuverenitás

Antall József már 1990 előtti írásaiban is rendszeresen visszatérő megállapítás az, hogy a fontos magyarországi változások, például akár az 1948-as forradalom leverése, akár a kiegyezés jól körülírható geopolitikai változások következtében mentek végbe, vagy legalábbis azok tették lehetővé, például a kiegyezést a Habsburg monarchia alulmaradása a felemelkedő Németországgal szemben. Hasonlóképpen mutatja be az 1990 körüli folyamatokat is. Általánosnak mondható az, hogy a beszédeiben a történelmi analógiák és visszatekintések után a leggyakrabban visszatérő motívum a nemzetközi összefüggések vázolása.

Éppen ezért a miniszterelnök és általában is a magyar kormány legfőbb erőfeszítései a nemzetközi politikai helyzet olyan irányú módosítása, ami az ország szuverenitásának megőrzésé-

⁹¹ Folytatta munkáját az Országgyűlés - keddi munkanap (5. rész) 1991. március 19. MTI. A kormányzóvivő sajtótájékoztatója 1991. május 10. MTI.

⁹² TIB-vezetők a belügyminiszternél 1991. január 23. MTI.

⁹³ Bérlekést kapnak az 56-osok 1993. június 9. MTI; A mátyásföldi bajtársi otthon megnyitása 1993. július 16. MTI

⁹⁴ <http://www.szabadsagharcosokert.hu/bemutakozas>

⁹⁵ TIB-vezetők a belügyminiszternél 1991. január 23. MTI. Boross Péter sajtótájékoztatója a felülvizsgálatról 1991. május 10. MTI. Hazaérkezett Boross Péter Skandináviából 1991. május 17. MTI.

⁹⁶ A SZORAKÉSZ találkozója Zánkán 1993. április 29. MTI

hez, vagy csak önkéntes csökkentéséhez vezet. Az egyik első nagy sikert a kormány a Varsói Szerződés és a KGST felszámolása terén éri el. Ezeknek a tetteknek a méltatása rendre visszatér a jobbközép megszólalásaiban.

Antall József politikailag a legveszélyesebb helyzetnek mindig is a vákuumot tartotta, márpedig a keleti együttműködési rendszer tartópilléreinek a lebontása ilyen vákuumot hoz létre. Ezért nagyon korán nekilát a Visegrádi rendszer kiépítésének. Elég hamar világossá válik, hogy a magyar elit implicite mindig is a NATO-csatlakozást tekintette célnak, és 1993 végétől, 1994 elejétől kezdve az ilyen irányú nyilatkozatok és nyugati puhatolózások egyre sűrűbbek lesznek.⁹⁷ Hasonló próbálkozásokra kerül sor a Közös Piachoz történő csatlakozás tekintetében is. A jobbközép politikusok mindenképpen el akarnak érni ezen a területen, tehát a Nyugathoz való szervezeti integrálódás területén valami kézzelfoghatót, vagy legalább határozott nyugati ígéretet az 1994-es választások előtt, és ebben Boross Péter nem is bizonyul sikertelennek.

Külön sikertörténet tulajdonképpen már 1990-ben is a jobbközép pártjainak európai pártcsaládhoz csatlakozása. Antall József határozott elképzelése arról, hogy a magyar pártrendszer egy az egyben megfeleltethető, vagy megfeleltethető kell, hogy legyen a némettel, a franciával, esetleg skandinávval, azt az eredményt valóban eléri, hogy az MDF és a KDNP könnyedén csatlakozik az európai néppártok közösségéhez. Ennek folytán a nyugati testvérpártok akár elnöki szinten is sűrűn küldenek küldöttségeket a kormányhoz, majd 1994 után a magyar testvérpártjaikhoz. Az ilyen látogatásoknak kiterjedt sajtótálalása keletkezik, s ez kétségkívül az európai főárammal azonosítja a kormánypártokat.

Külön fejezet a Szentszékhez fűződő kapcsolat, amelyet megkoronáz a pápa magyarországi látogatása 1991 nyarán.

A határon túl élő magyarok segítése

A jobbközép politikai közösség egyik összetartó gondolata már a kezdetektől az, hogy a magyar nemzet nem államnemzet, hanem kulturális nemzet, mégpedig többek között amiatt, hogy több millió magyar anyanyelvű és identitású ember él az államhatárokon túl. Ezért a magyar kormánynak kiemelt figyelmet kell fordítania ezekre a külföldi magyar csoportokra.

Az egyik első nagy vitát kiváltó vonatkozó gesztus az, amikor miniszterelnökké válása után Antall József azt mondja, hogy lélekben tizenöt millió magyar miniszterelnökének tekinti magát. Bár a vita során többszörösen hangsúlyozzák a „lélekben” kitélt, sosem sikerül telje-

⁹⁷ Boross Péter sajtótájékoztatója (2. rész) 1993. december 22. MTI

sen elhárítani a határmódosítás iránti vágy vádját a jobbközépről, különösen mivel néhányan nyilvánosan is latolgatják ennek lehetőségét. Jellegzetes, hogy még 1995 táján sem teljes az összhang akkor már az MDF és a Fidesz között: Für Lajos sürgősségnek tartja a határkiigazításról való lemondást a magyar – román alapszerződésben, Orbán Viktor viszont azt mondja, hogy ő egyetért Für Lajossal, de ha a románok ragaszkodnak ehhez, akkor akár benne is lehet.

A kormányzat többek között a választójog megadásával kedvezne a határon túl élő, a világ bármely pontján élő magyaroknak, mégpedig a romániai gyakorlatra hivatkozva.⁹⁸

Ez a terület volt az egyik, amelyen végbement a közeledés az MDF és a Fidesz között. A pártok úgy látták, hogy viszonylag sikeresnek bizonyult az 1994-es önkormányzati választások alkalmával kötött együttműködés az MDF, a KDNP és a Fidesz között. Ezt január elején Für Lajos és Orbán Viktor kolozsvári látogatása követi, majd a három párt vezetője nagy küldöttség élén Pozsonyba látogat. Amikor tervbe vesznek egy hasonló vizitet Kárpátaljára is, Torgyán József a sorozatot szerecsenmosdatásnak minősíti, mondván: nem történik más, mint hogy Für Lajos megpróbálja tisztára mosni Orbán Viktor renoméját a határon túli magyarok előtt, hiszen a Fidesz korábban érzéketlennek, sőt, ellenségesnek mutatkozott Trianonnal kapcsolatban.⁹⁹

Összességében úgy tűnik, a határon túli magyarok ügye volt az az első számú gyakorlati és cselekvéses terület, amely alkalmat és lehetőséget kínált a jobboldali összefogáshoz – némiképpen hasonlóan a Demokratikus Chartához a másik oldalon. Különösen alkalmas volt az ügy nem csupán egybehangzó deklarációkra, hanem közös látogatásokra, mégpedig azok egész sorozatára, továbbá éles fellépésre az Országgyűlésben a kormány ellen, amelyik éppen a különböző alapszerződések aláírására készült.

A média

Az első ciklust végigkísérte a kiélezett politikai harc a média, elsősorban az elektronikus média körül. Ez a terület robbantotta ki a legnagyobb konfliktust a két legnagyobb párt, általában a kormányoldal és az ellenzék, és ezen belül a miniszterelnök és a köztársasági elnök között. Ilyenformán a médiaügy, az abban történő állásfoglalás, ennek bármelyik részlete egyértelmű besorolódást igényelt, vagy legalábbis implicált a kormányoldali, tehát jobbközép és az ellenzéki, főleg liberális politikai közösségbe.

⁹⁸ Belügyi majális - Boross Péter 1993. május 1. MTI; Az MDF ügyvezető elnökségének ülése 1993. május 5. MTI

⁹⁹ A Kisgazdapárt sajtótájékoztatója (rövidhír) 1995. február 16. MTI

A jobbközép panasa az első ciklus alatt az, hogy nem jutott saját sajtóhoz. Az MSZP még az 1990 előtt titokban átjátszotta a birtokában levő lapokat külföldi tulajdonosoknak, mégpedig olyan feltételekkel, hogy az újságírók a helyükön maradhassanak. A *Magyar Televízió* és *Rádió* első elnökét, Hankiss Elemért és Gombár Csabát konszenzussal nevezik ugyan ki, de a két intézménynél is megmarad a régi stáb. A kormányoldal ezért éveken át arra panaszkodik, hogy túlságosan kritikusan viszonyulnak hozzá az újságírók, de ez nem csoda, hiszen a szocializációjuknál fogva vagy az MSZP-t, vagy és még inkább: az SZDSZ-t, mindenesetre az ellenzékét támogatják. Ebben a médiakritikában részt vesznek a jobbközép médiumok is. Az *Új Magyarország* egyre másra jelentkezik olyan karikatúrákkal, amelyek a televízió és a lapok dühítő vagy káros hatására utalnak.¹⁰⁰

Az 1994-ig regnáló kormány leginkább lapok alapításával kísérletezik, de sosem sikerül a közelébe sem kerülni a *Népszabadság* napi többszázezres példányszámának. Marad tehát az elektronikus média, itt azonban a köztársasági elnök ellenállásán buknak meg a többszöri kísérletek egészen 1992 végéig. 1993 elején a jobbközéphez tartozó alelnökök veszik át az irányítást a rádióban és a televízióban, és ekkortól a két médium sokkal közelebb kerül a kormányhoz, és kritikusabb lesz az ellenzék irányában.

Ilyenformán a jobbközép politikai közösség két szék között a pad alá esett, hiszen 1994-ben sem azt nem mondhatta, hogy a média baloldali túlsúlya miatt veszített, sem azt, hogy elégedett lenne a médiahelyzettel. Az 1994-től 1997-ig tartó időszakban a médiával kapcsolatos megszólalások megritkulnak, jóllehet a médiatörvény körül a jobbközép pártok is kifejtik a véleményüket.

A Fidesz ezen a területen is új megközelítést képvisel, és lassan ez válik jellemzővé a táborban. Orbán Viktor már korán megállapítja, hogy a média nem számol be a pártról tárgyilagosan, ám ezt a tényt egyszerűen tudomásul kell venni és alkalmazkodni kell hozzá.¹⁰¹ Ezért olyan kommunikációt kell folytatni, ami megkerüli a bevett médiumokat, illetve olyan természetű, amelyiket a nagy média sem ignorálhat. Ennek a felfogásnak a megnyilvánulását sejtjük aztán az MDF-ben is 1996-tól kezdve, amikortól Lezsák Sándor médiaképes események létrehozásával kísérletezik.

Világkiállítás és mil레centenárיום

Az Antall József vezette kormány azt tervezi, hogy 1996-ban Budapest világkiállítást rendez Béccsel együtt. A világkiállítás egyszerre emlékezne meg a honfoglalás ezeregyezredik év-

¹⁰⁰ Lásd az 1991. szeptember 18-i és november 21-i lapszámot.

¹⁰¹ „A cselekedetek következményeit kell mérlegelni”. *Mozgó Világ*, 1993. október.

fordulójáról és mutatná fel Magyarországnak a Nyugathoz tartozását, valamint vonná rá a világ figyelmét a fővárosra és az országra.

Az elképzelést az ellenzék és a fővárosi vezetés elutasítja, de az MDF-nek még azt követően is az egyik visszatérő ügye marad, hogy a Horn-kormány az egyik első intézkedésével visszalép a rendezéstől. Különösen felerősödik a jobbközép kritika 1996-ban, mégpedig olyan módon, hogy például Lezsák Sándor szembe állítja egymással a Horn-kormány millicentenáriumi terveit az expo égisze alatt tervezettekkel.¹⁰²

A millicentenárium gondolata olyan fontos, hogy 1994. október 23-án, szimbolikus napon, de már a kormányváltást követően, a Magyar Szellemi Alapítvány és a „Magyar Jövőért” Alapítvány külön ötletpályázatot hirdet „Hogy Magyarország magyar maradjon...” címmel a millicentenárium megünneplésére. Több, mint százhusz pályázatot nyújtanak be, de ezek nem valósulnak meg. A közösség onnan tudhat róluk, hogy 1997-ben a két alapítvány és a Püski Kiadó megjelenteti a pályázatok valamivel kevesebb, mint felét.¹⁰³

Hogy a világkiállítás mennyire az MDF ügye, igazolja, hogy még 1994 végén is visszatérnek a témára, pedig a kormány akkor már visszalépett a rendezéstől.¹⁰⁴ 1996 májusában pedig jelképesen megnyitják a világkiállítást, mégpedig Boross Péternek, az „expo-kormány” miniszterelnökének a jelenlétében.¹⁰⁵

Metaforák és diskurzusok

Az alábbiakban olyan szavakat és gondolatmeneteket mutatunk be, amelyek visszatérően jelen vannak a jobbközép politikai közösség kommunikációjában, és pedig nem utolsó sorban azért, hogy identifikálják a tábor, illetve a percepció oldalán segítenek a befogadónak a jobbközép azonosításában.

Nép

Valószínűleg a Csurka István nevével összekapcsolódó népi irányzat tulajdonítja a legnagyobb fontosságot a metaforának – végül is a nevükben hordozzák a szót. Náluk a nép minden társadalmi és nemzeti jelenség valódi és végső forrása, vagy legalábbis az volna, ha a politikai elit és a gazdasági és egyéb hatalmasságok el nem nyomnák, ki nem zsákmányolnák.

¹⁰² Országgyűlési sajtótájékoztatók (2. rész) 1996. április 2. MTI

¹⁰³ *Gondolatok a nemzetért. Válogatás egy millicentenáriumi koncepciópályázat anyagából.* Budapest, 1997.

¹⁰⁴ MDF VIII. Országos Gyűlésének befejező napja (1. rész) 1994. október 29. MTI

¹⁰⁵ Az MDF sajtótájékoztatója 1996. május 9. MTI

A nép ennek megfelelően az emberek nagy tömegét jelenti, mégpedig egy olyan társadalmi szerkezetben, amelyik felül levőkre és alullevőkre oszlik. A népi mozgalom, tehát a harmincas évek falukutatói, szociográfusai, népi írói azért értékes hagyomány, mert jelentős erőfeszítéseket tettek ennek az éles vertikális megosztottságnak a felszámolásáért, mégpedig két irányban is: fel akarták emelni a népet, be a nemzet, a társadalom testébe, továbbá fel akarták mutatni azokat az értékeket, amelyeket a nép hordoz a felül levők számára szinte észrevétlenül.

Az Antall József által fémjelzett jobbközép centrum ez utóbbi gondolatot elfogadja egyfajta mérsékelt formában. Így lesz a népiségből egyrészt szociális érzékenység, másrészt tehetség-gondozás. A miniszterelnök, mint mindennel kapcsolatban, itt is a filozófiai és néha misztikus kérdéskörből politikai és szakpolitikai következtetéseket von le, illetve legfeljebb eszmeieket. A napi politikai harcban és a jobbközép identifikációjában a nép metafora hosszú ideig a népi mozgalommal, a népi-nemzeti eszmei irányzattal, tehát az MDF egyik irányzatával kapcsolatban használatos. A népiség politikai helykeresését ugyanakkor a centrum, Antall József nem nézi jó szemmel. Úgy gondolja, hogy a többpártrendszerű demokráciában nincsen helye valamilyen pártok fölötti népi összefogásnak – akár a Kisújszálláson gyülekezők,¹⁰⁶ akár a Pozsgay Imre és Bíró Zoltán körül csoportosulók hirdetik meg ezt,¹⁰⁷ szembe mennek a képviseleti demokráciával.

A párt egyik politikai irányzata, mégpedig a Szabó Iván vezette csoport 1996 elején a népi jelzőt a politikai megkülönböztetés eszközévé változtatja.¹⁰⁸ Olyan MDF-képet rajzol fel, amelyben az Antall József örökségét folytatni kívánó polgári irányzat áll szemben az antalltalanítani akaró népi irányzattal, melynek fő képviselője Lezsák Sándor. A megkülönböztetés tulajdonképpen mindenki számára ismerős lehet, ugyanis a korábbi Antall – Csurka konfliktus is a népiség metaforája alatt zajlott: Csurka István minősült népinek, Antall József pedig a másik pólusnak, amelyik csak korlátozott jelentőséget tulajdonít a népnek, a népi programnak. Érdekes azonban figyelni arra, hogy éppen a Szabó Iván vezette irány választotta pártja nevének a Magyar Demokrata Néppártot, továbbá azt, hogy Lezsák Sándor szóhasználatából teljesen eltűnik a nép és a népi metaforája.

Orbán Viktornak is felteszik a népiséggel kapcsolatos kérdést, természetesen akkor, amikor a baloldal elkezdti őt és a Fideszt jobboldaliként identifikálni.¹⁰⁹ A válaszában a veleje az, hogy ők eleve népnemzetiek voltak, merthogy egyetemi éveik alatt a szakkollégiumban főleg vidé-

¹⁰⁶ Lásd ehhez Antall József interjút a *Számadás '92* című kötetben.

¹⁰⁷ „Az MDF három eszmei irányzatáról”. In: *Modell és valóság*, II.

¹⁰⁸ MDF-tanácskozás Detken (2. rész) 1996. január 13. MTI

¹⁰⁹ Kéri (1994): 83-90.

kiek laktak. Hosszú ideig, tulajdonképpen addig, amíg ki nem derült a számukra, hogy a népi-nemzeti valami eszmetörténeti jelentőséggel bíró dolog, úgy vették, hogy aki népiekről és nemzetiekről beszél, az róluk beszél. A szakkollégiumban rendszeresen megjelentek a népiekhez tartozó írók és gondolkodók, és a tagok is rendszeresen jártak a határon túli magyarokhoz. Ilyenformán fel sem merült bennük, hogy a népi-nemzetit szembe lehetne állítani valami mással, más eszmei irányzattal. Különösen azért nem, mert politikai eszmélésük Bibó Istvánhoz kötődött, aki szorosán összekapcsolta a népi gondolatot a szabadságjogokkal, így nem volt akadálya annak, hogy a népiség alatt ne a mucsaiságot értsék, hanem például az értékes népi kultúrát.

Nemzet

Ha a nép metafora vertikális tagoltságot visz a világképbe, akkor a nemzet inkább horizontális, tudniillik olyat, amelyik a magyarokat megkülönbözteti más nemzetektől. A jobbközép politikai közösség politikusai számára a nemzet nem államnemzet és nem politikai nemzet, hanem a leginkább kulturális nemzet. A Kádár-kor nemzeti kritikusai illetve ellenzéke, tehát az Illyés Gyula és Csoóri Sándor nevével azonosítható értelmiségi kör a nemzeti gondolatot elsősorban a határon túli magyarok iránt érzett felelősség követelményével kapcsolja össze. Ez a gondolat, a nemzeti egység ilyen felfogása megtalálható Orbán Viktornál is már 1994-től kezdve.

A többi nép között élő magyar nemzet jobbközép felfogásában fontos szerepet játszanak a specifikumok. A gondolat lényege az, hogy a nemzeti történelem úgy halad előre, hogy kívülről is különféle hatások érik, de ezek a hatások mindig a magyar nemzeti specifikumok kontextusában épülnek bele a sajátos nemzeti állapotba és történelembe. Példaként említhetjük Antall József történészi munkáit, melyek túlnyomó része egy-egy jeles magyar politikus vagy orvos életútján éppen azt mutatta be, ahogy az illető külföldön megtanul és megtapasztal fontos dolgokat, majd hazatér és itthon a sajátos magyar viszonyok között kamatoztatja azokat, például azáltal, hogy átalakítja a társadalmi működés bizonyos szegletét. Magyarországnak tehát sajátos történelme és fejlődési útja van, de nem azért, mert a magyar nemzet különleges volna, hanem azért, mert mindegyik nemzetnek sajátos útja van.

Megvilágító lehet Antall József ritka kifakadásainak egyike:

És amikor a Horthy-éráról szölünk, nem vissza akarunk állítani valami elavult régít, és nem valamiféle nosztalgia fűt bennünket, csak egyszerűen helyre akarjuk állítani az igazságos megítélést. Azt mutatjuk be, hogy mik voltak akkor az értékek, és az elmúlt másfél évszázadban külpolitikától, gazdaságpolitikától, társadalompolitikától, egés-

zségpolitikáig mit nyújtottak... És ha valaki ezt a nagy közös örökséget folytatja, akkor igazán nem kell azzal vádolni, hogy restaurációs törekvései vannak, valamiféle reakcionárius eszméket vall.

De hát engedtessek meg már nekünk, hogy a magyar történelmi múltat tekintsük elődünknek és ne az orosz történelmet, ahogy az elmúlt negyven évben. Ez egy nemzet azonosságtudatához hozzátartozik.¹¹⁰

Rímél ezzel a gondolattal Elek Istváné, aki egy helyen arról ír, hogy amennyiben Magyarország nem tartana ki a sajátosságai mellett, akkor nem például Hollandiává válna, hanem olyan országgá, amelyik mások által szabadon kizsákmányolható.

A jobbközép ilyesfajta érzékenységeinek és szóhasználatának a megértéséhez érdemes látni azt az álláspontot, mellyel szemben a vitájukat folytatják. Karakteresnek és sokak által elfogadottnak mondható az, amit a jobbközép politikai közösségen kívülről a nemzet kérdésében Eörsi István ír.¹¹¹

Aki manapság a nemzetről szónokol, az többnyire a kormány céljait óhajtja szolgálni. Akik nemzeti tévét és rádiót követelnek, azok valójában azért törnek lándzsát, hogy a kormány irányítsa ezeket az intézményeket.

Eörsi szerint az Antall-kormány hajlamos arra, hogy a kormány szándékát és felfogását azonosítsa a nemzetével, következésképpen mindenkit kirekeszt a nemzetből, aki nem ért egyet a kormánnyal, ez pedig már a jelenben láthatóan fasiszta tendenciák bimbózásához vezet.

A magyarság sorskérdései

Olyan kérdések tartoznak ide, mint a *megmaradás* általában¹¹², s azon belül a határon túl élő magyarok megmaradása magyarnak.¹¹³ A kérdéskörrel elsősorban a népi irányzat hívei foglalkoznak, de a centrumhoz közel állók is érintik időnként valamelyik aspektusát.

A népiekhez közelebb állók, még akkor is, ha a centrumhoz tartoznak, alapvetően a hazai népességfogyás keretében fogalmazzák meg a magyarság sorskérdését. Csökkenő születésszám, növekvő halálozás, romló egészségügyi adatok szokták az ilyen megszólalások tartalmát adni. Jellegzetes, hogy az 1993 augusztusában az 1943-as szárszói rendezvény ötvenedik évfordulóján tartott összeövetelen az Antall Józsefhez közelálló népi részvevők, például a kormány-

¹¹⁰ „Félidőben” In: *Modell és valóság II.* 244-245.

¹¹¹ Kormány és nemzet. *Népszabadság*, 1992. március 17.

¹¹² Für Lajos Törökszentmiklóson (1. és 2. rész) 1994. augusztus 20. MTI

¹¹³ Az MDF sajtótájékoztatója 1994. szeptember 15. MTI

tagok csak ezt a népességfogyási elemet taglalták, holott a 93-as „Szárszó” egy sor egyéb népi politizálási témát is érintett.¹¹⁴

Van a megmaradásnak egy általánosabb értelme is, mely kevésbé biológiai, sokkal inkább kulturális. Ebben a vonatkozásban a magyarság megmaradása a kulturális nemzet megmaradása, például olyan emberek megléte, akik beszélnek magyarul,¹¹⁵ miközben egy sor nép az évszázadok során felszívódott valamely másik nagy nemzetben.

Maga a *magyarság* is megkülönböztető metafora. A *magyar* szót természetesen mindenki használja a politikai életben, a *magyarság* azonban sokkal ritkábban van jelen. Például Für Lajos egy helyen (Für 1993: 464-465) így fogalmaz:

Az MDF kezdettől fogva a magyarság ügyének elkötelezettje, mégpedig olyan mértékben, ahogy az SZDSZ nem tudta és ma sem tudja vállalni. Ezzel eszem ágában sincs bántó minősítést tenni, egyszerűen a meghatározó különbségekre hívom fel a figyelmet. Az MDF nagy ereje, hogy a magyarság ügyét és a demokráciát együtt, azonos rangon kezeli. Az SZDSZ demokratikus, liberális elveket hirdet, amelyekbe természetesen belefér az ország, a nemzeti közösség szolgálata, de nem szándéka követni az MDF elkötelezettségének mértékét.

A honvédelmi miniszter ezt egy jövőendő MDF-SZDSZ nagykoalíció lehetőségét firtató kérdésre válaszul adja. Azt mondja, hogy bár a legkülönbözőbb területeken, a gazdaságpolitikában, a társadalompolitikában és a kultúrában is sok az azonosság, a magyarság kérdésében mutatott különbségek lehetetlenné teszik az együttműködést.

A megmaradás még a közben a Fideszhez csatlakozott Elek Istvánnál is megjelenik.¹¹⁶ Ezt írja 1997. augusztus 20. alkalmából:

István fejedelemnek és kortársainak, a törzsi-nemzetségi szervezetben élő magyarságnak az ezredfordulóhoz közeledve mai kifejezéssel élve az volt a sorskérdése, hogy képes-e alkalmazkodni a keresztény Európa eszméihez, normáihoz, hatalomszervezési technikáihoz. És meg tud-e maradni önálló közösségként ebben a térségben, a Kárpát-medencében, ahova honfoglaló eleink jó száz évvel korábban érkeztek a keleti puszták vándorló népeinek áradatával. Vagy képtelennek bizonyul erre az alkalmazkodásra, és az Európában államaikat hamarabb megszervező, egységesebb, erősebb népek a magyarságot is beolvasztják; vagy elsodorják, szétszórják őt a keletről jövő népvándorlás újabb és újabb hullámai, mint előttünk és utánunk is annyi népet. (72 – 73.o.)

¹¹⁴ *Szárszó '93...*

¹¹⁵ Lásd például: Koszorúzás Nagy Imre szülőházánál 1993. június 15. MTI; Cigányszervezetek tanácskozása 1993. augusztus 14. MTI

¹¹⁶ „Az állambarát politika értelme az ezredvégen. A „káosz rendje” – és a szabadságé” Elek István (1999).

Látjuk, hogy mind a *magyarság*, mind pedig a *megmaradás* jelen van a szókincsben, tehát a Fidesz gondolkörétől nem idegen az általuk való identifikálódás. A metaforák ráadásul egy olyan diskurzusba illeszkednek, mely István király (nem Szent István, csak István) történelmi tettét nem a magyarok Európába vezetésével azonosítja, mint oly sokan a liberális oldalon, hanem valahogy úgy fogja fel, hogy a pusztá megmaradás érdekében kellett egy alapvetően fenyegető európai környezetben alkalmazkodni a környék hatalomszervezési technikáihoz és eszméihez. A magyarság nem olvadt be Európába, nem azonosult vele, és nem szóródott szét, hanem alkalmazkodott. Ez a megközelítés egybevág Antall József nemzetfelfogásával.

Nyugat és Európa

A jobbközép kommunikációban a Nyugat nem másolnivaló, hanem olyan szereplő, amelynek meg kell nyerni és meg kell tartani a bizalmát, mégpedig azért, hogy jöjjenek a befektetések. Ez utóbbi különösen fontos szempont addig, amíg a politikai közösség adja a kormányt. Antall József és mások is hangoztatják, hogy Magyarország mindig is Európa része volt, tehát nem szükséges visszatérnünk Európába.

Vannak esetek, amikor a Nyugattal való lépéstartás hangsúlyozódik. Nálunk volt ugyan szakadás a folyamatos fejlődésben, de megteremtjük a folytonosságot, behozzuk azt az időt, amivel lemaradtunk a Nyugat, de tulajdonképpen valójában a magunk szerves fejlődése mögött. A lényeg tehát, hogy Magyarország valószínűleg párhuzamosan fejlődött volna a Nyugattal, de a diktatúra ezt nem tette lehetővé, ezért most saját magunkat kellene utolérnünk, s hogy milyen volna ez a sajátmagunk, azt a Nyugat mai állapotán tanulmányozhatjuk.

Ez az egyik olyan metafora és diskurzus, ami elválasztja például Csurka Istvánt és társait a jobbközép politikai közösségtől. Csurkáké ugyanis meglehetősen gyanakvással tekintenek a Nyugatra. Olyannak látják, mint ami előír, kikényszerít, titokban meghatározott hazai politikai erőket támogat, de persze nem az igazi nemzeti érdekek érvényesülését segíti elő.

Stabilitás

A jobbközép kormányzás egyik legfontosabb metaforája. Antall József és később Boross Péter is ezt hirdeti talán legfontosabb céljának,¹¹⁷ és, az idő előrehaladtával, a legfontosabb eredményének, sikerének is.¹¹⁸ A miniszterelnökök számtalanszor felhívják a figyelmet arra, hogy a régióban Magyarország az egyetlen, ahol ugyanaz a kormánykoalíció és miniszterel-

¹¹⁷ Az új kormány programja - (1. rész) 1993. december 20. MTI

¹¹⁸ Az MDF Országos Választmányának ülése Lakiteleken (3. rész) 1993. december 12. MTI

nők van hatalmon évek során át, mindenütt másutt előre hozott választásokra kényszerítette az országokat a stabilitás hiánya¹¹⁹. Sokszor magyarázzák is a jobbközép politikusok az ellenzékkal és a kelleténél kritikusabb más ellenfelekkel szemben tanúsított türelmüket a stabilitásra törekvéssel. Nem szabad hagyni, hogy a politikai élet destabilizálódjék, mert az vákuumhelyzetet teremt, és akkor bármi megtörténhet. A stabilitás emlegetése különösen sűrűvé válik a délszláv válság kiéleződésekor, hiszen a kormányzati kommunikáció szerint az ottani folyamatok Magyarországra gyakorolt hatása, esetleges következményei kiszámíthatatlanok.

Az országimázs

A stabilitás rendre együtt kerül említésre azzal a célkitűzéssel, hogy nem szabad rontani a Magyarországról a Nyugaton kialakult kedvező imázson, ellenkezőleg: folyamatosan javítani kell rajta. A két miniszterelnök szoros összefüggést lát az országimázs és a külföldi tőke beáramlása között.¹²⁰

Megint egy olyan metaforával állunk szemben, mely egyszerre cél és eredmény. Antall József és Boross Péter is többször említi azt az éles különbséget, amely a kormány hazai és külföldi megítélése között tapasztalható. Külföldön mindig elismeréssel szólnak a kormány és a magyar politikai élet teljesítményéről, ugyanakkor a kormány hazai média megítélése rendkívül kedvezőtlen.

Nem kis váltás történik ezen a területen Boross Péter miniszterelnökké válásával. Már az 1991-es Kónya-dolgozat javasolja annak mérlegre tételét, vajon a médiában szükséges rendcsinálás külföldi rossz híre nem éri-e meg a várható eredményt, de igazi igennel erre a kérdésre csak Boross Péter válaszol 1994 elején, amikor sokaknak a Magyar Rádióból való elbocsátása miatt éles kritikát kap a magyar kormány. A miniszterelnök ekkor a következőket mondja:

„túlreagáljuk ezeket”. ... a jelenség szomorú, és az, hogy a... gyűlölettől vezérelt magyar informátorok úgy nyilatkoznak, ahogyan azt tisztességes magyar ember nem teszi.¹²¹

A politikus

A jobbközép centruma sokat tesz azért, hogy megvilágítsa a politikus mibenlétét. Antall József egyik küzdelme azok ellen irányul, akik a politikát határtalan tevékenységnek fogják fel,

¹¹⁹ Boross Péter tévébeszéde 1993. december 12. MTI

¹²⁰ Az MDF Országos Választmányának ülése Lakiteleken (3. rész) 1993. december 12. MTI, Boross Péter nyilatkozata a rádió Vasárnapi újság című műsorában 1993. december 26. MTI

¹²¹ Az MDF II. kerületi születésnapja (1. rész) 1994. január 18. MTI

vagyis valami olyannak, aminek a jegyében a politikus bármit átalakíthat, bármire hatással tud lenni. A türelmetlenekkel, a kocsmapolitikusokkal szemben sokat hivatkozik a kényszerekre, a nemzetközi összefüggésekre, a stabilitás mindent megelőző fontosságára.

A másik oldalról igyekszik a politikust leválasztani a teoretikus emberről, a doktrinerről, aki szerint a politika nem lenne több, mint elvont tanok megvalósítása. Hasonlóképpen különbséget tesz a politikus és az író között. Az urbánus – népi szembenállás szerinte politikai szempontból teljesen irreleváns, mert egy irodalmi megosztottságot jelöl.¹²² Igaz, az átmenet felértékel politikán kívüli szempontokat, ezért van az Antall József szerint, hogy az 1990 körüli idők politikusai vagy Illyés Gyula baráti köréből, vagy Lukács György tanítványai közül kerültek ki. Az is igaz, hogy az egyik oldalon sok a történész és az író, a másikon pedig a szociológus és filozófus. Ez azonban meg kell, hogy szűnjék, mert a magyar politikának követnie kell a nyugat-európai modellt, pártstruktúrát, politikusi szerepfelfogást.

A másik fontos követelmény a politikussal szemben a felkészültség. Antall József mást sem tett egész életében, mint a politikusi szerepre készült, éspedig nem pusztán azáltal, hogy politikai eseményekről olvasott elemzéseket, hanem azáltal is, hogy társaságban folyvást politikai kérdésekről beszélt. Gyurkovics Tibor, akivel együtt gyerekeskedett, így emlékezik ezekre az időkre:

Annyit el kell ismernem, mindig napra kész volt – történelemből, politikából. Magam, aki sokkal kevésbé hajlottam a politikai gondolkodásra, kicsit sokalltam az állandó politikai összefüggések rejtvényhálóját... Ő viszont halmozta magában az anyagot és belső laboratóriumában vagy barátaival politikai-történelmi hálókat szőtt...¹²³

Mindebből olyan politikuskép bontakozik ki, amelyik nem vezethető vissza semmi politikán kívüli: a politikus sem nem társadalomtudós, sem nem próféta, sem nem erkölcsi tanok megvalósítója.

Orbán Viktort szintén sokat foglalkoztatja a politikus és a politizálás mibenléte. Az 1992-es Csurka-dolgozat nyomán elinduló politikai folyamatok vezetnek el ezen a területen egy nagyon fontos felismeréshez:

Úgy láttam, a Csurka-veszély megjelent, ezzel szembe kell fordulni, de éreztem, hogy formálódófélben van egy antifasiszta front, aminek mentén a politikai élet szereplőinek el kell rendeződniük. Tehát nem a politikai szereplők fogják elrendezni saját magukat, hanem majd értelmiségi csoportok összefogása által előállt erőterben leszünk kénytelenek a pólusokhoz igazodni. Nem a politikai pártok legitim, választott testüle-

¹²² „Az MDF élén”. In: *Modell és valóság II.* 424-425

¹²³ „Szabálytalan interjú”. In: *Modell és valóság II.* 477.

tei fogják megszabni, hogy milyen stratégiát kell folytatnia a pártnak, hanem olyan nyomás alá fognak kerülni, amelyből nem lesz kibúvó. Nagy tekintélyű, médiában szerephez jutó értelmiségiek fogják irányítani az eseményeket, és a párt vezető testületei kész helyzettel találják magukat szembe. Lassan összeállt a kép. (Kéri 1994: 98-99)

A pártelnök tehát leszögezi, hogy a politikai életet a politikai pártok és a politikusok kell, hogy uralják, és nem azon kívüliek, például értelmiségiek. Ez megint olyan párhuzam, mely összekapcsolja Orbán Viktort Antall Józseffel a szerepfelfogás dimenziójában.

Mozgalom és párt

Megint egy metaforapár, amelyik úgy járt együtt, hogy egy-egy időszakban élesen megosztotta a jobbközép politikai közösséget. Addig valószínűleg a politikai kommunikáció túlnyomó része egyetértett, amíg arról volt szó, hogy az MDF-ből, mely eredetileg széleskörű mozgalom volt, pártot kell formálni. Ekkortájt, tehát 1989 táján pusztán az okoz rossz érzést, hogy a párt szó jelként a Pártot, az állampártot hívhatja elő a választópolgárok és így a rendszerváltásért lelkesedő nép és nemzet gondolatvilágában. Ezzel a dilemmával az SZDSZ is szembenéz ekkortájt. De – még egyszer – ez a nehézség hamar elhárul, hiszen vannak történelmi pártok, amelyek nem másképpen, mint pártként történő újraszületésükkel hozzák létre a magyar történelmi folytonosság egyik összetevőjét. Ráadásul komoly érv, hogy a választásokon csak pártok vehetnek részt.

A párt és mozgalom közötti feszültség tehát 1990 előtt a közelmúlttal való szembenállás szóhasználati kontextusába illeszkedik. 1992 második felétől egészen más megkülönböztetéshez szolgál szemiotikai erőforrásként. Ekkortól az MDF centruma, tehát elsősorban Antall József, a pártot tekinti a kizárólagos politikai aktornak a jobbközép politikai közösségben, míg a mozgalmat alapítókat erős kritikával illeti. A harc ekkor természetesen a Magyar Út körök ellen folyik a centrum oldaláról, de Antall József láthatólag attól is tart, hogy számosan a Püski Sándor által szervezett szárszói találkozók kapcsán fognak valamilyen népfrontos mozgalomba szerveződni, és például Pozsgay Imre Nemzeti Demokrata Szövetségében találják magukat.

A párt erős népszerűségvesztése nyomán, továbbá a pártharcok élesedése miatt mind többen fordulnak szembe most már az 1989-es párttá alakulással is, és sugallják azt, mintha Antall József ellopta volna tőlük az MDF-et és tulajdonképpen a rendszerváltást.¹²⁴

¹²⁴ Az MDF elnökjelöltjei (1. rész) 1994. szeptember 8. MTI

Megfogalmazhatjuk ezt pozitívan is: mondhatjuk, hogy a jobbközép politikai közösséghez tartozásnak kialakult és állandóan új és új formában megjelent a mozgalmi csatornája is a párttagság mellett. A pártpolitikusként azonban ez még nem vált automatikusan biztos szavazattá, hiszen túl sok párt tűnt fel a jobboldalon, sőt, a jobbközépben belül is.

Csatornák

A jobbközép politikai közösség többféle kommunikációs csatornát alkalmazott a korszakban. Ezeket a következőképpen csoportosíthatjuk:

1. Intézményes csatornák, vagyis azok az alkalmak és intézmények, amelyeket a jobbközép politikai közösség szereplői kezdeményeznek.
2. Nyomtatott napi- és hetilapok. Ezek viszonylag vagy teljesen függetlenek a politikai közösségtől, de rendszeresen helyet adnak a közösség szereplőinek, illetve politikai álláspontjuk érezhetően egybeesik a jobbközépével.
3. Az elektronikus médiumok: Magyar Televízió és Magyar Rádió. A korszak túlnyomó részében a két médium inkább az ellenzéki erővel ért egyet, de 1993 elejétől az 1994-es választásokig politikailag egyre közelebb kerül a jobbközéphez.
4. Könyvek: a jobbközép politikai közösségre jellemző, hogy számos kötetet jelentet meg, mégpedig meghatározott könyvkiadónál. Ilyenformán ezek a könyvkiadók a politikai közösség szemiotikai erőforrásainak bizonyultak.
5. Egyéb csatornák: rendezvények, avatások, az MDF piac, MDF Akadémia

Intézményes csatornák

Az Országgyűlés

A miniszterelnök kommunikációjának egyik, vagy talán a fő színtere az Országgyűlés, és némely értelmezők úgy minősítették, hogy Antall József a kommunikációban is konzervatív, merthogy a parlamentet tekinti a talán legfontosabb csatornának.

Mivel a közösség vezetőinek jelentős része kormánytag vagy legalább országgyűlési képviselő, ezért számtalanszor szólalnak fel a parlamenti vitákban. Ennek a fórumnak az alkalmazásában nincsenek specifikus jobbközép elemek; ha volt olyan képviselő, aki egyéni módon viszonyult a parlamenti szerepléshez, az egy idő után távozott, bár aligha az ebbéli felfogása miatt. Itt főleg Torgyán Józsefre gondolunk, de G. Nagyné Maczó Ágnes is karakteres kommunikációt folytatott az Országgyűlésben. Mindketten 1990 táján a jobbközép politikai kö-

zösséghez kötődtek intézményesen, egy-két év leforgása alatt távoztak, s talán az sem véletlen, hogy hosszú időre ugyanahhoz a párthoz, az FKGP-hez tartoztak.

Szóvivők

A jobbközép intézményei, tehát a kormány és a pártok, amiképpen a többi politikai közösség is, de a gazdasági és más szervezetek is, 1990 környékén elkezdtek szóvivőket alkalmazni, s ez végig természetes kommunikációs csatornájuk maradt. Minthogy az eszköz mindenütt jelen volt, és jobbközép specifikumát nem találtuk, ezért nem tekintjük a politikai közösség identifikáló szemiotikai erőforrásának.

Proaktív kapcsolattartás a médiával

A pártnak az első ciklus alatt rendszeres pénteki sajtódélutánok teremtettek alkalmat a médiával való találkozásra.

Vizsgálataink szerint Antall József inkább reaktív sajtókapcsolatot tartott fenn, amin azt értjük, hogy ritkán kezdeményezett, inkább reagált a sajtó megkereséseire. Nem tudjuk persze, mekkora volt a miniszterelnöki interjúkon belül a háttérben a kormány által szervezett események aránya, és mennyi a valóban pusztán reaktív eset.

Boross Péterről jóval többet tudni ebben a vonatkozásban, ugyanis amikor átveszi a Belügyminisztériumot, meghirdeti a sajtóval való közvetlenebb kapcsolattartás politikáját.¹²⁵ Viszonylag sűrűn tart kötetlen sajtóbeszélgetéseket mind a hazai, mind a külföldi lapokat tudósító újságírókkal.¹²⁶

Az MDF-en belül ez a minta marad fenn egészen Lezsák Sándor elnökségéig, aki viszont teljesen új fogásokat honosít meg. A millicentenárium alkalmából 1100 kilométeres kerékpártúrát hirdet meg az ország különböző részein, általában a nehezebb helyzetben levő tájakon. Az elindulásokat és megérkezéseket időről időre sajtófigyelem övezi, s még a baloldali sajtó is kénytelen írni a túráról,¹²⁷ jóllehet gúnyos formában.¹²⁸

Eltölt egy-egy éjszakát különböző állami intézményeknél: kórházban, határőrségen, rendőrségen, tűzoltóságon. Ezeket az éjszakákat követően mindig nagyon tájékozottnak mutatkozik az adott terület problémái tekintetében, és különféle törvényhozási kezdeményezésekkel is él.

¹²⁵ Országos vezetői tanácskozás a Belügyminisztériumban 1991. január 11. MTI; Belügyminiszteri sajtótájékoztató (1.rész) 1991. január 28. MTI

¹²⁶ Boross Péter sajtóbeszélgetése (1. rész) 1994. január 24. MTI

¹²⁷ Lezsák határszemlére és biciklitúrára indul. *Népszabadság*, 1996. július 31. Lezsák Sándor: Gépkocsiból nem lehet megismerni az országot. *Népszabadság*, 1996. augusztus 2. Az MDF október 5-én tüntet a kistelepülésekért. *Népszabadság*, 1996. augusztus 5.

¹²⁸ Helyes emberek körömpörkölttel. *Népszava*, 1996. augusztus 3. Ellenzéki pártok, eszmék, stratégiák. *Népszabadság*, 1997. május 3.

Lezsák Sándor tehát azt sugallja, hogy saját maga közvetlen kommunikációs csatorna a társadalom specifikus területei és az Országgyűlés között, merthogy a Horn-kormány elszakadt a társadalomtól, nem tudja, mi zajlik az emberek életében.

Nyomtatott napi- és hetilapok

Ahogy az aktorokról szóló fejezetben utaltunk rá, a kormányoldal ügyel-bajjal szert tesz egy viszonylag színes sajtóportfólióra, jóllehet a példányszámok messze elmaradnak az ellenzéki adatok mögött. Ezért nem alaptalanok azok a megállapítások, melyek szerint a korszakban végig erős baloldali médiafölény érvényesül.

Kétségtelen ugyanakkor, hogy a jobbközép sajtója érzékelhetően közvetlenebbül kiszolgálja a saját politikusait, mint a baloldali az övéit. Ez a három napilapból kezdetben a leginkább az *Új Magyarországra* igaz, később, a médiatájkép polarizálódásával párhuzamosan a többi lapra is igaz lesz.

Így például Antall József rendkívül fontos interjút ad a *Pesti Hírlapnak* az MDF VI. Országos Gyűlésének előestéjén, tehát úgy, hogy az a Gyűlés első napján, 1992. január 22-én jelenjen meg. Ebben az MDF egységével foglalkozik, és a megszokottnál jóval hevesebben támadja Csurka Istvánt, minthogy ő gyengítette meg a párt egységét. Az interjúnak és más politikai lépéseknek eredményeképpen az Országos Gyűlés 100%-kal választotta újra az MDF elnökévé. Mondhatjuk tehát, hogy a politikai közösség, vagy legalábbis annak döntéshozó része elismeri a jobboldali lapokat mérvadó csatornáknak.

Ugyanez elmondható a külső megítélésről is. Már említettük azt a konsternációt, amit a liberális és baloldali táborban okoz Kövér László és Orbán Viktor szereplése a jobboldali lapokban. Orbán Viktor szintén a *Pesti Hírlapnak* ad interjút 1993 szeptemberében¹²⁹ és ez nagy port ver fel pusztán a miatt, hogy egyáltalán interjút adott nekik.

Könyvek

Fontos csatorna a jobbközép közösségben az egyszemélyű könyvek sokasága. Ez nemcsak Antall Józsefre, jóllehet rá posztumusz, igaz, hanem a környezetére, például Für Lajosra és másokra is. Számos kötetet jelentetett meg az íásaiból, főleg a publicisztikáiból Debreczeni József, Elek István, Kiss Gy. Csaba, Furmann Imre, Csurka István, Csoóri Sándor, Pozsgay Imre, Bíró Zoltán és még sokan mások.

¹²⁹ Varga Domokos György: A romantikus illúziók kora lejárt. Beszélgetés Orbán Viktorral, a Fidesz elnökével (Pesti Hírlap, 1993. szeptember 21.).

De ami talán még érdekesebb, az a hagyomány továbbvitele Orbán Viktor által, aki később nem is egyszerűen könyveket ad ki, hanem színes, drága kiállítású albumokat. Orbán Viktor esetében nem csak az összegyűjtött beszédek kaphatók kézbe egyetlen helyen (ráadásul például a *20 év igen* aprólékosan kimért és óvatosan összeválogatott néhány mondatos részeket vesz ki hosszabb szövegekből), hanem a reprezentatív és képes összefoglalói az eredményeknek.

Egyéb csatornák: rendezvények, avatások, az MDF piac

Antall József sokszor vesz részt különböző rendezvényeken az állami ünnepségektől kezdve a különféle társadalmi szervezetek megbeszéléseiig. Beszél az Akadémián, a cserkészek között, emléktáblák avatásakor, a magyar reformátusok világtalálkozóján, az MDF mindhárom irányzatának rendezvényein, és természetesen számtalan külföldi találkozó alkalmával, amelyekről a sajtó vagy legalább az MTI be is számol.

Exkluzív csatornára példa az az előadás, amelyet Antall József saját magáról és a politikai pályájáról tartott zárt körben, a „Századvég” politikai iskola hallgatói előtt 1991. december 11-én.¹³⁰

Válság-turnék¹³¹

Megemlítendő a kihelyezett kormányülések. Ezeket válságrégiókban tartják, hogy mintegy jelezzék a kormány elkötelezettségét a helyi bajok orvoslását illetően.¹³² A kihelyezett kormányülés nem egyszer arra is alkalom, hogy felavassanak egy-egy emlékművet például a világháborúban elesettek emlékére. Ezeken Antall József mond beszédet, mint oly sokszor, ha történelmi témákról van szó.¹³³ A szokás fennmarad a kormányzati szerep megszűnése után is, de akkor az MDF elnökségi és választmányi ülései vándorolnak az országban mintegy testközelből megismerendő a helyiek életét.

Szórakoztató rendezvények

Lakitelek önmagában is a jobbközép politikai közösség szakrális helye, tudniillik abban az értelemben, hogy innen indult valaha a Magyar Demokrata Fórum. A hely gazdája, Lezsák

¹³⁰ *Modell és valóság II.* 226-240.

¹³¹ Kihelyezett kormányülés Salgótarjánban 1991. július 20. MTI; Kormánydelegáció Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében (1. rész) 1991. május 26. MTI;

¹³² Kormánydelegáció Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében (1. rész) 1991. május 26. MTI,

¹³³ Kormánydelegáció Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében (1. rész) 1991. május 26. MTI

Sándor mindent megtesz azért, hogy a település fontos maradjon a későbbiekben is, elsősorban a jobbközép életében. Számos félig tudományos, félig politikai rendezvénynek ad helyszínt a Lakiteleken létrehozott találkozóhely, de falunapok keretében a szórakoztatásnak is a helyszíne.¹³⁴

A magyar gazdaság fontos szereplőinek rendezvénysorozata a Vállalkozó Szféra Estélya. Az 1992-es első alkalmaktól kezdve mindig miniszteri szinten képviseltette magát a kormány. 1994 elején azonban maga a miniszterelnök, Boross Péter szólalt fel a rendezvényen.¹³⁵ Ez az időszak, amikor az Antall József halála után működő kormány a gazdaságot helyezi a középpontba, és ennek jegyében a miniszterelnök számos hasonló találkozón vesz részt fontos gazdasági szereplőkkel.¹³⁶ Nem elhanyagolható szempont lehetett az sem, hogy a rendezvény díszvendége Gina Lollobrigida, Magyarországon is nagyon ismert olasz filmszínésznő volt, s már csak ezért is széles körben tudósítottak róla a médiumok.

Egyéb modalitások

Az egyéb modalitások közé specifikusan a jobbközép politikai közösség esetében a stílusokat és a látványvilágot soroljuk.

Stílus

A jobbközép politikai közösség megszólalóira a következő stílusok jellemzők:

1. Történeti stílus

Bár történeti stílusnak nevezzük, tulajdonképpen általánosabban elemzői stílusnak mondhatnánk inkább, mivel azonban a jobbközépen főként történeti kontextusba illeszkedő elemzésekkel találkozunk, ezért eligazítóbb a választott megnevezés.

A stílusnak két összetevője van: a történeti anyag és az európai minták, jóllehet az utóbbiak is gyakorta történeti összefüggésekből állnak. A megszólaló a felvetett újságírói kérdésre vagy egy-egy rendezvény apropóján történeti összefüggések felvázolásával válaszol, és, ritkábban, európai párhuzamokat is említ.

A stílus első számú alkalmazója a miniszterelnök. Bármilyen legyen a téma és az alkalom, a miniszterelnök vagy rögtön a megszólalása elején, vagy valamikor a fejtegetés folyamán történeti példákat és analógiákat sző a mondanivalójába. A fejtegetések ettől nagyon hosszúak lesz-

¹³⁴ Szórakozás és politika - országos falunapok Lakiteleken 1991. július 20. MTI;

¹³⁵ A Vállalkozói Szféra Estélya 1994. január 29. MTI

¹³⁶ Például: A Kormánybiztosok Iroda közleménye - Boross Péter - Bankvezetők (1. rész) 1994. február 9. MTI

nek, mégpedig két okból. Először is azért, mert Antall József nem támaszkodhat a közönség történeti ismereteire még a magyar múltat illetően sem, hiszen a kanonizált történelemkép jelentősen eltér az övétől, különösen bizonyos pontokon, így például a Horthy-rendszer megítélésében. A másik oka a hosszúságnak az, hogy mivel többször is megvallott történelemfelfogása szerint a magyar múlt egyetlen fontosabb története sem érthető meg a korabeli nemzetközi összefüggések kontextusa nélkül, ezért hajlamos arra, hogy azokat is vázolja.

A válaszok hosszú voltának igazolására elegendő két példa.

1990. október 28-án adja Antall József az úgynevezett pizsamás interjút. A miniszterelnök súlyos beteg ekkor, nagyon fájdalmas időszakon van túl, továbbá egy kellemetlen beavatkozáson, ezért is kényszerül arra, hogy pizsamában adjon interjút. Azt várnánk tehát, hogy az állapota miatt sem igen fog hosszan beszélni, ráadásul alighanem felettébb feszélyező egy nem fiatal konzervatív férfinak pizsamában megjeleni az ország nyilvánossága előtt. Mégis, a riporter összesen kilenc kérdést tesz fel Antall Józsefnek, aki nem kevesebb, mint tizenegy oldalnyi szövegben válaszol, vagyis egy-egy kérdésre több, mint egy oldalnyi terjedelmű válasz jut a nyomtatott változatban. Érdekes azt is látni, ahogyan a válaszok egyre hosszabbak lesznek: az első három kérdésre fél oldal körüli válaszokat ad, majd körülbelül egy-egy oldalnyi válaszok következnek, s a nyolcadik kérdésre nem kevesebb, mint három oldal terjedelmű feleletet olvashatunk. A politikus tehát egyre inkább belelendül az összefüggések bemutatásába.

A másik példát vagy inkább kontrasztot Orbán Viktor interjú adási stílusa képezi. A Fidesz elnöke egy-egy kérdésre a legritkábban válaszol ilyen terjedelemben, ellenkezőleg, van, hogy egy hosszú kérdésre egyetlen egy szót mond feleletül. Mindenesetre egy újságoldalon kevésbé rettentí el az olvasót az olvasástól a kérdések és válaszok gyors váltakozása, mint a hosszú fejtegetések látványa.

Mindezzel nem azt akarjuk sugallni, hogy az ilyen történészi-elemzői stílus kifejezetten és mindig hátrányos lenne. Érdemes arra gondolni, hogy Antall József egy olyan időszakban jelenik meg hirtelen a nyilvánosságban, amikor a közönség nincsen hozzászokva a politikusok sűrű szerepléséhez. A hetvenes évektől kezdve az akkori politikai elit ritkán beszélt a televízióban vagy a rádióban; Kádár János, talán a személyi kultusz látszatát is elkerülendő évente kétszer-háromszor adott interjút. A nyilvánosság ezért történészekkel és társadalomtudósokkal volt tele, akik hasonló stílusú elemzéseket adtak a közállapotokról, természetesen tartalmilag alkalmazkodva a kor korlátozásaihoz. Ebbe a kulturális kontextusba tehát Antall József meglehetősen jól beilleszkedhetett sokak számára.

A hosszas fejtegetések ráadásul kevésbé tűnhettek magyarázkodásoknak, mint inkább a történelem mélyebb és szélesebb összefüggésekbe való behelyezésének, ami azzal a megnyugtató érzéssel is járhatott, hogy ami történt, például a taxisblokádnak vagy egy-egy élesebb és katasztrofával ijesztgető kormánykritika, nem több a mélybeli tendenciák felszíni megjelenésénél, s mivel a miniszterelnök látja ezeket a mélybeli tendenciákat, ezért valószínűleg képes lesz kezelni a felszínt is, hiszen fel van rájuk készülve.

Kapóra jöhetett továbbá ez a stílus egy olyan pártnak és közösségnek, amelyiknek az egyik fő célja és üzenete a történelem visszanyerése, tudniillik a független, specifikus magyar történelem folytonosságának a visszaállítása volt.

2. A szépírói stílus

Számosan a jobbközép politikai közösségben írói múlttal is rendelkeztek, vagy legalábbis sajátos, választékos nyelvi formálási késztetéssel. Elegendő Csoóri Sándorra, Csurka Istvánra, Csengey Dénesre gondolni, de szépírói háttérrel bírt Lezsák Sándor, Elek István és Furmann Imre is. Másoknál, így Pozsgay Imrénél vagy Für Lajosnál is megjelenik az irodalmi stílus, és pedig a politikai megszólalásokban is.

Mik ennek a stílusnak a jellemzői? Sem helyünk, sem képességünk nincsen arra, hogy ennek a részleteit bemutassuk, ezért megmaradunk a legszembeötlőbb példáknál és visszatérő jelenségeknél.

Az egyik jellegzetessége az igényesen formált szöveg. Míg Antall József gyakran vét a nyelvtani szabályok ellen, a szépírói stílus alkalmazói aligha.

A másik jellemzője az irodalmias metaforák és más eszközök alkalmazása. Elek István, aki pedig az egyik legszikárabb stílusú publicista a jobbközépben, *Őszelő* címmel ír cikket 1992 szeptemberében, Csurka István nagy port felvert augusztus 20-i dolgozatának kapcsán (Elek 1993: 286-287). Az írás így kezdődik:

Szeptember eleje. Vénasszonyok nyara. *Őszelő* odakünn is és idebenn is. A természetben: utakon és tereken, földeken és vizeken. S a politikában is, tárgyalótermekben és a lapok hasábjain, jupiterlámpák fénykörében a politikai színpadokon és a kulisszák mögött.

Mintha kezdenénk lassan magunkhoz térni a nyári kábulatból. Helyükre kerülnek újra a dolgok. Emberek és szerepek. Vissza minden a régi, megszokott kerékvágásba.

Vagy mégsem? Éppen ellenkezőleg volna? Új szerepekkel kínáljuk meg egymást? És lehet, hogy tetszenek is nekünk ezek a szerepek? Észre sem vesszük, és jóvátehetetlenül megváltozik körülöttünk a világ? És benne magunk is.

A múlt hét végén hirtelen lecsapott ránk a jeges roham. De ma már szinte nyoma sincs. Jeges roham? No, persze, ez azért túlzás. De hát minden viszonylagos.

Majd nem sokkal később így folytatja lassan rátérve a lényegre:

A politikában is túl vagyunk már a korai hideggel és nyirkossággal rémisztő első rohamokon. Ezek persze egészen másfélék. Nyomát sem érezni utánuk a felfrissülésnek.

Csak a zavarnak, az indulatoknak s a pusztulásnak. Illúziók elrongyolódásának.

Természeti párhuzam telepszik rá a politikai történések bemutatására, de úgy, hogy egyszerre kínálhat az olvasónak megnyugvást, hiszen hányszor átéltük már a nyári nyugalmat mindig követő első jeges lehűlést, és aggodalmat, mert most a politikai lehűlést nem követi felfrissülés, nem a tespedtség elmúltáról van szó, hanem esetleg valamilyen „jövőtehetetlen” megváltozásáról a világnak.

Más jobbközép kommunikálók esetében is megfigyelhető az, hogy az irodalmi eszköz önálló életre kel, és rányomja a bélyegét arra, aminek pedig eredetileg csak az érzékletes megjelenítésére szolgált volna.¹³⁷

3. *Az érző ember stílusa*

A jobbközép politikai közösség kommunikációjában jelen vannak az érzelmek. Néhány politikus időnként vegyíti a racionalitás normáit, különösen a politikai racionalitáséit, az érzelmekkel. Für Lajos az egyik ilyen politikus.

Egyik interjújából megtudjuk, milyen lelki megpróbáltatást okozott neki 1989-ben az, hogy régi barátait megosztotta annak a kérdése, indítsa-e el őt az MDF a köztársasági elnök választáson. Csengey, Csurka, Szabad György és mások is alkalmasnak tartották a feladatra: jó szónoknak, nyugodt alkatú politikusnak, szélsőséges nézetektől mentesnek minősítették, ám Csoóri Sándor és Bíró Zoltán ez ellen volt. Für ezt mondja:

Annyi bizonyos (és nemcsak Csoóri lesújtó mondatai miatt), nekem rettenetes lelki, szinte fizikai megrázkódtatást okozott ez a döntés. Egy hétig nem tudtam aludni sem, állandóan gyötrődtem. Egy hét haladékot kértem ugyanis, hogy a jelöltség felett gondolkodjak. Azt hittem, összeroppanok. (Für 1993: 490-491)

A talán legnagyobb feltűnést keltő megnyilvánulása 1990. október 23-hoz kötődik. A honvédelmi miniszter rehabilitálta és előléptette 1956 harcosait, sokukat immár a haláluk után. A *Pesti Hírlap* beszámolójában ezt olvashatjuk:

¹³⁷ Lásd ehhez például Debreczeni József korai, de csak 1993-ban megjelent recenzióját Csurka István egyik kötetéről: „Szeretem Platont...” In: Debreczeni 1993.

A rendfokozatokat a mártírok feleségei, gyermekei vették át a könnyező szemű minisztertől. ...Megható látványt nyújtottak a Corvin köziek, a forradalmárok, a kiskatonák, amint feszes vigyázzba vágták magukat, s cseppet sem előírászerűen mondták a kitüntető miniszternek: A hazámat szolgálom!, vagy A hazáért mindhalálig!¹³⁸

A részletből látszik nemcsak Für Lajos, hanem a tudósító Fekete Zoltán érzelmeket is nyilvánosan vállaló kommunikációja.

Az érző ember stílusának másik változata a sértettség.

Van, aki eleve sértett, mert azonosul valamely társadalmi csoport sértett állapotával. Csurka István és G. Nagyné Maczó Ágnes esetében az egész magyar nép, az alullevők sorsa és helyzete feletti felháborodás formáját ölti a kommunikáció, és idővel kikopik a jobbközép politikai közösség stílustárából.¹³⁹

A másik változat szorosan, az idő előrehaladtával egyre szorosabban összefonódott a megsértett önérzet, a méltánytalanság kifejeződésével. A megszólaló mind erősebben kifogásolja azt, hogy sem a politikai ellenfelek, sem a tágabb állampolgári közösség nem értékeli érdemén a kormány és a kormányoldal, illetve tágabban akár a jobbközép politikai közösségnek a rendszerváltás levezénylésében elért eredményeit.

4. A professzionális politikus

A korszakban végig jelen van, de a vége felé felerősödik a professzionális politikus stílusa. A megszólaló sem nem történészi, sem nem szépírói alapon közelíti meg a konkrét szituációt. Sőt, a legfontosabb jellegzetessége talán éppen az, hogy mindig a konkrét szituációval foglalkozik, és nem azzal, hogy akár hosszú távú történeti folyamatok, akár jogi, filozófiai vagy bármilyen ideológiai kiindulópontok alapján hogyan is kellene a helyzetet megérteni és kezelni.

Antall József amellet, hogy kijelöli a professzionális politikus helyét, tudniillik például az irodalmárokkal, továbbá a doktrinerekkel, az opportunistákkal és a kocsmapolitikusokkal szemben, a megszólalásaiban kerül minden politikán túli szempontot az álláspontja megvilágításában. A fejtegetések mindig kifejezetten politikaiak, vagyis sem erkölcsi, sem filozófiai, sem társadalomtudományi megfontolásokra és törvényszerűségekre nem hivatkoznak. Történeti, politika földrajzi, és a támogatásszerzés szempontjain alapuló gondolatmeneteket ad elő.

¹³⁸ A hazáért mindhalálig. *Pesti Hírlap*, 1990. október 24.

¹³⁹ Lásd ehhez G. Nagyné történetét arról, hogy már 1990-91 táján egyszer Antall József megkérdezte őt a Parlament folyosóján, hogy vajon azzal, amit előad odabenn meg akarja-e buktatni a kormányt.

Például egy 1991 végi interjúban arra a rövid felvetésre, hogy „gyakran megkongatják a lélekharangot a koalíció felett...” a miniszterelnök majdnem négy nyomtatott oldalnyi választ ad, s ebben megértéssel beszél arról, hogy a politikai ellenfelek a saját érdekeiket követve természetes, hogy a kormánykoalíció felbomlasztására törekszenek. Eközben elemzően vázolja a rendszerváltás egész pártpolitika-történetét. Érdekes hosszabban idézni a gondolatmenet egy részletét¹⁴⁰:

1989 nyarától nagyon egyértelműen és tudatosan az volt a célom, hogy létrejöjjön az a nemzeti kereszténydemokrata irányultságú centrum, amely tulajdonképpen megtestesül a Magyar Demokrata Fórumban, a Kereszténydemokrata Néppártban, és egy általam ideálisabban elképzelt Független Kisgazdapártban, aminek a történelmi profilját sokkal erősebbnek szeretném látni. Ez az a politikai erő, és az a koalíció, ami szerintem alkalmas a kormányzásra. A Fidesz, mint liberális párt elképzelhető koalíciós partner lett volna, adott esetben egy más politikai leosztásban. Ez azonban több okból is irreálissá vált, és a Fidesznek sem szolgálta volna az érdekeit, amit ők nagyon pontosan és okosan felmértek. Egy fiatal politikusokból álló párt nem kívánja kompromitálni magát az első nehézségekben, és sokkal jobban tesz, hogyha az ellenzéki padsorokban folytatnak jó benyomást keltő, szakszerű politikát. Így teljesen érthető, hogy az SZDSZ mint ellenzéki politikai párt, az MSZP-vel együtt arra törekedett, hogy a Független Kisgazdapártot diszkreditálja vagy kilője a koalícióból, és ezzel bennünket vagy kisebbségi kormányzásba kényszerítsen, vagy a Fideszt szívesen vette volna az SZDSZ a Kisgazdapárt helyett, hiszen akkor egy liberálisnak mondott vetélytársat, amelyiket egyébként tényleg liberális pártnak tartok, azt vette volna be, és akkor az kopott volna meg a hatalomban. A Fidesz pedig a maga szempontjából nagyon bölcsen azt a taktikát választotta és azt az ajánlatot tette, hogy lehetőleg nagykoalíció legyen, hiszen a nagykoalícióból kimarad a Kisgazdapárt, és a Fidesz maradhatott volna az az ellenzéki párt, amelyik kívülről kritizálva a kormányt, erősíthette volna a pozícióját, és elsőrendű ellenzéki rivális társát, a szabaddemokratákat kényszerítette volna be a kormányzásba.

Végül a lezárás, mely jelzi, hogy a politikus szerint mindez elég kiábrándító lehet a politikán kívüliek számára:

Ez a parlamentarizmus, ezt nem szabad zokon venni. Én mindenesetre ezt testesítem meg ...

¹⁴⁰ „Karácsonyi számvetés” *Modell és valóság* II. 468.

Antall József tehát felvállalja a parlamentarizmust. Egy olyan politikai életet, amelyik pusztán egyéni politikusi érdekek mentén és nem valamilyen nagy társadalmi felelősségvállalás, erkölcsi meggyőződés, réteg meghatározottság mentén formálódik.

Orbán Viktor nem csak a gondolkodásmódjában, a kommunikációja tartalmában válik professzionális politikussá, mint Antall József, hanem a kommunikációs formájában is. Ez teljesen tudatos nála:

bizonyos árnyaltságon túli szofisztikával nem lehet üzeneteket eljuttatni a választókhoz. Egyszerűen nem megy át, akármit csinálunk, és ezt nem lehet a sajtó rosszindulatára fogni, nem lehet az ellenfelek ügyes manőverezéseivel magyarázni. Ennek kapcsán tanultam meg a politikai ábécé egyik alaptételét, ami úgy szól, hogy az üzenetet el kell juttatni a közönséghez. Ebben az értelmiségi szofisztika nem sokat segít. (Kéri 1994: 78.)

Ennek a felismerésnek a nyomán Orbán Viktor valóban professzionális politikai stílust tesz a magáévá. Röviden összefoglalva erre a rövid, egyszerű mondatokból álló megnyilatkozások jellemzők. Ha, mint Gyurkovics Tibor írta, Antall József fel akarta vázolni a politika egész „rejtvényhálóját” egy-egy részletkérdés kapcsán, akkor Orbán Viktor éppen az ellenkezőjére törekszik: csak annyit mondani, amennyi mindenképpen szükséges, azt viszont teljesen érthetően adni elő. Jellemző rá a határozottság, a magabiztosság, és az, hogy látszólag vagy valószínűsítően is a saját nézeteit adja elő, tehát sem nem a saját táboráét, sem nem valamilyen kurrens értelmiségi áramlatét, de nem is pusztán az ellenoldal cáfolatát és tagadását, hanem valami autonóm forrásból táplálkozó véleményt.

Látványvilág

A képi világ a politikai közösséghez tartozó személyekre, szervezetekre és lapokra értelmezhető. Az alábbiakban ezért először a politikusok kinézetére vonatkozóan teszünk rövid megjegyzést, majd a pártok logóit, utána pedig a *Magyar Nemzet* látványvilágát mutatjuk be.

Kik, kiknek a látványa határozza meg az MDF és általában a jobbközép politikai közösség látványát? Csupa öltönyös férfi, jórésztük ötven fölött, és meglehetősen testmérettel. Senki sem fiatal, nő alig akad közöttük, hiányoznak a sportos alkatok. Mindez első pillanatban pusztán a benyomások összegzése, ám a Fidesz átöltözéséből és szőrzetigazításából tudjuk, hogy mindezennek jelentősége van, ugyanis kialakítja a politikus nevű fenomén megjelenésének a szemiotikai szokásszerűségeit, s ehhez mindenkinek alkalmazkodnia kell, különben nem veszik komolyan. Orbán Viktorék ruhaváltása jelzi, hogy ez fontos:

Nyugodt, visszafogott, az ügyeket körültekintően mérlegelő politikusokra van szükség. Ma egy politikai vitában, ha nincsen rajtam nyakkendő, csak farmering, ellenfelem azonban van, ő konszolidált, nyugodtan érvelő ember benyomását kelti majd, én pedig olyan valakiét, aki még a politikai konvenciók alapelőírásait sem tudja betartani. ...A felelősség öregít.¹⁴¹

Az MDF-nek nem kis megerősödést hozó miniszterelnöki pizsamás interjú kapcsán ugyanakkor már jeleztük, hogy a sérülékenységgel, az öltönyös páncélzat védelméről és távolságtartásáról való kitárulkozó lemondás sem idegen a jobbközéptől, különösen mivel sokkoló jellege megfelelően rímelhette a kórházi megjelenítést kikényszerítő taxisblokáddal sokkoló jellegére. Ez az eset azonban kivétel, még akkor is, ha éppen a miniszterelnök nemigen rejti el azokat a következményeket, amelyek a súlyos betegségét kísérő kezeléssel járnak együtt: látványos, hogy egy időszakban parókát hord, s hogy ezt követően nagyon rövid saját hajjal jelenik meg a Parlamentben.

Pártlogók

A következőkben nem a szakavatott szimbólumfejtés érdekel bennünket, hiszen az állampolgárok a képi világ befogadásakor aligha vannak a tudatában egy-egy forma vagy szín jelkép- és heraldika-történetének.¹⁴² Sokkal inkább az irányít az elemzésben, hogy az adott logó vagy kép a korabeli kultúra, populáris és esetleges magas kultúra kontextusában milyen asszociációkat kelthetett.

MDF

A logó kétségkívül legfeltűnőbb jellemzője a zöld szín és az első ránézésre a tulipánéra emlékeztető alak. A jobbközép, tehát konzervatív és nemzeti elkötelezettségű párthoz mértén ne-

¹⁴¹ „Lehetségesnek tartok egy pesszimista forgatókönyvet is” In: *Metamorphosis Hungariae*. 120.

¹⁴² Lásd ehhez például Szörényi Levente logó értelmezését: <http://valasz.hu/itthon/az-mdf-logo-alapja-turul-a-nappal-6893>

hezebben fedezhető fel rajta a magyar trikolor. A színes változatban ez jobban érvényesül, hiszen a piros rombusz hangsúlyozott helyen van, és ilyen módon lángnak tűnik, ami ellentmond ugyanakkor a virág formának. A logó nézhető madárnak és fának is,¹⁴³ ilyenformán erősen természeti szimbolikát követ. Ezt erősíti az, hogy nincsenek benne szögletes vonalak, amelyek a mesterségességet asszociálnák. A kerek, ívelt formák általában befogadást, lágy-ságot, nyitottságot, érzelmességet szoktak jelezni, szemben a szögletesség racionalitásával és hideg férfiaságával.

Azt mondhatjuk, hogy a logó minden bizonnyal a leginkább egy zöld párt számára lenne alkalmas identifikációs eszköz. Ez legalábbis meglepő, hiszen az MDF-nek aligha az a híre, hogy nagy hangsúlyt helyezett volna a természeti környezet problémakörére. Közelebbről szemlélve a kérdést, kissé változik a kép, ugyanis az 1990 májusában miniszterelnök-jelöltként elmondott antalli kormányprogram a bevezetést követően első pontként az ember és környezet viszonyáról szól. Kétségtelen, hogy itt a környezet a társadalmi környezetet jelenti elsősorban, de Antall József említi a természeti környezetet is. Elek István pedig, aki az MDF jelentős politikusa, kezdettől azt hangoztatja, hogy a pártnak rendelkeznie kell ökológiai érzékenységgel, mert ezt követeli a korszerűség.¹⁴⁴

KDNP

Szemben a másik két párt emblémájával, ez a leghagyományosabb, hiszen például a címerekben megszokott pajzs alakot követi. Mivel történeti pártról van szó, tudniillik olyanról, amelynek vannak évtizedekkel korábban működött elődjei, ezért a tradicionalitás jól identifikál. A forma abban az értelemben is tradicionális, hogy a sok szöglet és a kalászkok hegyes volta okán a rajzolat meglehetősen férfias, de végül is hagyományosan a politika férfi dolog.

¹⁴³ Hogy a logó alapja a honfoglaló magyarok életfa motívuma, elhangzik az MDf egyik 1990-es kampányfilmjében is: <https://www.youtube.com/watch?v=S4jo0fMuPMU>

¹⁴⁴ „Az MDF válsága (Konzervatív mentalitás és elméletellenesség)” In: Elek István (1994), 193.

A logó erőteljes megjelenítője a nemzeti és keresztény jellegnek: hangsúlyos benne a kereszt éppen úgy, mint a piros-fehér-zöld. Az utóbbi ráadásul a megszokásosabb zászló formában, tehát három párhuzamos sávként jelenik meg. A trikolor zászlót formázó elhelyezkedése azért szerencsés, mert a korban túlnyomó fekete-fehér változatokon is hatni tud, tehát például egy-egy újsághirdetésben vagy olcsó kivitelű szórólapon.

A kereszt nem feszület, ami jelzi, hogy nem kifejezetten katolikus pártról van szó, továbbá közvetítheti a pártnak azt az üzenetét, hogy nem egyházi kapcsolódásról, hanem értékrendbeli kereszténységről van szó az esetükben. Ugyanakkor a kereszt fehér, ami alighanem a tisztaságot akarja sugallni. A fehér szín következtében némileg elhalványul a kereszt a logóban. Ezt ellensúlyozza a logó negyedik színe, amelyik közel áll az aranyhoz. Ez a felirat színe, a stilizált gabona szálaké és ez keretezi a logót magát is.

A két gabona szál a kereszt tövéhez kötődik, de nem belőle indul ki, és élesen eltér a kereszt függőleges irányától. A keresztény hagyományban a gabona számos jelentéssel bír, mivel pedig itt a magok és a kalászkok is látszanak, az ikonográfia talán Márk evangéliumának 4. részére utal, vagyis arra, hogy a kereszténységet hirdetni kell.

Fidesz

Az időszakban a párt két logót használt, 1996-ban, a polgári Magyarország égisze alatt váltott a kettő között, és egyben ekkor egészítette ki a nevét a Magyar Polgári Párt megnevezéssel is. Az identitás szempontjából alighanem a váltás ténye a legfontosabb, az a szándék tehát, hogy a pártot ezentúl máshogyan azonosítsák. Ilyen cserére mélyebb átalakulás külső szimbolizálása végett szokás sort keríteni.

Két feltűnő változás érzékelhető a logóban: a kék keret megjelenése és a párt nevének a narancsszínű körön belülre kerülése. A kék szín valaha, tehát 1990 környékén a liberalizmusra utalhatott, mostanra, vagyis 1996 tájára inkább az Európai Unió ambícióira. Az akkorra már erősen a párttal összekapcsolódott narancs keretét az Unióval azonosított Európa adja. De a

narancs jelképezheti a magyar narancsot is, vagyis az országot, amelyik szintén tökéletesen beleilleszkedik az Unió négyzetébe.

A felirat a másik feltűnő elem. Míg a korai logó felirata a magyar narancs által asszociált voluntarista és zárt államszocialista világból való kitörést jelzi, e világnak a zabolátlan, a festéket szétfröcskölő felülírását a fiatal demokraták megjelenésével, addig a kései változat belül akar maradni valamilyen kereten, ami vélhetően a jelen rendszer, tehát a demokrácia. Érdekes figyelni arra, hogy a betűk nem érintkeznek a külső keret kékjével, tehát a párt számára a belső kör a fontos, és ennek részeként találja meg a helyét Európa kékjében. Ugyanakkor a párt nevének színe rímeli az Unióéval.

Jóllehet a nagybetűt a kisbetű váltja fel, a betűk egymáshoz viszonyított méretaránya megmarad, ami utalhat a folytonosságra együtt a színvilág és a körlap megtartásával. Nem így az elhelyezkedésük, hiszen a korai logó felirata felfelé törekszik, még ha nem is éles szögben, a későbbi viszont inkább lefelé tendál, mintha le akarna nyugodni. A felirat továbbra is fiatalos, még az első sem nagybetű, a betűk keskenyek, és a korábbi változatban szereplőknél inkább dőlnek jobbra, ami jelenthet némi jobboldaliságot, de inkább a haladás dinamizmusára utalhat.

A párt tehát a sugallat szerint még mindig fiatalos, de már lenyugodott, és megtalálta a helyét az új rendszerben, ezen belül képvisel dinamikát és európaiságot.

Magyar Nemzet

A *Magyar Nemzet* a hagyományai szerint hosszú ideig nem közölt fényképeket. Az 1990 előtti időszakban is csak a szovjet-magyar közös úrutazás kapcsán tett kivételt, erős külső, vagy inkább felső nyomásra. A gesztus tovább növelte az úrutazás jelentőségét, még akkor is, ha a kép kevésbé volt sikeres, ugyanis nagyon rossz minőségben jelent meg.

Hosszú éveken át ezért inkább a betűtípus és az oldal szerkezet volt karakteres, és képezett szemiotikai erőforrást. A betűtípus vállaltan az 1848-as időkre emlékeztetett, ugyanis ezzel a betűtípussal jelent meg annak idején Petőfi Sándor Nemzeti dal című verse. Mivel pedig a vers egyfelől, a fakszimile változata másfelől minden irodalomtankönyvnek és számtalan plakátnak, visszaemlékezésnek a rendszeresen visszatérő eleme volt már a szocializmus idején is, ezért nyilvánvalóan a 48-as hagyományokat, a magyar történelmet és a forradalmat és szabadságharcot jelenítette meg. Természetesen a hagyományoknak, a forradalomnak és a szabadságharcnak korról korra eltért a kurrens tartalma, de az aligha kérdéses, hogy a lap a kinézetével a magyar történelembe ágyazottságát, a nemzeti történelem fontosságát hirdette és idézte fel tudatosan és tudattalanul.

Ezért is feltűnő az, ahogyan a lap címe, mely 1990 táján még egyedül áll a címlap tetején, később beszorul két oldalról egy-egy négyzet közé, fölülről pedig egy hosszabb felirat nehezedik rá. A felirat és jobbára a négyzetek tartalma is a lap belső cikkeire utal, de néha szponzorált tartalmakra, s ezzel jelzi a *Magyar Nemzet* pénzügyi nehézségeit a sajtópiacon. Ráadásul néhány év múlva a felső cím élénk kék színű lesz, ahogyan a Magyar Nemzet alatti hosszú csík is, amittől a lap neve még inkább veszít a láthatóságából. 1997 táján aztán visszaáll az 1990-es állapot a magányos lapcímmel az oldal tetején.

A használt betűtípus jellegzetessége egyfajta belső feszültség, ugyanis bár talpas betűket látunk, ugyanakkor a betűk keskenyek. A talpas betű általában nyugalmat, stabilitást sugall, a keskeny méret ugyanakkor némi bizonytalanságot. A tudósítások szövegeképe hasonlóan belsőleg feszült, mert a hasábokat éles és meglehetősen vastag vonalak választják el egymástól, és pedig egy-egy tudósításon belül is, ami szegregációt jelez, ugyanakkor az egyes cikkek között a címet leszámítva csak üres foltok illetve sávok vannak, ami ennél enyhébb elválasztottságot, szeparációt jelent. A véleménycikkeken belül viszont nincsenek vonalak, s ezeket teljes névvel jegyzik a szerzők, szemben a tudósításokkal, amelyek alatt csak kisbetűs monogramokat látunk, azokat is zárójelben. Ez az eltérés a két műfaj erős megkülönböztetését célozza: a tudósító mintegy nem ad hozzá a tartalomhoz, csak közvetíti azt, a véleménycikk szerzője ezzel szemben teljes emberként vállalja azt, amit leírt.

Ha fényképeket nem is, közölt ezzel szemben a lap fekete-fehér rajzokat, reprodukciókat. Ezek kivétel nélkül a népművészet vagy a magas kultúra jeleit viselik magukon, ugyanakkor általában figuratívak. Számos kép külföldön élő magyar művész munkájának a reprodukciója, amivel feltehetően a nemzet határon túl nyúló integrálását is szolgálni akarja a lap.

Külön említést érdemelnek a karikatúrák. Jellemző az, hogy mely oldalakon szerepelnek ilyenek. A kis hírek között szinte mindig van egy, és mindig a hétköznapi emberek életének egy-egy pillanatáról szól. Néha van karikatúra a politikai hírek között is, s az az aktuális események vagy a napi politikai véleménycikk illusztrációjaként szolgál.

Összefoglaló

Nemigen adhatunk mindenre kiterjedő áttekintést a jobbközép politikai közösség szemiotikai erőforrásairól, már csak azért sem, mert célunk egyfajta regiszter összeállítása volt, de olyané, amelyiknek nincsen egyetlen átfogó gondolata vagy logikája, eszméje vagy ideológiája. Foltok voltak ezek, amelyek sejtésünk szerint az állampolgárok szemében a poli-

तिकai közösséget, ha egyikkel vagy másikkal találkoztak, akkor ezek igazították el őket abban a tekintetben, hogy melyik politikai erő kommunikációjával is szembesülnek.

A másik ok, ami miatt nehéz általános összefoglalót adni, az időszak hosszú volta. A bő hét év alatt a jobbközép politikai közösség sokat változott, egyik kiemelkedő vezetője meghalt, egy másik vezetője igen távolról érkezett, a kezdeti legnagyobb pártja a háttérbe szorult, s egy olyan vette át a szerepét, amellyel kapcsolatban az időszak elején ezt senki sem gondolta volna.

Mégis, van néhány olyan motívum és jellegzetesség, amelyik az egész időszakban megtalálható a jobbközép kommunikációjában, éspedig olyan makacsul, hogy a kívülről jövők is kénytelenek azokat a magukévá tenni.

1. Politikai mérséklet.
2. A politikai jobbközépre pozicionálás.
3. Politikai pragmatizmus az ideológiák és a sérelmi politika helyett.
4. A történelem vállalása és elutasítása.
5. Nemzeti elkötelezettség beleértve a határon túl élő magyarok támogatását.
6. Konzervatív, polgári értékrend.
7. Egyszemélyi vezető.
8. A belső egység szükségessége.
9. Nemzeti liberalizmus, szabadelvűség.
10. Nemzetközi imázs és elfogadottság.

Mindezeknek a kommunikációs motívumoknak, talán a nemzetközi elfogadottságot kivéve, megvolt a maguk negatív változata az ellenfelek megszólalásaiban, valahányszor el akarták igazítani az állampolgárokat abban a tekintetben, mit is jelent a jobbközéphez tartozni.

1. Kokettálás és közeledés a szélsőjobbhoz.
2. Egyértelműen jobboldali pozíció a közép helyett.
3. Túlideologizált kormányzás és politizálás
4. Múltba révedés, a Horthy-rendszer és a Kádár-kor szégyenlős újraélesztése
5. A szomszédokat irritáló nacionalista kirohanások
6. Avított értékrend, talajtalan konzervativizmus
7. Tekintélyelvűség, az intézmények lebecsülése
8. Látszategység, súlyos megosztottság
9. A szabadságjogok, főként a sajtószabadság lebecsülése
10. Konfliktusok a szomszéd országokkal.

Dokumentumok

Antall József: *Modell és valóság, I-II.* Athenaeum Nyomda RT. 1994.

Csoóri Sándor: *Nappali Hold.* Püski, Budapest, 1991.

Csurka István: *Minden, ami van, I – III. Politikai írások és beszédek gyűjteménye, 1979 - 1998.* Püski, Budapest, 1998.

Debreczeni József: *Melyik játékot játszunk?* T-Twins Kiadó, 1993.

Debreczeni József: *Restauráció.* Széphalom Könyvműhely, 1996.

Debreczeni József: *A győzelem ára.* Osiris, 2000.

Elek István: *Advent, és aminek el kellett jönnie.* Pesti Szalon Könyvkiadó, 1994.

Elek István: *Az elfogultságok kertjéből. Publicisztika; Naplótöredékek 1994-95.* Széphalom Könyvműhely, 1995.

Elek István: *Polgár és kora.* Osiris, 1997.

Furmann Imre: *Átutazóban. Válogatott írások.* Officina Nova, 1992.

Für Lajos: *Szabadon szeretnénk sírni.* Püski, Budapest, 1993.

Gondolatok a nemzetért. Válogatás egy millicentenáriumi koncepciópályázat anyagából. Püski Kiadó, Magyar Szellemi Alapítvány, „Magyar Jövőért” Alapítvány, Budapest, 1997.

Kéri László: *Orbán Viktor.* Politikusportrék, Századvég Kiadó, Budapest, 1994.

Kiss Gy. Csaba: *A szabadság kísértése. Politikai lecke-szövegek.* Széphalom Könyvműhely, 1999.

Kulin Ferenc: *A tét. Interjúk, esszék a nemzetről és a rendszerváltásról.* Bagolyvár Kiadó, Budapest, 1994.

Kulin Ferenc: *Középkezdés. Közéleti írások és interjúk, parlamenti felszólalások.* Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 1998.

Pozsgay Imre: *Egy év után, választás előtt. Bíró Zoltán második beszélgetése Pozsgay Imrével.* Püski, Budapest, 1990.

Salamon Konrád: *A harmadik úton. Magyar irodalmi és történelmi sorsfordulók.* Magyar Napló, 1991.

Számadás '92. Kisújszállás. 1993. február 27-28. A népi politizálás esélye napjainkban. Püski, Budapest, 1993.

Számadás '95. A Magyar Szellemi Végelet Veres Péter emlékülése, Budapest, 1995. április 29. Püski, Magyar Szellemi Végelet, Budapest, 1997.

Szárszó '93. Az 1993. évi szárszói tábor előadás- és megbeszéléssorozata. Püski, Budapest, 1993

Torgyán József: *Antalltól Orbánig.* Magyar Könyvklub, Budapest, 2005.

A baloldal politikai közösség kommunikációja (1990-1997)¹

Bevezetés

A tanulmány a baloldali politikai közösség szemiotikai konfigurációját mutatja be. Azokat a jeleket soroljuk fel és írjuk le, amelyek a közösség tagjai és a külvilág számára azonosítják a baloldaliakat. Másképpen fogalmazva: arra a kérdésre adunk választ, hogy milyen jelek segítségével igazodhatott el akár a baloldali közösség tagja és szimpatizánsa, akár valamelyik külső csoport, más politikai közösség tagja és szimpatizánsa azt illetően, hogy milyen a baloldali politikai közösség. Ezeket a jeleket, szemiotikai erőforrásokat alkalmazta az adott politikai közösség akkor, amikor közölni akart valamit a sajátjaival és másokkal, továbbá ezeket a jeleket és szemiotikai erőforrásokat alkalmazta a külső politikus, szervezet, médium és állampolgár akkor, amikor azonosítani akarta a kommunikálót a szerint, hogy vajon a baloldali politikai közösséghez tartozik-e. A továbbiakban azt mutatjuk tehát be, hogy mely személyek (politikuskok és mások), mely szervezetek (pártok és mozgalmak), mely médiumok, milyen szavak és diskurzusok, milyen ügyek és csatornák tartoztak a baloldali politikai közösség szokásos identifikációs készletéhez. Tartozhattak ezek a baloldaliakhoz azért, mert maga a baloldali politikai közösség akarta így, és ezért őket használta, de tartozhattak azért is, mert külső csoportok így azonosították, jellemezték a baloldaliakat a saját más politikai közösségük számára.

Aktorok

A baloldali közösség meglehetősen sokszínű, az integrációt egyedül a „baloldali” címke biztosítja a belsőleg is heterogén szervezetek között, valamint azokon belül. A baloldalon a politikai közösség eszmei és cselekvési szinten is megfogalmazódik. Eszmei szinten megfogalmazott közösség alatt valamilyen ideológiai- vagy értékalapon konstruált összetartozást, míg cselekvési szinten megfogalmazott közösség alatt konkrétan végrehajtott vagy végrehajtani kívánt közös cselekvésben vagy cselekvések sorában megnyilvánuló együttműködést értünk.

¹ Szeretnénk köszönetet mondani az adatgyűjtésben résztvevő Arday Marcellnek, Szalma Szilárdnak, Szolcsányi Péternek és Vajda Dorinának.

Abban nagyjából egyetértés van a közösség aktorai között, hogy ki tartozik a baloldaliként definiált eszmei alapú politikai közösségbe, abban azonban már kevésbé, hogy ezek közül mely aktorok alkothatnak cselekvési alapú politikai közösséget. A dilemma fordítva is megfogalmazódik: azokkal az aktorokkal, akikkel bizonyos közös érdekek mentén szükséges vagy kívánatos a közös cselekvés, be lehet-e és kell-e vonni az eszmei szinten megfogalmazott közösségbe. A közösségen belül nagy jelentősége van az intézményes pozícióknak, elsősorban az intézményes pozíció megszerzésén keresztül válhat bárki is a közösség fontos aktorává. Van néhány szimbolikus aktor is, de szimbolikus erőforrásuk intézményes pozíció hiányában csak nagyon korlátozott mértékben tud érvényesülni és az időben előrehaladva egyre jelentéktelenebbé válnak.

Szervezetek

MSZP: 1990 után a közösség egyedüli önálló parlamenti reprezentációval bíró tagjaként az eszmei szinten megfogalmazott politikai közösség vezető szerepére tartanak igényt, intézményes pozíciójuk pedig biztosítja is, hogy a nyilvánosság előtt a baloldal vezető erejeként jelenjenek meg (Az MSZP fóruma Pécsen, 1990. szeptember 13. Forrás: MTI Adatbázis). Az első parlamenti ciklusban a teljes magyar politikai közösségbe való integrációjuk fontos szemiotikai erőforrását jelenti ugyanakkor, hogy a baloldali politikai közösségnek nem egyedüli reprezentánsai. A politikai hely- és legitimációkeresés során fontos retorikai elemként jelenik meg, hogy a baloldali politikai közösség egy, az MSZP szervezeténél szélesebb táborat jelent, számos egyéb aktossal: a baloldali a magyar politikai közösség legitim eszmei blokkja, melyet az MSZP, mint a közösség egyedüli parlamenti reprezentánsa egészében képvisel (MSZP-választmány, 1991. május 25. Forrás: MTI Adatbázis). A szervezet tehát nem pusztán utódpárt, hanem egy rajta túlnyúló eszmei politikai közösség megjelenítője (Pozsgay - japán interjú, 1990. május 14. Forrás: MTI Adatbázis). Az 1994-es választási győzelem után a legitimáció- és helykeresés kényszere megszűnt, innentől már nem a baloldali közösség érdekérvényesítőjeként tekint magára, hanem a nemzet egésze érdekében kormányzó politikai szervezetként. A szervezet a baloldali politikai közösségen belüli hegemon szerepe tovább növekszik, a párton kívüli, az eszmei közösséghez tartozó egyéb szervezetek jelentéktelenné válnak a közösség egészén belül. A párt belülről nagyfokú heterogenitást mutat, tagjait lényegében csak a baloldali címke és az utódpártiság, az előző rendszerhez való kötődés terhe köti össze (lásd később). Ugyanakkor az MSZP rendkívül sikeres abban, hogy a személyi, stratégiai és ideológiai konfliktusokat intézményes kereteken belül tartsa. A konfliktusok és a törésvonalak a nyilvánosság előtt is megjelentek és meg is jelenhettek, különösen a konfliktusok intézmé-

nyes rendezésének legfőbb eseményei előtt (pártkongresszus stb.), de ezek is oly módon fogalmazódtak meg, hogy nem lehetetlenítették el az esetleges vereség utáni együttműködést. Az ellenvéleményt képviselő aktorok intézményes csatornákat keresnek álláspontjuk tartós képviselőre és megjelenítésére, melynek legfőbb formája párton belüli szervezeti egységek létrehozása és működtetése. Ennek eredménye, hogy a párton, mint szervezeten belül rengeteg alszervezet jön létre, melyek meglehetősen nagy autonómiát élveznek és önálló, gyakran a pártvezetés vonalától markánsan eltérő álláspontokat jelenítenek meg (Az MSZP baloldali platformjának tanácskozása, 1995. szeptember 16. vagy Horn Gyula az MSZP szociáldemokrata társulásánál, 1997. május 5. Forrás: MTI Adatbázis). A különböző szervezeti egységek túlburjánzásában a három, magát értékalapon megfogalmazó, az 1994 utáni kormányzással erősen kritikus platform (Társulás a Szociáldemokrata Értékekért, Baloldali Tömörülés, Szocialista Platform) csak a jéghegy csúcsát jelenti: ezeken kívül munkacsoportok, tagozatok, frakción belüli tömörülések, helyi szervezetek is megjelennek, és önálló kommunikációt folytatnak. A nyilvánosságban is megfogalmazott kritikák ugyanakkor óvatosak, érvekre fókuszáltak és személyeskedést kerülők voltak. Még az egyik legnagyobb vihart kavarázó Pozsgay-kilépést is sikerült úgy menedzselni, hogy abból a felek kölcsönösen a legkisebb veszteséggel jöjjenek ki – miközben sokan azt valószínűsítették, hogy a frakcióvezető kilépése pártszakadást fog eredményezni. A nagymértékben intézményesített konfliktuskezelés azonban komoly erőforrást jelent a párt számára abban a korszakban, amikor minden más politikai szervezetet belső konfliktusok, pártszakadások urálnak. Az MSZP a súlyos egyet nem értekek közepette is képes a választók számára egységes képet felmutatni, azáltal, hogy a kifelé is látható viták végezetül mindig egy közös fellépésben, konszenzusban vagy határozatban oldódnak fel. A többi szervezet esetében a választó számára komoly bizonytalanságot okoz, hogy nehéz meghatározni, hogy pontosan milyen politikaképre is adja a szavazatát.

Munkáspárt: Az eszmei politikai közösség részeként elismert aktor, de a cselekvési szinten senki sem akar velük közösséget vállalni. Amikor a közösség tagjai baloldaltól beszélnek, akkor ebbe a Munkáspártot is beleértik, ahogyan a Munkáspárt önmeghatározásának is fontos része saját baloldaliságuk hangsúlyozása. Ugyanakkor a pártot a közösség egyetlen fontosabb aktora sem tekinti potenciális szövetségesnek, az együttműködés lehetősége senkivel sem merül fel (Az MSZP sajtókonferenciája, 1990. július 5. Forrás: Rádiófigyelő adatbázis, vagy MSZP országos pártértekezlet – Horn Gyula, 1991. november 16. Forrás: MTI Adatbázis). Erre válaszul a Munkáspárt gyakran kísérletet tesz az MSZP baloldali közösségből való kiszorítására, kétségbe vonva a párt baloldaliságát, különösen annak kormányra kerülése után (A Munkáspárt Elnökségének állásfoglalása, 1995. október 30. Forrás: OS Adatbázis). Az MSZP

kormányra kerülésével és a párt parlamentből való újbóli kimaradásával a Munkáspárt súlya tovább csökkent.

MSZDP (és a belőle kivált pártok): A baloldali közösség egyetlen olyan aktora, amelyik nem viseli az előző rendszerhez kötődés súlyos terhét. Lényegében minden a közösséghez tartozó aktor potenciális szövetségesként tekint a pártra (MSZP országos pártértekezlet - Horn Gyula, 1991. november 16. vagy Az MSZP városligeti fóruma, 1996. május 1. Forrás: MTI Adatbázis), amely azonban éppen múltjának tisztasága (valamint a történelmi sérelmek) miatt tartózkodik attól, hogy egy cselekvési alapú politikai közösségbe kerüljön az előző rendszerhez szervezeten és személyileg is kötődő szervezetekkel (Az MSZDP nyilatkozata, 1990. szeptember 3. Forrás: OS Adatbázis, vagy A szociáldemokraták egységét kívánják, 1991. június 1. vagy A szociáldemokraták egyesítő kongresszusa, 1997. április 19. Forrás: MTI Adatbázis). A pártot olyan mértékű belső konfliktusok terhelték, hogy azok lehetetlenné tették, hogy bármilyen cselekvési alapú politikai közösségnek a részeivé válhassanak, még ha néhány kísérlet volt is erre. Míg az MSZDP 1990-ben még a második legerősebb parlamenten kívüli pártnak számított a Munkáspárt mögött, 1994-ben már az 1%-ot sem tudták elérni, így a baloldali politikai közösségen belüli szerepe jelentéktelenné vált. A párt különböző utódszervezeteiből létrejött „történelmi Szociáldemokrata Párt” 1997-ben már az FKGP-vel és a KDNP-vel kötött választási szövetségen gondolkodott (A szociáldemokraták egyesítő kongresszusa – sajtótájékoztató, 1997. április 19. Forrás: MTI Adatbázis), míg a Kapolyi László által irányított Magyarországi Szociáldemokrata Párt valódi politikai erő nélküli MSZP-szövetségessé vált, erősítve ezáltal a kormányzó párt folyamatosan hangoztatott szociáldemokrata képét

MSZOSZ: A közösség aktorai az összes szakszervezetről az eszmei valamint a potenciális cselekvési politikai közösség részeként beszéltek (MSZP - szakszervezeti fórum, 1992. május 8. Forrás: MTI Adatbázis), de a közösséghez a legerősebben az MSZOSZ kötődött. A rendszerváltást követően az új és régi szakszervezetek között hosszadalmas küzdelem bontakozott ki, mely során az új szakszervezetek az előző rendszerhez intézményesen kötődő MSZOSZ-el és a hozzá kapcsolódó szakszervezetekkel álltak szemben. A szakszervezetek között elsősorban a szakszervezeti vagyon kérdése okozott súlyos ellentéteket. Az MSZOSZ a kezdetektől fogva a magukat baloldaliként definiált politikai szervezetek támogatását kereste, a politikai közösség többi tagja viszont az összes szakszervezetet az eszmei alapon megfogalmazott politikai közösség részének tekintette és potenciális szövetségesként tartotta őket számon (Választásokra készül az MSZP – Sajtótájékoztató, 1990. szeptember 3. Forrás: MTI Adatbázis). Úgy véljük, hogy ez sokáig megakadályozta, hogy az MSZOSZ önmagában a cselekvési alapú politikai közösség részévé váljon, hiszen a szakszervezeti mozgalom belső konfliktusai miatt

egy ilyen lépés a többi potenciális szövetségesnek tekintett szakszervezettel való kapcsolatot lehetetlenítette volna el. 1992-re azonban világossá vált, hogy a szakszervezetek összessége nem kíván a baloldalon létrejövő cselekvési alapú politikai közösség részévé válni, ezért megindult az MSZOSZ és az MSZP közeledése (MSZP-kongresszus, 1992. május 16. Forrás: MTI Adatbázis). Innentől kezdve a két szervezet cselekvési alapú politikai közösséget alkotott. 1994-es választásokon a két szervezet szövetséget kötött és 14 MSZOSZ vezető került be a parlamentbe az MSZP támogatásával, többen közülük – köztük a szervezet elnöke Nagy Sándor – a párt tagjává is vált. Nagy Sándor elnöki székéből távozása után az MSZOSZ kormánykritikája is erősödött, és bár az új elnök, Sándor László is többször hangsúlyozta, hogy szövetségesként tekint a legnagyobb kormánypártra, annak intézkedéseit és azok módját többször is nyilvánosan bírálta (Politikai fórum a juniálison, 1996. június 9. Forrás: MTI Adatbázis). Ugyanakkor az MSZP-hez hasonlóan az MSZOSZ is meglehetősen heterogén szervezet és számos önálló véleményt képviselő és megjelenítő platformmal és tagszervezettel rendelkezik.

Személyek

Horn Gyula: A baloldali politikai közösség legfontosabb aktora egyértelműen az MSZP-t 1990 májusától elnöklő, 1994-től a miniszterelnöki pozíciót is betöltő Horn Gyula. Kiemelkedő szerepét erősíti az is, hogy intézményes pozíciója mellett a közösség szimbolikus aktorainak egyike is – sőt, ő az egyetlen intézményes pozíciót hosszú távon birtokolni képes szimbolikus aktor. A közösség mindegyik szimbolikus aktorára, így rá is igaz, hogy ez a szimbolikus szerep kettős jelentéssel is rendelkezik: egyszerre a rendszerváltás, az előző rendszer lebontásának egyik főszereplője és ugyanannak a rendszernek sokáig kiszolgálója, fenntartója. Horn előbbi szerepét igyekezett hangsúlyozni, melyben fontos erőforrást jelentett számára nyugati elismertsége. A rendszerváltást követő években Horn nyugati politikusok és szervezetek szívesen látott vendége és számos nemzetközi kitüntetést is kap ebben az időszakban a német újraegyesítésben játszott érdemeiért. A rendszerváltásban játszott szerepéről Horn Gyula 1991-ben könyvet is írt *Cölöpök* címmel, amely 1992-ben az egyik legnépszerűbb könyvvé vált a magyar könyvpiacra. A könyvben elsősorban politikai életútját, a pártállami rendszerben betöltött szerepét és tapasztalatait beszéli el, emellett gyermekkori emlékeit is megosztja. Ez utóbbi időszak részletes bemutatásával sokat bíralt pártállami múltjának személyes hátterét konstruálja meg és ki is hangsúlyozza, hogy szerinte az ember gondolkodásmódját alapvetően meghatározzák a gyermekkori tapasztalatok és a szűk család szellemisége. Könyvében leírja, hogy szegény munkáscsaládban nevelkedett, édesapja és bátyja is

szimpatizált a kommunizmus eszméjével. Gyermekkorában számos sérelem érte a hatóságok, közszolgák és jómódúak részéről, s mindezek élesen szembefordították őt a Horthy-rendszerrel, amit „monarchikus diktatúrának” nevez. Könyvében stilisztikai eszközökkel is utal származására és munkásosztálybeli szocializációjára: helyenként vulgáris, közönséges kifejezésekkel tarkított (pl. trógerolás, fater, budi). A Kádár-rendszer ábrázolása is árnyaltabb a korszak domináns diskurzusához képest. Úgy összegezzük a leírtakat, hogy Kádár János pályája csúcán ('60-'70-es évek) eszmeileg rugalmas, emberileg (morálisan) korrekt vezető. Ennek köszönhetően Magyarország, vagyis az MSZMP a kommunista blokkon belül is a legnyitottabb párt. Azonban a '80-as évekre mindez megváltozik, Kádár János és közvetlen környezete nem képes már lépést tartani az eseményekkel, a fejlődés kerékkötőjévé válik, ezért célszerű elmozdítani a hatalomból. Tehát az előző rendszer alapvetően nem volt rossz, de az idő során elavulttá vált, ezért volt idő- és célszerű a rendszerváltás. A könyvben többször utal negatív címkékkel (pl. hamis próféták, urizálók) az új, a rendszerváltó elitre, akik közül néhányan „lelkesülten szónokolnak a Horthy-rendszerről” (Horn, 1991: 52).

Horn Gyula múltban játszott szerepe miatt az első ciklus kormánypártjai számára is szimbolikus aktorrá vált, akik az ő támadásán keresztül köthették össze az MSZP-t az előző rendszerrel. A személyes támadások éppen a növekvő nemzetközi elismertségének és kitüntetéseknek időszakában erősödtek fel, és elsősorban 1956-os szerepvállalására vonatkoztak, de a Dunagate-ügy és a „guruló dollárok” ügyek segítségével a rendszerváltásban betöltött szerepét is igyekeztek gyengíteni (Horn Gyulát is felelősnek tartja a múlt bűneiért a KDNP alelnöke, 1992. április 8. vagy Fidesz lakossági fórum Nyíracsádon, 1994. május 2. Forrás: MTI Adatbázis). Személyének szimbolikus szerepe tehát lényegében magán hordozta az egész MSZP-t feszítő kettőséget, amely egyszerre jelentett erőforrást és támadási felületet is.

A Horn Gyula által képviselt politikai felfogást depolitizált pragmatizmusnak nevezhetjük. A párt vezetőjeként ez a gondolkodás vált az egész szervezet domináns – de nem egyeduralkodó - politikafelfogásává. A politikát egyfajta ügyvezetésként írja le, amelyben a szakértelemnek, az érdekképviselőnek és a konszenzuskeresésnek kell dominálni, nem pedig ideológiáknak, értékeknek és hatalmi érdekeknek („Hagyjuk abba az ideológiai zászlók lobogtatását”. Népszabadság, 1990. november 12.). E felfogás gyökereit a Cölöpök könyvben a Kádár-rendszerbeli szerepéig is visszavetíti. Bár Kádár János közvetlen munkatársa volt, önmagát azonban legtöbbször a létező kommunizmus gyakorlatával és illúzióival szemben szkeptikusnak tünteti fel. „Eretnek gondolkodásmódja” miatt gyakran keveredik konfliktusba az ortodox kommunistákkal; leírta, hogy egyik munkatársa akkoriban ellenezte, hogy őt a szocialista országok felügyeletével megbízzák, „mert különben áldásos tevékenységem nyomán rövidesen

hadba keverednénk velük” (Horn, 1991: 26). A rendszerváltás idejére meggyőződésévé vált, hogy meg kell szabadulni az ideológiai elemektől és maradványaiktól. Figyelme leginkább a gazdasági hatékonyságra és a külpolitikai nyitásra irányul (Horn, 1991). 1996-tól a közösségen belül is folyamatos támadásoknak, kritikáknak van kitéve (Ülésezett az MSZP szociáldemokrata platformja, 1995. október 6. Forrás: MTI Adatbázis).

Vitányi Iván: Választmányi elnökként (1990-től 1996-ig) és a Társulás a Szociáldemokrata Értékekért platform vezetőjeként az MSZP fontos aktora. 1990-ben a pártelnöki posztra is pályázik, de alulmarad Horn Gyulával szemben, fontosságát azonban jelzi, hogy 1994-ben a párt listáján a pártelnök mögött a második helyet foglalja el. Bár a nyilvánosságban is gyakran megjelenik, szerepe különösen a párton, belül fontos – sok tekintetben Horn Gyula ellenpontjának számít. Horn Gyula politikafelfogásának éppen az ellentétét képviseli, az értékvezérelt politikafontosságát hirdeti (MSZP kongresszus, 1995. november 24. Forrás: MTI Adatbázis). Elsősorban ideológiai kérdésekkel foglalkozik, fő törekvése, hogy a sokszínű politikai közösségen belül meghatározza a közös nevezőt jelentő politikai értékeket, elsősorban a szociáldemokrácia címkéje alatt. Az ideológiai kérdések nem csak pozitív, de kritikai szinten is megjelennek nála: gyakran alkalmazza a demokráciavédő retorikát különösen a jobboldali kormányzattal szemben. Míg Horn Gyula gazdasági törésvonalban gondolkodik és kormánykritikájának alapja gazdasági alapokon áll, addig Vitányi politikai, ideológiai törésvonalat lát. Ez a kérdés politikai stratégiai vetületet is kap, azáltal, hogy a liberális pártokkal való együttműködést a politikai törésvonal lehetővé, a gazdasági törésvonal pedig lehetetlenné teszi – ez az 1992-es kongresszuson expliciten is megfogalmazódik (MSZP kongresszus, 1992. május 16. Forrás: MTI Adatbázis). Vitányi az egész korszakban az SZDSZ-szel való politikai közösség létrehozásának propagálója (MSZP-kongresszus – vita, 1992. május 17. Forrás: MTI Adatbázis), politikafelfogásának megfelelően a két közösség integrációját értékalapon is elképzelhetőnek tartja.

Fontos intézményes pozíciót foglal el a párton belül *Gál Zoltán, Jánosi György, Csintalan Sándor, Baja Ferenc* és *Kovács László* is, de markáns, egyedi politikai felfogást és személyes hatást kevésbé tulajdoníthatunk nekik. Elsősorban a párt kialakított álláspontját hangoztatják, kevésbé kapcsolható hozzájuk személyes felfogás.

Szekeres Imre politikai stílusa azonban a párt egészéhez viszonyítva markáns, különösen 1994-es frakcióvezetővé választásától kezdődően: ő az, aki a konfliktusos, az ellenzékkal szembeszálló, azt kemény szavakkal bíráló vonalat viszi a párton belül. Leggyakoribb vitapartnere a hasonló stílust képviselő Torgyán József, akivel gyakran már személyeskedésbe forduló szócsatái a parlamenti ülések állandó eseményének számítanak (Szekeres Imre felszó-

lalása, 1997. február 17. Forrás: Országgyűlési Napló), de 1997-ben televíziós vitára is sor került kettőjük között (Torgyán-Szekeres párbaj 1997. május 29. YouTube).

A párt 1990 és 1994 közötti budapesti elnöke *Szabó Lajos Mátyás*, szintén markáns stílust képvisel: erőteljes demokráciavédő retorikával jelenik meg a nyilvánosságban. Sajtótájékoztatóin folyamatosan bírálja a kormánypártok demokráciaellenesnek ítélt lépéseit és felhívja a figyelmet a szélsőjobboldalinak vélt tendenciákra (MSZP sajtótájékoztató, 1992. január 22. Forrás: MTI Adatbázis). Ez a retorika az országos pártszervezet és az ahhoz kötődő aktorok kommunikációjában ritkábban van jelen.

Meg kell még említeni a párt 1990 és 1994 közötti pragmatikus vonalát képviselő szakpolitikusokat, elsősorban *Békési Lászlót* és *Kósáné Kovács Magdát*, akik erősen szakmai nyelvezet használva adják szakmai bírálatát az első ciklus kormánypolitikájának.

Békési számára ellentmondásos szemiotikai erőforrást jelent, hogy a szakértőinek is nevezett Németh-kormány alatt is szakterülete minisztere volt. Ez egyrészt erősít szakmai imidzsét, ugyanakkor lehetővé teszi a kormánypártok számára, hogy szakmai alapon megfogalmazott kritikájára személye múltbeli teljesítményének felhánytorgatásával válaszoljanak. A kormányváltás után azonban mindkét szakpolitikus szerepe megváltozik. Békési előbb pénzügyminiszter lesz, majd lemondása után a kormánypolitika és Horn Gyula egyik legkeményebb közösségen belüli bírálójává válik. Lemondásának oka, hogy a kormány a hatalomra kerülése után vonakodik belevágni válságkezelő programjába, a távozása utáni stabilizációs intézkedéseket viszont dicséri (MSZP-kongresszus, 1996. március 30. Forrás: MTI Adatbázis). Ennek ellenére a kormánypolitika folyamatos bírálója, korábbi pragmatikus stílusát itt már komoly politikai jellegű kritikákkal is vegyíti. Jelentőségét az adja, hogy lényegében ő az egyetlen aktor, aki intézményes erőforrások nélkül fejt ki kritikát a miniszterelnökkel szemben: elégedetlensége kinyilvánításához nem keres intézményes csatornákat, nem szervez maga köré platformot, vagy csatlakozik más, a kormánnyal kritikus párton belüli szerveződéshez.

A kormányváltás után Kósáné Kovács Magda is egy ideig szakterülete miniszterévé válik, de a kormánypolitikával való elégedetlensége miatt Békésihez hasonlóan távozik a kabinetből. 1996-tól az MSZP ügyvezető alelnökévé válik, mely pozícióban a konszenzuserősítő, kompromisszumorientált kommunikációs stílust képvisel.

1995-től rövid ideig fontos aktorrá válik *Bokros Lajos*, aki Békésihez hasonló makrogazdasági szakértői pozíciót foglal el, azonban nagy szerepe van a közösség domináns diskurzusának, a depolitizált pragmatizmusnak a radikalizálásában. A Bokros-csomag bevezetésével a diskurzus cselekvési szintre emelkedik, azaz a baloldali kormány nem csak beszél róla, hanem meg is valósítja azt. Érvelésük szerint a megszorító intézkedésekkel operáló gazdaságpolitika

tehát az egyetlen megoldás az ország csődhelyzetből való kilábalására (Bokros Lajos a gazdaságpolitikáról, 1995. október 20. Forrás: MTI Adatbázis), s ennek terheit mindenkinek vállalnia kell, hiszen a krízis egyik fő oka a túlköltekező szociális rendszer (Bokros Lajos a kormányintézkedésekről, 1995. március 17. Forrás: MTI Adatbázis). Bokros Lajos személyén keresztül azonban társul ehhez a diskurzushoz egy „szociális érzékenység-narratíva”. E szerint a társadalmi rétegek egyenlőtlen fejlődése önmagában is akadályozza a növekedést (Bokros Lajos Szegeden, 1995. szeptember 9. Forrás: MTI Adatbázis), s a kormányzati intézkedések része az, hogy a szűk felső rétegtől elvont javakat a rászorultak részére csoportosítsa át (MTV Nyitott száj, 1995.). Ez a narratíva a legtöbbször defenzív mechanizmusként jelenik meg, elsősorban fórumok és beszélgetős műsorok kontextusában. A Bokros-csomag időszakában jelen lévő depolitizált pragmatizmus diskurzusa és a szociális érzékenység-narratíva kettőssége Bokros Lajos retorikájában is megjelenik: a szakmai rendezvényeken is gyakran felszólaló pénzügyminiszterre a közgazdaságtani szókincs használata a jellemző, azonban a fórumjellegű eseményeken folytatott párbeszéd során jóval oldottabb, közvetlenebb hangnemet alkalmaz. Végezetül érdemes szót ejteni a politikai közösség azon aktorairól is, akiknek múltbeli szerepe fontos jelentést hordozott a közösség egészében. Az 1990-es választásokon, a rendszerváltásban fontos szerepet játszó öt reformkommunista politikus állt a kampány középpontjában: Nyers Rezső, Pozsgay Imre, Horn Gyula, Szűrös Mátyás és Németh Miklós. 1990-ben azonban Horn Gyulát kivéve mindannyian kiszorultak a párt élvonalából, Pozsgay Imre a pártból is kilépett, míg Németh Miklós már a választásokon is függetlenként indult, és EVK-győzelme után nem is ült be a szocialista frakcióba.

Szerepük Horn Gyulához hasonlóan kettősségekkel terhelt, mind a rendszerváltó szerep erősítése, mind pedig az utódpartiság hangsúlyozására felhasználhatónak bizonyult a kommunikációs küzdelmekben. Intézményes szerep hiányában jelentős hatást már nem voltak képesek gyakorolni a párt politikájára, de a közösségen belül tekintélyük megmaradt – megszólalásaik, kritikáik időnként figyelmet tudtak kiváltani a nyilvánosságból. Szűrös Mátyás és Pozsgay Imre elsősorban a párt nemzeti vonalát képviselték, céljuk annak hangsúlyosabbá tétele volt, amelyben azonban nem jártak sok sikerrel („A befektetés nem térült meg”. Népszabadság, 1990. november 13.). Pozsgay Imre pártból való kilépése egyik fő okának ezt nevezte, Szűrös Mátyás pedig az 1992-es kongresszus előtt bírálta nyilvánosan a pártvezetést a nemzeti jelleg háttérbe szorulása miatt (Szűrös Mátyás az MSZP kongresszusról és Hornról, 1992. április 22. Forrás: MTI Adatbázis). Horn Gyulát és az általa képviselt politikát egyikük sem támogatta.

A párton kívüli aktorok közül a Munkáspárt elnökét, *Thürmer Gyulát*, valamint 1990 és 1994 között az MSZOSZ vezetőjét *Nagy Sándort* tekinthetjük fontosabbnak. Thürmer Gyulát csak

az eszmei politikai közösség tagjának ismerte el a többi aktor, azáltal, hogy a baloldal részeként ismerték el. A közös cselekvés szempontjából azonban nem tekintették legitimnek. A politikai közösség egyik legfontosabb célja az előző rendszerhez kötődés bélyegétől való megszabadulás volt, Thürmer azonban jelentős mértékben felvállalta a kádári örökséget (Újra éled az MSZMP, 1990. december 10. Forrás: Rádiófigyelő Adatbázis). Thürmer politikai stílusa erősen ideologikus és meglehetősen harsány, kemény ideológiai alapú bírálatát adva a kormánynak és a politikai elitnek – ideológiai alapú kormánykritikája 1994 után is megmaradt. Szimbolikus erőforrásként használja keleti kapcsolatait, a magyar érdekek szovjet és kínai kijárójaként jeleníti meg magát. Személyesen találkozik Gorbacsovval és a kínai pártvezetéssel is.

Nagy Sándor MSZOSZ-elnökként érdekvédelmi, pragmatikus retorikát alkalmaz, de a baloldaliság fontosságát és a szakszervezeti mozgalom természetes baloldaliságát hangoztatja (Városliget - Horn Gyula, Nagy Sándor(MSZOSZ elnöke) fórum, 1992. május 1. Forrás: MTI Adatbázis). 1994-től az MSZP-frakció tagja lesz, majd a pártba is belép, sőt 1996-ban az újonnan létrejövő Szocialista Platform egy fő szervezője és vezéralakja lesz. 1995-től az MSZOSZ elnökségről is lemond, innentől már egyértelműen az MSZP politikusának tekinthető.

A politikai közösség aktorai között meg kell még említeni a *Népszabadságot*, amely a *szocialista* jelzőt a rendszerváltás után is használta egészen 1994 nyaráig. A napilap az első ciklus első részében erőteljesen bírálta a politikai elitet és ebbe az MSZP elsősorban erőtlenségen alapuló bírálat is beletartozott (Krizis, Népszabadság, 1990. október 27.). A véleménycikkek és szerkesztőségi cikkek retorikája ugyanakkor a horni depolitizált pragmatizmushoz áll legközelebb, folyamatosan bírálva a párt- és parlamenti politikát, az ideológiai vitákat és hatalmi harcokat, a gazdasági kérdések és a szakértelem felé fordulást sürgetve (Valami van, Népszabadság, 1990. június 20.). Az MSZP kongresszusait megelőzően is elsősorban a lapban fejtették ki elképzeléseiket és kritikáikat a párt fontosabb aktorai, és számos, a pártot és annak stratégiáját érintő közéleti vitát is itt folytattak le (Szegefű vagy árvalányhaj, Népszabadság, 1992. május 15.). A Népszabadság rendkívül nagy aktivitást mutatott az 1994-es koalíciós tárgyalások során, szerkesztőségi- és véleménycikkeiben folyamatosan a koalíció megkötése mellett foglalva állást (Összemesélés, Népszabadság, 1994. június 4). A Horn-kormány alatt szerkesztőségi cikkeiben gyakorta a mindennapok depolitizált világának történéseit tárgyalja, kerülve így a kormány bírálatát és dicséretét is. Ugyanakkor véleménycikkeiben és olvasói levelekben teret enged a keményebb kormánybírálatoknak is, amelyek gyakran baloldali politikusoktól vagy különböző értelmiségi aktoroktól származnak (Hattyúdál duóban, Népszabadság,

1996. december 17). A Népszabadság mellett fontos médium még a *Népszava*, amely azonban 1994-ig kifejezetten a szakszervezetekhez kötődött, a politikai elit bírálata pedig itt is erősen jelen volt (Árnyékban, *Népszava*, 1991. február 12).

Közösségen kívüli aktorok – viszonyulási pontok

Liberális pártok: Az egész első ciklus alatt kérdés a liberális pártokhoz való viszonyulás. Az SZDSZ MDF-fel kötött paktumát követően az MSZP igyekszik a szabaddemokratákat „rátolni” a kormányra (Pozsgay Imre felszólalása, 1990. június 5. Forrás: Országgyűlési Napló), de az elbukott népszavazás és az SZDSZ erőteljes kormánybírálata miatt ezzel a stratégiával hamar felhagynak a baloldalon. Az ezt követő időszakban a baloldal retorikájának lényege, hogy értékalapon nem tartozik egy politikai közösségbe a liberális pártokkal, viszont az érdekazonosság miatt mégis van egyfajta közös cselekvési, együttműködési kényszer (MSZP sajtótájékoztató, 1992. szeptember 13. Forrás: MTI Adatbázis). Az SZDSZ-szel való kapcsolat akárhányszor felmerül, az MSZP vezető aktorai leszögezik, hogy természetes szövetségesként csak a baloldali pártokra és szervezetekre, valamint a szakszervezetekre tekintenek, a liberális pártokkal csak a kormány politikájának ellenzése, az ellenzékiiség a közös pont – értékközösség nem áll fenn (Befejeződött az MSZP II. kongresszusa, 1990. november 11. Forrás: MTI Adatbázis). A demokráciavédő retorika erősödése azonban ezen a szinten is változást hoz. A kormány és ellenzék közötti szembenállás demokratikus – antidemokratikus törésvonalra helyezése a liberális pártokat és az MSZP-t értékalapon is közös platformra helyezi, megkönnyítve a közeledésüket. A Horn- és a Vitányi-koncepció különbsége is ebben rejlett: Horn Gyula a társadalmi-politikai törésvonalat gazdasági alapon határozta meg, amely törésvonal a liberális és baloldali pártokat is elválasztja, míg Vitányi Iván az antidemokratikus-demokratikus törésvonalat hangsúlyozta, amely ezeket az erőket értékalapon egy platformra helyezte (MSZP-kongresszus, 1992. május 16. Forrás: MTI Adatbázis). A potenciális politikai közösség határait tehát a politikai kontextus kommunikatív konstrukciója formálta. Az SZDSZ-szel való kapcsolat az 1994-es választások után csúcsosodott ki, ekkor már az MSZP egyértelműen a liberális párttal való cselekvési jellegű politikai közösség létrehozását, a koalíciót propagálta (MSZP-elnökségi ülés, 1994. május 30. Forrás: MTI Adatbázis). A koalíció melletti érték- és érdekalapú érvek is megjelentek, így 1994-től megindul tehát a két közösség vezető erejének egymáshoz való közeledése. A koalíciós kormányzást azonban rengeteg konfliktust terhelte, amelynek fontos oka volt, hogy a két politikai közösség értékalapon nem fogadta el a másikat egy egységes közösség részeként (Máté László a koalícióról és a baloldali gazdaságpolitikáról, 1995. szeptember 20. Forrás: MTI Adatbázis). A baloldali közösség ré-

széről gyakran megfogalmazódó kormánykritika éppen a baloldali, szociáldemokrata értékekről való lemondást vetette a kormányzat szemére és a liberális értékek túlzott befolyását bírálta (Az MSZP Baloldali Tömörülésének vitanapja, 1996. január 6. vagy Az MSZP Munkástagozatának tanácskozása, 1996. február 21. Forrás: MTI Adatbázis). A kormányváltással a közös értékalapot jelentő demokráciavédő diskurzus is háttérbe szorult, ami tovább nehezítette a két közösség közeledését. Összességében a korszak egészét nézve azt lehet mondani, hogy a kormányzati elit szintjén a liberális politikai közösség és a baloldali politikai közösség között létrejött egy cselekvési alapon megfogalmazott politikai közösség, amely azonban a deklarált értékek alapján továbbra is elkülönült egymástól.

A Fidesz megítélése kezdetben jóval pozitívabb volt a baloldali közösségben, mint az SZDSZ-é (Az MSZP választmányi ülése, 1990. szeptember 22. Forrás: MTI Adatbázis). A két pártot egy politikai közösség részének tekintették, így a Fideszhez fűződő viszonyt is a fentiekben kifejtett megközelítés jellemezte (értékalapon nem, csak érdekalapon van kapcsolat). Bár az első ciklusban jóval ritkábban beszélnek a közösség tagjai a Fideszről, mint az SZDSZ-ről, azt sokkal pozitívabb hangnemben teszik, mint a nagyobbik liberális párt esetében. Mind a baloldali politikusok, mind a napilapok véleménycikkei több esetben is elismerően szólnak a Fidesz politikájáról és politikusairól (A kételkedés joga, Népszabadság, 1990. október 24.). 1993-tól azonban egyre több támadás éri, főként a korábbi rendszerben játszott szerepük miatt, a baloldali közösség tagjait a Fidesz vezető politikusai részéről (Fidesz lakossági fórum Nyíraczádon, 1994. május 2. Forrás: MTI Adatbázis), amely ezt a pozitív megítélést is egyre inkább rontja. A 1994-es választásokon a Fidesz elzárkózott a koalíciós tárgyalásoktól, amely így a korábban érdekalapon egy platformon álló aktorokat általában, a liberális blokkot pedig külön is szétszakította. A Fidesz a baloldal vezette kormánykoalíció egyre erősebb ellenzékévé vált, azonban az ellenzéki pártok közül még 1994 után is a Fideszt ítélte meg legpozitívabban a baloldali közösség – semmiképpen sem mondhatjuk, hogy a Fidesz a baloldali közösség ellenségképévé vált volna.

Göncz Árpád: A köztársasági elnök személye a teljes baloldali politikai közösség számára pozitív vonatkoztatási pontot jelent, de nem próbálják a politikai közösség határain belülre húzni. Különösen a taxisblokádtól kezdve ő válik a teljes politikai közösség integrációjának szimbólumává, aki képes ellenállni a teljes politikai közösséget dezintegrálni próbáló kísérletektől (Az MSZP választmányi ülése, 1990. szeptember 22. vagy MSZP-kongresszus, 1992. május 16. Forrás: MTI Adatbázis). Az 1991-től egyre erősebb antidemokratikus és hatalompolitikai narratíva szerint a politikai közösség kormányzó jobboldala a politikai közösséget elfoglalni, talán gyarmatosítani akarja, saját közösségének értékeit, személyeit, szemléletét

téve egyeduralkodóvá a teljes politikai közösség szintjén. Ennek a törekvésnek az ellensúlyaként és a politikai közösség védelmezőjeként jelenik meg Göncz Árpád (Megkezdődött az MSZP országos pártértekezlete, 1993. november 28. Forrás: MTI Adatbázis). Az MSZP és az SZDSZ cselekvési alapú politikai közösséggé válásával Göncz Árpád is a közösség határain belülre kerül, amit az is jól jelez, hogy az MSZP már 1994 végén közzéteszi, hogy a következő évi köztársasági elnök-választáson Göncz Árpádot támogatja.

Ellenségképek

A depolitizált pragmatizmus jeleként is felfogható, hogy alig vannak valódi ellenségképek a baloldali politikai közösségben. Negatív viszonyulás inkább defenzív alapon történik, azaz a baloldali diskurzusban azok az aktorok jelennek meg negatív hivatkozási alapként, akik magát a politikai közösséget támadják. Emiatt válik az első ciklusban hosszabb-rövidebb időre negatív hivatkozási ponttá Torgyán József, Kónya Imre, Csurka István vagy éppen Balsai István személye (Horn - Balsai, 1992. november 23. Forrás: MTI Adatbázis). Nem defenzív jellegű negatív viszonyulás konkrét személyek irányába nem jelenik meg. A második ciklusban a baloldali politikai közösséget legkeményebben támadó Torgyán József személye már egyre inkább kezd ellenségképpé válni, különösen a választásokhoz közeledve. Bár sokáig ő is csak defenzív alapon vált negatív hivatkozási ponttá, 1996 végétől, 1997 elejétől egyre többször jelenik meg a fenyegető jövő szimbólumaként (Féligőben a kormány - Horn Gyula értékelése, 1996. július 10. Forrás: MTI Adatbázis). Innentől már nem csak akkor hivatkoznak rá, amikor a baloldali politikai közösséget vagy annak tagjait támadja, hanem olyankor is, amikor az országot, a teljes politikai közösséget fenyegető rémképet fel akarják villantani. Ez a konstrukció újra feleleveníti a demokráciavédő diskurzust és a balliberális koalíció választási győzelmének alternatívájaként Torgyán Józsefet jelenítik meg.

Bár megszemélyesített ellenségkép csak a korszak vége felé kezd körvonalazódni, a kormány, mint szervezet, az egész első ciklusban folyamatos negatív hivatkozási pontot jelent. A közösség tagjai az első ciklusban a legtöbbet a kormánnyal foglalkoznak, kezdetektől a kormány bírálata a jellemző az aktorokra. A kormányhoz való negatív viszonyulás módja azonban változott a korszakban. 1990-ben egy, elsősorban az eszközöket bíráló kormánykritika volt a jellemző. A kormányzat céljait, szándékait és legitimitását nem kérdőjelezték meg, inkább csak a célok érdekében felhasznált eszközöket bírálták (Horn Gyula a szocialisták választási esélyeiről, 1990. október 11. Forrás: MTI Adatbázis). A kormányt hozzá nem értése és amatőrizmusa miatt bírálják. 1991-től azonban az eszközöket bíráló kormánykritika célokra és szándékokra irányuló kormánykritikává alakul át: a kormányzatot azzal vádolják, hogy politi-

káját saját hatalmi érdekei vezérlik (Az MSZP Budapesti Tanácsának sajtótájékoztatója, 1991. május 8. Forrás: MTI Adatbázis). A fordulatot a legjobban Horn Gyula 1991. novemberi pártértekezleten elmondott szavai szemlélteti: „*Eddig nem volt egyértelmű, hogy a kormány hibái a kellő szakértelem hiányára vezethetők-e vissza, avagy tudatos politikáról van szó. Mára viszont eldőlt a dilemma. Jól átgondolt irányvonalat érvényesítenek: hosszú távra kívánják megteremteni a jobboldali, konzervatív, anakronisztikus elemekkel átszőtt politikát.*” (MSZP országos pártértekezlet - Horn Gyula, 1991. november 16. Forrás: MTI Adatbázis). Bár kisebb intenzitással, de a jobboldali kormány a kormányváltás után is negatív hivatkozási pont marad, a Horn-kormány gyakorta állítja kontrasztba működését az MDF vezette kormányokkal, hárítja rájuk a felelősséget a kialakult helyzetért, vagy éppen hitelteleníti a korábbi kormánypárti, az ekkor ellenzéki megszólalókat az előző kormányhoz kötve (Horn Gyula felszólalása, 1996. szeptember 18. Forrás: Országgyűlési Napló). Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy a kormánykritika a kormányra, mint szervezetre irányul elsősorban, nem próbálják azt megszemélyesíteni. Antall József nem válik ellenségképpé. Antall József bírálata jóval ritkább, és kormányával ellentétben őt személy szerint nem is támadják célokra és szándékokra irányulóan. Boross Pétert miniszterelnökként már jóval több kritika éri.

Diskurzusok

Önvédelmi diskurzus. Kiszorítási kísérletek és az ellenállás diskurzusa

Mint azt a későbbiekben látni fogjuk a baloldali politikai közösség integrációját nem annyira a közös értékek teremtették meg – ha valami közöset találunk a közösség tagjaiban az elsősorban a közös tapasztalatban ragadható meg. Az előző rendszerhez való kötődés és az új rendszerben az ebből a tényből származó kirekesztettség és megbélyegzés tapasztalata majdnem az egész politikai közösség közös élménye. Ebben az élményben osztozik az MSZP, a Munkáspárt, az MSZOSZ, valamint ezek politikusai és tisztségviselői, de még a Népszabadság és a Népszava újságírói is (A harmadik menet, Népszabadság, 1991. július 1.). Ez alól a tapasztalat alól az egyetlen kivétel az MSZDP és utódszervezetei, akik azonban éppen a tény miatt próbálnak távolságot tartani a többi aktortól és tartózkodnak attól, hogy az általuk is elismert eszmei alapú politikai közösséghez tartozás cselekvési alapú közösséghez tartozással is váljon (Az MSZDP nyilatkozata, 1990. szeptember 3. Forrás: OS Adatbázis, vagy A szociáldemokraták egységét kívánják, 1991. június 1. vagy A szociáldemokraták egyesítő kongresszusa, 1997. április 19. Forrás: MTI Adatbázis). Már a ciklus legelejétől a közösség tagjainak a közös tapasztalata, hogy a teljes politikai élet egy jelentős részének törekvése az ő politikai kö-

zosségból való kiszorításuk, a rendszerváltás előtti korszakba való szorításuk. Ezekre a kísérletekre a közösség tagjai mindig határozottan és erőteljesen reagálnak, elismerést követelve maguk és szervezeteik számára (Horn Gyula felszólalása, 1990. június 18. Forrás: Országgyűlési Napló). A baloldali közösség által kiszorítási kísérletekként értelmezett gyakorlatok azonban mindvégig jelen vannak a diskurzusban, különösen a jobboldali politikai közösség részéről. Ennek a diskurzusnak a lényege, hogy az előző rendszerhez tartozó személyeknek és szervezeteknek nincsen helye az újonnan létrejött politikai közösségben. Elitjét a politikai pozíciókból ki kell szorítani, bűnöseit el kell számoltatni, működtetőit nyilvánosságra kell hozni.

Ennek a kísérletnek a kivédésére számos szemiotikai erőforrást alkalmaznak a baloldali politikai közösség tagjai. A közösség elitjét támadó kísérletek ellennarratívája a rendszerváltás értelmezésével függ össze. Ennek lényege, hogy a rendszerváltást nem, de legalábbis nem kizárólag a demokratikus ellenzéknek köszönheti az ország, hanem sokkal inkább annak, hogy Magyarországon a rendszert belülről bontották le. A rendszer működtetői saját sorsukkal nem törődve, karrier- és egzisztenciális áldozatot hozva és kockázatot vállalva belülről számolták fel a rendszert, enélkül a rendszerváltás nem valósulhatott volna meg. A Cölöpök című könyv is hozzájárul a rendszerváltó szerep megkonstruálásához. Ebben Horn Gyula leírja, hogy 1988-at követően az állampárt kooperatív módon viszonyult az ellenzéki kezdeményezésekhez (pl. Nagy Imre újratemetése) és hogy a rendszerváltás folyamatának nem kevésbé szimbolikus eseményei voltak az ország külpolitikai lépései is, mint a vasfüggöny lebontása, az NDK-ból érkező állampolgárok nyugatra bocsátása, illetve a romániai forradalommal kapcsolatos szerepvállalás.² Mindezekről Horn Gyula, külügyminiszterként az események aktív résztvevője, a baloldal rendszerváltással kapcsolatos érdemeiként számol be. Horn Gyula szerint az 1988. májusi pártértekezlet volt az a fordulópont, amely utat nyitott a demokratikus átalakulásnak Magyarországon, tehát a rendszerváltás igazi kezdőlökését a párttagok, a reformkommunisták adták meg (Horn, 1991: 51). Elismeri azonban, hogy nem volt mindig eltökélt rendszerváltó: „Amit elsősorban javunkra lehet írni, az az, hogy felleptünk az uralkodó politika ellen, s radikális változásokat igényeltünk” (Horn, 1991: 210). Ennek köszönhetően erősödött meg és került pozícióba az MSZMP reformszárnya, melynek meghatározó szerepet tulajdonít abban, hogy 1990 elejéig – egyedülként Közép-Kelet Európában – törvénybe iktatták a demokratikus rendszer intézményes elemeit (Horn, 1991: 225).³ Emiatt részt köve-

² Ide sorolható továbbá a szovjet csapatok kivonásának megkezdése is (Horn, 1991: 268).

³ A Cölöpökben visszatérő motívum Horn Gyula munkájával, érdemeivel kapcsolatos elismerések idézése (pl. „... gratulálunk a kormánynak és önnek a vér nélküli, óriási történelmi átalakuláshoz” (Horn, 1991: 280).

telnek a rendszerváltásból, magukat a politikai közösség elitjének többi tagjához hasonlóan rendszerváltóként konstruálják meg (Kovács László felszólalása, 1990. május 23. Forrás: Országgyűlési Napló). Még a legnagyobb támadási felületet jelentő utódpartiságot is ebbe a narratívába illesztik, mondván a jogutódlás vállalásának célja az volt, hogy az állampárt felszámolása rendezett módon mehessen végbe (Elszámolt a pártvagyonnal az MSZP, 1990. október 18. Forrás: MTI Adatbázis). A szükséges jogi utódláson túl azonban elutasítanak minden politikai utódlásra vonatkozó felvetést (Horn-interjú, 1992. december 15. Forrás: MTI Adatbázis). Az ellennarratíva fontos szemiotikai erőforrását jelenti az igény nemzetközi elismerése, különösen Horn Gyula személyének különböző nemzetközi kitüntetésekben is megnyilvánuló rendszerváltó szerepének elismerése. Az ellennarratíva fenntartására a legnagyobb kihívást a különböző rendszerváltással összefüggő botrányok („Dunagate”, „guruló dollárok”, vagyonelszámolási kérdések) jelentették. A MSZP-t és annak vezető politikusait érő támadások elhárítására 1992-től megjelenik a megerősödés-narratíva is, mely a támadások szándéka-inak „leleplezésére” irányul és azt állítja, hogy ezeket az táplálja, hogy a párt egyre erősebb és egyre nagyobb veszélyt jelent a kormánypártokra (MSZP: kongresszusi előkészületek - tájékoztató Szegeden, 1992. március 30. Forrás: MTI Adatbázis).

Az előző rendszerhez való kötődés azonban nem csak a vezető politikusok számára jelentett terhet, hanem ennek egy kiterjesztettebb diskurzusa is jelen volt a közbeszédben, amely állampolgárok jóval szélesebb körét érintette. Ennek konkrét megjelenési formája volt az önkormányzati választások kormánypárti retorikája, a III/III-as törvényjavaslat, vagy éppen a Zétényi-Takács-féle igazságtételi törvényjavaslat, de az általános kommunikáció szintjén is sok támadás érte a korábbi rendszer működtetésében bármilyen szinten közreműködő állampolgárokat. A baloldali közösség egyfajta szolidaritási alapon ezek érdekvédelmét is felvállalta és a nem konkrétan szocialista politikusokat érintő kirekesztési kísérletekre is élesen reagált. Ehhez számos szemiotikai erőforrást felhasznált. A legfontosabb eszköz az volt, hogy ezeket a kísérleteket a baloldali közösség két ekkor domináns diskurszához kapcsolták hozzá, annak alátámasztására, igazolására használták fel.

A depolitizált pragmatizmus diskurzusa a kizorítási kísérletekhez elsősorban a következményeken keresztül közelít. Az egyik összekapcsolódás a szakértelem-érven keresztül jön létre. Ez a gondolat legerősebben az önkormányzati választásokon jelenik meg, és lényege, hogy ha a politikai pozíciók megszerzésénél politikai szempontok érvényesülnek, akkor az kontraszelekciónak vezet, és nem az adott feladatot legmagasabb színvonalon ellátni képes személyek kerülnek az adott pozíciókba. Másként megfogalmazva: ha az előző rendszerhez való viszony kizár bizonyos aktorokat az állam irányításából, az a szakértelem és a szakértői szempontok

érvényesülésének gátját jelenti, nem beszélve arról, hogy a politikai szempontok beemelése a szelekció másik oldalának, a politikai lojalitás alapján történő pozícióbetöltésnek is teret nyit. A politikai szempontok beemelése tehát éles ellentétben áll a szakmai szempontokkal (A nagy utazás, Népszabadság, 1990. augusztus 31.).

Szintén a szakértelemmel függ össze a múltba fordulás és a jelenre valamint a bizonytalan jövőre fókuszálás éles szembeállítás. E narratíva alapján a kormányzat azért nem képes hatékonyan kezelni a fennálló problémákat és azért jellemzi működését amatőrizmus, mert a jelen és jövő helyett állandóan a múlttal foglalkozik. Vagyis a múlttal való foglalkozás erőforrásokat von el a jelen és a jövő problémáinak megoldásától (Az MSZP fájlalja az Antall-kormány nagytakarítását, 1991. május 3. Forrás: Rádiófigyelő Adatbázis).

Egy harmadik kapcsolódási pont a „politikai” kritikájához fűződik. A depolitizált pragmatizmus éles különbséget tesz az ideológiai (politikai) és pragmatikus politizálás között, előbbi feleslegesnek, elitistának és károsnak, míg utóbbit helyesnek, hatékonynak és hasznosnak tüntetve fel. A múlttal való foglalkozást egyértelműen az előbbi típusba sorolja, amelynek csak és kizárólag politikai célja van, az emberek mindennapi életére (a pragmatikus politika céljára) nincsen kihatása. Ezt kötik össze azzal az érveléssel, miszerint az emberek tömegeit nem ezek a kérdések érdeklik, közömbösek az elitben zajló ideológiai küzdelmekkel, őket a valódi problémák, a gazdasági, nem pedig a politikai kérdések érdeklik (Horn Gyula felszólalása, 1991. november 13. Forrás: Országgyűlési Napló).

1991-től a kizsárolási kísérletek diskurzusa egyre gyakrabban kapcsolódik össze a „demokraciavédő” diskurzussal, amely egyrészt leleplező jellegű és a szándékra fókuszál, másrészt a tartalomra és a módszerre. Az egyik ide tartozó érv a szándék őszinteségét kérdőjelezi meg. Ennek lényege, hogy mindezek a kísérletek a kormányzó erők hatalmi céljait szolgálják, és ezek segítségével az állam egyre nagyobb részét tudják elfoglalni (Az MSZP Országos Elnökségének nyilatkozata, 1991. december 1. Forrás: MTI Adatbázis). Másrészt éppen hogy elterelésnek is szánják, hogy ne a kormány számára káros ügyekről legyen szó a közbeszédben (Az MSZP elnökségi ülése, 1991. október 24. Forrás: MTI Adatbázis). A másik érv azonban önmagában a kísérleteket minősíti, és ezeket igyekszik a demokratikus politikai közösségből kirekeszteni: a kirekesztési kísérleteket tisztogatásnak, megfélemlítésnek, zsarolásnak és leszámolásnak, ezáltal pedig antidemokratikusnak minősítik (Befejeződött a szocialisták országos párttanácskozása, 1991. november 17. Forrás: MTI Adatbázis).

Ezeket túlmenően létezik egy, a támadások tartalmára reagáló önfelmentő érvrendszer is. Ennek lényege, hogy nem csak az egyes kiragadott intézményes pozíciók birtokosai voltak a 90 előtti rendszer kiszolgálói, hanem lényegében minden állampolgár betagozódott a rend-

szerbe és annak fenntartójának számított. A rendszer működtetése az azzal való együttműködést jelenti, annak pedig csak egyik formája bizonyos intézményes pozíciók vállalása. Mindenki a személyes boldogulását és karrierjét kereste a rendszer keretein belül. Ebben a tekintetben nincsen lényegi különbség a rendszer tagjai között, mindenki megkötötte az egzisztenciális biztonságához szükséges kompromisszumokat (Horn Gyula: *„felmerült bennem: vajon joga van-e pálcát törni mások felett azoknak, akik ugyanúgy beilleszkedtek ebbe a rendszerbe, mint akiket vádolnak?”*) (Horn Gyula felszólalása, 1991. november 13. Forrás: Országgyűlési Napló). A rendszerrel való szembenállás személyes kockázatát csak nagyon szűk réteg vállalta és a baloldali közösség tagjai gyakorta gúnyosan beszélnek arról, hogy utólag viszont nagyon megnőtt az egykori állítólagos ellenállók száma (Kovács László felszólalása, 1990. május 23. Forrás: Országgyűlési Napló, vagy Magyar Szocialista Párt - nagygyűlés és sajtótájékoztató, 1990. szeptember 26. Forrás: MTI Adatbázis). E narratívának fontos szemiotikai erőforrását jelenti a támadók saját múltjukkal való szembesítése. Ennek egyik szimbolikus eseménye volt az, amikor Nagy Attila MSZP-s képviselő az igazságtételi törvényjavaslat benyújtójának, Takács Péternek egy 10 évvel korábbi írását idézte a parlamentben (Nagy Attila felszólalása, 1991. október 15. Forrás: Országgyűlési Napló), amihez aztán az SZDSZ-es Pető Iván is csatlakozott (Pető Iván felszólalása, 1991. október 15. Forrás: Országgyűlési Napló). A kiszorítási kísérletek elleni fellépésnek stílus-jellegű szemiotikai erőforrása is van, amely leginkább a Népszabadság szerkesztőségi cikkeiben érhető tetten. Míg a politikai megszólalásokat általában a felháborodott, dühös érzelmi állapotot tükröző stílus uralja, addig a napilapokban gyakran felhasznált stíluselem a gúny, a szarkazmus és az irónia. Ezek a cikkek humoros formában, parodizálva mutatják be a kormánypárti aktorok kiszorítási kísérleteit (Végy egy boszorkányt..., Népszabadság, 1990. szeptember 8.). A gúnyos hangnem azt sugallja, hogy ezek a lépések komolytalanok. szellemi felsőbbrendűséget fejeznek ki, és nevetségessé teszik a kiszorítási kísérleteket. A felháborodást tükröző stílus ezzel szemben komoly morális szembenállást jelez, azt mutatja, hogy a beszélő morálisan ítéli el a másik felet. A baloldali közösségnek saját válasza az előző rendszerhez való viszonyulással kapcsolatban, hogy nemzeti megbékélésre és a múlt közmegegyezéssel lezárására van szükség (Az MSZP helyesli a Fidesz kezdeményezését - Az Országos Választmány állásfoglalása, 1991. április 13. Forrás: MTI Adatbázis).

Identifikációs- és értékdiskurzus

A baloldali politikai közösség meglehetősen heterogén, melyben sokféle diskurzus fér meg egymás mellett. A közösséget a „baloldali” öndefiníció integrálja. Ez elsősorban a politikai térben való önelhelyezés eszközének tűnik, amely – különösen a korszak első felében - legitimációs erőforrásként is funkcionál (MSZP-választmány, 1991. május 25. Forrás: MTI Adatbázis). Emögött a demokratikus politikai közösség pluralisztikus felfogása húzódik meg, melynek lényege, hogy egy politikai közösség akkor számít jónak, egészségesnek, ha az nem homogén, hanem egyensúly van a bal- és jobboldali politikai célok és értékek politikai reprezentációja között (Horn Gyula az MSZP kaposvári nagygyűlésén, 1990. szeptember 20. vagy MSZP megemlékezés az MSZDP születésének 100. évfordulójáról, 1990. december 8. Forrás: MTI Adatbázis). A baloldaliság egyetlen osztott jelentésének a „nem elit” érdekek képviselete tűnik: a baloldaliság által kijelölt politikai cél a nem az elithez tartozó állampolgárok érdekeinek megjelenítése a politikai színtéren (Katona Béla felszólalása, 1990. december 17. Forrás: Országgyűlési Napló). Ennek a rétegnek elsődleges kategóriája a „bérből és fizetésből élők”, azonban gyakorta kiegészítik olyan társadalmi csoportokkal, mint „munkavállalók”, „kisvállalkozók”, „nyugdíjasok”, „munkanélküliek”, „az átalakulás vesztesei” (Az MSZP népi demokratikus platformjának tájékoztatója, 1990. április 23. vagy MSZP sajtótájékoztató Debrecenben 1991. július 26. Forrás: MTI Adatbázis).

A baloldaliságnál szűkebb körben, de a „szociáldemokrata” kategória is meglehetősen integratív szerepet tölt be a politikai közösségben. A baloldalisághoz hasonlóan ezt is aluldefiniált, tág és inkluzív módon használják. Népszerűségét erősíti az is, hogy a baloldalisággal ellentétben a szociáldemokrácia nem a megelőző rendszer ideológiájának a része (Szociáldemokrata frakció alakul az MSZP-n belül?, Népszabadság, 1990. augusztus 31.), így az 1990-es kongresszuson az MSZP hivatalosan is önidentifikációjának a részévé teszi azt. A szociáldemokrata identitással, mintegy megkerülve az államszocialista múltat – mellyel való politikai folytonosságot, vagy örökséget tagadnak (Horn-interjú, 1992. december 15. Forrás: MTI Adatbázis) -, nyúlnak vissza a fasiszmus ellen küzdő szociáldemokratákhoz (Az MSZP kongresszusának második napja, 1990. november 10. Forrás: MTI Adatbázis). Mindezeket túl az „szociáldemokrácia” az MSZP európai politikai közösségbe való integrációját is elősegíti, mivel a párt a szociáldemokrata eszme- és értékvilágon keresztül veszi fel és tartja a kapcsolatot az európai baloldali pártokkal. A szociáldemokrácia kategória így könnyen összekapcsolható a „demokratikus” és „európai” jelzőkkel, amelyek elősegítik az előző rendszertől való elkülönülés hangsúlyozását. A „szociáldemokrata” jelzővel identifikálják magukat az MSZOSZ és a szo-

ciáldemokrata pártok is, a Munkáspárt viszont elveti azt (Az MSZMP korszerű, demokratikus ellenzéki munkáspárt – Sajtótájékoztató, 1990. május 27. Forrás: MTI Adatbázis).

A két domináns, de tartalmilag kevésbé lehatárolt kategórián túl az ideológia és az közösen osztottként tételezett értékek kérdését a baloldali közösség jelentős része igyekszik háttérbe tolni. Az MSZP-n belül is számos különböző világnézetű platform jön létre (hívó tagozat, a nemzeti kérdésekre jobban fókuszáló tagozat stb.), amelyekre a pártvezetés válasza, hogy az MSZP „nem világnézeti párt”, ideológiától függetlenül a közösség tagja lehet bárki (Hívók tagozata az MSZP-ben, 1991. július 1. Forrás: MTI Adatbázis). A legsúlyosabb ideológiai jellegű törésvonal a „nemzeti” értékkategória kapcsán jön létre. Előbb Pozsgay Imre lép ki a pártból többek között azért, mert a nemzeti szemlélet nem jelenik meg az MSZP politikájában (A befektetés nem térült meg, Népszabadság, 1990. november 13.), majd 1992-ben Szűrös Mátyás fogalmaz meg nyilvános kritikát ezzel kapcsolatban (Szűrös Mátyás az MSZP kongresszusról és Hornról, 1992. április 22. Forrás: MTI Adatbázis). A Horn által fémjelzett pártvezetés válasza a kihívásra, hogy általában véve megkérdőjelezi a „nemzeti” kategória használhatóságát, politikai orientációs szerepét. („Azok, akik azt mondják, hogy a nemzet sorsát érintő kérdésekkel, nemzeti kérdésekkel foglalkozni kell, nem is tudják pontosan megfogalmazni mire gondolnak.”) (Az MSZP a maga útját járja, Népszabadság, 1992. május 15.).

A kormányváltás utáni első időszakban csökkent az identifikációs diskurzus intenzitása. A korábbinál jóval gyakrabban jelenik meg azonban a „nemzet” fogalma a kormánypárti szóhasználatban. Ebben a diskurzusban a nemzet fogalma alatt a teljes magyar politikai közösséget értik, amely magában foglalja a politikai részközösségeket, a magyarországi nemzeti kisebbségeket, illetve a határon túli magyarokat is. A nemzethez tartozás önkéntes vállalás eredménye, így kizárni belőle senkit sem lehet, ahogyan maga a nemzet sem sajátítható ki egy részközösség által (Az MSZP Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Szövetségének felhívása, 1996. március 16. Tiszteletbeli konzulok konferenciája, 1996. július 1. Forrás: MTI Adatbázis). A nemzet-fogalom előtérbe kerülése a jobboldali politikai közösség egy fontos szemiotikai erőforrásának semlegesítési kísérleteként is felfogható. Míg a jobboldali politikai diskurzusban a „nemzet” egy értékkategória, és ezáltal a részközösségek szintjén integratív, a teljes politikai közösség szintjén polarizáló szerepet tölt be, addig a baloldali közösség diskurzusában nem önmagában vett érték, hanem ténykérdés: a nemzet létezik és különféle érdekek kapcsolhatóak hozzá, ezáltal nem polarizáló jellegű. Eszerint a nemzet érdeke a gazdasági és kulturális felemelkedés, az életminőség feltételeinek megteremtése, a széleskörű összefogás és a közösségek közötti párbeszéd létrejötte.

Az önidentifikációs diskurzus a kormánypolitikával való elégedetlenség hatására 1996-tól újra megerősödik, a politikai közösségből megfogalmazott kormánykritika szemiotikai erőforrásává válik – a kormánypolitikává emelt depolitizált pragmatizmus ellendiskurzusaként jelenik meg. Ennek a diskurzusnak a központi narratívája, hogy a liberálisokkal együtt kormányzó párt a pragmatizmus jegyében eltávolodik a baloldali, szociáldemokrata, szocialista értékektől, amelyeknek azonban a működése alapjának kellene lennie (Vélemények az MSZP-frakcióülésről, 1995. október 11. vagy Az MSZP Baloldali Tömörülésének vitanapja, 1996. január 6. Forrás: MTI Adatbázis). A megerősödő kritika a politikai közösség és kormányának értékalapú integrációját sürgeti, azt kívánja, hogy a sokáig háttérbe szorított értékek a kormány politikájában is markánsan jelenjenek meg – akár a liberális szövetséges akarata ellenére is. Ennek a törekvésnek a legfontosabb hordozói a párton belül megjelenő ideológiai kategóriákat képviselő platformok.

Az önidentifikációs diskurzus legfontosabb képviselője Vitányi Iván, aki már a kezdetektől arra törekszik, hogy a politikai közösség értékalapon is definiálódjon. A horni depolitizált pragmatizmus diskurzus dominanciája azonban ennek az igyekezetnek komoly gátját jelenti, hiszen az tagadja az ideológiák és értékek politikai jelentőségét (Ipartestületek - MSZP politikusok megbeszélése, 1993. november 29. Forrás: MTI Adatbázis). Az intézményesen integrált közösség nagyfokú heterogenitása szintén jelentős akadályt jelentett Vitányi törekvései előtt, aki 1992-től a pozitív program helyett egyre inkább a kritikai program felé fordul és a demokráciavédelem jelszava alatt próbál értékalapú közös nevezőt biztosítani a közösségnek – valamint ennek segítségével inkluzívvá tenni azt a liberális politikai közösség irányába is (Együttműködés a szocialisták és a liberálisok között -Vitányi Iván Debrecenben, 1991. november 21. Forrás: MTI Adatbázis). Vitányi választmányi elnöki székből való távozása után az akkor már a párton belül évek óta működő szociáldemokrata csoportját platformmá szervezte, és ennek segítségével a kormánypolitika kritikájaként újra felerősítette az önidentifikációs diskurzust. Ennek csúcspontja az volt, amikor Horn Gyula az 1997-es kongresszust megelőzően személyesen látogatott el a platform rendezvényére és kijelentette: *„Nem vagyok hajlandó egyetérteni azokkal, akik általánosságokban és jelszavakban gondolkodnak és nincs kézzel fogható indítványuk a változtatásra.”*. Ezt követően a kormányát nyilvánosan *„hülye, morbid”* nyilatkozatokkal bíráló platformtagokat egyenesen Torgyán Józsefhez hasonlította (Horn Gyula az MSZP szociáldemokrata társulásánál, 1997. május 5. Forrás: MTI Adatbázis).

Fontos megjegyezni, hogy az identifikációs- és értékdiskurzus mindig csak szervezeti szinten, vagy a közösség politikai elitjének szintjén fogalmazódik meg. Állampolgári szinten nem

történik kísérlet politikai közösség létrehozására, politikai identitások felkínálására, az állampolgárok számára is követhető vagy követendő politikai értékek megfogalmazására. Az identifikációs- és értékdiskurzus a politikai elit számára tűz ki feladatokat, az állampolgárokat továbbra is gazdasági alapon konstruálja meg. A baloldaliság és a szociáldemokrácia min-
dössze annyit jelöl ki, hogy a gazdasági alapon megkonstruált társadalom mely részének ér-
dekeit kell képviselni.

Demokráciavédő diskurzus

Ez a diskurzus lényegében az identifikációs diskurzus negatív oldala, amely talán éppen annak sikertelensége miatt vált egy időben különösen fontossá a politikai közösségben. Kulcsfigurája ennek is Vitányi Iván, de leggyakoribb megjelenítője az MSZP Budapesti Tanácsának 1990 és 1994 közötti elnöke, Szabó Lajos Mátyás. Utóbbi szinte csak ezt a diskurzust jeleníti meg sajtótájékoztatóin, gyakorta szervezete álláspontjaként mutatva fel azt, más csatornát azonban kevésbé tud felhasználni kommunikációjában. Vitányi a demokráciavédő diskurzus mellett – mint láttuk - a közösség identifikációs- és értékdiskurzusának is prominens hordozója, és a választmányi üléseket követő sajtótájékoztatókon túl fontos kommunikációs csatornát jelentenek számára a nagy közfigyelmet élvező kongresszusi felszólalásai, konferenciákon, közéleti-politikai vitákon való megszólalásai, valamint a Magyar Hírlap napilap, melynek hasábjain többször is lehetősége van kifejezni nézeteit (Magyar Hírlap, 1992. február 28. vagy 1992. október 30.). A diskurzus kezdetei Thürmer Gyulához és a Munkáspárthoz kötődnek, akik már 1990-től gyakorta alkalmazzák a diskurzus legfontosabb elemeit (Thürmer - Novoje Vremja, 1990. szeptember 16. Forrás: MTI Adatbázis). A szélesebb baloldali közösségben azonban a diskurzus 1991-ig alig volt látható, innentől kezdve azonban egyre nagyobb jelentőségre tett szert – ezt igazolja, hogy 1991 ősztől még a közösség legfontosabb aktora, Horn Gyula is alkalmazza időnként, még ha esetében továbbra is a depolitizált pragmatizmus marad a fontosabb diskurzus (Veszélyben a demokrácia - az MSZP sajtótájékoztatója, 1991. december 1. Forrás: MTI Adatbázis). A kormányváltás után a diskurzus ismét háttérbe szorul, de a korszak végére, a választásokhoz közeledve ismét egyre gyakrabban jelenik meg elsősorban a fenyegető jövő képére adott reakciójaként (A Magyar Szocialista Párt V. kongresszusának politikai állásfoglalása, 1996. március 31. Forrás: MTI Adatbázis).

Míg a depolitizált pragmatizmus diskurzus tartalmaz pozitív elemeket is és kritikai jellege is ebből bomlik ki, addig a demokráciavédő diskurzus kifejezetten kritikai jellegű, az 1990-1994 közötti kormányzat és a kormánypártok kritikájának diskurzusa. A diskurzusban nem jelennek meg a demokrácia értékelésén túl pozitív, a kritikától függetlenül is létező elemek. A diskur-

zus középpontjában a kormányzat és kormánypártok politikájának cél- és részben módszer-alapú kritikája áll. Mérsékeltebb változata a kormányzat hatalompolitikai lépéseit bírálja, azt állítva, hogy a kormányzat politikájának elsődleges célja saját hatalmi pozíciójának biztosítása és erősítése. A diskurzus szerint ennek jele a hatalom centralizációs törekvései, a növekvő hatalomkoncentráció és a politikai lojalitáson alapuló klientúra építése (Az MSZP Országos Választmányának állásfoglalása a kormány esztendősi működéséről, 1991. május 25. Forrás: MTI Adatbázis). A diskurzus radikálisabb megfogalmazása e kritikát kitágítja és expliciten kijelenti, hogy ezek a lépések veszélyt jelentenek a demokráciára, azaz a teljes politikai közösségre (Az MSZP Országos Elnökségének nyilatkozata, 1991. december 1. Forrás: MTI Adatbázis).

A diskurzusnak van egy a cél- és módszerkritikán túlnyúló ideológiai kiterjesztése is. Ennek mérsékeltebb változata a tekintélyelvűséget és a keresztény-nemzeti ideológiának a teljes politikai közösségre való ráerőltetését bírálja (Az MSZP Budapesti Tanácsának sajtótájékoztatója, 1991. május 8. Forrás: MTI Adatbázis), míg radikálisabb változata expliciten szélsőjobb-oldali tendenciákat vél felfedezni a kormányzat és a kormánypártok aktorainak retorikájában (Horn - interjú – APA, 1992. november 29. Forrás: MTI Adatbázis). Fontos, hogy a szélsőjobb-oldali vádat nem alkalmazzák a teljes jobboldali politikai közösségre, inkább csak az arra fenyegetést jelentő veszélyként jelenítik meg. E narratíva lényege, hogy a szélsőjobb-oldali gondolatok és személyek az MDF közelében, sőt magán az MDF-en belül vannak, és komoly fenyegetést jelentenek a közösség egészére nézve (MSZP-sajtótájékoztató, 1992. szeptember 13. Forrás: MTI Adatbázis).

A diskurzust a közösség aktorai sikeresen összekapcsolják az önvédelmi diskurzussal és a baloldali közösség aktoraira irányuló kiszorítási kísérleteket az antidemokratikus és szélsőjobb-oldali tendenciák egyik bizonyítékaként találják. Ennek legfőbb retorikai eszköze a kísérletek összekötése a „félelem” érzetével, és azzal vádolják a jobboldali közösséget, hogy ezeknek a lépéseknek a célja a félelemkeltés, a megfélemlítés, az indulatok feltüzélése, a társadalom megosztása, politikai ellenségek konstruálása, ami antidemokratikus célok megvalósulását szolgálja és szélsőjobb-oldali gondolkozásról árulkodik (Befejeződött a szocialisták országos párttanácskozása, 1991. november 17. Forrás: MTI Adatbázis).

A demokráciavédő diskurzus fontos szemiotikai erőforrását jelentik a hasonlatok és párhuzamok. A leggyakrabban a Horthy-rendszerrel és az államszocialista rendszerrel vonnak párhuzamot a baloldali közösség tagjai (Együttműködés a szocialisták és a liberálisok között - Vitányi Iván Debrecenben, 1991. november 21. Forrás: MTI Adatbázis). Az előbbi párhuzam ideológiai alapú, arról szól, hogy a jobboldali közösség által vezetett kormány a Horthy-

rendszerrel érez ideológiai rokonságot, és annak visszaállítására, vagy egy ahhoz nagyon hasonló rendszer létrehozására törekszik. Az utóbbi párhuzam a hatalomtechnikai kritikával függ össze, és azt állítja, hogy a jobboldali közösség lényegében ugyanolyan jellegű rendszert akar kiépíteni, mint ami az államszocializmusban működött. A hasonlat által javasolt narratívában a rendszer ideológiája lényegében indifferens, ugyanúgy csak a hatalmi struktúra fenntartására és a hatalmi ambíciók elfedésére szolgál, ahogy az államszocialista rendszerben a marxista-leninista ideológia (Szegefü vagy árvalányhaj, Népszabadság, 1992. május 15.).

Ez utóbbi párhuzam azért is fontos szemiotikai erőforrás a baloldali közösség számára, mert ugyanezt a szemiotikai erőforrást alkalmazzák a jobboldali közösség tagjai a baloldali közösség teljes politikai közösségből való kiszorítására („baloldali veszély”), különösen 1992-től, mikor egyre több jele van az MSZP megerősödésének (KDNP-Fidesz vitafórum a Miskolci Egyetemen, 1994. április 11. Forrás: MTI Adatbázis). A demokráciavédő diskurzuson keresztül tehát megindul a diszkurzív küzdelem a két közösség között egy szemiotikai erőforrásért is, amelynek az igazolásaként a jobboldali közösség a baloldali közösség tagjainak személyes múltját, míg a baloldali közösség a jobboldali közösség cselekvését és céljait használja fel. A diskurzus szemiotikai erőforrásai közé sorolhatjuk azokat az eseményeket és ügyeket, amelyek a diskurzus igazolásának szimbólumai váltak. Ezek közé tartozik a Kónya-Pető vita (Hivő szocialisták estje Szegeden, 1992. április 28. Forrás: MTI Adatbázis), a Csurkatanulmány (MSZP-sajtótájékoztató, 1991. szeptember 5. Forrás: MTI Adatbázis), a köztársasági elnök kifütyülése (Az MSZP elnökségének rendkívüli ülése -sajtótájékoztató, 1992. október 25. Forrás: MTI Adatbázis) és egyéb öt támadó kormánypárti cselekvés vagy kijelentés (Védd az elnököt a budapesti szocialisták támogató közleménye a Demokratikus Charta nyilatkozathoz, 1992. május 27. Forrás: MTI Adatbázis), a médiával kapcsolatos cselekvések és kijelentések (MSZP-kongresszus - beszámoló, korreferátum, 1992. május 16. Forrás: MTI Adatbázis), valamint az igazságtételi javaslatok és különböző, a baloldali közösségre irányuló kiszorítási kísérletek (Befejeződött a szocialisták országos párttanácskozása, 1991. november 17. Forrás: MTI Adatbázis).

Mivel a demokráciavédő diskurzus kifejezetten ellenzéki diskurzus volt, ezért a kormányváltás után a baloldali közösség kommunikációjában erőteljesen visszaszorul– néhány aktuális jelenségre, történésre való reagáláson és az ezek ellenzékkel való összekötésén túl lényegében eltűnik a nyilvános diskurzusból (Az MSZP-frakció ülése, 1996. március 18. Forrás: MTI Adatbázis). A választásokhoz közeledve azonban ismét egyre gyakrabban jelenik meg, ekkor azonban főként fenyegetésként, a jövő immáron nem elképzelhetetlen alternatívájaként tűnik fel. Ennek kifejeződése inkább mérsékelt, ugyanakkor megszemélyesített. Szélsőjobboldali

veszély helyett inkább jobboldali populizmusról (Az MSZP baloldali tömörülésének értekezlete, 1996. február 24. Forrás: MTI Adatbázis), Európától való elfordulásról beszélnek, ugyanakkor Torgyán József személyében arcot is adnak a fenyegetésnek. A narratíva lényege, hogy amennyiben 1998-ban nem az éppen kormányzó koalíció marad hatalmon, az alternatívát Torgyán József, vagy a „Torgyán-Giczy-Csurka” koalíció jelenti (MSZP-kongresszus, 1997. június 7. Forrás: MTI Adatbázis).

A diskurzus egyik legfontosabb következményének tekinthető a Demokratikus Charta létrejötte és a baloldali közösség abban való részvétele. A Demokratikus Charta lényegében a demokráciavédő diskurzus hordozójává vált, és Vitányi Iván az egyik prominens aktora lett. Horn Gyula az MSZP elnöksége nevében fel is kérte a párt tagjait és támogatóit, hogy csatlakozzanak a Chartához (Horn Gyula a Demokratikus Charta felhívásáról, 1992. szeptember 22. Forrás: MTI Adatbázis). A diskurzus egy másik fontos következménye, hogy ennek keretében az 1990-1994 közötti kormánnyal és a kormánypártokkal nem lehet együttműködni. A diskurzus értelmében a politikai közösséget maga a demokrácia integrálja, a kormányzat viszont éppen ezt, ezáltal pedig a politikai közösséget akarja felszámolni. Ennek legélesebb jele, amikor 1992-ben Horn Gyula maga jelenti ki: „*az MSZP a jelenlegi MDF-es kormánnyal semmiféle együttműködést nem tud elképzelni*” (MSZP sajtótájékoztató, 1992. szeptember 13. Forrás: MTI Adatbázis). Értelmezésünk szerint, a depolitizált pragmatizmus inkluzív diskurzusával ellentétben tehát ez a diskurzus kizorító jellegű. Fontos következménnyel bír azonban a politikai közösség határaival és integrációjával kapcsolatban. Az eddig tárgyalt diskurzusok nem tették lehetővé a baloldali politikai közösség értékalapú politikai integrációját, nem kínáltak fel olyan közös, tartalommal is bíró értéket, amelyet a közösség egésze elfogadott volna. Az integráció egy fontos eleme volt ugyanakkor a kormány politikájának elítélése, amelynek a demokráciavédő diskurzus a) kognitív (a depolitizált pragmatizmus diskurzusa) és érzelmi (önvédelmi diskurzus) komponens mellé immár értékszínezetet is adott. Ha pozitív érték nem is tudta egységesen integrálni a baloldali politikai közösséget, a negatív, kritikai alapon megfogalmazott demokráciavédelem már igényt tarthatott a közösen osztott érték szerepére. Ugyanakkor a demokrácia és annak védelme nem csak a baloldali közösségben, hanem a liberális politikai közösségben is értéknek számít. Úgy is fogalmazhatunk, hogy ebben a diskurzusban a liberális és a baloldali politikai részközösségek azonos politikai közösség részének számítanak (Együttműködés a szocialisták és a liberálisok között -Vitányi Iván Debrecenben, 1991. november 21. Forrás: MTI Adatbázis). Míg az önvédelmi diskurzus, valamint a depolitizált pragmatizmus és az általa középpontba állított gazdasági kérdések elválasztják a liberális és baloldali politikai közösséget, a demokráciavédelmi diskurzusban ezek egymás

természetes szövetségeseinek, egyetlen közösség tagjainak tűnnek. Nem véletlen, hogy a diskurzus legfontosabb hordozója, Vitányi Iván a leghangosabb pártolója a liberális pártok és a baloldal közeledésének. A demokráciavédő diskurzus közvetlen cselekvési következményét és hordozóját, a Demokratikus Chartát lényegében a két közösség összekapcsolódásának első lépésének tekinthetjük. A folyamatos és súlyos koalíciós konfliktusok ellenére ebben a diskurzusban a szétválás a legrosszabb forgatókönyvnek nyitott volna utat. Szintén a diskurzus következményei közé tartozik az értelmiségi civil aktorok előtérbe kerülése, szemben a depolitizált pragmatizmus diskurzus által preferált szakértői civil réteggel.

Depolitizált pragmatizmus diskurzusa

A depolitizált pragmatizmus a baloldali közösség domináns diskurzusa, amely elsősorban a közösség legfontosabb aktorához, Horn Gyulához kötődik. Gyökerei már a választások után megjelennek, de alapelemei nem annyira a politikusi megszólalásokban, mint inkább a napilapok szerkesztőségi- és véleménycikkeiben tűnnek fel (Valami van, Népszabadság, 1990. június 20.). Az elbukott népszavazási kezdeményezést követően válik hegemon diskurzussá a baloldali közösségben (Vélemények a népszavazásról, 1990. július 30. Forrás: Rádiófigyelő Adatbázis), de 1991-től erős riválist kap a depolitizált pragmatizmussal sok tekintetben szemben álló „demokráciavédő” diskurzusban. Innentől a két diskurzus egymás mellett élése figyelhető meg, de sem az összekapcsolásukra, sem pedig a direkt szembeállításukra nem történik kísérlet. A kormányváltással azonban a demokráciavédő diskurzus lényegében elhal, míg a depolitizált pragmatizmus kormánypolitikává válik – innentől elsősorban az 1996-tól felerősödő identifikációs- és értékdiskurzus jelent rá kihívást. A diskurzus hordozói elsősorban az MSZP, valamint annak számos politikusa, a politikai közösséghez tartozó sajtótermékek, különösen a Népszabadság, de a diskurzus az MSZOSZ-nél is erősen jelen van Nagy Sándor elnöksége alatt. Bizonyos elemei a Munkáspártnál is megjelennek, de ott az ideológiai, valamint kifejezetten a „demokráciavédő” diskurzus jóval dominánsabb. Bár a depolitizált pragmatizmus diskurzusa az egész korszakban dominál, bizonyos elemei változnak az időben előrehaladva. A diskurzus történetében a legfontosabb cezúrát a Bokros-csomag jelenti, amikor is a diskurzus populista eleme elhal, valamint konszenzusos politikaképe háttérbe szorul és a hangsúlyai makroszintre kerülnek – összességében a diskurzus radikalizálódásáról beszélhetünk.

A depolitizált pragmatizmus mögött egy viszonylag jól meghatározható társadalom- és politikakép figyelhető meg. Ennek alapja, hogy az állampolgárok szintjén nem gondolkoznak politikai közösségben. A baloldali politikai közösség a szervezetek és az elit szintjén fogalmazó-

dik meg, az állampolgárok számára nem törekednek világos politikai értékek, ideológiák, identitások felkínálására. Ebben egyébként megegyezik az identifikációs- és értékdiskurzus szemléletével. A diskurzus mögött egy homogenizált kisemberkép áll. Eszerint a kisemberek⁴ a jószándékú, racionális és önálló emberek, akiknek legfőbb törekvése a nyugodt biztonságos élet kialakítása (Hol a baloldal mostanában?, Népszava, 1990. május 14.). Az autonóm és racionális kisembernek éppen ezért elsősorban a biztonságos életre vonatkozó gazdasági érdekei vannak, és ezeknek az érdekeknek az azonossága integrálja őt egy érdekközösségbe a többi autonóm kisemberrel. Ennek az érdekközösségnek a politikai megfogalmazása kimerül a nyugodt és biztonságos élet kialakítását elősegítő gazdasági érdekek politikai képviselésében. A kisember politikához való viszonyulása nem ideologikus, de nem is érdeklődő, vagy a közügyeket szem előtt tartó, hanem pusztán az egyéni érdekei alapján történik. Mindössze az érdeklő, azzal foglalkozik, ami őt személyesen érinti – az elvont eszmék, értékek, ideológiák nem mozgatják meg (Krisz, Népszabadság, 1990. október 27.). Ugyanakkor racionális, józan és belátó, nem befolyásolható, nem mohó és nem rövidtávon gondolkodik: képes elfogadni helyzete átmeneti romlását, racionálisan belátni az áldozathozatal szükségességét, amennyiben az hosszútávon megtérül (Politikai (állás)hirdetés, Népszabadság, 1990. október 30.).

A diskurzus mögött álló közösségkép tehát hangsúlyozottan nem politikai, hanem gazdasági jellegű: az elképzelt közösség mögött nincsenek közösen osztott absztrakt politikai értékek, eszmék, narratívák, nem követel meg identifikációt, pusztán érdekek vannak. Ezeknek a kisembereknek a diskurzív konstrukciója a „bérből és fizetésből élők”, a „munkavállalók” kategóriája, valamint az alapkategóriát gyakran kísérő és kiegészítő „nyugdíjas”, „kisvállalkozó”, „munkanélküli”, „az átalakulás vesztese” kategóriák. Tehát ide tartozik bárki, aki nem elit (Katona Béla felszólalása, 1990. december 17. Forrás: Országgyűlési Napló). Jól látható, hogy mindegyik kategóriát gazdasági alapon definiálják, a megszólított társadalmi csoportok nem érték- vagy egyéb identitásalapon definiálódnak.

Ez a társadalomkép kijelöli a politika funkcióját is. A politikának nincsen más célja, mint az érdekvédelem és érdekképviselés: az autonóm kisemberek legfőbb törekvésének, a nyugodt és biztonságos élet kialakításának elősegítése. Minden, ami ezen túlmutat jelentéktelen, pusztán az elit játéka, szintiszta politika: ideológiák, értékek feletti küzdelmek, hatalmi játékok, pártcsatározások („Hagyjuk abba az ideológiai zászlók lobogtatását”, Népszabadság, 1990. november 12.). A politikát ettől meg kell tisztítani, azaz lényegében depolitizálni kell (Ipartestületek - MSZP politikusok megbeszélése, 1993. november 29. Forrás: MTI Adatbázis). Az

⁴ A „kisember” fogalmat a diskurzus ritkán használja, de talán ezzel a szóval lehet a legérzékletesebben leírni a mögöttes emberképet.

állam ügyeit nem politikai alapon kell irányítani, azaz a döntéseket nem ideológiai-, érték- vagy hatalmi szempontok alapján kell meghozni, hanem politikamentes módon: szakértelem és konszenzusos pluralizmus alapján (Valami van, Népszabadság, 1990. június 20. vagy. Horn Gyula lakossági fóruma, 1994. március 3. Forrás: MTI Adatbázis). A politikai aktorok funkciója az érdekek megjelenítése, a politika célja pedig az egyes ügyekben ezek konszenzusát szakmai alapon létrehozni. Az érdekek pedig adóttak, a politikai aktoroknak ezeket csak artikulálniuk kell, nem feladatuk az állampolgárok meggyőzése, befolyásolása, formálása (Mégsem robbant az MSZP-bomba, Népszava, 1990. november 12.).

A diskurzus Bokros-csomagot követő változása miatt az érdekluralista felfogás lényegében megszűnik. A válság rendszerszintre tolásával immáron egyetlen érdek létezik, minden rész-érdek ebből vezetődik le, ennek a következménye. Ennek értelmében semmilyen társadalmi vagy egyéni érdek nem érvényesülhet a rendszerszinten megfogalmazott közös érdek beteljesítése, a makrogazdaság szintjén megfogalmazott válság leküzdése nélkül (Horn Gyula televíziós sajtókonferenciája, 1995. október 31. Forrás: MTI Adatbázis). Az egyetlen, közös, oszthatatlan érdek középpontba állítása egy újabb fokát jelenti a depolitizálásnak. A közös érdeket a depolitizált szakértelem tudja szolgálni, az érdekegyeztetés, a konszenzusra törekvés ehhez képest csak ronthat a helyzeten. Retorikai szinten, legitimációs technikaként még bizonyos elemei fennmaradnak, de az átalakuló diskurzus már nem kívánja meg feltétlenül az érvényesülését.

A baloldali politikai közösség depolitizált pragmatizmus diskurzusa ezért folyamatosan bírálja az ideológiai célokat szolgáló politizálást (szimbolikus eseménye a címervita) (Nem csak az országcímer, Népszava, 1990. október 27.), a hatalmi célokat szolgáló politizálást (szimbóluma a párt) (Horn:Aligha kell új párt, Népszabadság, 1990. november 12.) és a konfliktusos politizálást (szimbóluma a parlament) (Valami van, Népszabadság, 1990. június 20.). Az ideológiai politizálással a gazdaságra fókuszáló politikát (Gál Zoltán felszólalása, 1990. október 15. Forrás: Országgyűlési Napló), a hatalmi politizálással a szakértői politizálást (Horn Gyula felszólalása, 1990. október 29. Forrás: Országgyűlési Napló), a konfliktusos politizálással pedig a konszenzusos politizálást (Horn Gyula felszólalása, 1992. február 3. Forrás: Országgyűlési Napló) állítják szembe. Ebben a diskurzusban a rossz politika szimbóluma a parlament és a párt, míg a jó politikáé a pártok közötti egyeztetések. A diskurzus populistá elemét jelenti az, hogy a rossz politika bírálatában folyamatos hivatkozási pontot jelent az autonóm, a politikától gazdasági érdekei érvényesítését váró kisember, a mindennapi ember. Ez gyakorta megjelenik parlamenti felszólalásokban, ahol fontos szemiotikai erőforrást jelent, hogy a mindennapi emberre való hivatkozások éppen az ideológiai- és elitpolitizálás szimbo-

likus helyén és szimbolikus eseményein hangoznak el (Katona Béla felszólalása, 1990. december 17. Forrás: Országgyűlési Napló). A populáris elem szintén nagyon gyakori a sajtótermékekben, ahol a politikai vitákat és döntéseket a mindennapi kisemberek helyzetén keresztül értelmezik, rájuk hivatkoznak, sőt sok esetben meg is szólaltatják őket (Közvélemény, Népszabadság, 1990. június 20.). A Bokros-csomagot követően a populáris elem a diskurzus politikusi hordozói részéről elhal: a politikai kihívások és sikerek makrogazdasági szinten definiálódnak, nem pedig a mindennapi ember szintjén. Ennek értelmében mindennapi ember érdekei a makrogazdasági helyzetből vezetődnek le, ezért a makrogazdasági érdekek érvényesítése kerül az előtérbe, még akkor is, ha az a mindennapi ember közvetlen érdekeivel szembe megy (Horn Gyula televíziós sajtókonferenciája, 1995. október 31. Forrás: MTI Adatbázis). A populáris elem azonban csak a politikusok szintjén hal el – a médiumok szintjén tovább él. A politikai problémák és kihívások továbbra is gyakran a mindennapi ember szintjén, az ő szemüvegén keresztül értelmeződnek a sajtótermékekben.

A depolitizált pragmatizmus diskurzusa számos összetevővel rendelkezik. Az egyik ilyen egy kísérő- vagy melléknarratíva, a válságnarratíva. Ennek lényege, hogy rendkívüli helyzet, válság van, amely elsősorban gazdasági alapú, de szociális fenyegetettséggel jár (Bemutakoztak az MSZP-frakció munkacsoportjai, 1990. október 11. Forrás: MTI Adatbázis). A válság jó érvet jelent a politikai működés felfüggesztése és a depolitizált pragmatizmus érvényesülése mellett. A válság gyors, szakmailag átgondolt, gazdasági jellegű és közmegegyezéssel övezett cselekvést kíván (Nemzeti konszenzust sürget az MSZP, 1990. december 6. Forrás: MTI Adatbázis). A válságnarratíva kezdetben a makrogazdasági fókusz mellett a mindennapi emberek szintjén is megfogalmazódik, a Bokros-csomagtól kezdve azonban utóbbi egyértelműen előbbi alá rendelődik. Csak makrogazdasági válság van, minden más probléma, nehézség ennek a következménye, tehát a mindennapi élet válsága önmagában értelmezhetetlen.

A „jó” politika és „rossz” politika, az ideális és a valóságos politika szembeállításának gyakori eszköze két gyakran alkalmazott metafora. Az ideális politikát gyakran egészségi állapottal kapcsolatos metaforákkal írják le. A metafora lényege, hogy az ország a beteg, a politika pedig az orvos, akinek a fő funkciója a beteg egészségének elősegítése, meggyógyítása. Ez néhol fájdalmas beavatkozásokkal jár, de az áldozat megtérülése kalkulálható, belátható. Az orvos csak a beteg érdekeit nézi, felméri a tüneteket, felállítja a diagnózist, majd pusztán ezek és saját szaktudása alapján mérlegeli, hogy milyen beavatkozásra van szükség a vágyott cél, a beteg gyógyulása érdekében (Megbukott, Népszava, 1990. október 27.).

A valós politikát azonban a leggyakrabban háborús metaforákkal írják le: politikai harcterről, csatáról, harcról, küzdelemről, pengeváltásról beszélnek (Polgármesterek és polgárok, Mai

Nap, 1990. július 26.). A politika szereplői háborút folytatnak egymás ellen, melynek tétje a hatalom, terepe a parlament, fő aktorai pedig a pártok. A sajtótermékek parlamenti beszámolóí hemzsegek a háborús metaforáktól.

A depolitizált pragmatizmus diskurzusában a metaforizálás lényege úgy írható le, hogy az ideális politika az ország érdekében, szakértői alapon cselekszik, a valós politika pedig hatalmi érdekeket követ, és a konfliktusok uralják.

A jó és rossz politika szembeállításának egy másik eszköze a „politika mint cselekvés” és a „politika mint kommunikáció” szembeállítása (Katona Béla felszólalása, 1990. december 17. Forrás: Országgyűlési Napló). Egyértelműen az előbbi a fontosabb, az utóbbi éppen ettől vesi el az erőforrást. A kommunikáció az ideológiával, manipulációval, konfliktussal kapcsolódik össze, míg a valódi politikai tevékenység a cselekvésben nyilvánul meg. A politika lényege tehát a cselekvés, nem pedig a kommunikáció.

A hatalmi célokért folytatott politizálás egyik legfontosabb szimbólumának a párt tekinthető (Horn:Aligha kell új párt, Népszabadság, 1990. november 12.), amely pártként komoly diszkurzív kihívás elé állítja a depolitizált pragmatizmust hirdető MSZP-t is. A kihívással való megbirkózás egyik fontos szemiotikai erőforrását jelenti a párt politikusainak rendszerváltó szerepe. Gyakori hivatkozási pont, hogy a párt vezető politikusai önként vállaltak részt saját hatalmi helyzetük leépítésében: az általános jó érdekében lemondtak saját hatalmukról, bizonyítván, hogy számukra a hatalom nem fontos (Horn Gyula felszólalása, 1990. október 29. Forrás: Országgyűlési Napló). A hatalmi szándékok hártása a jövőre vonatkoztatva is megjelenik: az 1994-es kampányhoz közeledve gyakran megfogalmazódik, hogy a párt célja nem a kormányra kerülés, pusztán az, hogy fontos döntéseket nélkülük ne lehessen meghozni az országgyűlésben (Pesterzsébeti fórum - Horn Gyula, 1993. március 25. vagy Horn Gyula a Politikatörténeti Alapítvány vitadélutánján, 1992. július 9. Forrás: MTI Adatbázis).

A diskurzusnak természetesen politikai tevékenységben megnyilvánuló vonásai is vannak. Az egyik legfontosabb következmény az, hogy milyen témákkal foglalkoznak és milyen témákkal nem foglalkoznak a diskurzus hordozói.

A baloldali közösség aktorai elsősorban gazdasági kérdésekkel foglalkoznak (MSZP-sajtótájékoztató, 1991. április 5. Forrás: MTI Adatbázis). Ugyanakkor az ideológiai vitákban meglehetősen visszafogottságot hirdetnek, (Horn Gyula, MSZP kongresszus, 1990. november: *„Nagyon kérek mindenkit, hogy hagyjuk abba az ideológiai zászlók lobogtatását. Nem erre van ennek a pártnak szüksége, hanem a cselekvésre.”*) („Hagyjuk abba az ideológiai zászlók lobogtatását”. Népszabadság, 1990. november 12.). A diskurzus stilisztikai következménye a szikár, kimért, érzelemmentes nyelvezet és stílus, néhány aktor esetében erős

szakmai beszédmóddal (pl.: Békési László, Kósáné Kovács Magda). A diskurzus politikai stílusra gyakorolt következmény a konszenzuskereső retorika, az eszközalapú bírálat preferálása a cél- vagy szándékalapú bírálattal szemben, az együttműködés szándékának és fontosságának folyamatos hangoztatása, valamint az egyeztetés, közmegegyezés, konszenzus, nemzeti egyetértés fogalmak állandó használata. Ebben a retorikában a politikának nemzeti integrációs funkciója van, mely során a különböző érdekeket és értékeket képviselő politikai erők konszenzusus, egyeztetéses alapján biztosítják, hogy a részérdekek és –értékek integrálódjanak a politikai közösségben. Fontos következménye a diskurzusnak az is, hogy ennek keretében a civil szférából a szakértők értékelődnek fel, az értelmiség pedig háttérbe szorul. Az erőteljes fókusz miatt elsősorban a közgazdász szakértők válnak fontossá.

Az MSZP kormányra kerülésével a retorikából cselekvés lesz, és a depolitizált pragmatizmus politikafelfogása kormánypolitikává válik. Ennek egyik eszköze a válságnarratíva fenntartása, sőt erősítése – még ha formája meg is változik. A kormány 1996 végéig arról beszél, hogy az ország súlyos válságban van, melynek mélypontja az 1994-es kormányváltás (*„El kell mondanom önöknek őszintén, hogy 1994 őszén, amikor számba vettük azt, hogy mivel kell szembenézni, felrémlt - legalábbis bennem -, hogy a helyzet, az ország rendbetétele reménytelen”*) (Horn Gyula felszólalása, 1996. szeptember 18. Forrás: Országgyűlési Napló). A válság kényszerpályát jelent, a kormány politikájának lényegében nincsen alternatívája (Horn Gyula sajtókonferenciája, 1996. március 19. Forrás: MTI Adatbázis).

A depolitizált pragmatizmus diskurzusának kormányideálja a felelős kormányzás: szakmai alapon, a tényeket felmérve, a jól meghatározott célok érdekében vállalni a politikailag népszerűtlen, hatalmi pozíciót fenyegető, ideológiától független lépéseket. A válságban pedig a felelős kormány célja nem lehet más, mint az egész ciklus során emlegetett stabilizáció. A felelős kormány ellenpontja a politikai kormányzás, amelyet az előző ciklusban a jobboldali kormánykoalíció testesített meg: politikai döntéseiket nem a valós tények, hanem az ideológiai szempontok és a rövidtávú hatalmi érdekek határozták meg. A válságnarratíva szerint azonban a politikai kormányzás immár nem jelent alternatívát, a helyzet súlyossága miatt nem érvényesülhet, a kormányzás kényszerpályán mozog (Horn Gyula felszólalása, 1996. szeptember 18. Forrás: Országgyűlési Napló). Az országot fenyegető veszély rémképét más posztoszocialista országok (pl.: Bulgária) helyzetének felvillantásával érzékeltetik (Horn Gyula felszólalása, 1997. február 10. Forrás: Országgyűlési Napló). A kormányzás célja tehát nem más, mint az apokaliptikus állapotok elkerülése.

1996 második felétől a válságnarratíva oldódik, a stabilizáció innentől már nem mint cél, hanem mint kormányzati teljesítmény jelenik meg (MSZP: frakcióvezetés, platformtalálkozó,

1997. január 8. Forrás: MTI Adatbázis). A negatív víziót pozitív váltja fel: az európai vízió. Ennek lényege, hogy a kormányzat célja az ország felzárkóztatása Európához, az európai színvonalhoz.

A depolitizált pragmatizmus kormányzása egyértelműen gazdasági jellegű kormányzás. Mind a negatív vízió elkerülése, mind a pozitív vízió megvalósulása számokban jól megragadható, mérhető gazdasági célok teljesítését igényli. Ezért a kormányzás célja nem más, mint a gazdasági mutatók folyamatos javítása. A kormányzat saját teljesítményét is szinte kizárólag gazdasági alapon értékeli, a gazdasági, számokban is megragadható intézkedéseit állítja a nyilvános kommunikációja középpontjába (Tiszteletbeli konzulok konferenciája, 1996. július 1. Forrás: MTI Adatbázis). A kormányzás szemléleteretorikailag szintén a depolitizált pragmatizmus diskurzusába illeszkedik. Folyamatosan hangoztatott jelszavak a konszenzus, egyeztetés, önkorlátozás és párbeszéd. A kormány számos retorikai és cselekvésben is megnyilvánuló lépést tesz arra, hogy az érdekegyeztetésen, párbeszéden, konszenzuson alapuló kormányzati víziót átültesse a gyakorlatba. Érvelésük szerint ennek akadályát jelenti azonban a felelőtlen és politikai alapon működő ellenzék, amely nem partner ezekben a törekvésekben (Bihari Mihály az alkotmányozásról, 1996. augusztus 12. Forrás: MTI Adatbázis). A narratíva szerint a kormánnyal ellentétben az ellenzék politikai alapon működik, amely igazolásának gyakori retorikai eszköze már 1996 végétől az ellenzéki kritikák „előrehozott kampány”-ként, azaz politikaiiként való minősítése (Szabó Lajos Mátyás felszólalása, 1996. szeptember 3. Forrás: Országgyűlési Napló).

Ügyek

A baloldali közösség az 1990-es népszavazást és néhány alkotmánybírósági beadványt leszámítva direkt akciókkal ritkán képviseltette magát a közéletben. Ellenzéki politikai közösségként elsősorban reaktív szereplő volt, mely a fontosabb eseményekben igyekezett magát megjeleníteni, de ezek kezdeményezése nem a közösség tagjaihoz fűződött, és azok lefolyására sem gyakoroltak komolyabb hatást. Kormányzati pozícióban értelemszerűen már jóval kezdeményezőbb szerepet töltenek be a közösség aktorai, de itt is intézményes cselekvési eszközöket preferálják és a gazdasági jellegű kormányzásból kifolyólag inkább csak a gazdasági környezet kihívásaira reagálnak. Konkrét ügyek kezdeményezésében és tematizálásában sem jeleskedett a közösség, inkább bizonyos témák vagy ügýtípusok tartósabb megjelenítése volt a jellemző.

Köztársasági elnök választás – MDF–SZDSZ paktum

A baloldali közösség első, de rövid életű ügye 1990 tavasza és nyara között. Az ügy kiindulópontja, hogy az MDF és az SZDSZ megegyezést kötött arról, hogy a köztársasági elnököt a kerekasztal tárgyaláson hozott döntéssel ellentétben nem közvetlenül, hanem közvetetten fogják megválasztani. Az előzmények közé tartozik az SZDSZ és a Fidesz által még a parlamenti választásokat megelőzően kezdeményezett és sikeressé váló négyigenes népszavazása, amely a rendszerváltás egy szimbolikus eseményévé vált, mely retorikájában az MSZMP reformszárnyának és különösen Pozsgay Imrének a rendszerváltók köréből való első komolyabb kizorítási kísérlete volt. Az ügy kezdeményezése kívülről és alulról (Király Zoltán független képviselő, helyi pártszervezetek) jön, de végül a központi párt is beleállt, a Munkáspárthoz hasonlóan.

Az ügy lényegében egy populista diskurzusba illeszkedik, melynek bizonyos elemei, bár némileg eltérő formában a későbbi depolitizált pragmatizmus diskurzusban is jelen vannak. Ennek lényege, hogy az elit az emberek feje felett paktumokkal dönt el fontos kérdéseket, amiről azonban az embereknek kellene döntenie (Katona Béla felszólalása, 1990. július 4. Forrás: Országgyűlési Napló).

A depolitizált pragmatizmus ekkor már a napilapokban jelen lévő populista eleme viszont némileg más jelentést takar. Az elit és az emberek szembenállása itt is jelen van, ez azonban nem a cselekvés és a döntés hordozójának kérdésében nyilvánul meg, hanem sokkal inkább a politikai interakciókkal függ össze. A depolitizált pragmatizmus populizmus-narratívája szerint a politikai cselekvést az éltek egymás közötti interakciói határozzák meg, nem pedig az elit és a társadalom közötti interakciók. Azaz az elit csak a saját problémáival és ügyeivel foglalkozik (hatalmi csatározások, ideológiai kérdések), nem pedig az emberek problémáival és ügyeivel (gazdasági kérdések). Ez a populizmus-narratíva nem kérdőjelezi meg a népképviselési elvet, azt, hogy az embereket érintő döntéseket a választott képviselőknek kell meghozniuk.

A népszavazás ezen túlmenően egy kommunikációs pozicionálás cselekvésben megnyilvánuló következményének is felfogható. A parlamentben politikai karanténba zárt MSZP a paktumot arra igyekezett felhasználni, hogy az SZDSZ-t a kormányra „tolja”, ezáltal pedig az ellenzékiiséget kisajátítsa. Ennek legfontosabb szemiotikai erőforrása a „paktumpártok” minősítés, legitimációs forrása pedig a sikeres népszavazás lehetett volna (Pozsgay Imre felszólalása, 1990. június 5. Forrás: Országgyűlési Napló).

A baloldalt azonban folyamatos defenzívába szorítja az ellendiskurzus, mely arról szól, hogy az egész kezdeményezés az utódpart hatalomátmentési kísérlete, a pár hónappal korábban

még hatalmi pozícióban lévő aktorok, különösen Pozsgay Imre nem tudnak belenyugodni hatalmuk elvesztésébe (Horn Gyula felszólalása, 1990. június 18. Forrás: Országgyűlési Napló).

Bár a szükséges 200 ezer aláírást sikerült összegyűjteni, a kezdeményezés csúfos kudarcot vallott, a választásra jogosultak mindössze 14%-a vett részt a népszavazáson. Az SZDSZ erősödő kormánykritikája miatt a „paktumpártok” diskurzus is egyre kevésbé volt tartható, ezért ez is hamar elhalt. A későbbi baloldali politika szempontjából azonban nagy jelentősége van annak a következtetésnek, amit Horn Gyula von le a népszavazás kudarcáról: az embereknek elege van a politikából, amely nem a valódi, őket érdeklő problémákkal foglalkozik, a gazdasági kérdések felé kell fordulni (Vélemények a népszavazásról, 1990. július 30. Forrás: Rádiófigyelő Adatbázis).

Gazdaságpolitika

A depolitizált pragmatizmus diskurzusából következő ügy. Ennek lényege, hogy a politikának a gazdaságra kell fókuszálni, a gazdasági problémákat kell megoldania (Horn Gyula felszólalása, 1990. június 26. Forrás: Országgyűlési Napló). Ezek a „valódi problémák”, ezek érdeklik az embereket, ezt várják a politikától (Sajtótájékoztató az MSZP elnökségi üléséről, 1990. július 31. Forrás: MTI Adatbázis). Minden más –beleértve a baloldali közösséget hátrányosan érintő múlttal való foglalkozást – mellékes, lényegtelen, amely csak a politika lényegéről tereleli el a figyelmet és vonja el az erőforrást (Pártvélemények – MSZP, 1990. október 15. Forrás: MTI Adatbázis). A gazdaságpolitikában, különösen válsághelyzetben, a célok azonosak, jól megfoghatóak, ezért ideológiailag nehéz megközelíteni. Itt ezért helye van a szakértői megközelítésnek és a szakértői kritikának.

A gazdaságpolitika mindvégig központi témája maradt a baloldali közösségnek, az itt megfogalmazott kormánykritika az első ciklusban elsősorban a kormányzat amatőrizmusát, hozzá nem értését bírálta, mellyel saját szakértői tőkéjét állította szembe (Az MSZP kongresszusának második napja, 1990. november 10. Forrás: MTI Adatbázis). A gazdaságpolitika mint ügy azonban sokáig a liberális blokktól való elkülönülést is magában hordozta: a baloldali közösség az állam aktívabb gazdasági szerepvállalását, egyfajta „gazdasági mérnöki” szerepét képviselte, szemben a piacorientáltabb liberális táborral. Horn Gyula a két közösség összekapcsolódása legnagyobb akadályának éppen a gazdaságpolitika területén mutatkozó eltérő felfogásokat látta (Az MSZP a maga útját járja, Népszabadság, 1992. május 15.). A gazdaságpolitika a kormányváltás után az új balliberális kormánynak is az elsődleges fókusza volt és a gazdaságpolitikával kapcsolatos tárcákat a baloldali közösség tagjai töltötték be. Fontos szemiotikai

erőforrás a válság-narratíva, valamint az első ciklusban a gazdaságpolitikai szakértelmet személyében hordozó Békési László. Az ügy szimbolikus eseménye a taxisblokádnál, ahol a kormányzat amatőrizmusát és a gazdaságra nem eléggé fókuszálót, inkább ideológiai jellegű kormányzást folytató politikáját szembe lehetett állítani a baloldali közösség által képviselt gazdasági fókuszú és szakértelem-orientált politikai alternatívájával (A Magyar Szocialista Párt nyilatkozata az üzemanyagárak emelésének nyomán előállott helyzetről, 1990. október 26. Forrás: MTI Adatbázis).

Társadalompolitika és szociális kérdések

1991-től egyre inkább előtérbe kerülnek a szociális ügyek. Ez az ügy azonban elsősorban az első ciklusra jellemző, a kormányváltás után háttérbe szorul. Ez az ügy egyszerre kapcsolódik az identifikációs- és értékdiskurzus, valamint a depolitizált pragmatizmus egyes elemeihez is. Az érvelés arról szól, hogy a gazdasági átalakulásnak egyre több a vesztese és a politikának e vesztesek érdekében, védelmében kell lépéseket tennie (Kovács László MSZP-képviselő a rendszerváltásról, 1992. augusztus 3. Forrás: Rádiófigyelő Adatbázis). Az ügy narratívájának társadalomképe, szakértő megközelítésmódja, válságnarratívája és erőteljes gazdasági fókusz a depolitizált pragmatizmus diskurzusából jön.

A szociális fókusz azonban erősen összekapcsolódik az identifikációs- és értékdiskurzussal is, összekötve a szociális kérdésekkel való foglalkozást a baloldalisággal (MSZP-konferencia - 1. folyt, 1991. november 17. Forrás: Rádiófigyelő Adatbázis). Tehát más ügyekkel ellentétben a szociális téma érték-dimenziót is kap. Ez a tágabb gazdaságpolitikai szemléletre is kiterjed. A gazdaságpolitika céljaként a szociális piacgazdaság kiépítése jelenik meg, amelyet szembe állítanak a pusztán piacra fókuszáló gazdaságpolitikával (Nemzetközi baloldali konferencia, 1991. szeptember 13. Forrás: MTI Adatbázis). Utóbbi bírálatára olyan szemiotikai erőforrásokat is bevetnek, mint a „vadkapitalizmus” fogalma (Nyomdász Szakszervezeti kongresszus Balatonfüreden - napirenden a privatizáció visszasságai, 1992. november 13. Forrás: MTI Adatbázis), vagy a helyenként feltűnő „latinamerikanizálódás” tendenciája (MSZP országos párttanácskozás - Horn, Békési, 1992. december 5. Forrás: MTI Adatbázis). Ez a szemlélet ismét töréspontot jelent a liberális blokk és a baloldali közösség között. A baloldali narratíva szerint a liberális pártok a piaci kapitalizmus mellett áll és a vállalkozói réteget képviseli, szemben az általuk képviselt szociális piacgazdasággal és nem elit társadalmi rétegével (Kovács László MSZP-képviselő a rendszerváltásról, 1992. augusztus 3. Forrás: Rádiófigyelő Adatbázis, vagy Horn Gyula a Politikatörténeti Alapítvány vitadélutánján, 1992. július 9. For-

rás: MTI Adatbázis). Az ügy narratívájában gyakran megjelennek a munkanélküliség, létbizonytalanság, leszakadás és szolidaritás fogalmaira történő hivatkozások.

1994-től a depolitizált pragmatizmus kormánypolitikájában, különösen a diskurzus radikalizálódását követően, háttérbe szorul a szociális ügy. Ezt elsősorban azzal a retorikával indokolja a kormányzat, hogy „kényszerpályán” van az ország, és a legjobban úgy lehet kezelni a szociális gondokat, ha az országot stabilizálják, majd a későbbi korszakban, ha felzárkózunk Európához (Horn Gyula televíziós sajtókonferenciája, 1995. október 31. Forrás: MTI Adatbázis). A Bokros-csomag alapvetően megszorító jellegű kormányzati intézkedés, amely a társadalom egészét érinti. A kormány azonban kísérletet tesz arra, hogy összekapcsolja ezt a szociális érzékenység kategóriájával. Ennek a kísérletnek a megtestesítője Bokros Lajos, aki kommunikációjának fontos eleme, hogy vagyonos technokrataként egyaránt kész felvállalni a többletterhet, ugyanakkor nagyfokú empátiát tanúsít a rászorultakkal szemben.

A szociális ügyet felfalja a gazdaságpolitika, mint ügy, azt állítva, hogy a szociális szempontokat a gazdaságpolitikai szempontok előtérbe helyezése képes a leginkább szolgálni, tagadják a „szociális”, mint ügy relevanciáját. A társadalmi érdekek homogenizálásával az egyedi érdekeket reprezentáló szociálpolitika lekerül a napirendről. Innentől a szociális ügy a baloldali politikai közösség kormánykritikájának lesz eszköze az identifikációs- és értékdiskurzushoz kapcsolva (Ülésezett az MSZP Munkástagozata - Horn Gyula, Nagy Sándor, 1995. november 12. Forrás: MTI Adatbázis). A baloldali és szociáldemokrata értékeket erőteljesen összekapcsolják a szociális üggyel és azt állítják, hogy a szociális ügyek kormánypolitikán belüli háttérbe szorulása a baloldal és szociáldemokrata értékek elárulását jelenti – a baloldali és szociáldemokrata értékeken nyugvó kormányzati alternatívának a szociális ügyeket kell előtérbe állítania.

Szakszervezeti ügyek

A szakszervezeti ügy a szakszervezetekkel kapcsolatos szabályozási és szövetségkötési kérdésekre vonatkozik. A szakszervezeti érdekképviselő fontosságának identitásalapot is adnak, miszerint a baloldaliság tradicionálisan összekapcsolódik a szakszervezetiséggel, a baloldali politika civil lábát hagyományosan a szakszervezetek jelentik (MSZP - szakszervezeti fórum (Horn), 1992. május 8. Forrás: MTI Adatbázis). Ezen okok miatt az MSZP igyekszik a szakszervezeti autonómia védelmezője és szakszervezetek döntéshozatalba való bevonásának szószólója lenni a politikai színtéren és a törvényhozásban (Az MSZP sajtótájékoztatója, 1991. szeptember 17. Forrás: MTI Adatbázis). Összességében tehát a szakszervezetek hatalmi pozíciójának megerősítési igényét hangoztatják.

A szakszervezetekkel való párbeszéd és együttműködés fontosságának hangsúlyozása a kormányra kerülés után is megmarad. Felfogásuk szerint az érdekszervezetek és a kormány termékeny munkakapcsolata a szociális béke alapfeltétele, ezért nem kívánnak olyan döntést hozni, amely nem nyeri el a szakszervezetek támogatását (Horn Gyula televíziós sajtókonferenciája, 1996. január 16. vagy A Magyar Szocialista Párt V. kongresszusának politikai állásfoglalása, 1996. március 31. Forrás: MTI Adatbázis). Ugyanakkor a szakszervezetek, köztük az elsődleges szövetséges, az MSZOSZ is gyakran bírálja a kormánypolitikát és azt, hogy a szakszervezetek bevonása a politikai döntésekbe a gyakorlatban kevésbé érvényesül, mint azt a kormánypolitikai retorikából következne (Sándor László az érdekképviselő feladatairól, 1996. május 15. Forrás: MTI Adatbázis).

Külpolitika

A baloldali közösség hangsúlyosan foglalkozik külpolitikával is, de azon belül is kiemelkedő ügye a szomszédos országokkal való viszony javítása, valamint különösen kormányon az euroatlanti integráció.

A külpolitikai megközelítés fontos szemiotikai erőforrását jelenti Horn Gyula személye, aki volt külügyminiszterként és a külügyi bizottság elnökeként különösen aktív külpolitikai témákban, de nyugati kapcsolatai és elismertsége önmagában is fontos hitelességi erőforrásként szolgál külpolitikai tevékenységében. Ehhez az ügyhöz szorosan kapcsolódnak a közösség más kiemelkedő aktorai, így Kovács László és Thürmer Gyula is.

Az euroatlanti integráció az MSZP kormányra kerülése után a depolitizált pragmatizmus diskurzusának pozitív víziójává válik. A vízió elsősorban gazdasági alapon fogalmazódik meg, azaz fókuszában a nyugati jólét, nem pedig az európai értékek állnak. Az európai vízió beteljesítésének fontos állomását jelenti a NATO-hoz és az Európai Unióhoz való csatlakozás elősegítése, amely a nemzetközi politikai és gazdasági szervezetek elismerésének függvénye. Ezt az elismerést a politikai és különösen a gazdasági stabilizáció és teljesítmény segítségével lehet kivívni, amely újabb érvet jelent a depolitizált pragmatizmus politikája mellett.

Ebbe a diskurzusba, illetve vízióba illeszkedik a határon túli magyarok ügye is. A határon túli magyarok ügye kitüntetett szerepet játszik a jobboldali politikai közösségben, így a témában való aktivitás lényegében a jobboldal „ügygazda” szerepének a gyengítését, alternatívaállítást is szolgál, valamint az MSZP nemzeti karakterének erőteljesebb megjelenítését célozza valamint a helyzet realista és pragmatikus kezelését hangoztatja. E felfogás szerint a realisztikus cél csak a határon túli magyarság kisebbségi jogainak biztosítása és védelme lehet, a cél megvalósítása azonban pragmatikus, nem pedig ideologikus eszközöket kíván. Ez konszenzusori-

entált, konfliktuskerülő, tárgyalásos diplomáciával érhető el, nem pedig a konfliktusok mélyítésével. Ennek eszköze pedig a szomszédos országokkal alapszerződés-kötése, melynek keretében a realisztikus nemzeti cél elérése (kisebbségi jogok védelme) érdekében lemond a határok revíziójának céljáról. Ez összekapcsolható a baloldali közösség európai víziójával is, hiszen az euroatlanti integráció csak a realisztikus célok követésén keresztül valósulhat meg. Az 1993-as ukrán-magyar megállapodást követően Romániával és Szlovákiával már a Horn-kormány kötötte meg az alapszerződést.

A külpolitikai pragmatizmus a politikai és gazdasági diplomácia egyéb területein is megjelenik. A korszak elején például gyakran bírálják, hogy ideológiai okokból meggyengültek a gazdasági és politikai kapcsolatokat a keleti országokkal és az egyoldalú nyugati orientációt. Érvelésük szerint a nemzeti érdekeket előtérbe helyező külpolitikából száműzni kell az ideológiai megfontolásokat.

Érdemes még megjegyezni, hogy a Munkáspárt és Thürmer Gyula is nagy figyelmet fordított a külpolitikai kérdésekre, és számukra is fontos szemiotikai erőforrást jelentettek külföldi politikai kapcsolataik és fontos politikai szereplőkkel való tárgyalásaik. Bár ezek - Horn Gyula kapcsolataival ellentétben - kifejezetten a keleti országokra (Szovjetunió, Kína stb.) korlátozódtak, Thürmer egy-egy fontosabb találkozója képes volt felkelteni a média figyelmét is, amelyet egyébként parlamenten kívüli párt vezetőjeként ritkán élvezhetett.

A korrupció visszaszorítása

A szociális ügyeknél hangsúlyozott kritikai elem a kormány társadalompolitikájával kapcsolatban konkrét ügyként is megjelenik, a korrupció visszaszorítására fókuszálás képében. A narratíva szerint a korrupció elharapózása a jobboldali kormány ideologikus klienspolitikájának az eredménye. A kormány arra koncentrált, hogy pártkatonákat helyezzen kulcspozíciókba, és a hozzá lojális személyeket és gazdasági elitet tegye meg a gazdasági átalakulás nyerteivé (MSZP-fórum Szolnokon (Horn Gyula), vagy Horn-esszé 1992. július 7. Forrás: MTI Adatbázis). Ennek szimbolikus ügye a privatizációs folyamat, amely ezen okok miatt zátonyra futott (Szekeres Imre sajtótájékoztatója Veszprémben, 1992. január 31. vagy MSZP - országos párttanácskozás, 1992. december 5. Forrás: MTI Adatbázis), és bár a privatizációt a kormányváltás után is folytatni kell, de mindenképpen változtatni kell a struktúráján (MSZP-sajtótájékoztató, 1994. február 24. Forrás: MTI Adatbázis). A privatizáció ügyét tehát szorosan összekötötték a korrupció elleni harccal, amely a kormányzó baloldal számára is fontos ügy maradt. A depolitizált pragmatizmus diskurzusa szerint a korrupció visszaszorításáért folytatott harchoz a legfontosabb lépés, hogy a pártkatonák helyett tisztességes, hozzáértő

szakemberek kerüljenek az illetékes pozíciókba (Horn Gyula Komlón - bombariadó a választási gyűlésen, 1994. március 31. Forrás: MTI Adatbázis).

1996-ban a korrupciós diskurzus és annak privatizációval való összekötése azonban visszacsapott az akkor kormányzó szocialistákra. Miközben a privatizáció korrupciótól való megtisztításáról beszéltek, 1996 őszén kitört a Tocsik-botrány. A privatizációs botrányba belebukott a privatizációs miniszter is, de az MSZP-vel akkor kapcsolódott össze erősen, amikor a párt pénztárnoka, Boldvai László is vádlottá vált az ügyben. Innentől fogva a Tocsik-botrány, valamint a privatizációs folyamat korrupcióit az ellenzék folyamatosan összekötötte az MSZP-vel (valamint az SZDSZ-szel) (Az MDF fenntartja bizalmatlansági indítványát, 1997. január 28. Forrás: MTI Adatbázis), amely a kormánykoalíció és a párt politikusait folyamatosan védekezésre kényszerítette. A vádakkal szemben Horn Gyula és a kormány teljes elhatárolódással válaszol és azok hiteltelenítésére olyan szemiotikai erőforrásokat használ fel, mint a vádlók hiteltelenítése, többek között az 1993-as MDF-Fidesz székházbotrány és az előző ciklus privatizációval összefüggő korrupciós ügyeinek felemlegetésével (Horn Gyula felszólalása, 1997. február 10. Forrás: Országgyűlési Napló). A defenzív pozíciót azonban nehezíti, hogy a párt egy képviselője többek között a korrupciós ügyekre hivatkozva lép ki a pártból és a frakcióból (Aszódi Ilona Katalin) (OGY - Aszódi Ilona Katalin nyilatkozata, 1997. február 24. Forrás: MTI Adatbázis).

Alkotmányozás

A 1994-től induló kormányzati ciklust végigkísérte az alkotmányozás ügye, amelyet a koalíció kezdeményezett a kormányprogramban. Bár az alkotmány készítése szemben áll a depolitizált pragmatizmus gazdasági fókuszával, a megcélzott folyamat és annak retorikája illeszkedett a domináns diskurzus politikaképéhez. Bár a koalíciónak meg volt az alkotmányozáshoz szükséges kétharmados többsége, önkorlátozást gyakorolt, és széles párbeszédre alapuló, az ellenzék bevonásával elkészített alkotmányozás mellett döntött (A Magyar Köztársaság Kormányának programja. [1994-1998.]). Az alkotmányozás folyamatát is nagymértékben depolitizálni igyekeztek. Korán megegyeztek abban, hogy az alkotmányozás során az 1989-1990-ben kialakított alkotmányos rendszert lényegében érintetlenül hagyják, az alkotmányozás nyelvezete pedig szintén erősen depolitizált volt, a szakmai szempontok érvényesítését célozta (Erről részletesen lásd: Szűcs, 2012), nagy szerepet szánva a tudományos, szakértői háttérnek – kevés helyet hagyva ezáltal a politikai szempontok érvényesülésének. A gyakorlatban azonban sokkal vontatottabban és „politikusabban” ment az alkotmányozás, melyet éppen a baloldali közösség politikai ellenállása akasztott meg 1996-ban. Ennek oka,

hogy a közösségen belül felerősödött az identifikációs- és értékdiskurzus és képviselői a baloldali értékek, a szociális szempontok erőteljesebb figyelembevételét követelték az alkotmányban (Tiszteletbeli konzulok konferenciája, 1996. július 1. vagy Az MSZOSZ véleménye az alkotmányozásról, 1996. július 2. Forrás: MTI Adatbázis). Bár az alkotmányozás ügye végighúzódtott a cikluson, nem vált jelentős üggyé a baloldali politikai közösségben. Például Horn Gyula alig foglalkozott a kérdéssel, a gazdasági fókusz nagymértékben háttérbe tolta a kérdést.

Bokros-csomag

Némileg kilóg a sorból, hiszen a Bokros-csomag inkább konkrét-ügy, semmint issue-értelemben vett ügy. Ugyanakkor a politikai közösség kommunikációs szerkezetének formálódásában meglehetősen nagy szerepet játszó fordulópontként lehet számon tartani. A Bokros-csomaghoz köthető az uralkodó diskurzus, a depolitizált pragmatizmus radikalizálódása, amelynek reakciójaként felerősödött annak ellendiskurzusa, az identifikációs- és értékdiskurzus is. A Bokros-csomag a depolitizált pragmatizmus gyakorlati igazolását jelentő válságnarratívát rendszerszintre tolta, ezáltal a társadalmi érdekeket homogenizálta, mindent a makrogazdasági érdekek alá rendelt, az érdekluralista, konszentusorientált politikafelfogást technikai szintre süllyesztette (Bokros Lajos a kormányintézkedésekről, 1995. március 17. Forrás: MTI Adatbázis). A homogenizált érdek-felfogás a mindennapi emberek érdekeit háttérbe tolja, a makrogazdasági érdekből levezetettnek tekinti – ez pedig táptalajt jelent az identifikációs- és értékdiskurzus kritikai alapon történő újjáéledésére. A depolitizált pragmatizmus radikalizált változata a korszak végéig kitartott, komoly külső és belső ellenállást váltva ki (Az Országgyűlés kulturális bizottságának ülése, 1995. május 10. vagy MSZP-kongresszus, 1995. március 30. Forrás: MTI Adatbázis).

Csatornák

A közösség tagjai számára fontos csatornának számítottak a sajtótájékoztatók, kongresszusi felszólalások, parlamenti felszólalások, mely csatornák azonban jelentős részben szervezeti kontroll alatt álltak. A sajtótájékoztatók mindig szervezeti eseményhez vagy állásfoglaláshoz kötődnek, a kongresszusi és a fontosabb parlamenti felszólalási lehetőségek pedig szintén a pártközpontok ellenőrzése alatt állnak. A kormányváltás után a parlamenti kommunikáció felértékelődik. Horn Gyula miniszterelnök gyakran vesz részt az Országgyűlés ülésein, ahol leginkább az azonnali kérdések órájában aktív. Az MSZP helyi szervezetei sajtóközlemények

útján képesek még elérni a nyilvánosságot. A Munkáspárt sajtótájékoztatók és közlemények útján szólal meg. A párt számára fontos események a majálisok és a pártrendezvények. A Munkáspárt nem tagja az Országgyűlésnek, így az számára elérhetetlen csatorna.

A lakossággal való közvetlen találkozások viszonylag szabadabb, kevésbé formális megnyilvánulási lehetőséget biztosítanak a közösség tagjainak, e csatornán keresztül a szélesebb nyilvánosság elérésére azonban csak az ismertebb aktoroknak van esélye. Szintén kevésbé formális megnyilvánulási lehetőséget biztosítanak az általában más pártok, szervezetek politikusai részvételével tartott nyilvános tanácskozások, konferenciák, viták. Az MSZP a vizsgált időszakban nem alkalmaz szóvivőt a közösséggel való kapcsolattartásban. A sajtótájékoztatókon és a rendezvényeken is a párt elnöksége és a közösség prominens tagjai (Horn Gyula, Pozsgay Imre, Kovács László stb.) vesznek részt.

A közösség egésze számára kiemelkedő fontosságú csatornát képeznek a lakossági fórumok és nagygyűlések. A közösség többi tagjával való érintkezésnek ez a formája a baloldalra jellemző oldottabb légkört és kötetlen párbeszédet tesz lehetővé a jelenlévők között. Az MSZP és az MSZOSZ az első ciklus alatt számos fórumot tartott, ezeket gyakran tematikusan rendezték meg, így volt nyugdíjasfórum, agrárfórum, sport- és médiafórum stb. is. A választási időszak közeledtével a nagygyűlések és fórumok száma is jelentősen emelkedik, a kormányváltást követően azonban látványosan visszaesik. Előadóként az rendező szervezetek tagjai vettek részt. Az MSZP-nél e tekintetben nagyon nagy a szórás, Horn Gyula kiemelkedően sokat szerepelt ugyan, ám az előadók többsége a párt szélesebb értelemben vett elitjéből érkeztek és kevésbé volt gyakori a szereplésük. Szóvivő és kommunikációs szakember ezeken az eseményeken nem vesz részt, a meghívottak jellemzően a párt politikusai, olykor szakemberek, illetve az MSZOSZ elnöke, Nagy Sándor. A résztvevők többnyire az érintett település vagy kerület lakosai. Az MSZP megközelítőleg egyenlő arányban tart ilyen rendezvényeket a fővárosban, vidéki városokban és a kisebb településeken; a nem fővárosi helyszínek többségében az ország keleti részében található, kevésbé fejlett városok (gyakoribb helyszín Szolnok és Nyíregyháza). A különböző térségekhez, helyszínekhez azonban nem kapcsolhatók egyes politikusok: Horn Gyula, Szekeres Imre és Gál Zoltán budapesti és vidéki találkozókra egyaránt részt vesz. A kormányváltást követően Horn Gyula mellett Kósáné Kovács Magda szereplése tekinthető gyakorinak, és a fórumok sokkal inkább főváros-koncentráltakká váltak. Az MSZOSZ fórumai ellenben inkább a vidékre koncentrálnak.

Fontos szót ejteni a baloldali közösség ünnepi rendezvényeiről is. Míg a többi közösség ünnepségeket és szimbolikus megemlékezéseket tart, az MSZP és az MSZOSZ ugyanis rendszeresen, majdnem minden évben fórumeseményt szervez május 1-jére és augusztus 20-ra is. A

megszokott ünnepi szertartások mellőzése a depolitizált szemléletet erősíti, a helyette megtartott konzultációk pedig a múlt helyett a jelen előnyben részesítését. A fórumok gyakorisága és kiemelt csatornaként való funkcionálása a párbeszéd fontosságát és az érdekérvényesítés elsődlegességét sugallja a baloldali aktorok részéről, ami a közösség számára identitás alapon is legitim és fontos szemlélet. A legnagyobb baloldali párt és az MSZOSZ együttműködése cselekvési szinten igazolja mindezt.

Az elektronikus médiumokat mint csatornákat a baloldali közösség használja. Közvetlen nyilatkozatok, interjúk többnyire rádióadásban fordulnak elő, de tevékenységükről, akcióikról a televízió is beszámol hírműsoraiban. Az első parlamenti ciklus idején a legtöbbször Horn Gyula, Pozsgay Imre és Kovács László szerepel az elektronikus média műsoraiban – Horn és Pozsgay többször vállalt szereplést beszélgetős műsorokban. Ebben a ciklusban Thürmer Gyula is frekventált aktornak számít ezen a felületen, különösen annak tükrében, hogy parlamenten kívüli pártot vezet. A kormányváltás után a baloldali aktorokra általánosan jellemző, hogy jóval többet szerepelnek az elektronikus médiában – kivéve Thürmer Gyula, aki a korábbinál lényegesen kevesebb alkalommal tűnik fel. Az MSZP-s politikusok (beleértve Nagy Sándort is) a rádiós és televíziós híradások rendszeres alanyai, azonban a közvetlen és nagyobb terjedelmű megszólalások ritkábbak. (pl. Horn Gyula a kormányváltás előtt rendszeresen nyilatkozik rádióműsorokban, azt követően ez már kevésbé jellemző.) A közösségen belül 1990 és 1994 között az elektronikus médiát az MSZP-s pártelit használta, 1994 után azonban a kormánytagok lesznek a leggyakoribb aktorok, a párt tevékenységére, s így a frakcióra ezáltal kisebb figyelem irányul.

A kormányzóvivők szerepe meglehetősen jelentéktelen a Horn-kormány ideje alatt. A baloldali kormánynak 1995 végéig három szóvivője volt, akik rövid ideig töltötték be tisztségüket, és szereplésük is többnyire a sajtótájékoztatókra és a média szigorúan tájékoztatás jellegű eligazítására koncentrálódott. 1996-tól hivatalosan be sem töltik a szóvivői posztot, ehelyett Kiss Elemér, a Miniszterelnöki Hivatal államtitkára gyakorolja a funkciót. A változás a média-megjelenés minőségére és mennyiségére nincs hatással.

Bár a baloldali közösség aktorainak számos sajtótermékben lehetőségük van megnyilvánulni, a közösség legfontosabb sajtó-csatornája a Népszabadság és a Magyar Hírlap.

A Népszabadságban számos alkalommal jelenik meg interjú a baloldal prominens aktoraival, de ami talán még fontosabb, hogy a közösséget érintő közéleti-politikai vitáknak is a napilap biztosít felületet. Ez különösen szembetűnő az MSZP kongresszusok közeledtével, amikor számos politikus a lap véleményrovatában fejt ki véleményét a párt kívánatos politikájáról. Ugyanakkor Debreczeni József, Göncz Árpádot élesen bíráló karakteres cikke (A király mez-

telen, Népszabadság, 1992. május 26.) is a lapban jelenik meg, és az azt követő válaszcikkek is itt kapnak helyet. Ezen túlmenően a véleménycikkek között számos nem politikus szakértő, illetve értelmiségi politikai gondolataival találkozhatunk (pl.: Bayer József, Heller Ágnes, Ágh Attila), akiknél számos esetben érezhető a kommunikációs rokonság a baloldali közosséggel. A Népszabadság a teljes korszak alatt az MSZP által létrehozott Szabad Sajtó Alapítvány kisebbségi tulajdonában volt és 300 ezer körüli példányszámával a legolvasottabb politikai napilapnak számított.⁵

A Magyar Hírlap is számos baloldali politikusnak biztosít közvetlen megnyilvánulási felületet, szembetűnő ugyanakkor Vitányi Iván markáns jelenléte. Vitányi a Magyar Hírlapban véleménycikkekben és interjúk tekintetében is nagyobb mértékben van jelen, mint más baloldali politikus. A Magyar Hírlap olvasottsága jóval elmaradt a Népszabadságétól, de Budapesten nagy népszerűségnek örvendett.⁶ A két napilap a kormányváltás után is megmaradt elsődleges csatornának, de ekkor már a korábbinál többször nyilatkoznak a baloldaliak a Magyar Nemzetnek és az Új Magyarországnak is.

1994-től a megszólalók köre is változik. Míg a korábbi időszakban Horn Gyula megszólalásai domináltak az említett médiumokban, a későbbiekben jóval szélesebb a nyilatkozók skálája. Közülük is kiemelhető Kovács László, Szekeres Imre és Jánosi György. Horn Gyula már pártelnökként előszeretettel nyilatkozik külföldi lapoknak, mely megszólalásokról a magyar médiumok is rendszeresen beszámolnak (pl: Der Spiegel, Handelsblatt, The Wall Street Journal, ORF, Kurier, Die Woche, Frankfurter Allgemeine Zeitung, Libération stb.). Miniszterelnökként a hazai lapoknak jóval ritkábban nyilatkozik, a külföldi médiumok felé való nyitottsága azonban továbbra is megmarad.

Egyéb modalitások⁷

Az egyéb modalitások között a látványvilágot mutatjuk be röviden.

A logók⁸

⁵ Lásd: Bárány Anzelm, Horváth Attila, Kitta Gergely, Paál Vince, Révész T. Mihály (2013): A magyarországi médiaháború története – Média és politika 1989 – 2010. Wolters Kluwer, Budapest.

⁶ Lásd: Juhász Gábor (2003): Az országos minőségi napilapok piaca, 1990–2002. Médiakutató, 2003 tavasz.

⁷ A fejezet Kiss Balázs munkája.

⁸ Sajnos, az 1990-es változatról nem sikerült jobb minőségű változatot találnunk.

Az MSZP 1989 őszén választotta magának a szegfűs logót. Az első változat fehér kerek alapon ábrázolja a stilizált szegfűt, alatta a Szocialista Párt felirattal. A fehérén kívül a piros a domináns szín, de a zöld is megjelenik a logóban, tehát a nemzeti színek jelen vannak. Ugyanakkor a zöld nagyon kevésbé tűnik fel, valójában egyszerűen csak a virág természetes tartozéka, továbbá a fehér sem több, mint puszta háttér, amit az is jelez, hogy a párt neve a szokásos módon fehér alapon fekete betűkkel olvasható. Ilyenformán a logó tulajdonképpen nagyon kevésbé mutatja fel a nemzeti elhivatottságot, s ezt erősíti az is, hogy nem tartalmazza a párt nevéből a *Magyar* jelzőt. Ennek a pótlására szolgálhatott talán az, hogy a virág pártszimbólumként történő első használatakor, 1989 októberében, a szegfűt körbefonták nemzeti színű szalaggal.⁹

Mind a háttér, mind pedig a virág rajzolata kör alakú, ami befogadást szokott sugallni. Ezt a nyitottságot erősíti az, hogy a szegfű lándzsahegy alakú szirmai a szárral együtt tulajdonképpen az összes égtáj felé mutatnak, vagyis a párt teljes nyitottságát sugallják mind a befogadás, mind a világra irányulás tekintetében.

A logó, ezen belül a szegfű számos módon került felhasználásra: volt, hogy piacon osztogatták a párt vezetői,¹⁰ azt kérték, hogy a velük szimpatizálók viseljék a gomblyukukban, és jeles motívuma lett a párt 1990-es kampányfilmjeinek.

⁹ http://index.hu/belfold/2010/10/21/21_eve_jelent_meg_eloszor_az_mszp-s_szegfu/

¹⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=ao87sDMvB4I>

A stilizált szegfű végig megmarad a logó központi elemének, ugyanakkor a felirat változik. Az időszak végén már olyan logót látunk, amelynek az alján a párt teljes neve szerepel, tehát a Magyar is megjelenik a logóban. Ennek megfelelően a logó alakja téglalappá válik, és a párt nevére ül rá a virág rajza. Mivel a rajz és a szöveg aránya megfordul, az elnevezés foglal el nagyobb teret, ezért a nemzeti színek a korábbinál is szemérmesebben vannak jelen a látványban.

A baloldali közösség másik fő intézménye az MSZMP. A párt csak 1994-ig játszik jelentősebb szerepet, ezért elegendő csak az ekkori logóival foglalkozni.

Eltérően az MSZP logójától, itt a nemzeti színek a legfeltűnőbbek. Mintha egy piros és egy zöld zászlót forgatnának egymás és az ötágú csillag valamint a párt neve körül valakik, vagy mintha egy turbina kerekét látnánk forogni balról jobbra; ez utóbbi rímelve a nagyipari munkásság emlékeztetése, formavilágára, s akkor a turbina tengelye az MSZMP felirat és a csillag lenne. Ennélfogva a logó felettébb dinamikus benyomást kelt. Egyszerre zárt, hiszen a külső vonalak képzeletben körre zárulnak, ráadásul a kergetőző zászlók közé nehéz lenne bejutni, ugyanakkor a részek nem érintkeznek egymással, ezért a pillanatkép alapján a rajzolat nyitott és átjárható. A betűk szélesek és vaskosak, ami szilárdságot és magabiztosságot szokott sugallni.

A köralak megmarad a néhány évvel későbbi, az 1994-ben is használt logón is.

Az Országgyűlés időközben betiltotta az önkényuralmi jelképeket, köztük a vörös ötágú csillagot is, így a pártnak meg kellett változtatni a szimbólumát. Az új logó a lehető legegyszerűbb, egy homogén piros körlap benne a pártnak a rövid nevével. A párt megtartotta ugyan az eredeti nevét, de azt kérte, hogy a nyilvánosságban Munkáspárt néven emlegessék. A párt a rajzolat szerint bezárult 1990 óta, a felirata alapján kevésbé magabiztos, és meglehetősen sze-

rény, hiszen a körlap aljára csúszott az 1990-es tengely helyzetből. A hangsúlyozottan nemzeti jellegét is elveszítette, viszont mind a választott név, mind a kizárólagos szín arra utal, hogy minden korábbinál inkább ragaszkodik a nemzetközi munkásmozgalom, a munkásság vörös színéhez.

Kampányfilmek

A növényi motívum eléggé elterjedt a magyar politikai ikonográfiában, de az általa sugallt statikusságot számos módon próbálja az MSZP csökkenteni, felülírni. Ebben jó szolgálatot tesznek a kampányfilmek. Az 1990-es kampány idején az egyik¹¹ azt mutatja be, ahogyan a hajtásból előbb bimbó lesz, majd kibomlik a virág. Az utolsó fázis teljesen más háttér előtt játszódik le, ami utalhat a rendszerváltás cezúrájára, ugyanakkor az egész film azt is sugallhatja, hogy a párt végre virágba tudott borulni, de ehhez meg kellett változnia a környezetnek. Figyelemreméltó elem a filmben az, hogy kibomlásakor a piros szegfű zöld árnyékot vet, tehát a film vége erőteljesen felmutatja a nemzeti színeket.

A nemzeti trikolor jelentős szerepet játszik egy másik 1990-es filmben is.¹² Ebben a pártvezetőkről szóló rövid bevágásokat választja el egy olyan kép, melyen egy piros-fehér-zöld út húzódik a kép aljától a jobb felső sarkának közeléig. Az üzenet világos: a párt a magyar úton akar járni, mégpedig balról jobbra, mely utóbbi lehet ugyan politikai irány megjelölés is, de inkább az európai ikonográfiát követi, mely szerint baloldalon a jelent, jobboldalon pedig a jövőt szokás ábrázolni.

A film azért is érdekes, mert az MSZP-nek abba a korabeli ikonográfiájába illeszkedik, amelyik egyszerre mutat fel kollektív vezetést és egyéni vezetőket. A film a kollektív ábrázolással kezdődik és végződik, de a logó szegfűjének tíz szirma felváltva villant fel egy-egy jól ismert jelenetet a vezető politikusok életéből, valamint mutatja őket együtt, jobbra mozgásban, tehát valahonnan valahová sétálva, ezzel is jelezve a párt dinamikus voltát. Az egyéni képek a pártnak azt a vonását húzzák alá, illetve ismétlik el újra, amelyet az MSZP ekkortájt a leginkább akar hangsúlyozni: a nemzetközi elfogadottságot és a rendszerváltásban mutatott érdemeket. Pozsgay Imrét François Mitterrand-nal látjuk, Nyers Rezsőt Mihail Gorbacsovval, Horn Gyulát osztrák kollégájával a szögesdrót átvágása közben, majd Szűrös Mátyást, ahogyan kikiáltja a köztársaságot és végül Németh Miklóst a parlamentben.

A párt dinamikus voltát hangsúlyozzák azok a kampányfilmek is, amelyek az MSZP-t versenytársakkal állítják párhuzamba. Az egyikben Pozsgay Imre, fején bukósisakkal, vezeti az

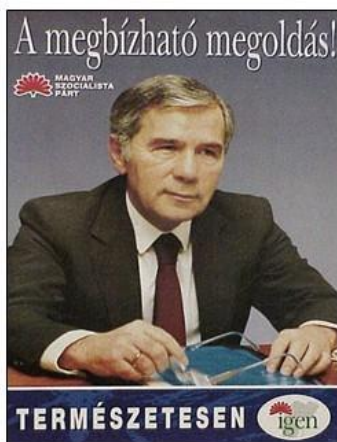
¹¹ https://www.youtube.com/watch?v=7lt_suOvWB0

¹² <https://www.youtube.com/watch?v=V9XSCQnicV4>

autót, egy másikban csak a film végén derül ki, hogy a párt üzenetét illusztrálták. Az üzenet: Haladás és biztonság, és a sofőr el is mondja, hogy „csak az vezet jól, aki biztonságosan vezet”. Az autók éles kanyarokat vesznek, és erősen csúszkálnak a hegyi szerpentinén, ami akár az újabban megtett és a jövőben várható út nehézségeinek és kockázatainak a metaforája is lehet. Eszerint az MSZP és csak az MSZP rendelkezik olyan vezetőkkel, akik tapasztaltak, és eléggé hozzáértők a vezetéshez, hogy nyugodt jövőt hozhassanak az országnak.

Az MSZP-nek saját szignálja is van 1990-ben, s ez megmarad még évekig. Minden reklámfilmel ezzel festenek alá, s hogy ez a jelen és a jövő dallama, azt jelzi az a film, amelyben a párt jóvoltából ledőlő rácsos fal (!) fennállása idején még Muszorgszkij Egy éj a kopár hegyen című darabjának vészterhes hangulatú eleje hallatszik, majd ezt váltja fel az MSZP szignál, mely nyugodt. A szöveg: Egy magyar párt, amelyik mindenki és minden más párt előtt megnyitotta az utat.

Ha 1990-ben a látványvilágban dominál a kollektív vezetés, akkor ez 1994-re teljesen megváltozik. A párt legtöbbet alkalmazott kampányplakátja és hirdetése az alábbi:

Feltűnik házfalakon, hirdetőoszlopokon és újságok oldalain is.¹³

A képen Horn Gyula ül egy íróasztalnál, ami a szakértelem központi szerepe és az ügyintéző reménybeli miniszterelnök esetében kézenfekvő helyzet. Előtte valamilyen akta lehet, a szemüvegét vagy éppen levette, vagy éppen fel akarja tenni, mindenestre mozgásban van, tehát munkálkodás közben kaptuk el egy pillanatra. De ekkor sem gondterhelt, hanem derűs nyugalommal néz a jövőbe: tudniillik balról jobbra. Némileg zavaró az, hogy mivel Horn Gyula pontosan a kép közepén helyezkedik el, azért a készítők nem hagytak a tekintetének

¹³ Lásd például Népszabadság, 1994. május 27.

elég teret, vagyis így az az érzése a befogadónak, hogy a pártelnök valami olyat néz, ami előlünk rejtve van.

A párt logója kétszer is szerepel a plakáton: felül a párt nevével együtt, alul pedig mintegy a logó, tehát az MSZP az i-n a pont. Az igen szó később még fontosabb szerepet játszik majd a párt kommunikációjában, 2006-ban egész dalt írnak majd igen, igen refrénnel a választási kampány idejére. A szürke háttér igazodik az ügyek intézésére koncentrálni akaró Horn Gyula önazonosságához. Hasonlóképpen harmonizál a párt elveivel a nemzeti színek szinte teljes hiánya. A kép alsó csíkja is kék, amelyik inkább a liberalizmus színe, mint akár a baloldalé, akár a nemzeté.

Összefoglalás

Az általunk vizsgált politikai részközösség egy elsősorban intézményesen integrált politikai közösség, amelynek legfontosabb integráló ereje a „baloldali” címke. Ezzel kézenfekvő, s egyben indokolttá válik a baloldali jelző használata a közösség megnevezésében.

A baloldali politikai közösség szemiotikai konfigurációjára leginkább a vizsgált korszakban keletkező diskurzusaik világítanak rá, valamint az azokhoz kapcsolódó, közösségen belüli és kívüli aktorok. A depolitizált pragmatizmus mint uralkodó diskurzus a korszak egészében jelen van és a baloldali közösség legfontosabb szemiotikai erőforrásaként tűnik fel. A közösség számára meghatározó ügyek közül szinte ezzel a diskurzussal kapcsolódik össze. Időben párhuzamos diskurzusok olykor megjelennek, azonban ezek többnyire nem tudják kiszorítani a depolitizált pragmatizmus diskurzust domináns szerepéből.

Az MSZP és Horn Gyula a közösség legmeghatározóbb aktorai. A kormányváltás előtt és után is e két aktor volt a cselekvési szintű közösség legfőbb támpontja. A diskurzusok, és ennélfogva az ügyek tematikáját is meghatározták, így a közösség tagjai a politikai állásfoglalásaikat ezen aktorokhoz igazodva tették meg.

Források

Horn Gyula: Cölöpök. Móra Ferenc Kiadó, 1991.

Szűcs Zoltán Gábor: Az alkotmányosság diskurzusai. Esettanulmány a 1994-1998 közötti alkotmányozási kísérletről. In: Alkotmányozás Magyarországon és máshol: politikatudományi és alkotmányjogi megközelítések. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet – Új Mandátum Kiadó, 2012.

MTI Adatbázis (<http://mti.hu/mti/Default.aspx>)

Rádiófigyelő Adatbázis (<http://mti.hu/mti/Default.aspx>)

OS Adatbázis (<http://mti.hu/mti/Default.aspx>)

Országgyűlési Napló (<http://www.parlament.hu/orszaggyulesi-naplo-elozo-ciklusbeli-adatai>)

YouTube (<https://www.youtube.com/>)

Népszabadság 1990-1997.

Népszava 1990-1997.

Mai Nap

Szabó Gabriella:

Népi radikálisok 1990-1997¹

Bevezetés

A tanulmány a népi radikális politikai közösség szemiotikai konfigurációját mutatja be. Azokat a jeleket soroljuk fel és írjuk le, amelyek a közösség tagjai és a külvilág számára azonosítják a népi radikálisokat. Másképpen fogalmazva: arra a kérdésre adunk választ, hogy milyen jelek segítségével igazodhatott el akár a népi radikális közösség tagja és szimpatizánsa, akár valamelyik külső csoport, más politikai közösség tagja és szimpatizánsa azt illetően, hogy milyen a népi radikális politikai közösség. Ezeket a jeleket, szemiotikai erőforrásokat alkalmazta az adott politikai közösség akkor, amikor közölni akart valamit a sajátjaival és másokkal, továbbá ezeket a jeleket és szemiotikai erőforrásokat alkalmazta a külső politikus, szervezet, médium és állampolgár akkor, amikor azonosítani akarta a kommunikálót a szerint, hogy vajon a politikai közösséghez tartozik-e. A továbbiakban azt mutatjuk tehát be, hogy mely személyek (politikuskok és mások), mely szervezetek (pártok és mozgalmak), mely médiumok, milyen szavak és diskurzusok, milyen ügyek és csatornák tartoztak a népi radikális politikai közösség szokásos identifikációs készletéhez. Tartozhattak ezek azért, mert maga a politikai közösség akarta így, és ezért őket használta, de tartozhattak azért is, mert külső csoportok így azonosították, jellemezték a népi radikálisokat a saját más politikai közösségük számára.

A munkálatok kiindulópontjait a kutatás korábbi fázisából (Csurka István „Néhány gondolat” című tanulmánya, az 1994-es országgyűlési kampány, a Bokros-csomag hálózatkutatásai) származó eredmények határozták meg. Pontosabban: a hálózatkutatás által meghatározott szereplők, csatornák és értelmezési keretek ismeretében folytattuk az adatgyűjtést. A források listáját azonban ki kellett bővítenünk. A médiából a Magyar Rádió Vasárnapi Újság című műsorát, a Magyar Fórumot, és a Havi Magyar Fórumot teljes terjedelmében gyűjtöttük. A médiagyűjtést a mesterséges naptár által kijelölt napokhoz igazítottuk. A főszereplők megszólalásait az MTI adatbázisaiból is visszakerestük és korpuszt építettünk belőlük. Összegyűjtöttük a parlamenti ülések jegyzőkönyvezett felszólalásait is, és ezekből szintén korpusz készült.

¹ A kutatócsoport tagjai voltak: Lovász Dorottya, Lipcsei Ádám, Frózy-Nánassy Áron és Szabó Gabriella.

Feldolgozásra került a Csurka István közéleti írásait tartalmazó „Minden, ami van” című esszégyűjtemény. Továbbá beépítettük a Fekete Doboz alábbi felvételeit is:

- lakossági fórum 1992. április 2-én (helyszín: Testnevelési Főiskola, résztvevők: Kónya Imre, Csurka István és Horváth Béla) és 1992. szeptember 8-én (helyszín: Óbudai MDF székház, résztvevők: Csurka István, Fónay Jenő);
- tüntetéssorozat a Magyar Rádió és Televízió vezetése ellen (1992. augusztus 14. augusztus 22. és szeptember 27.);
- Horthy Miklós újratemetése (1993. szeptember 4.);
- A 169. Óra (1994. március).²

A Csurka Istvánhoz köthető politikai közösség elnevezésében követtük a szereplők öndefinícióját. Az identitásukat alapvetően meghatározó Csurka István beszédeiből, írásaiból kiolvasható, hogy ő a radikális³, illetve a népi⁴ jelzőkkel azonosította magát. Ezért kutatásunkban a népi radikális elnevezéssel illetjük a közösséget.

Hogyan alakítottuk ki az aktorok listáját?

Jelen kutatásban az aktor egyszerre cselekvő és konstrukció. Mindkét minőségében tulajdonképpen metafora, végül is nem más, mint az egyik azonosítója a politikai közösségnek. Az aktorok bemutatása arra a kérdésre ad választ, hogy kikre is gondolhatott a politikai kommunikátor a vizsgált időszakban, ha azt hallotta, hogy népi radikális, vagy azt, hogy „Csurkákék”. Az aktorok a nyilvánosságban a politikai közösség cselekvőiként vannak megkonstruálva. A nyilvánosság különböző szereplői különféle módokon határolták körül a radikálisokat identifikáló személyek, szervezetek és médiumok körét; ezeket az így megkonstruált figurákat soroljuk fel és írjuk le aktorokként. Különbséget kell tenni azonban az aktorok között aszerint, hogy a népi radikális politikai közösség részeként, ahhoz pozitíven kapcsolódnak vagy kívülről, a közösséget elítélő konstrukciókat kínálnak fel. Ezt a különbséget igyekszünk világossá tenni.

A radikális jobboldal szemiotikai konfigurációinak kialakításában, az identitásteremtő jelek termelésében főszerepet játszóak körének kialakítása két lépcsőben zajlott. Először a forrásokban ismétlődően felbukkanók közül azokra koncentrálunk, akik valamiféleképpen kötik ma-

² A felvételeket az OSA Archívumában tekintettük meg, ezúton köszönjük az Archívum munkatársainak segítségét.

³ Az MDF politikai fóruma Hűvösvölgyben, 1992. október 3. Forrás: MTI adatbázisa.

⁴ A népi politizálás gazdagsága, Pest Megyei Hírlap, 1993. március 1.

gukat a radikális jobboldali politikai körhöz vagy a radikálisok igyekeznek kapcsolódni hozzá. A kötelék lehet intézményes és intézményes kereteken kívüli. Intézményes kapcsolat lehet a párt vagy a mozgalmi tagság: a Csurka István által megalapított Magyar Út Körök Mozgalom résztvevőit és a Magyar Igazság és Élet Pártjának tagjait erős intézményes szálak kapcsolják össze. Lazább kötelék például a Magyar Fórum című hetilapban történő rendszeres publikáció. Az összetartozás további jele az együttmutatkozás: a közös rendezvényeken, megemlékezéseken, utcai megmozdulásokon való részvétel a politikai közösség részévé teszi az ott megjelenőket. De csak abban az esetben, ha nem teszik világossá kívülállásukat. A kötődés azonosítása után szűkítettük a szereplők körét azokra a megszólalókra, akik a közösség önképének meghatározásában aktivizálták magukat, mégpedig az 1990 és 1997 közötti időszakban. A radikális jobboldal identitásteremtésében az általuk kezdeményezett ügyeket, a kommunikációjuk kedvelt csatornáit, diskurzusaikat és metaforáikat, illetve a megszólalásaik stílusát elemezzük. A radikális jobboldali közösség aktoraiként értelmezzük tehát személyeket és szervezeteket is.

Egy párt vagy egy mozgalom kapcsán világos a konstrukció ténye, ám természetes személyek esetén is beszélhetünk saját magukra illetve másokra vonatkozó jelképzítésre. Egy-egy politikus kapcsán tehát kísérletet teszünk a rá vonatkozó konstrukciós erőfeszítések feltárására is.

Hogyan jött létre a radikális jobboldal számára fontos ügyek katalógusa?

Ügyek alatt azokat a témákat érintettük, amelyeket a politikai közösség hosszú ideig vagy visszatérően tárgyalt, továbbá önképe és külső képe kialakításában kiemelkedőnek bizonyult. Az ügyekről elsősorban az MTI adatbázisából, az Országgyűlési Naplóból és a Magyar Fórumból tájékozódunk.

Miként azonosítottuk a legfontosabb diskurzusokat és metaforákat?

Az aktorok identitásteremtő és öndefiníciós kísérleteiben olyan szöbokrokat, értelmezéseket kerestem, amik meghatározzák a radikális jobboldali közösség mibenlétét. Induktív módon dolgoztunk, vagyis előzetes várákozás vagy hipotézis nélkül, magának a szövegnek az elemzése révén felbukkanó szófordulatokat kategorizáltunk. Módszerünk tehát az induktív, típusképző tartalomelemzés.

Milyen módon határoztuk meg a csatornákat?

A kutatás során összegyűjtöttük azokat a platformokat, amelyeken keresztül zajlott a radikális jobboldali közösség identitásteremtő kommunikációja. Platformok alatt nemcsak a sajtót ér-

tettük, hanem bármilyen olyan teret, ahol a radikális jobboldali közösség tagjai találkozhattak egymással. Különösen fontosaknak bizonyultak a lakossági fórumok, utcai megmozdulások, megemlékezések, nagygyűlések, országos tanácskozások. Az ott elhangzottak azonban hiányosan dokumentáltak, így többnyire be kell érjük magának az eseménynek a regisztrálásával.

Hogyan tártuk fel az identitásteremtő kommunikációk modalitásait?

A jelkészítők nemcsak egyetlen modalitással dolgoznak. A szövegek és beszédek stílusa, a közösséghez tartozó konstruktumok – például a párt – vizuális világa az identitásteremtő jelek és jelentések közötti kapcsolat feltárásában fontos információt hordoz. A dokumentáltság hiánya sajnos itt is forráshiányt okoz, így a radikális jobboldali identitás vizuális elemeinek feltárásában a MIÉP logójára koncentráltunk. Egyéb modalitások tekintetében a Magyar Fórum és a Havi Magyar Fórum leírására volt lehetőségünk.

Aktorok

Csurka István

Csurka István a radikális jobboldali közösség azonosításának legfontosabb figurája. Csurka maga is szívesen reflektált önmagára, így írásaiból, megszólalásaiból felfejthető politikai énképe. Lássuk, tehát milyen Csurka-konstrukciót kínál fel Csurka István és milyeneket ellenfelei.

Csurka, mint író

Közéleti munkásságával kapcsolatban adott interjúiban gyakran említi Szabó Dezsőt és Csoóri Sándort, előbbi példaképének, utóbbit igaz barátjának nevezi. Nyíltan vállalja, hogy bohém művészember, iszik, kártyázik és szereti a lóversenyt.⁵ Az író feladatának az igazmondást definiálja, politikusként is az igazságok kimondójának vallja magát.

Előfordul, hogy a vitákat esztétikai síkra terelte. Írói választ adott Csurka István Bethlen Jánosnak is, amikor a riporter szembesítette az antiszemitizmus vádjával: „*Szíve-joga így gondolni. Ízlések és pofonok.*”⁶ Úgy beszél ellenfelei kritikáiról, mintha azok valamilyen esztétikai ítéleteket lennének, amiről nem lehet és nem is érdemes vitát folytatni.

⁵ Nap Tv, 1990. május 25.

⁶ Össztűz, 1992. augusztus 27.

Az író-politikus szerep azonban Csurkára nézve kellemetlen kontextusban is feltűnik. Az MDF politikusai időről időre igyekeznek Csurka megszólalásait kivonni a politikai térből, méghozzá úgy, hogy azokat Csurka István „*írói munkásságának*” tekintik.⁷

Az elhatárolódás erősebb jele, amikor a jobbközépe politikai közösségből hallható hangok szerint Csurka a politikáról is – szerintük helytelenül – írói eszközökkel gondolkodik: dramatizált, narratívákat hajszol, fekete-fehér jellemeket fest, metaforákat alkalmaz, végleteket vázol és érzelmeket korbácsol, ami lehetetlenné teszi az ésszerű, tényszerű diszkussziót.⁸

Az írói viselkedést és attitűdöt Boross Péter is felrója Csurkának.⁹ Boross szerint Csurka nem a realitásokból, hanem a fantazmagóriákból építeti fel politikáját, aminek a csapdájába esett és végső soron ez vezette őt ki a jobbközép közösségből. Mint a művészek, „*Csurka hiú volt*” és elhitte, hogy ha sokan szeretik, követik, akkor helye is van a politikában.

Csurka, mint küzdő

Csurka nem egyszer küzdelmek részvevőjeként hivatkozik magára. 1990 után is többször idézte a Lakiteleki Találkozón 1987-ben elhangzott szerepfelfogását: „*ha zászlóvivőnek nem, golyófogónak még jó leszek*”. Csurka István a támadásokat többnyire megerősítésnek veszi, minél erősebben kritizálják, annál bizonyosabb igazában és önmaga politikai fontosságában. Kezdetben azt vallotta, hogy az őt ért sajtótámadások tulajdonképpen Antall Józsefnek szólnak, Csurka pedig vállalja a „*pofozó baba*” szerepét, ha ezzel a kormányfőt tehermentesítheti.¹⁰

Panaszkodik arra is, hogy személyét és az MDF-et a sajtó „*pergőtűz*” alá veszi¹¹, a média „*kommunikációs háborút*” vív ellene¹², a „Néhány gondolat” megírása miatt „*keresztltűzbe*” került¹³. Szívesen köti magát az 1956-os fegyveres harcokban is résztvevő „*pesti srácokhoz*”. Nagy tisztelettel beszél a vérüket adó és életüket áldozó forradalmárokról.¹⁴

⁷ A szövetkezetek kiskorúsítása, Népszabadság, 1991. szeptember 11.

⁸ Érvek vagy címkézés? Ez itt a kérdés, Új Magyarország, 1992. szeptember 8.; Megjegyzések Csurka és mások gondolatáról, Új Magyarország, 1992. szeptember 9.; Rohanunk a forradalomba!, Új Magyarország, 1992. szeptember 8.

⁹ Interjú Boross Péterrel, Pesti Hírlap, 1993. szeptember 29.

¹⁰ 1992. április 2. Lakossági fórum a Testnevelési Főiskola Aulájában. Forrás: Fekete Doboz felvétele.

¹¹ Vállrándítás, 1990. szeptember 23. In: Csurka István (1998): Minden, ami van. Politikai írások és beszédek gyűjteménye. I. kötet. 243. oldal.

¹² Kommunikációs háború, 1991. január 20. In: Csurka István (1998): Minden, ami van. Politikai írások és beszédek gyűjteménye. I. kötet. 255. oldal.

¹³ Keresztltűzben. 1992. szeptember 3. In: Csurka István (1998): Minden, ami van. Politikai írások és beszédek gyűjteménye. I. kötet. 223-225. oldal.

¹⁴ Újra csöcselék vagyunk, 1992. március 29. In: Csurka István (1998): Minden, ami van. Politikai írások és beszédek gyűjteménye. I. kötet. 274-276. oldal.

Időről időre feltűnik a megszólalásokban az ellenállás motívuma. Csurka és támogatói az „óriási túlerő” ellenére egyfajta gerillaként küzdenek céljai eléréseért. Olyan csoportként látja a népi radikálisok közösségét, akiket erőszakkal különböző formáival akarnak eltüntetni a közéletből. Erről tanúskodik 1996-as írása, melyben így ír a Magyar Igazság és Élet pártjának feladatáról: „számunkra az ellenállás létkérdés”.¹⁵ A bajtársiasság és a küzdelem romantikájával tüzelte szimpatizánsait a MIÉP II. Országos Gyűlésén: „Programot alkot egy közösség, amellyel szemben iszonyatos túlerő áll. (...) Itt van egy dacból született erő. (...) Mi vagyunk azok (...), mi vagyunk a félreállított nép, aki csodát fog művelni!”¹⁶

Csurka küzdelmet felvállaló retorikája szöges ellentétben áll Antall József stabilitást, társadalmi békét hangoztató, a parlamenti politizálását előnyben részesítő stílusával. A miniszterelnök 1993. január 22-i interjújában Csurkát, mint a stabilitásra veszélyes „kocsmapolitizálás” képviselőjét nevezte meg.¹⁷ A kocsmapolitizálást folytatók Antall József konstrukciójában alpári és durva figurák, addig a konfliktust felvállalók Csurkánál követendő példaként jelennek meg.

Csurka, mint próféta

Noha Csurka Istvánnal sokak szimpatizáltak, támogatták, követték hívószavát, gyakran fogalmazza meg politikai magányát. „Szép egyedül” – kezdi felszólalását az MDF VI. Országos Gyűlésén. A próféta azonban nemcsak magányos, hanem látnok is. Jeremiás prófétához hasonlóan Csurka István is komor, baljós időt jövendöl, igaz ő Magyarország, és a magyarság számára. A „magyarság pusztulása”, a „nemzetvesztés”, a „nép elbutítása” már az 1997 előtti szövegeiben megjelenik.¹⁸ „Sötét, fullasztó éveket”, ijesztő képeket vetít előre: „A magyar szellem be van vagonírozva és már a vagonajtót is rálökték.”¹⁹; „Magyarországon végső helyzetben van a társadalom.”²⁰

A Keserű Hátszár című tanulmányában a kapitalizmus és a fogyasztói társadalom árnyoldalait és a közeli jövőben jelentkező negatívumokat sorolja. A tanulmány utolsó fejezetében előrevetíti, hogy Magyarország a külföldiek célpontja lesz. Elsősorban Izraelből és Afrikából

¹⁵ Ünnepi beszéd március idusán, 1996. március 15. In: Csurka István (1998): Minden, ami van. Politikai írások és beszédek gyűjteménye. III. kötet. 1083 -1097 oldal.

¹⁶ Beszéd a MIÉP II. Országos Gyűlésén. In: Csurka István (1998): Minden, ami van. Politikai írások és beszédek gyűjteménye. II. kötet. 587. oldal.

¹⁷ Az MDF egységéért. Interjú Antall Józseffél. Pesti Hírlap, 1993. január 23.

¹⁸ Közös mozdulatra van szükség, 1996. május 23. In: Csurka István (1998): Minden, ami van. Politikai írások és beszédek gyűjteménye. III. kötet. 1114 – 1118. oldal.

¹⁹ Beköszöntő. Havi Magyar Fórum, 1993. január. 3. oldal.

²⁰ Nemzeti Összefogás. 1996. október. In: Csurka István (1998): Minden, ami van. Politikai írások és beszédek gyűjteménye. I. kötet. 1157-1207. oldal.

származók bevándorlók tömegét látta, akik „elveszik a magyar földet” és „szolgasorba taszítják” a népet.²¹

Csurka prófétaságához tartozik, hogy valamiféle kiválasztottként hivatkozik magára. Önképe szerint azon kevesek egyike, aki meglátta és fejünkre olvashatta bűneinket.²²

Csurka, mint szélsőség

Csurka Istvánról alkotott képet nagyban meghatározták politikai ellenfelei. A személyét, nézeteit, stílusát minősítő kommentárokról elmondható, hogy inkább szidták, semmint dicsérték. A Csurtát kritizáló megszólalásokban kezdetektől fogva és visszatérően jelen volt az antiszemitizmus, a populizmus, a xenofóbia, az irredentizmus, a kirekesztés, a fasizmus és a náci ideológiák követésének, illetve a szélsőséges gondolkodás motívuma és vádja. Elsősorban az SZDSZ²³ és a Fidesz képviselői²⁴, a külföldi sajtó²⁵, illetve a Beszélő²⁶ című folyóirat publicistái igyekeztek leleplezni Csurka antiszemitizmusát és kirekesztő politikáját. Karsai László „Kirekesztők. Antiszemita írások 1881–1992.” című gyűjteményes kötetében Csurka István öt írását is listázta.²⁷ A leleplezés sokszor párosult elhatárolódással, pontosabban az elhatárolódás követelésével. Az Csurtát övező ellenszenv 1993-as távozásáig visszahullott az MDF-re és személyesen Antall Józsefre. Számon kérték rajta, hogy miért és meddig tűri meg maga mellett Csurka Istvánt és a vele szimpatizálókat.²⁸

Az újságírók gyakran szembesítették Csurtát a személyére és politikájára irányuló kritikákkal. Csurka István egyik jelzővel sem azonosította magát, nem védekezett, nem magyarázkodott.²⁹ Egyedül a populista jelzővel foglalkozott részletesebben. Mégpedig úgy, hogy igyekezett valamiféle előnyt kovácsolni belőle, és a populizmust a tömegekkel való összhanggal azonosította: „Lehet, hogy akkor csináltak belőlem populistát, mert látták, van érzékem az emberekhez szólni”³⁰. A populistajelzőt voltaképpen tehát nem találja dehonesztálónak.

²¹ Keserű Hátszár. In: Csurka István (1998): Minden, ami van. Politikai írások és beszédek gyűjteménye. I. kötet. 357-379. oldal.

²² Beköszöntő, Havi Magyar Fórum, 1993. január. 3. oldal.

²³ Az SZDSZ sajtótájékoztatója. 1990. augusztus 10. Forrás: MTI adatbázis.

²⁴ Interjú Kövér Lászlóval, Magyar Hírlap, 1992. szeptember 6.

²⁵ Liberation, 1992. november 22. Forrás: MTI adatbázis.

²⁶ Csurka, Lantos, Soros és a Többiek, Beszélő, 4. Évfolyam, 39. Szám.; Csurka lázadás és az esés görbülete, Beszélő, 4. Évfolyam, 50 szám.; Bizonyos mennyiségű liberális gondolat..., Beszélő, 4. Évfolyam, 39. Szám.

²⁷ Karsai László (1992): Kirekesztők. Antiszemita írások 1881 – 1992. Aura Kiadó, Budapest.

²⁸ Szabad Európa Rádió kommentárja, 1991. augusztus 30. Forrás: MTI adatbázis.

²⁹ Mai Nap, 1991. december 7.: Közírói, politikai megnyilvánulásai alapján ön abba a gyanúba került, hogy antiszemita. Mennyit tud ebből vállalni? „Semennyit. (...) Ráfogás az egész.”

³⁰ Populista márpedig nem vagyok! Kurír, 1991. március 29.

Népi radikálisok, szélsőjobboldaliak, nácik, fasiszták

Csurka és körének megnevezése kapcsán kétféle konstrukcióval találkozhatunk. Jelentős különbség adódik a maguk által szívesen használt, illetve az őket illető elnevezések között. Utóbbiak közül elsősorban a szélsőjobboldali, a náci és a fasiszta bukkannak fel.³¹ Az elnevezések közötti választást politikai szándékok alapozzák meg. A szélsőjobboldali, náci és fasiszta elnevezést propagálók Csurka, Csurkáék beszédmodjai, illetve a kapcsolódó szervezetek ellen lépnek fel. Az öndefinícióban Csurka feltűnően kerül a jobboldali megnevezést, politikaképéről „népi radikalizmusként” beszél, melyben a radikális a határozottságot, a kérlelhetetlenséget és a kompromisszummentességet jelenti. A radikálisok olyan erőként határozzák meg magukat, mely szakít a politika beszédmodjaival, illetve az elit és a nép között fennálló kapcsolattartás mechanizmusai helyett valami teljesen mást ígér. Kívül helyezik magukat a parlamenti és a pártpolitizálás keretein. Sőt a társadalmat is gyökeresen át kívánják alakítani. Különösen fontosnak tartják mindezek hangsúlyozását az 1993-as évben, amikor az MDF Antall József vezette centrumához képest identifikálják magukat.³²

Magyar Út Körök: az újrakezdés ígérete

A Magyar Út Körök Mozgalom, Csurka egyik legnagyobb politikai produktuma, az újrakezdés ígéretével lépett a politika porondjára. Kiindulópontja Csurka István „Néhány gondolat” című esszéje, pontosabban annak fogadtatása. 1992 szeptemberében Csurka létrehozta a Magyar Út Alapítványt, amelynek meghirdetett célja „*az ország vezetésére felkészíteni a nemzeti szellemű keresztény középosztályt*”, egyértelműen azokat akarja összefogni, akik csalódtak az MDF politizálásában, és radikálisabb lépéseket várnak a kormánytól.

A Havi Magyar Fórum 1993 januári számában összeállítja a mozgalom célkitűzéseit.³³ Az írás alapján egy totális szervezet képe bomlik ki: a mozgalom „*politikai, társadalmi, kulturális, környezetvédelmi, hagyományőrző és egyéb tevékenységek*” körét kívánta lefedni. A cél a rendszerváltás más alapokra történő helyezése („*ahogy most megy, az nem jó*”), mégpedig az emberek legszélesebb körének bevonásával. Csurka számításba vette azt is, hogy a nép kiábrándult és bizalmatlanul közelít az efféle szervezetekhez. Tudatában volt annak, hogy személyéről és a „Néhány gondolatról” becsmérő megjegyzések jelentek meg a nyilvánosságban.

³¹ Bozóki András: A Demokratikus Charta története. Beszélő, 1996. április 9.

³² Kisújszállási Fórum, 1993. február 28. Forrás: MTI Adatbázis.

³³ A Magyar Út célkitűzése, Havi Magyar Fórum, 1993. január. 40-44. oldal.

Le kell mosni a „náci bélyeget” – írta Csurka, de ami még ennél is fontosabbnak tűnt számára: meg kell újítani a politikai nyelvet.

A nyelvújítás, a politikáról való másképp beszélés, a nép számára érhető és elérhető megfogalmazások igénye az új népi politizálás sarok köve. Ez a fajta másként politizálás Csurka újrakezdésének, s így a radikális jobboldali közösség önmeghatározásának egyik fontos összetevője. Az újnyelv lehetővé teszi, hogy figyelmen kívül hagyják az antiszemitizmus és a kirekesztés vádjait. Nem kell törődni az „SZDSZ-szel” és „Fejtő Ferencsel”, a Magyar Út követőinek másokkal, más témákról és más módokon kell párbeszédet folytatnia.³⁴ A mozgalom deklarálja: diszkurzív szempontból kilépett a magyar politikából.

Azonban választ kell adni arra a kérdésre, hogy akkor pontosan kikkel, miről és hogyan szerveződjön a Magyar Út élete. A Havi Magyar Fórum 1993 folyamán közzé tett az ideális családmódelről, vagy a gazdaságról szóló írásokat nem részletes programnak, hanem egyfajta kezdeményezésnek, ajánlattételnek tekintjük. Az ideális családról alkotott kép a magyar népesség fogyásával kapcsolódik össze. A nagycsaládok támogatását tartják kívánatosnak, a főállású anyaság intézménye a nők munkaerőpiacról történő visszalépésnek anyagi kompenzációja lenne. Különbséget tesznek nagycsaládok és népes családok között. Előbbiek szellemi és testi egészségben nevelik a gyermekeiket, utóbbiak „romlott életűek”. Előbbiek minden támogatást megérdemelnek, utóbbiakat felügyelet alá kell helyezni, és megbüntetni, ha nem mutatnak életmódbeli változásokat. A gazdaság a magyarok által tulajdonolt kis és közepes vállalkozások, melyek főként mezőgazdasági és ipari termelést folytatnak. A szakmákat szakmai érdekképviseléseknek kell összefognia. Különösen részletesek a mezőgazdasággal kapcsolatos tervek.³⁵

Az Alapítvány 1993. február 11-re szervezte meg a Magyar Út Körök első országos értekezletét. A „Rendületlenül” jelszó jegyében megtartott zászlóbontó rendezvényre csaknem kétezeren gyűltek össze, hogy meghatározzák a mozgalom politikai céljait, és körvonalazzák szervezeti felépítését. Megjelent: Király B. Izabella, Fónay Jenő, Mizsei Béla, Fekete Gyula, Dénes János, Horváth Béla, Szervátiusz Tibor, Nemeskürthy István, Makovecz Imre és Nagy Feró. A rendezvényt ökumenikus ájtatosság vezette be. Felszólaltak: Csurka István, Medvigy Endre, Farkas Elemér és Zétényi Zsolt.³⁶

A Magyar Út Köröknek alapvetően kulturális missziója van, mégpedig a népi kultúra és a népi hagyományok őrzése terén. Az elmagányosodott emberek megkeresését, bevonását, kö-

³⁴ Csak Magyarorszáunkra támaszkodhatunk. 1993. február 4. In: Csurka István (1998): Minden, ami van. Politikai írások és beszédek gyűjteménye. I. kötet. 382. – 389. oldal.

³⁵ Magyar Út Körök mozgalmának programja (tervezet), 1993. április 8., 1993. április 15., 1993. április 22.

³⁶ Beszámoló a Magyar Út Körök Országos Találkozójáról. 1993. február 12. Forrás: MTI adatbázis.

zösséggé szervezését is feladatul tűzték ki. A magyar árukat, termékeket, földet, cégeket is védelem alá akarják venni. A mozgalmi jellegnek megfelelően tehát a mikrovilág újraszervezésére tesznek kísérletet.

1993. július 3-án a Magyar Út Körök Mozgalom újabb gyűlésén új alapszabályt fogadtak el. A mozgalom vezetőjének Csurka Istvánt választják. Itt Csurka beszél ügynökmúltjáról, amit néhány nappal a gyűlés előtt a Magyar Fórumban jelentetett be („önmagam átvilágítása”). A megjelentektől viharos tapsot kap. Majd Horváth Lajos bejelenti, hogy pártot alapítanak Magyar Igazság Pártja néven, ami a mozgalom „édesgyermeké”. Csurkának ekkor nincs tisztsége a pártban. A gyűlés után azt nyilatkozta, hogy minden idejét a mozgalomnak akarja szentelni.³⁷

Magyar Igazság és Élet Pártja

Csurka István számára a pártalapítás szükséges rossz, annak érdekében, hogy az országgyűlési választásokon indulhassanak, illetve bizonyos pénzügyi támogatási mechanizmusokat igénybe vehessenek. A források alapján nem tudható biztosan, hogy Csurka mennyire ambicionálta a párt vezetését. Döntésében az bizonyosan közrejátszott, hogy a radikális jobboldali közösség számára vitathatatlanul Csurka István volt a legfontosabb szemiotikai erőforrás és a radikális jobboldali identitás sarokköve.

A MIÉP-pel kapcsolatban a párt zászlóját és logóját, illetve annak identitáselemeit kell alaposan szemügyre vennünk.

A keretként alkalmazott piros-zöld egyenlő szárú háromszögekből álló éksor az 1848-as honvédszázlok farkasfogdíszítésére emlékeztet.³⁸ Ezzel megerősítették a radikális jobboldali kö-

³⁷ Beszámoló a Magyar Út Körök Országos Találkozójáról. 1993. február 12. Forrás: MTI adatbázis.

³⁸ <http://www.nemzetijelkepek.hu/tortenelmi-galeria-18.shtml#galeriakep>

zösség, illetve Csurka István harcias, a túlerő ellen küzdő önképét. A fehér szín az európai kultúrkörben a tisztaság és az ártatlanság szimbóluma, de kapcsolatba hozható a halállal, az elmúlással történő szembenézéssel is. A címertanban a fehér jelentése a hűség, kötelességtudás és az egyszerűség. A logó egy széles pajzs alakot mutat, pajzsot, ami védelmet nyújt a veszélyektől és a támadásoktól. A párt lenne tehát a radikális jobboldali közösség védereje. A pajzs külső íve barna, vagyis földszínű. A földszínek a hagyományt, a harmóniát, a termékenységét, a nyugodt és jó életet jelképezik. A vörös az élet, az erő és az energia színe. A zöld pedig a megújulás és a kitartás szimbóluma. Legfelül a magyar mitológia egyik szent állata: a turulmadár stilizált képe található. A turulmadár a múltat és az jövőt összekötő figura a magyar eredetmondában³⁹, amely a MIÉP számára is hasznos jelkép: a ma keserűségével szemben a régmúlt dicsőséget és az eljövendő szép napokat szimbolizálja. A turulmadár a II. világháborúban harcoló magyar katonák jelképe, katonasírok gyakori díszítő eleme, a magyarság megmaradásának szimbóluma. A logó elrendezése koncentrikus, legfelül található a turul, mely egyszerre védő erőt és védendő értéket jelent a közösség számára.

Holdudvar

A radikális jobboldali közösség életében és önmeghatározásában nagyon fontos szerepet játszanak a civil szervezetek. Sokszereplős, nagyon diffúz, alkalmi szövetségek, eseti kiátkozások jellemzik. A holdudvar lényegében kevésbé formalizált módon, de láthatóan szervezte az egymással szimpatizálók és bizonyos kérdésekben egyetértők politikai cselekedeteit. A televízió és a rádió vezetése elleni tiltakozások és a kultúra ügyei kapcsán újságírók, írók, színészek (Kéri Edit, Horváth Gyula), rendezők (Romhányi László), népművelők és lényegében a magát kiszorítva érző értelmiség is beszervezte magát (Magyar Újságírók Közössége, Jurta, Magyar Megújulási Mozgalom).

A holdudvar további fontos szereplője a *Rákóczi Szövetség*, ami a határon túli magyarság identitás megőrzését segíti, ernyőszervezetként működött. A *Politikai Foglyok Országos Szövetsége*, amely '56, az igazságszolgáltatás és a politikai foglyok, kitelepítettek által/köré szerveződött és mellette a Pongrácz Gergely nevével fémjelzett *1956-os Magyarok Világszövetsége. Szárszói Baráti Kör, Magyar Szellemi Védegylet* szintén többször mutatkoztak együtt Csurka Istvánnal.

³⁹ Demény István Pál (2002): Emese álma. In: Demény István Pál: Hősi epika. Budapest, Akadémiai Kiadó. pp. 41–63.

A holdudvar tevékenysége ritkán ütötte át a nagymédia falát, ha mégis, az elsősorban az utcai (időnként erőszakos, lásd 1990. október 23.-án, amikor kisebb csoport az épületet 1956-ban védő ÁVH-soknak emelt emléktáblát megrongálta vagy Göncz Árpád kifütyülése) megmozdulásaikhoz kötődött. Igaz, hogy ilyenkor a szervezetek egy része közleményt adott ki arról, hogy az erőszakos cselekedeteket nem ők kezdeményezték, de megértéssel figyelték a nép indulatait, követeléseiket szimpátiával figyelik.

Az MTI adatbázis alapján a civil mozgolódások, tüntetések, demonstrációk, aláírásgyűjtések szempontjából 1992 és 1995 számít kiemelkedő évnak. Megjegyzendő, hogy a mozgolódások, utcai jelenlétek, tüntetések Csurka nélkül is megszerveződtek. 1992 tavaszán, nyarán és őszén a magyar rádió és a televízió vezetése ellen, és az eltávolított újságírók (Győri Béla, Chrudinák Alajos) visszavételét követelő tüntetéssorozatot is egy-egy, egykori '56-os (Fónay Jenő, Pongrátz Gergely, Porubszky István) kezdeményezte. Szintén Fekete Doboz felvételek alapján elmondható, hogy a résztvevők között feltűntek országgyűlési képviselők is (Zacsek Gyula, Király B. Izabella), a tiltakozók pedig a Magyar Fórumot lengették.

Adataink alapján úgy tűnik, hogy az '56-ös szervezetek elsősorban az 1992-es évet és az utcai megjelenéseket dominálták a rádió és a televízió elleni akciókkal. A jelenlétük a nyilvánosságban ezután visszaszorult. Maguk pedig visszahúzódtak a civil életbe elsősorban, mint kulturális, hagyományőrző, segítő, segélyező csoportok.

Az SZDSZ és Soros György

A radikális jobboldali politikai közösség identifikációjában az ellenség meghatározása, megkonstruálása és személyekhez kötése is döntő volt. A vizsgált időszakban a két leginkább démonizált figurájuk az SZDSZ és Soros György voltak.

Csurka István számára az SZDSZ nem egyszerűen egy párt volt a sok közül. Olyanná formálta, amely testesíthette mindazt, amit kritizált, amit rossznak tartott a magyar politikában, amihez képest meghatározta politikai programját. Az SZDSZ-t egy olyan elit politikai szárnyának mutatta be, amelyik idegen a magyarságtól: „*egy ejtőernyős csapat a magyar társadalom testében*”.⁴⁰ Idegensége okán kisebbségben van Magyarországon, mégis jelentős hatást gyakorol a magyar politikai életre. A radikális jobboldali közösség által gyakran és visszatérően használt „*törpe kisebbség*”, „*kicsiny, de erőszakos csoport*” kifejezések használatával utaltak erre a helyzetre.

⁴⁰ Néhány gondolat a rendszerváltozás két esztendeje és az MDF új programja kapcsán. In: Csurka István: Minden, ami van I. kötet 300. oldal.

Az idegenség ebben a retorikában gyakran összekapcsolódik a zsidósággal. Az SZDSZ Csurkánál voltaképpen a zsidók pártja, antiszemitizmussal való vádaskodásuk csupán a politikai játszmáik része. Csurka időről időre előállt az SZDSZ valós szándékait leleplező gondolataival. Ami nem lenne más, mint a „szálláscsinálás”, mégpedig külföldi érdekeltségek számára. Az SZDSZ-t „dróton rángatják” a „Tel-Aviv-i és New York-i összekötők”, a szabaddemokrata politikusok tehát az izraeli és amerikai érdekek magyarországi végrehajtásának ágensei.⁴¹ A szabaddemokraták további bűne a családi örökség: a radikális jobboldali közösség szemében elsősorban Bauer Tamás és Pető Iván szüleinek állambiztonsági múltja is vörös posztó volt.⁴² Soros György a radikális jobboldali közösség ellenségkonstrukciójának középpontja. Minden olyan tulajdonsággal felruházott figura, ami ellen a közösség meghatározza önmagát. Hogyan határozzák meg Soros Györgyöt a radikális jobboldalon? Először is: abszolút idegenként. Soros György az outgroup része: idegen, akinek nincs joga beleszólni, véleményt nyilvánítani, nyomást gyakorolni a magyar politika szereplőire, s úgy egyáltalán részt venni a magyar közügyek intézésében, mégis folyamatosan azt teszi. Úgy folytat politikai tevékenységét, hogy erre senki nem hatalmazta fel. A magyar liberális pártokat, az SZDSZ-t és a Fideszt, illetve azok holdudvarát pénzeli, akik cserébe kritikátlanul képviselik Soros programját.⁴³ Soros filantrópiája álarc csupán, a valós programja a világ megváltoztatására irányul. Létezik tehát egy mesterterv, aminek része a nemzeti valuta elleni támadás⁴⁴, intézmények és személyek anyagi támogatása⁴⁵, mások lejáratása⁴⁶. Szándékait tehát le kell leplezni. Igyekeztek tudatosítani azt is, hogy Soros György erős. Nemcsak vagyonával, hanem kapcsolatai útján is érvényt szerez befolyásának. A küzdelem ellene egyenlőtlen, majdhogynem lehetetlen, de morális okokból mégis szükséges. A Sorossal kapcsolatos kommunikációt mindig körülöngte a titok: háttérben, zárt ajtók mögött tevékenykedik, ténykedéseit bizonyítani nehéz, pedig a „bőrünkön érezzük”.⁴⁷ Soros Györgynek nemcsak Magyarországot, hanem az egész világot irányító képességet tulajdonítanak: zsebében van az újságírók, politikusok, a kultúra képviselői. Sorost sejtik a jugoszláviai polgárháború, a lengyel privatizáció és Csurka István MDF-

⁴¹ Néhány gondolat a rendszerváltozás két esztendeje és az MDF új programja kapcsán. In: Csurka István: Minden, ami van I. kötet 304. oldal.

⁴² A Közakarat Egyesület közgyűlése, 1993. április 17. Forrás: MTI Adatbázis.; Kéri Edit sajtótájékoztatója, 1993. november 5. Forrás: MTI Adatbázis.

⁴³ Válasz Soros Györgynek és Kerényi Imrének. In: Csurka István: Minden, ami van I. kötet 333 – 338. oldal.

⁴⁴ Willian Engdahl: Mi rejtőzik Soros György valutaháborúi mögött?, Havi Magyar Fórum, 1994. február. 9. 14. oldal.

⁴⁵ Bérczy Márton: Soros siratja Szarajevót, Havi Magyar Fórum, 1993. október. 41-43. oldal.

⁴⁶ Unjuk Sorost!, In: Csurka István: Minden, ami van III. kötet 1270 - 1273. oldal.

⁴⁷ Sorosék helyesírása a „pozgraduálistól”-tól az „inveszió”-ig, In: Csurka István: Minden, ami van II. kötet 654 - 659. oldal.

ből történő eltávolítása mögött.⁴⁸ Emellett Soros Györgyöt jó néhány kevésbé szimpatikus tulajdonsággal is igyekeztek felruházni (például: gőgös, arrogáns, kegyetlen és számító).

Csurka és a jobbközép politikai közösség viszonya

Csurka és a népi radikálisok politikai identitását, illetve a népi radikális közösség politikai intézményeinek megalakulását is nagyban befolyásolta az MDF-hez, az Antall-kormányhoz fűződő viszonya. Tudvalevő, Csurka István politikai karrierjét a Magyar Demokrata Fórum alapító tagjaként kezdte. Az 1990-ben megalakuló országgyűlés képviselője, 1991 és 1992 között az MDF alelnöke, 1993. május 31-ig az MDF frakció tagja volt. Különösen kedvelt volt a párteliten kívüli tagság körében, melyet több forrás megerősít. Fekete Doboz felvételek tanúskodnak népszerűségéről: MDF szimpatizánsok körében tartott fórumokon, tüntetéseken éltették, szónoklatait nagy tapsokkal jutalmazták. Ázsiója magas volt az 1956-os szervezetek körében is. Mindezt az MDF vezetéséhez tartozó Salamon Konrád is elismerte, 1992 kora őszen így beszélt Csúrkáról: „*Csurka István ma az MDF talán legnépszerűbb vezetője, aki a rendszerváltás kezdete óta vállalta az ellenzékkel a legkeményebb küzdelmet is. Ő a leg-harcosabb vezetőnk.*”⁴⁹

A Csúrkát övező szeretet azonban messze nem volt általános. Párttársai közül az MDF nemzeti liberális szárnyához tartozó Debreczeni József, Elek István és Furmann Imre 1991-től a nyilvánosság előtt is élesen kritizálta tevékenységét: *intoleráns és szélsőségesen konfliktuskereső*⁵⁰, *antiszemita és kirekesztő*⁵¹ politikusnak tartották. Csurka és párttársai közötti egyet nem értés momentumai a nyilvánosság számára is ismertek voltak.

Csurka és a jobbközép viszonyában a fordulópontot alighanem 1992. augusztus 20-a, pontosabban az akkor megjelent „*Néhány gondolat a rendszerváltozás két esztendeje és az MDF új programja kapcsán*” című írása jelenti. A szöveg kereken kimondja, hogy a párt vezetésének távoznia kell, mert a kompromisszumokra és a stabilitásra épülő kormányzás rossz politika. Csurka a kormány politikai ellenfelek iránt mutatott erőtlenségét és cselekvésképtelenségét összekapcsolja Antall József betegségéből fakadó gyengélkedésével. Utal arra is, hogy az MDF vezetése elvesztette a szavazók bizalmát és elszakadt támogatóitól. A kormány és Antall József kritizálása mellett, Csurka megfesti az ellenzék képét is, melyben nem fukarkodott az antiszemita érvelésekkel.

⁴⁸ Willian Engdahl: Mi rejtőzik Soros György valutaháborúi mögött?, Havi Magyar Fórum, 1994. február. 9. 14. oldal.

⁴⁹ Salamon Konrád az MDF belső folyamatairól, Pesti Hírlap, 1992. szeptember 1.

⁵⁰ Össztűz, 1991.

⁵¹ Kritika, 1991. évf. 8. sz., 8 - 10. oldal.

Az írás fogadtatása vegyes. A párttársak egy része azonnal elhatárolódik tőle egy másik része először bagatellizálni próbálja, és voltak olyanok, akik a Csurka által felvázolt program megvalósítását követelik.⁵² A tét nem kevesebb, mint az MDF és a jobboldali politikai közösség irányvonalának meghatározása. Debreczeni József komplett náci alapvetésnek titulálja Csurka gondolatmenetét és azonnal ajtót mutat neki.⁵³ Furmann Imre tiltakozásképpen lemond az MDF alelnöki posztjáról.⁵⁴ Az MDF kecskeméti alapszervezete pedig Debreczeni reakcióját tartja a párt szellemiségétől idegennek. Az MDF köréből tehát többen úgy vélték, hogy Csurka dolgozata tényleges, élő problémákat vet fel: például olyanokat, mint a kormányzati rög-tönzés és kényszerpálya, jobboldali népszerűségvesztés, az SZDSZ-szel 1990-ben kötött paktum kedvezőtlen hatásai, az 1990 előtti elit hatalomátmentése.

Míneközben zajlanak (augusztus végén és szeptember elején) az úgynevezett „*seprűs tüntetések*”, ahol változó nagyságú tömeg követelte a magyar televízió és a rádió vezetőinek távozását, illetve az előző rendszer vezetőinek felelősségre vonását, továbbá a kárpótlások felgyorsítását. A tüntetők Csurkát éltetik, és a „*Néhány gondolat*” példányait osztogatták. 1992. szeptember 19-én Csurka István is megjelenik a megmozduláson és beszédet mond a televízió székháza előtt.

Kérdéssé vált, hogy ilyen körülmények között miként lehet egyben tartani az MDF-et. Antall József két nappal a „*Néhány gondolat*” megjelenése után még nem beszél elhatárolódásról. Viccelődik azzal, hogy Csurka „*jó szívével*” megsajnálta többi pártot, és megmutatta, hogy az MDF-en belül is vannak viták, amiket belső fórumokon annak rendje és módja szerint meg fognak vitatni.⁵⁵ Medgyasszay László, az MDF sajtófőnöke is igyekszik csírájában elfojtani a vitát: tagadja a pártszakadás lehetőségét, a Csurka-szöveget vitaanyagnak titulálta és megígéri, hogy nem söprik a szőnyeg alá a kritikákat.⁵⁶

Csurka jobbközép politikai közösségből történő kiszorulásának első komolyabb jele Antall József 1992. augusztus 31-i beszéde. A miniszterelnök az Országgyűlés plenáris ülésén világossá teszi, hogy sem a kormány, sem az MDF nem azonosul Csurka István nézeteivel.⁵⁷ Bár a parlamenti vitában Tardos Márton, az SZDSZ frakcióvezetője elismerően szól Antall gesztusáról⁵⁸, a Demokratikus Charta elégedetlen volt a MDF centrumának határozatlanságával. A

⁵² Finomkodásnak helye nincs, Népszabadság, 1992. augusztus 28.

⁵³ Nyílt levél Csurka Istvánnak!, Népszabadság, 1992. augusztus 27.

⁵⁴ Folyamatos kompromisszumok, Népszabadság, 1992. augusztus 28.

⁵⁵ Antall: nincs szó utódlásról, Népszabadság, 1992. augusztus 22.

⁵⁶ Az MDF vezető testületei előtt a Csurka-ügy, Népszabadság, 1992. augusztus 26.

⁵⁷ Antall József felszólalása, 1992. augusztus 31. <http://www.parlament.hu/naplo34/219/2190004.html>

⁵⁸ Tardos Márton felszólalása, 1992. augusztus 31. <http://www.parlament.hu/naplo34/219/2190008.html>

Charta Csurka István és a szélsőségek előretörése ellen szervezte meg szeptember 24-i demonstrációját. Csurka hívei és ellenzői tehát egyaránt utcára hívják az embereket.⁵⁹

Miközben az MDF elnökségi határozata a pártegységet kívánja demonstrálni. Leszögezik, hogy az MDF-ben megfér Furmann Imre és Csurka István is. Utóbbi dolgozatát magánvéleménynek minősítik, ami nem tükrözi az MDF álláspontját. Egyes pontjainak megvitatását pedig a soron következő Országos Gyűlés hatáskörébe utalják.

Csurka reakciói alapján számára a legfontosabb tanulság az MDF-ből és a közéletből történő kiszorításának kérdése volt. A szeptember 19-i demonstráción hosszasan beszél arról, hogy a liberálisok nyomására megpróbálják őt kirekeszteni a politikából, s így jár majd mindenki, aki a nép védelmében felszólal.⁶⁰ A kiszorítás és a kirekesztés szándékának leleplezése a Csurtát támogató megszólalásokban is megjelenik.⁶¹

A jobbközép politikai közösség és Csurka számára 1992 őszén alighanem a legfontosabb kérdés MDF-en belüli és kívüli népszerűségének, illetve személyét és programját támogatók felmérése. Az év folyamán nyilvánosságra hozott közvélemény-kutatási adatok szerint Csurka István a politikusok népszerűségi listáján utolsó előtti helyen állt.⁶² Számára fontos ügyek, mint a kárpótlás és elszámoltatás kérdése nem élvezett tömegtámogatást.⁶³ S bár Debreczeni József a Magyar Demokrata Fórum tagjainak kétharmadát csurkistának gondolja⁶⁴, Csurka István mégis margóra szorult politikusként beszélt magáról.⁶⁵ Az MDF-fel párhuzamosan elkezdzi kiépíteni saját hálózatát is, 1992. szeptember 18-án meghirdeti a Magyar Út Alapítvány létrehozását. 1992. november 26-én keltezett írásában már-már lemond arról, hogy az Antall-kormány politikája megváltoztatható és új utak keresésére szólítja fel híveit.⁶⁶ A Magyar Fórumban pedig az idő tájt sorra jelennek meg a kormányt kritizáló, választási vereséget vizionáló írások.⁶⁷

A legkeményebb szöveg az MDF tisztújítása előtt két nappal jelent meg a Magyar Fórum címlapján „*Antall és Csurka*” címmel. A cikk üzenete Antall József és Csurka István prog-

⁵⁹ Bozóki András: A Demokratikus Charta története. Beszélő, 1996. április 9.

⁶⁰ Csurka István beszéde a televízió székháza előtt. In: Csurka István (1998): Minden, ami van. Politikai írások és beszédek gyűjteménye. I. kötet. 328. – 333. oldal

⁶¹ Gabonafutrinka Óbudán, Magyar Fórum, 1992. szeptember 10.

⁶² A Medián kft közvéleménykutatása a politikusok népszerűségéről, 1992. október 9. MTI adatbázis.

⁶³ Medián kft: a Zétényi-Takács-javaslat nem kapna tömegtámogatást, 1992. január 18. MTI Adatbázis.

⁶⁴ Debreczeni: Nem szakadhat szét az MDF!, Népszabadság, 1992. augusztus 23.

⁶⁵ Csurka István lakossági fóruma Salgótarjánban, 1992. szeptember 29. MTI adatbázis; Csurka István megnyitóbeszéde Szervátiusz Tibor kiállításának megnyitóján, 1992. október 9. In: Csurka István (1998): Minden, ami van. Politikai írások és beszédek gyűjteménye. I. kötet. 338. – 339. oldal

⁶⁶ Mesékkel etetett társadalom, 1992. november 26. In: Csurka István (1998): Minden, ami van. Politikai írások és beszédek gyűjteménye. I. kötet. 348. – 350. oldal

⁶⁷ A nemzet kezébe veszi a sorsa irányítását, 1992. október 22.; Az igazságszolgáltatásban nincs alku!, Magyar Fórum, 1992 december 17.

ramjának, politikaképének összegegyeztetetlensége: „*egy dolog biztos: Antall és Csurka nem lesz képes tovább egy csónakban evezni*”. Az MDF-tag szerző (Farkas Elemér) megállapítja, hogy a párttagság többsége egyszerre kötődik Antallhoz és Csurkához, összefogást és együttműködést várnak a kormányfőtől és az alelnökhöz. Ez azonban a személyes konfliktus és a politikáról alkotott felfogásuk közötti különbségek miatt teljességgel lehetetlen. Az összefogás tehát illúzió, a közelgő Országos Gyűlésen választani kell Antall és Csurka között. Népszerűségi adatokra hivatkozva állítja, hogy Antall és kormánya gyakorlatilag megbukott, ezért ideje lenne leválasztani róla az MDF-et: „*Antall ma már nem segítője, hanem akadályozója az MDF politikai sikerének*”. A bírálatból kijut Csurkának is, ő ugyanis nem alkalmas miniszterelnöknek, mert nem mutatott „*igazi vezetői kvalitásokat*”. Farkas javaslata az, hogy Antallt állítsák földre, Csurka István legyen valamiféle szellemi vezető, a párt újraépítéséhez pedig keressenek egy Csurkával együttműködni képes harmadik személyt.⁶⁸

A cikk hatástalannak bizonyul. Az MDF VI. Országos Gyűlésén a tagság továbbra sem hajlandó választani Antall József és Csurka István között. Noha mindkét politikus beszédében világossá tette, hogy nem kívánják elfogadni a másik politikai programját, a szónoklatok nagy tapsot kaptak. Antall ismét elhatárolódott Csurka „Néhány gondolat” című írásától, Csurka pedig óriási választási vereséget jósolt. A párt elnöke Antall József maradt, Csurka István pedig nagy szavazattal került a párt elnökségébe.⁶⁹

Ezután Csurka inkább az MDF-en kívüli hálózatát gondozta. 1993. február 4-ére összehívja a Magyar Út első országos értekezletét, ahol világossá tette, hogy a nemzeti és népi erők immár nem reménykedhetnek a Magyar Demokrata Fórumban és az Antall-kormányban. Újra kell szőni a nemzeti érdekeket szolgáló politika szálait, de nem egy párt irányításával, hanem egy mozgalom keretei között. Ezzel a beszéddel Csurka István tulajdonképpen kilép az MDF-ből, noha a formális és intézményes szakítás 1993. június 5-én következett be, mikor az MDF Országos Választmánya kizárta a pártból.

Ügyek

Úgy találtuk, hogy a vizsgált időszakban radikális jobboldal legfontosabb ügyei a rendszerváltás sebességének és mélységének kritikája, ehhez szorosan kapcsolódva a közszolgálati rádió és televízió állapota, illetve a kárpótlás és a történelmi igazságszolgáltatás kérdése, továbbá a

⁶⁸ Antall és Csurka, Magyar Fórum, 1993. január 21.

⁶⁹ Antall maradt az MDF elnöke, 1993. január 24. MTI adatbázis.

határon túli magyarság helyzete. Ezek azok az ügyek, amik hozzásegítették a népi radikálisokat ahhoz, hogy leváljanak a jobbközépről és megteremtsék saját politikai identitásukat.

Sajtótisztesség, avagy „Hazudtatok eleget”

A korszak egyik legvitatottabb, de a radikális jobboldal számára inkább integráló ügye a média egészével, de különösképpen a Gombár Csaba vezette Magyar Rádióval és a Hankiss Elemér által irányított Magyar Televízióval szembeni elégedetlenség. Integráló, mert az Antall-kormányt jobboldalról kritizáló politikai és civil szervezeteket, állampolgári csoportosulásokat is egyetértésbe kovácsolta és közös cselekvésre buzdította (utcai demonstrációk).

A sajtó akkori állapotával való elégedetlenség új szakmai identitást szül, melynek középpontja a Magyar Újságírók Közössége (MÚK). A szervezetet 1992. március 11.-én alapították az akkor monopolhelyzetben lévő Magyar Újságírók Országos Szövetsége ellenében. A szakmai szervezet több szalon kötődött Csurka Istvánhoz. Vezetőségében helyet kapott Kósa Csaba, aki a Magyar Fórum szerkesztője volt, így a Magyar Fórum rendszeresen teret adott a MÚK álláspontjának, híreink, felhívásainak. A Magyar Újságírók Közösségének első közgyűlésén megnyitó beszédet mondott a Magyar Fórum állandó szerzője Benedek István író. Szónoklatában bevezette a sajtótisztesség fogalmát, ami a MÚK és a radikális jobboldali közösség számára a későbbiekben folyamatosan hivatkozott értékke vált.⁷⁰ A sajtótisztesség a sajtószabadság valamiféle korlátozásaként értelmeződött, főként az MDF népi szárnyának tagjait illető kemény szavú újságírás elutasítását jelentette.⁷¹ Másik kontextusa a média „baloldali túlsúlyát” korrigálandó lépések sora volt. A sajtótisztesség elvével érveltek a Magyar Rádió szakmai vezetésének lecserélése és MÚK tagokkal történő feltöltése mellett.⁷² 1992. március 15-én a Magyar Televízió bejárata előtti tüntetésen Kiss Dénes a MÚK nevében szólt, és a televízió vezetését „nemzetet butító, marxi vörös ideológiával azonosuló bolsevikoknak” nevezte, majd a „halálos dózisok helyett igazságot és tisztességet követelt a népnek”.⁷³

1993. január 9-én Válság és Remény címmel országon tanácskozáson vitatták meg a magyar sajtó problémáit. A találkozó témája a „tájékoztatás, az újságírói függetlenség és a sajtószabadság helyzete” volt. Az ülésen felszólalt Csurka István, Fekete Gyula (Magyar Út Körök), Bencsik András (Pesti Hírlap), Stefka István (Magyar Rádió) és Pálffy G. István (A Hét volt főszerkesztője). Csurka itt elmondott beszéde a „Néhány gondolat” alapvetéseit ismételte

⁷⁰ Nyílt harc a médiáért, 1992. március 17. Forrás: MTI Adatbázis.

⁷¹ Nyílt harc a médiáért, 1992. március 17. Forrás: MTI Adatbázis

⁷² 56-osok megmozdulása – Szabadság tér, 1992. március 15. Forrás: MTI Adatbázis.

⁷³ 56-osok megmozdulása – Szabadság tér, 1992. március 15. Forrás: MTI Adatbázis.

meg. Csurka igyekezett választ adni a mi a teendő kérdésére is. Míg 1992-ben Csurka rendőrséget bevetve képzelte el a rendcsinálást a rádió és a televízió vezetésében, addig 1993-ban a jobboldallal szimpatizáló újságírók önszerveződésében, illetve a jobboldali médiabirodalom megteremtésében gondolkodott, ami szellemileg és anyagilag is független a „Soros-kör” mecénásaitól. A rendezvényen felszólalt Benedek István és Fekete Gyula is.⁷⁴

Csurka Istvánéhoz nagyon hasonló programja volt Csúcs Lászlónak⁷⁵, aki 1993 és 1994 között a magyar rádió alelnöke, 1994 tavaszán úgynevezett „tejfa” (teljes elnöki jogkörrel felruházott) vezetője. 1994 év elején napvilágot látott, hogy a költségvetés a rádió támogatását csökkentti és létszámleépítésekkel számol, melyet később Csúcs többször megerősített. Az alelnök a Magyar Fórumnak adott interjújában az intézmény anyagi helyzetének rendbetételét összekötötte a rendszerváltás sajtószakmai kérdéseivel: *„van egy terület, ami tapasztalataim szerint leginkább ellenáll annak, amit a demokratikus átalakulás megkíván és szükségessé tesz, sőt azt akadályozza. Ez a terület a média, amely szinte elszakíthatatlan szálakkal kapcsolódik országunk diktatórikus évtizedeihez, ez az a terület, mely választott és törvényes hatalom nélkül is a legerősebb hatalmi ágként működik. Vonatkozik ez mindenekelőtt a közvéleményformáló elitre, amelynek testületi szelleme nem a demokrácia feltétlen igenlését hordozza magában, hanem a közvélemény torz tájékoztatásának és a törvények semmibe vételének mindennapos gyakorlatát.”*⁷⁶

Csúcs azt is bejelentette – a Pesti Hírlapnak adott interjújában –, hogy elégedetlen a magyar rádió teljesítményével és nem tűri tovább, hogy a rádió hírműsorait és közéleti magazinjait a hazugságok és az igazság elhallgatása jellemezze.⁷⁷ Csúcs László és a politikai tisztogatás ellen március 3-án köztéri tüntetés volt, melyet az alelnököt támogató ellentüntetők zavartak meg. A Fekete Doboz felvételei alapján a Csúcsot éltetőket Kéri Edit és Horváth Gyula színészek, ’56-os elítéltek vezették, a csoport jól hallhatóan a „bolsevikok kifelé, magyarok befelé” rigmust skandálta. A rádió vezetése 1994. március 4-én 129 főt elbocsátott vagy nyugdíjazott. A leépítés legnagyobb kárvallottja a 168 Óra című műsor volt. A Magyar Újságírók Közössége üdvözölte az eltávolításokat. Csurka István pedig elégedettségét fejezte ki.⁷⁸

1995-től Csurka István kevesebbet beszélt a rádióról és a televízióról, s úgy általában a médiáról. A Magyar Fórumban megjelenő publicisztikáiban 1995 és 1997 között a MIÉP és a nem-

⁷⁴ A Magyar Újságírók Közösségének tanácskozása, 1993. január 9. Forrás: MTI Adatbázis.

⁷⁵ Csúcs László a MIÉP önkormányzati képviselőjelöltje volt, 1994. december 11-e után a Fővárosi Önkormányzat képviselője 1998 októberéig.

⁷⁶ Interjú Csúcs Lászlóval, Magyar Fórum, 1994. február 17.

⁷⁷ Paál Vince (2013) szerk.: A magyarországi médiaháború története: média és politika, 1989-2010. Budapest: Complex.

⁷⁸ A 169-ik Óra. Fekete Doboz felvétele. Forrás: OSA Archívum.

zeti gondolatok médiából való kirekesztettsége felett lamentált, sérelmezte, hogy a nemzeti érdekek, a nemzeti kultúra alig kap nyilvánosságot. A kérdés persze napirenden maradt: 1997. április 4-én egy kormányellenes tüntetés után, a MIÉP szimpatizánsai spontán módon (a szervezők szándékai ellenére) a Magyar Televízió székháza elé vonultak, és 20-30 percig a „Magyar tévét akarunk”, illetve a „Hazaárulók” szöveget skandálták.⁷⁹

Történelmi igazságszolgáltatás avagy „a tavaszi nagytakarítás”

Az előző rendszer bűneit feltáró igazságtétel, az áldozatok rehabilitációja, a traumák emlékezetét ápoló szimbolikus tevékenységek mellett, az üldözöttek materiális eszközökkel történő kárpótlása szintén közös, integráló ügy volt. Lakossági fórumok rendszeres témája volt. Az ott megjelenő szimpatizánsok gyakori kérdése a történelmi igazságtétel és a kárpótlás állapota volt. Budapestieket elsősorban az '56-os forradalom leverésében és a Kádár-rendszer irányítóinak felelősségre vonása érdekelt, a vidéki fórumokon a földtulajdonok reprivatizációja (mindenki azt kapja vissza, amit elvettek a családjától) került elő. Az igazságtétel mindkét aspektusában a késlekedés, a dolgok elmismásolása, az ígéretek be nem váltása körül zajlott a legsűrűbb kommunikáció. E két szál tulajdonképpen párhuzamosan futott, s alapvetően meghatározta a vizsgált szereplők kommunikációját 1994-ig.

Az igazságtétel az MDF egyik legfontosabb ígérete, '56 pedig szemiotikai erőforrása volt. Az, hogy az ügygazda Csurka István már 1990. június 16-án világossá vált. Az MDF III. Országos Gyűlésén a résztvevők megemlékeztek az 1956-os forradalom és szabadságharc mártírjairól és áldozatairól. Állásfoglalásukban, melyet Csurka István szövegezett és olvasott fel, leszögezték: „bár Nagy Imre és társai egy évvel ezelőtti temetésével, a gyászszertartással megtörtént a jelképes igazságtétel, itt az idő, hogy ez immár gyakorlati valósággá is váljék. Kapjanak anyagi és erkölcsi kártérítést mindazok, akik még ma is viselik a megtorlás következményeit. A társadalom kötelessége - hangoztatja a dokumentum -, hogy valóra váltsa a forradalom eszméit, mégpedig a megbocsátás és az igazságtétel jegyében”.⁸⁰

1990. szeptember elsején kiszivárgott a Justítia-terv, amely az MDF igazságtételi elképzeléseit tartalmazta. Szeptember 5-én Kónya Imre frakcióvezető sajtótájékoztatója több ponton finomította a tervezetet, az előző rendszer támogatóinak tetteit nem politikai, hanem történeti kérdésnek láttatja, s a Magyar Tudományos Akadémia hatáskörébe utalta.⁸¹ Dénes János or-

⁷⁹ A MIÉP tüntetése, 1997. április 4. Forrás: MTI Adatbázis.

⁸⁰ Az MDF III. Országos Gyűlése, Magyar Fórum, 1990. április 21.

⁸¹ MDF sajtótájékoztatója, 1990. szeptember 5. Forrás: MTI Adatbázis.

szágyűlési képviselő azonban bátorította a kormányt, hogy ne ijedjen meg a kritikusokról és vigye végig következetesen a Justitia tervet.⁸² 1990 decemberében az MDF IV. országos gyűlésének küldöttei előtt Csurka követelte a terv végrehajtását.⁸³ 1991. február 16-án és 17-én a Magyar Politikai Foglyok Szövetségének (később Politikai Foglyok Országos szövetsége, POFOSZ) kongresszusán a parlament elnökének címzett jegyzékben a küldöttek szintén a kárpótlás meggyorsítását követelték: „*a Justitia terv nélkül nincs erkölcsi alapja a kárpótlásnak és ragaszkodunk egy fehér könyv megjelentetéséhez, amelybe beírnák mindazok nevét, akik 1947-től valamilyen politikai funkciót viseltek*”.⁸⁴

1991 szeptemberében Csurka egy lakossági fórumon beszélt arról, hogy a kommunizmus bűneinek feltárását szabotálják („vannak szabotálók”), a felelősségre vonás elmaradása a rendszerváltás sikerét is megkérdőjelezi, a visszarendeződés veszélyét hordozza magában.⁸⁵

Az elégedetlenség hatására az MDF frakciója 1991 májusában benyújtotta a Zétényi–Takács-féle igazságtételi törvényjavaslatot, melyet az országgyűlés november 4-én névszerinti szavazással fogadott el. A törvényjavaslatot a Köztársasági elnök az Alkotmánybíróság elé vitte, mely alkotmányellenesnek nyilvánította és emiatt sohasem lépett életbe a jogszabály. Zétényi Zsolt később a Magyar Út Körökben is feltűnt politikus, így válaszolt az első törvényjavaslat vitájában azoknak, aki a visszamenőleges jogalkotást a jogállammal szembeni tettként értékelték: „*a jogállam nem lehet védőpajzs a jogtalansággal szemben. A jogállamiság helyreállítása a főbenjáró bűnök megbüntetését kell hogy jelentse. Azt, hogy a büntetendő cselekmények nem maradnak büntetés nélkül. (...) Történelmi időkben nem menekülhetünk a döntés elől, és nem bújhatunk el bírák vagy jogtudósok talárja mögé. (...) Világos (...), hogy a diktatúra sarába és porába tapadt jogalkalmazói filozófia helyére egy politikai és erkölcsi felelősséggel telített jogalkotói filozófiát kell állítani.*”⁸⁶

Zétényi Zsolt, Csurka István és Zimányi Tibor 1992 tavaszán hasonló törvénytervezetet nyújtottak be, mely újból megpróbálta a korábban alkotmányellenesnek ítélt javaslat több elemét megvalósítani. Zimányi Tibor így érvelt a javaslat elfogadása mellett: „*Ha van valami, ami pártérdekek fölé emelkedik, akkor ez az igazságtétel kérdése. Az igazságtételnek kétirányúnak kell lennie: egyrészt fel kell ölelnie az áldozatok helyzetének rendezését, erkölcsi-politikai és anyagi területen, másrészt rendeznie kell a jog- és törvénysértők helyzetét. (...). A büntetés pedig, az elkövetők személyének megnevezésén kívül, lényegében jelképes. Ez az a törvényja-*

⁸² Dénes János felszólalása. 1990. november 26. Forrás: mkogy.hu

⁸³ Az MDF IV. Országos Gyűlése - a tagság szava, Magyar Fórum, 1991. január 3.

⁸⁴ A POFOSZ kongresszusa, 1991. február 17. Forrás: MTI Adatbázis.

⁸⁵ Csurka István lakossági fóruma Szolnokon, 1991. szeptember 1. Forrás: MTI Adatbázis.

⁸⁶ Zétényi Zsolt felszólalása. 1991. október 8. Forrás: mkogy.hu

vaslat, ami miatt az ellenzék és a sajtónak a hozzájuk csatlakozó része, valamint a Rádió egyes, kiemelt időben jelentkező, rendszeres műsorai bosszúállásról, megtorlásról beszélnek. (...) Jelentős kampány bontakozott ki a törvényjavaslatnak a tárgyalása kapcsán. Csak úgy csepeg a sajtó egy része a jogállamiságtól, a törvényességtől - és érdekes módon mindig csak a törvénysértők oldaláról, a törvénysértők érdekében. Akit kivégeztek, akit agyonverték, akit a szentesi kórházi ágyon szitává lőttek, akiket Gyömrőn tettek el láb alól, az ötvenhatos sortűzek áldozatai - ezekért nem szól a harang, nem dobog a szív, a jogállamiság rájuk nem vonatkozik? A tíz- és százezrek, akiknek úgy tört derékba az életük, hogy a mai napig is változatlanul szenvedik az internálás, a kitelepítés, a jogtalan elítélések, a Szovjetunióba hurcolások bélyegét, megromlott egészségükben, egy egész életen át tartó mellőzöttségükben - érdekes módon, ezekért nem emel szót senki.”⁸⁷

Az igazságtétel ezen felfogását a Magyar Út Körök is felkarolták. Zétényi Zsolt beszédet mondott az 1993. február 11-i országos találkozón, ahol megismételte: az erkölcsi érzék az igazságtétel kérdésében felette áll a jogelveknek, és kétségét fejezi ki az Antall-kormány elkötelezettségét illetően.⁸⁸ Csurka voltaképpen ugyanezt a bizalomvesztést erősítette meg 1993. április 24-én az Magyar Út Körök következő találkozásán.

Határon túl magyarok megmaradása

A jobbközép és a radikális jobboldali közösség számára egyaránt fontos ügy volt a határon túli magyarok, elsősorban a Trianoni békeszerződés következtében elcsatolt területek magyar lakosainak megsegítése. Elsősorban a helyben maradásukat és a szülőföldjükön való boldogulásukat kívánták támogatni. Ám Csurka nem mondtak le a Trianoni döntés megváltoztatásáról sem, vagyis a határok etnikai viszonyokhoz való igazításáról.⁸⁹

Az Antall-kormány nemzetpolitikája kapcsán a legnagyobb vita a magyar-ukrán alapszerződés körül zajlott, mégpedig elsősorban a jobboldalon belül. A magyar-ukrán alapszerződés és a megállapodás körüli polémia volt a végső állomás az MDF népi-nemzeti szárnyának lemorzsolódásában. A Magyar Köztársaság és Ukrajna között a jó szomszédság és az együttműködés alapjairól szóló szerződést a két külügyminiszter 1991. december 6-án írta alá Kijevben. A szerződést a magyar országgyűlésnek ratifikálnia kellett, 1993 májusában megkezdődött a közéleti vita, mely alapvetően a szöveg egy pontja körül forgott: „*A Felek tiszteletben tartják*

⁸⁷ Zimányi Tibor felszólalása. 1992. április 14. Forrás: mkogy.hu.

⁸⁸ Beszámoló a Magyar Út Körök Országos Találkozójáról, 1992. február 11. Forrás: MTI Adatbázis.

⁸⁹ Csurka prágai bemutatókozása, 1991. szeptember 15. Forrás: MTI Adatbázis.

egymás területi épségét, és kijelentik, hogy egymással szemben nincs, és nem is lesz területi követelésük.” A vitában egyes kisköz és független képviselők mellett az MDF soraiból is néhányan bírálták saját kormányukat a szerződés megkötése miatt. A kritika fő iránya arra összpontosított, hogy Magyarország a helsinki záróokmány aláírásával már lemondott a határok erőszakos megváltoztatásáról; a „formula tehát felesleges és a nemzeti érdekeket súlyosan sértő (...) azzal, hogy kizárja a határok békés megváltoztatását is, másrészt pedig ezt örök időkre teszi meg”. (...) „Ráadásul ez precedenst fog teremteni román és szlovák relációban is, és mivel Magyarország ezzel gyengeséget mutat, felbátorítja a nacionalista többségeket”.⁹⁰ Zétényi Zsolt a Trianon traumát⁹¹ vezette be a vitába. Az alapszerződést külföldi diktátumnak, a Trianoni politika folytatásának tartja, melynek célja Magyarország és a magyarság megalázása volt. Megalázás, hiszen nem két egyenlő fél állapodott meg arról, hogy mindketten lemondanak egymás javára valamiről: „Magyarország mindent, Ukrajna semmit sem ad”. A cikkben Zétényi azt is felvetette, hogy a határok átalakítása békés, tárgyalásos úton is elképzelhető, az Antall-kormány mégis önként mondott le erről a lehetőségről. A szerződést tehát módosítani kell.⁹² Győri Béla is amellet érvelt, hogy a kormány gyenge volt. A lemondásért cserében kérni kellett volna valamit, például egyes települések (Beregszász) visszacsatolását vagy nagyon erős autonómiát a kárpátaljai magyarok számára.⁹³ A Trianonnal való összekötést Dénes János és Miklós Árpád országgyűlési képviselők is alkalmazták.⁹⁴ Zacsek Gyula is kritizálta a szerződést, mégpedig úgy, hogy a kárpátaljai magyarokat képviselő szervezetek elégedetlenségét tolmácsolta és szembe állította azt a kormány és az ellenzék által alkalmazott érveléssel; [Jeszenszky Géza és Horn Gyula] az imént arról próbálták meggyőzni az Országgyűlést, hogy a Kárpátalján élő valamennyi magyar egybehangzó véleménye az, hogy az ő kérésükre ratifikáljuk ezt a szerződést így, ahogy előttünk fekszik. (...) A dokumentumok éppen arról szólnak, amelyekből itt önöknek idézek: „Alulírott kárpátaljai magyarok, ukrán állampolgárok kijelentjük, hogy az ukrán-magyar alapszerződés pontos tartalmáról nem volt tudomásunk, azt velünk senki nem egyeztetette, véleményünket nem kérte ki, ezért senkit fel sem hatalmazhattunk arra, hogy a nevünkben e szerződés megerősítésére kérje a magyar Országgyűlés.”⁹⁵

⁹⁰ Zétényi Zsolt felszólalása. 1993. május 11. Forrás: mkogy.hu.

⁹¹ Trianon a későbbi (1997 utáni) politikai radikalizmus jelképévé vált, lásd: Feischmidt 2014.

⁹² A Magyar-ukrán alapszerződésről, Magyar Fórum 1993. május 15.

⁹³ A Magyar-ukrán alapszerződésről, Magyar Fórum 1993. május 15.

⁹⁴ Dénes János felszólalása, 1993. május 11. Forrás: mkogy.hu; Miklós Árpád felszólalása, 1993. május 11. Forrás: mkogy.hu.

⁹⁵ Zacsek Gyula felszólalása. 1993. május 11. Forrás: mkogy.hu.

A szerződés egyenlőtlensége, Ukrajna kisebbségvédelmi ígéreteivel szembeni bizalmatlanság, a magyar kisebbségről való lemondás más megszólalásokban is megjelent: Balás István (MDF), Csurka István (MDF), Maczó Ágnes (független), Torgyán József, Győriványi Sándor (kisgazdákat képviselő független), Király B. Izabella (MDF), Réti Miklós (MDF), Roszik Gábor (MDF) Fekete Gyula (MDF) felszólalásában rámutatott: az alapszerződés vitájában a Magyarok Világszövetségének állásfoglalása legyen mérvadó: „márpedig a világszövetség nyári tanácskozásán egyetlen küldött sem támogatta a szerződés változtatások nélküli aláírását”.⁹⁶

Tudható, hogy Csurkát a magyar-ukrán alapszerződés készítette véglegesen az MDF-ből való kilépésre és a MIÉP megalapítására. „*Undorította*”, ahogy az Antall-kormány és az ellenzék összeborult a szerződés ügyében. Csurka a „soha” szót elfogadhatatlannak tartotta, hiszen az „véglegesen megfosztja erkölcsi támasztékától” a kárpátaljai magyarságot. Ezen felül úgy vélte, hogy a magyar külpolitikának határozottabbnak és erőt mutatónak kellene lennie. Azt is írta, hogy a magyar politikában „*paktummentalitás*” van: egyezkedés a magyarság ellenfeleivel, megalázkodás, önként vállalt alávetettség.⁹⁷

Összességében nem tartják „sátántól valónak” a szerződést, mint ahogy azt Krajczár Imre is fogalmazott a Magyar Fórumban május 15-én megjelent cikkében.⁹⁸ Egyetértés van abban, hogy Ukrajnával jó kapcsolatot kell ápolni, de nem annak árán, hogy „*soha ne szerezhessük vissza a jogos jussunkat*”. Tehát elfogadják a közeledést, az államközi szerződéseket, de csak abban az esetben, amennyiben az ott lakó magyarság sora ettől jobbra forduljon.

Diskurzusok: szimbólumok és metaforák

1956

A rendszerváltás utáni éveket 1956-tal kapcsolatos emlékezetpolitikai küzdelmek uralták. 1956-nak kollektív emlékezete van a radikális jobboldal közösségében, mely azonban nem a történések leírása, hanem egyfajta identitásteremtő politikai konstrukció ((vö. Bernhard – Kubik 2014).

⁹⁶ 1993. május 11. Forrás: mkogy.hu.

⁹⁷ Helyszíni közvetítés. Magyar Fórum, 1993. június 22.

⁹⁸ A magyar – ukrán alapszerződésről, Magyar Fórum 1993. május 15.

1956 szemiotikai erőforrásként történő alkalmazásában a népi radikálisok szándékai és kezdeményezései kiemelkedően fontosak, ám nem voltak kizárólagosak. 1956 politikaivá tételében a sajtó, az értelmiség és az állampolgárok is kiveszik a részüket. Utóbbiak fontosak, hiszen radikális jobboldal a nép képviseletével, a népi politizálás igényével lépett fel. 1956 konstrukciójában ugyanis rendre hangsúlyozták: a nép saját kezébe vette a sorsát és politikai cselekvőként mutatta magát.

1956 közüli kommunikáció 1990 és 1993 között volt a legerősebb, azután pedig némiképpen visszaszorult. Az '56 körüli kommunikációs dagály és apály azt is jelzi, hogy melyik az az időszak, mikor a korabeli politikai történések és a múlt közötti kapcsolatot a legszorosabbra igyekeznek fűzni.

1956 megkonstruálásában nem a nagy politikai események, hanem a személyes emlékek kaptak nagy figyelmet. A történelemkönyvek által megírt fordulópontok, események helyett partikuláris visszaemlékezéseken, személyes beszámolókon, emlékfoszlányokon, érzések és hangulatok felidézése zajlott. Visszatérő motívum a történetmesélés: hosszú írásokban mesélnek a „szürke Tabáni házról” és annak lakóiról („Jancsovics bácsiról”, „apámról”, „a „gangon Ilyés Gyula verseket szavaló gimnáziumi tanárról”)⁹⁹, illetve egy munkahelyi brigád napjairól. Arról, hogy valami „megmagyarázhatatlan és csodás dolog történt az emberekkel”¹⁰⁰. Az írások egy része meseszerű beszámoló, sok jelezővel („különös ház volt a miénk”¹⁰¹; Azon a rozsdaszínű őszen történt...”¹⁰²; „Sosem feledem vértől mocskos arcukat, izzó szemüket”¹⁰³) és a szemtanukra jellemző töredezett, néhol részletes, néhol homályos, szubjektív stílusban.

A politikai pályára lépőknek is meg kellett vallaniuk 56-os emlékeiket. A képviselőjelöltként bemutatkozó Grosics Gyula, Szabó Lukács és az 1994-es választásokon főpolgármesteri székre pályázó Szabó Jánost is kérdezték saját és családi memoárjaikról. 1993 januárjában, mikor Csúrkát ügynöki tevékenysége napvilágot látott, öt oldalas cikket közölt a Magyar Fórumban saját forradalmi tevékenységét (és annak következményeit) taglalva.

Publicisztikák sorában olvasható, hogy 1956 októberében valamiféle tevékeny önszerveződés megindult („Láttam egy működő Magyarországot”): a bezárkózás és a másiktól való félelem évei után, a szomszédok törödni kezdtek a másikkal, „krumplit hoztak egymásnak”, „könyveket cseréltek”, „sebesülteket szállítottak”. 1956 a társadalmi integráció metaforája is: „a kádergyerek sebesülteket szállított az Alfa Romeoján”, az „orvos a golyózáporban is házhoz a

⁹⁹ Benedek István: A gyűlölet gyűrűjében, Magyar Fórum, 1991. október 23.

¹⁰⁰ Simonffy András: Mozaik-forradalom, Magyar Fórum, 1991. október 23.

¹⁰¹ Szilágyi Ferenc: Az első nap, Magyar Fórum, 1991. október 23.

¹⁰² Csúrkai István: Ezerkilencszázötvenhat, Magyar Fórum, 1994. október 20.

¹⁰³ Ludwig Emil: Az igazság pillanata, Magyar Fórum, 1995. október 26.

jött”, a „társbérletbe összezsúfoltak beszélgetni kezdenek egymással”, a „seftes Dodi ingyen hozta a krumplit”.¹⁰⁴

Nemcsak a fővárosi, hanem a vidéki emlékek is elmondásra kerültek (Győr, Kunmadaras, Vác, Almásfüzitő). A beszámolók azonban itt máshogyan alakultak. 1991 és 1993 között a Magyar Fórum riportsorozatot indított a vidéki 56 megismerése érdekében. A lap munkatársai felkutatták és felkeresték a szemtanukat, vagy azok leszármazottait és 1956-os élményeikről kérdezték őket. Összesen kilenc interjú készült. Az interjúk során a publicisztikákban látatott felemelő pillanatok helyett az egyéni tragédiák voltak hangsúlyosak. Az egységes fellépésről és a közös lelkesedésről szóló beszámolók helyett az érdektelenség („amikor jönni kellett volna, senki sem jött velem”), a bosszú („tudom, hogy ki árult be (...) sok vitánk volt a gyárban már előtte is”), az üldöztetés (börtönbüntetés, egészségügyi problémák, anyagi ellehetetlenülés) és az utókor igazságtalansága (kárpótlás és erkölcsi megbecsülés hiánya) jelent meg.¹⁰⁵

Élet és halál

A radikális jobboldali politikai közösség számára a nép felemelkedése és megmaradása, a népi politika a magyar élet alapja. Az élet a radikális jobboldali közösség hívószava volt.

Elsősorban Csurka Istvánnál, de Fekete Gyula tollából származó szövegekben olvasható az élet, mint nagy becsben tartott attribútum. Fekete Gyula elsősorban a népesedés, a demográfia irányából beszélt az életről, ám írásaiban rendre megállapította a kérdés szerteágazóságát, melyet rendszerint társadalmi és politikai irányok felé futatott tovább. A Magyar Fórum rendszeres publicistájaként kéthetente, havonta jelentkező terjedelmes írásai a „fogy a magyar” veszélyét, annak okait és következményeit vette lajstromba.¹⁰⁶

Tételmondata így hangzott: „Az emberi lét első számú és legmagasabb rendű törvénye: az élet fenntartásának és továbbadásának a parancsa, szüksége, kötelessége”.¹⁰⁷ Az élet nemcsak biológiailag jelenik meg. Az élet metaforája a kultúrára és a szellemi szférára is kiterjedt. A szaporodás egyrészt utódnemzést jelent, másrészt a közösség kultúrájának és értékeinek továbbadását. A kettő összefügg, egyik nélkül nincs másik: a biológiai lét a közösségi léttel összefonódva alkot egységet. A közösség megmaradásának elemi érdeke, hogy megfelelő

¹⁰⁴ Csáky S. Mária: 1956: Történelem és erkölcs. Magyar Fórum, 1996. október 24.

¹⁰⁵ Szigethy Attila a győri 56-osok vezére, Magyar Fórum, 1992. október 23.; Megállunk némán a síroktól felett, Magyar Fórum, 1993. október 21., Fakul 56 fénye, Magyar Fórum, 1991. december 5., Itt félelem volt, kérem!, Magyar Fórum, 1992. április 16.

¹⁰⁶ A demográfiai változásokkal kapcsolatos kérdések az 1960-as évektől jelen vannak a népies diskurzusban. A népesedéssel kapcsolatos nyilvánosságban is megjelent viták elemzése olvasható: Heller et al 1990.

¹⁰⁷ Véreim, magyar kannibálok! Vádirat a jövő megrablásáról. Magvető Kiadó, Budapest 1992. 5. oldal.

számú utód szülessék. Ám a gyermekeket megfelelő szellemi nevelésben kell részesíteni, hogy felnőve maguk is lássák az utódokról való gondoskodás fontosságát. Ebben a felfogásban az élet ellentéte a nemlét, maga a semmi, a nihil. Ha nincs utód, akkor nincs közösség sem. A közösség túlélése tehát a népszaporulaton múlik.

Innén nézve válik világossá a radikális jobboldal erő- és fiatalságkultusza. Az élethez erő kell – írta Csurka.¹⁰⁸ Olyan erő, amely segít megharcolni az élet küzdelmeit. A nemzetközi viszonyok is az életerő alapján alakulnak. Az erős népek sikeresek lesznek, sikeresen meghívják a harcaikat, a gyengéket eltapossák.¹⁰⁹ A fiatalság az erő szimbóluma, szemiotikai erőforrás a radikális jobboldal számára. A MIÉP és a Magyar Út Körök láthatóan igyekeztek megnyerni maguknak a fiatalokat. Csurka kereste a nemzeti érzelmű fiatalok szimpátiáját, kereste a kapcsolatot velük, törekedett arra, hogy a MIÉP-et és a Magyar Út Köröket fiatalos, erős szervezatként láttassa.¹¹⁰

Csurka és Fekete Gyula azonban alapvetően erőtlennek és védelemre szorulóknak tartották a magyarságot.¹¹¹ Az erőtlenség következménye pedig a halál, pontosabban a nemzethalál. A nemzethalál a magyarság pusztulását jelentette számukra. A nemzethalál nemcsak jövőbeli veszély, hanem a jelenben is megtapasztalható élmény, mégpedig a határon túli magyarság kapcsán. A határon túli magyarok számának csökkenése, eljelentéktelenedése előre vetíti a magyarországi magyarok pusztulását. A kihalás egyrészt biológiai kérdés: nem születik elegendő gyermek a népességszám fenntartásához. Ám Csurkánál szellemi síkon is jelentkezett az elvesztés, a pusztulás, a romlás élménye: „*a nemzettudat úgy szívárog el belőlünk, mint haldoklóból a lélek*”.¹¹²

*Zsidók*¹¹³

A radikális jobboldali politikai közösséget a kezdetektől fogva rendkívül érdekelte a zsidóság, a zsidók magyarországi – elsősorban – politikai szerepe. Noha tudták, hogy a téma veszélyes rájuk nézve, hiszen kiszámíthatóan megkapták érte az elítélő, elhatárolódó reakciókat, mégis időről időre nyilvánosságra hozták a zsidósággal kapcsolatos álláspontjuk. Alighanem a népi radikalizmus politikai önkép részével van dolgunk: a közösséghez tartozás egyik kritériuma a

¹⁰⁸ Az utolsó alkalom. In: Csurka István: Minden, ami van III. kötet 1372 - 1389. oldal.

¹⁰⁹ Változatlan programunk: a nemzet felemelkedése. Magyar Fórum, 1993. január 28.

¹¹⁰ A Kossuth Lajos téren történeletről, In: Csurka István: Minden, ami van I. kötet 343 - 345. oldal.

¹¹¹ Csak a népet akarom védeni. Csurka István interjúja a Der Spiegelben, 1992. október 11. Forrás? MTI Adatbázis.

¹¹² Vállrandítás, elhangzott a Vasárnapi Újság 1990. szeptember 23-i adásában.

¹¹³ A zsidó mint ellenség a népi radikalizmus későbbi diskurzusait is meghatározza, lásd: Glózer 2014: 179 – 182.

zsidó – magyar együttélés problémáinak felvetése, kinyilvánítása. Igaz lehet ez, mert a megszólalások fő mondanivalója alig változik az évek során. Újat nem mondanak, repetitív hangzanak el a zsidósággal kapcsolatos fejtegetések.

A radikális jobboldali közösség programja a magyarság és a zsidóság elválasztása. Értelmezésükben a zsidók lehetnek bármennyire is sokfélék, a radikális jobboldali közösség számára egységesek abban, hogy nem kezelhetők a magyarság részeként. Milyenek a zsidók ebben a konstrukcióban? Elsősorban gondok és fejtörések okozói. A zsidó – magyar együttélést inkább problémásnak, semmint harmonikusnak gondolták. A kialakult helyzetért pedig a zsidók felelősségét kívánták elsősorban megtárgyalni. A radikális jobboldali diskurzus megkülönböztető jele tehát a zsidóság hibáinak, a zsidók magyarság ellen elkövetett bűneinek tárgyalása.

A közösségen belül nincs egyetértés abban, hogy a zsidóságot faji vagy valamilyen egyéb alapon kellene meghatározni. Olvashatók olyan szövegek, melyek nemzetként utalnak a zsidókra.¹¹⁴ Csurka István azonban tett néhány kísérletet egy alternatív értelmezés bevezetésére. A zsidók és a magyarság diszkurzív elkülönítésében Csurka is érdekelt volt, ám a faji aspektusoktól igyekezett eltávolodni. Ebben a tekintetben az általa igencsak tisztelt Szabó Dezsőt is kritikával illette. Az elkülönülés és elkülönítés alapja a zsidók magyar sorskérdések iránti közönye.¹¹⁵ A zsidók tehát Csurkánál is idegenek, az outgroup része. A zsidók és a magyarok között a kommunikáció is nehézkes, majdhogynem lehetetlen. Landeszmann György rabbi megszólalására úgy reagált, hogy jobb nem is figyelni rá, mert a magyar és a zsidó úgysem értik egymást.¹¹⁶

A magyarok zsidók elleni averzióját a radikális jobboldal adottnak veszi. Az ellenérzés, vagyis az antiszemitizmus hátterében a „zsidó gőg” és a „zsidó érzékenység” áll. A zsidók üldöztetését, a Holokausztot Csurka és köre nem tagadta, ám abban a magyarságot büntetlennek gondolták.¹¹⁷ A zsidókat a Kádár-rendszer haszonélvezőinek tekintették. A „*Néhány gondolat*” című esszében világos a megfogalmazás: a II. világháború után a zsidók a kommunista párt mellé álltak, az ÁVÓ, az ÁVH és az Agitprop osztályok tagjaként az elnyomó gépezet működtetőivé váltak.¹¹⁸ A Rákosi és a Kádár-korszak a radikális jobboldal számára a magyar történelem leggyűlöltebb időszaka, a magyarság mélypontja, így a zsidósággal való összekapcsolása igazán alkalmas arra, hogy megerősítse a zsidó, mint idegen metaforáját.

¹¹⁴ Benedek István: Nemzetiség és kisebbség. Hitel, 1990. szeptember 19. 35-36. oldal.

¹¹⁵ Helyszíni közvetítés, Magyar Fórum, 1991. szeptember 26.

¹¹⁶ Boros Péter stabilitásai, Magyar Fórum, 1993. április 15.

¹¹⁷ Benedek István: Nemzetiség és kisebbség. Hitel, 1990. szeptember 19. 35-36. oldal.

¹¹⁸ Néhány gondolat a rendszerváltozás két esztendeje és az MDF új programja kapcsán. In: Csurka István: Minden, ami van I. kötet 304. oldal.

Az aktorok között különleges helyet kap a „nép”. A „nép” mint politikai cselekvő elsősorban konstrukció, és ez az „*elképzelt cselekvő*” radikális jobboldali közösség számára kiemelt fontosságú.¹¹⁹ Nemcsak sokat beszélnek róla, hanem igyekeznek meghatározni azt is, hogy milyen az általuk elgondolt „nép”. A radikális jobboldali politikai identitás egyik fontos eleme a „nép”. E közösség számára nincsenek osztályok, társadalmi rétegek, fogyasztói csoportok, a politikai élet legfontosabb cselekvője és jogforrása a „nép”. Elsősorban Csurka István és a Havi Magyar Fórum publicisztikaiból tűnik ki, hogy a radikális jobboldali közösség a magyar társadalmat politikai értelemben két részre, két szereplőre osztotta: az elitre és a népre. A korabeli politikai elit bár a felszínen megosztottnak tűnik, mégis egységes. Egységes abban a törekvésben, hogy a népet távol tartsa a közügyek intézésétől.¹²⁰ A liberális politikai elitet külföldről pénzelt, külföldi politikai érdekek mellett elkötelezett társaságként, hangos kisebbségként azonosították.¹²¹ A jobboldali elitet pedig kezdetben bátortalannak¹²², később ügyetlennek¹²³, majd pedig az MDF-fel történt szakítása után árulónak¹²⁴ tartották. A jobboldali elittel szembeni csalódottságát és a haragját jól mutatta Csurka István 1993 nyarán-őszén kiadott esszesorozata, az Elemzés, melynek első és második részében az Antall-kormány „nép” ellen elkövetett hibáit sorolja.¹²⁵ Az első vádpontja a „*meghamisított rendszerváltás*”, a második pedig „*néptől való elszakadás*” volt. Az elitnél azonban jobban érdekelt Csurkát és a Magyar Út Körök vezetőit a nép és a népi politizálás mibenléte. 1993 tavaszán az Antall-kormányból kiábrándultak egy csoportja ismét napirendre tűzte a népi politizálás lehetőségeit és irányait. 1993 februárjában Kisújszálláson Püski Sándor invitálására gyűltek össze a népi gondolat politikai megvalósulásában érdekeltek. A rendezvény vezérszónokai Szűrös Mátyás (MSZP), Für Lajos (MDF), Csurka István, Maczó Ágnes és Pozsgay Imre voltak. A Számadás

¹¹⁹ Vö: Kiss 1994; Szűcs 2010.

¹²⁰ Csurka István: Elemzés (2.). Havi Magyar Fórum, 1993. szeptember. 2-3. oldal.

¹²¹ Néhány gondolat a rendszerváltás két esztendeje és az MDF új programja kapcsán, 1992. augusztus 20. In: Csurka István (1998): Minden, ami van. Politikai írások és beszédek gyűjteménye. I. kötet. 304. oldal. ; Plenter János: A nemzetromboló liberalizmus, Havi Magyar Fórum, 1993. november 45. oldal. ; Szócs Zoltán: Elsikasztott esélyeink, Havi Magyar fórum, 1993. május. 2-4. oldal.

¹²² Helyszíni közvetítések, Magyar Fórum, 1991. január 10.

¹²³ Előadás az MDF V. Országos Gyűlésén, In: Csurka István (1998): Minden, ami van. Politikai írások és beszédek gyűjteménye. I. kötet. 270. oldal.

¹²⁴ Beköszöntő, Havi Magyar Fórum, 1993. január. 3. oldal.; A Magyar Út célkitűzése, Havi Magyar Fórum, 1993. január 40. – 44. oldal.

¹²⁵ Csurka István: Elemzés (1.), Havi Magyar Fórum, 1993. augusztus. 2-6. oldal.; Csurka István: Elemzés (2.), Havi Magyar Fórum (2.), 1993. szeptember 2-6.

'92 című konferencia szervezői nyilvánossá tették, hogy az SZDSZ és a Fidesz soraiból nem hívtak meg senkit.¹²⁶

A radikális jobboldal népről alkotott képének kereteit Csurka István beszéde világosan kijelölte.¹²⁷ A népi politizálás alapjának a népfelség, a nép mint jogforrás elvét tekintette. A történelem során megtapasztalt gyakorlati megvalósulásaival azonban nem volt elégedett. Csurka szerint a bolsevik és a fasiszta rendszerek, bár a népre hivatkoztak, nem a nép érdekeit képviselték. Sőt, a nép ellen cselekedtek, erőszakos, félelmetes rendszereket hoztak létre. Harmadik lehetőségként a fogyasztói társadalom modelljét ismertette, amelyik a népet anyagi javakkal történő ellátására koncentrál, de a „szerzés” vágyának megélésén kívül nem nyújt semmit és nem is kér semmit a néptől. A fogyasztói társadalomban a népet elválasztják saját kultúrájáról, globális minták követőjévé teszik. A fogyasztói társadalom embere nem érdeklődik kisebb, szűkebb közössége iránt, ezért nem törődik ősei szokásaival, hagyományaival, a közösség közös ügyeinek intézésével. A fogyasztói modell tehát Csurka szerint a népre közömbösítendő entitásként tekint. A népi politizálás egyik nagy problémája, hogy e három gyakorlat valamelyikével azonosítják.

Azzal vádolta a korabeli politikai elitet, hogy a néptől való félelmükben átvette a közömbösítés technikáját. A nép pedig könnyen vihető a közömbösítés útjára, mert „sokat szenvedett”, „sokszor becsapták”, „nem remél semmiben”. A közömbösítés politikájának legfontosabb eszköze a „tömegkultúra” terjesztése. A „tömegkultúra” segítségével zajlik a nép elbutítása és közönyösségének fenntartása. Mérgező mivoltának legjobb bizonyítéka, hogy politikai elit nem fogyasztja a „tömegkultúra” termékeit.

A népnek azonban nem szabad passzívan szemlélődnie. A népi politizálás másik nagy problémája a nép maga, amelyik immár megmértelyeződött a tömegkultúrától és a fogyasztás ígéretétől. Jelenlegi helyzetében a nép nem képes betölteni a radikális jobboldali közösség által neki szánt cselekvő szerepét, hanem megadóan asszisztál az elitnek. A néppel tehát így ebben a formában nem tud mit kezdeni a népi politizálás. Először kell egy erő, ami kiragadja azt a közömbösség állapotából. Ennek az erőnek azonban azzal az ígérettel kell megjelennie, hogy gyökeresen más politikát folytat, a jelenlegitől alapjaiban eltérő társadalmi rendet szorgalmaz. A népi politika kiteljesedése előtt tehát szükséges a nép felemelése és öntudatra ébresztése. A változás motorja a nép, vagyis a hétköznapi emberek. Számukra kell segítséget adni a „népi” önkép és viselkedési minta kialakításához. Ezt meg is tették. Első és legfontosabb tanács a

¹²⁶ A népi politizálás esélyei - megkezdődött a kisújszállási konferencia., 1993. február 27. Forrás: MTI Adatbázis.

¹²⁷ Csurka István: Nép és Politika. In: Számadás '92. Kisújszállás. 1993. február 27-28. A Népi politizálás esélye napjainkban. Püski kiadó, Budapest. 27- 32.

baloldali és liberális pártok elkerülése. Második a „magas rendű morál” követése, vagyis az erkölcsi felelősség köreinek meghatározása: az egyénnek elsősorban a „*családja, a szűkebb pátriája, a hazája és Isten iránti kötelességeit kell teljesíteni*”. A népi gondolkodású ember elutasítja a kapitalizmust és a fogyasztói társadalmat, „*nem harácsol*”, „*nem gyűjt felesleges javakat*”. Képes észrevenni a népi kultúra értékeit és azokat ápolja is. Templomba jár, gyermekeit egyházi iskolába adja, de csak olyanba, ahol valóban nemzeti szellemben nevelik, ilyenek például a domonkosok által fenntartott létesítmények. A népi gondolkodású ember sok könyvet és újságot olvas, de nem mindenfélét, hanem csak olyanokat, melyek világképének megfelelnek. Olyanná kell válniuk, mint a „*XVI. század prédikátorai és végvári vitézeinek*”: a prototípus az önzetlen, segítőkész, de kemény katona, aki az életét is feláldozná hitéért. A népi gondolkodású ember számára a hierarchia természetes és jó, felismeri saját képességeit, és ahhoz mértén szolgálja a közösséget – „*közkatonaként vagy tisztként*”.¹²⁸

A radikális jobboldal nép-felfogása bővelkedik romantikus elemekben, egyértelműen férfias, zárt és közösségi alapokon áll. Azzal azonban Csurkáék is tisztában vannak, hogy a magyar nép, a hétköznapi emberek nem így szervezik az életüket, ezért meg kell változtatni őket. A népi gondolatok átvitelének munkájában és a hétköznapiak átalakításában a Magyar Út Körök Mozgalom vállalt fontos szerepet.

Csatornák

Magyar Fórum és Havi Magyar Fórum

Az MDF-ből való távozása után Csurka István és a szimpatizánsai közötti köteléket elsősorban a Magyar Fórum című újság jelentette. 1993 nyarán a hetilapban új rovatott indult: „*Miért lépek ki?*” címmel. Itt olyan olvasói leveleket fogadtak, melyekben MDF tagok mondtak le párttagságukról, adták vissza tisztségeiket. A sorozatba beválogatott levelek Antall Józsefet becsmérelték: diktatórikus vezetéssel vádolták, idegen érdekek kiszolgálójának tartották, és a rendszerváltás, illetve az MDF alapítógondolatának elárulását vetették a szemére.¹²⁹ Mások Csurkát éltették és támogatásukról biztosították. Két levélben is feltűnt a népre való hivatko-

¹²⁸ Czére Béla: A nemzettudat betegségének okai és a győzelem stratégiája (3.). Havi Magyar Fórum, 1993. július. 47-49.

¹²⁹ Tekintélyelvű pártban nincsen maradásom!, Magyar Fórum, 1993. június 15.; Köszönöm, elég!, Magyar Fórum, 1993. július 3.; A Magyar Demokrata Fórum elnökségének!, Magyar Fórum, 1993. június 15.

zás: mi vagyunk a nép, Antallnak a népre kellett volna figyelnie, demokráciában a nép uralmának kellene érvényesülnie.¹³⁰

A Magyar Fórum 20-22 oldal terjedelemben jelent meg. Híreket tartalmazó szekciót egyáltalán nem közölt, így a hír és kommentár elválasztásának követelményét sem teljesítette. Moralizáló újság, radikális jobboldali elkötelezettséggel. Kötődését nyíltan vállalta, kezdetben a Magyar Demokrata Fórum hetilapja, később közéleti hetilap alcímmel jelentették meg. Betűit, fekete és zöld színekben nyomtatták. Címlapján már 1991-től fekete-fehér fényképek jelentek meg. Karikatúrákat és a tusrajzokat is közölt.

Csurka István a lap kitüntetett szerzője, minden héten állandó rovatban („Helyszíni közvetítések”) közölte és közvetítette aktuálpolitikai történéseket. Az újság a Magyar Út Körök, majd később a MIÉP belső és külső kommunikációjának központi elemévé vált. Az újságon keresztül adtak hírt rendezvényekről, az újságban elhelyezett nyomtatványokon keresztül lehetett csatlakozni a Magyar Út Körökhöz vagy a MIÉP-hez, illetve különböző adománygyűjtő akciókhoz. A Magyar Fórumban rendszeres melléklete volt a Gazdaköröknek, illetve a Lakitelek Alapítványnak.

A Havi Magyar Fórumot 1993 januárjában alapította Csurka István. A körülbelül száz oldalas folyóirat „irodalmi, társadalmi, kulturális és politikai” olvasmányokat kínált. Közéleti írások mellett verseket, novellákat, rajzokat, szobrokról képeket, könyvbemutatókat, színikritikákat közölt. A Magyar Út Körök programtervének megvitatása is e lap hasábjain zajlott. Layoutja a Magyar Fórum kiadványokhoz hasonlóan fehér és zöld című volt. Címlapján Sárkányölő Szent György, a katonaszentek egyikének stilizált képe látható.

Vasárnapi Újság

A Magyar Rádió Vasárnapi Újság című műsorának szerkesztői közül számunkra legfontosabb Győri Béla. Győri Béla invitálta Csurka Istvánt a műsorban, aki 1987. december 6. és 1992. július 9. között harmincöt jegyzetet olvasott fel a Vasárnapi Újságban. A Vasárnapi Újság azonban több volt, mint Csurka platformja. Itt kaptak szót az 1956 után meghurcoltak, a Kádár-rendszer által megkárosítottak. Rendszeresen felolvasták az emigrációban élő magyar szervezetek közleményeit¹³¹, illetve a rendszerváltásban csalódott olvasók leveleit¹³². A Va-

¹³⁰ Miért lépek ki?, Magyar Fórum, 1993. május 6.

¹³¹ Vasárnapi Újság, 1993. május 16.

¹³² Vasárnapi Újság, 1991. 1992. szeptember 27.

sárnapi Újság kiemelten foglalkozott a határon túli magyarsággal, illetve egyházi, vallási kérdésekkel is.

Könyvkiadás

A radikális jobboldal által olvasásra ajánlott könyveket többnyire a Püski vagy a Magyar Fórum Kiadó gondozta. A két világháború közötti népi írók munkáinak kiadása mellett Csurka István szépirodalmi és közéleti munkáihoz, illetve határon túli magyar szerzők köteteihez is rajtuk keresztül vezetett az út. Csurka István és szimpatizánsai közötti kapcsolat megerősítésére alkalmas pillanatok voltak a Könyvhét dedikálásai. A dedikálás időpontjairól a Magyar Fórum rendszeresen hírt adott.

Közvetlen találkozások

Csurka és körének legfontosabb platformja a lakossági fórumok és rendezvények, a Magyar Út Körök országos találkozói, illetve az utcai megmozdulások voltak. Csurka a nemzeti ünnepeken rendszerint összehívta szimpatizánsait. A nagygyűlések helyszíne a Felvonulási tér, illetve a Hősök tere voltak. A korszak legnagyobb tömegét felmutató radikális jobboldali demonstráció 1996. október 27-én zajlott, ahol felszólalt Jean-Marie Le Pen, a francia Nemzeti Front vezetője. A nagygyűlés jelmondata „*Karoljunk egymásba!*” volt, mely egyértelmű utalás az 1956 októberében egymásba karoló emberek soraival vonuló megmozdulásokra. Az egymásba karolás az összetartozás és az együtt cselekvés eufóriáját hordozza magában, a közösség erejét testesíti meg. A tüntetésről készült képekről válogatást közölt a Magyar Fórum. A képeken a szónokok közül Szabó Lukács, Csurka István és Jean-Marie Le Pen láthatóak egyedül az emelvényen beszédjük megtartása közben. A tizenkét kép közül hét viszont a tüntetőket mutatta: összekapaszkodva, menetelve, skandálva, zászlókat lengetve. Az arcok nem vidámak, inkább dühösnek és frusztráltnak tűnnek.¹³³

¹³³ Belereszketetett a tér, Magyar Fórum, 1996. október 31.

Stílusok

Egy politikai közösség önmegjelenítése kapcsán szót kell ejtenünk a stílusról is (vö. Bihari 1993, Szabó 2012). Különösen fontos lehet ez a radikális jobboldal szempontjából, mely kommunikációs és nyelvi szempontból is igyekezett megkülönböztetni magát a jobbközép, a liberális és baloldali csoportosulástól.

Csurka István és körének stílusára alighanem a legjellemzőbb a moralizálás, a sértettség és a düh. Beszédmódjuk moralizáló, a rendszerváltás utáni politikai és társadalmi problémákat kevésbé gazdasági-pénzügyi, sokkal inkább erkölcsi és értékválsággal magyarázták. Morális alapokon kritizálják Antall József stabilitásra és kompromisszumokra épülő politikáját. Számukra a Kádár és a Rákosi-rendszer az erkölcsi züllés mélypontja, minden haszonélvezője volt bűnös, mindenki más áldozat. A történelmi igazságszolgáltatás ügye is azért olyan fontos számukra, hogy kimondathassék, kik a bűnösök és kik az áldozatok. A rendszerváltással szembeni kritikájuk alapjai is az erkölcsi tisztánlátás pillanatának elszalasztása volt. A magyarság megmaradását is az értékektől való eltávolodása fenyegeti: a magyarság elszakadt a gyökereitől, eltávolodott a közösségi élettől, a kereszténységről, az Árpád-házi hagyományoktól, az önfenntartás kötelességétől. Csurkáék társadalomkritikája tehát az általuk elképzelt közösségi értékek hiányát róta fel.

A radikális jobboldali közösség a sérelmi politizálás eszközeivel élt.¹³⁴ A sértés és a megsértődés az 1992-es „*Néhány gondolat*” fogadtatásához köthető. Ekkor vált világossá, hogy Csurka és szimpatizánsainak programját az Antall-kormány nem teszi magáévá, a politizáló elit pedig nem tekinti őket tovább a magyar politika elfogadott és párbeszédképes entitásának. A kirekesztés intézményes és diszkurzív jeleivel párhuzamosan erősödött a sértettség, a düh és a frusztráció. A sértettség együtt járt kommunikációképtelenséggel is, vagyis annak kifejezésével, hogy a radikális jobboldali közösség sem kíván diskurzust folytatni a többi politikai erő képviselőivel.

¹³⁴ Vö. Szabó 1993.

Összefoglalás

A tanulmány a népi radikális politikai közösség szemiotikai konfigurációját mutatta be. Mégpedig azokat a jeleket, amik segítségével a megteremtik politikai közösségüket. Vizsgált időszakban történik meg a népi radikálisok elválása a jobbközép intézményeitől. A szervezeti átépülést pedig identitásteremtő munka is kísérte. A tanulmány a kettő összjátékára igyekezett rámutatni. Azt kívántuk megvilágítani, hogy a népi radikálisok milyen jelek konstruálásával és kombinálásával „beszélték” ki magukat a jobbközép közösségből és hogyan próbálták saját politikai mivoltukat megteremteni.

A kutatás során többféle forrásból – Magyar Fórum, MTI Adatbázis, OSA digitális gyűjteménye, Országgyűlési Napló, Csurka István közéleti írásait tartalmazó kötet – gyűjtött adatok alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy a népi radikális politikai közösség legfontosabb konstrukciója, szemiotikai erőforrása maga Csurka István.

A népi radikálisokra jellemzőnek találtuk a politika küzdelemként, harcként történő felfogását, melyben a radikálisok paradox módon egyszerre identifikálják magukat vesztesnek és erőt mutató hősnek. A politika konfliktusos értelmezésében szükségük van az ingroup és az outgroup megteremtésére is. Előbbit a Magyar Út Körök mozgalomhoz és a „nép”-hez kapcsoló jelek segítségével, utóbbit az Szabad Demokraták Szövetségéhez, Soros Györgyhez és a zsidósághoz kötve alkotják meg.

A népi radikálisokat leginkább mozgósító témák közé tartozott a Magyar Rádió és a Televízió irányításával szembeni kritika, a Kádár-rendszer kárvallottjainak anyagi és erkölcsi kárpótlása, illetve a külhoni magyarok a határok megváltoztatásával történő megsegítése. Az előnyösebb politikai pozíciókért történő versenyben, illetve az önmeghatározás megerősítésében jelentősen támaszkodtak 1956 emlékezetére, mégpedig annak sajátos értelmezésére, melyben a nagypolitika figurái helyett a hétköznapi emberek és a szabadságharcosok váltak főszereplőkké.

A nagymédiával való elégedetlenségük mellett, az emberekkel való közvetlen kapcsolattartás vágya, a „nép” felemelése és politikába történő beemelése tükröződött a népi radikálisok csatornahasználatában is. Az utcákon és tereken való politizálás, illetve a lakossági találkozók sűrűségén túl, a közösségi élet megszervezése (hagyományőrzés, kulturális programok) is a népi radikális politikai identitás része.

Felhasznált irodalom

Bernhard, Michael – Kubik, Jan (2014): *Twenty Years After Communism: The Politics of Memory and Commemoration*. Oxford University Press.

Bihari Mihály (1993): Politikai stílus és politikai kultúra Magyarországon a 90-es évek elején. In: Kurtán Sándor - Sándor Péter - Vass László (szerk): *Magyarország Politikai Évkönyve 1993*. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány. Budapest, pp. 58-73.

Feischmidt Margit (2014): Populáris emlékezetpolitikák és az újnacionalizmus: a Trianon-kultusz társadalmi alapjai. In: Feischmidt Margit, Glózer Rita, Ilyés Zoltán, Kasznár Veronika Katalin, Zakariás Ildikó: *Nemzet a mindennapokban. Az újnacionalizmus populáris kultúrája*. L'Harmattan, Budapest, 2014. 51 – 81.

Glózer Rita (2014): A nemzet helyreállítása a magyarországi nemzeti radikális mozgalom ellenségtematizáló diskurzusaiban. In: Feischmidt Margit, Glózer Rita, Ilyés Zoltán, Kasznár Veronika Katalin, Zakariás Ildikó: *Nemzet a mindennapokban. Az újnacionalizmus populáris kultúrája*. L'Harmattan, Budapest, 2014. 159 – 208.

Heller Mária – Némedi Dénes – Rényi Ágnes (1990): Népesedési viták Magyarországon, 1960-1986, In: *Népesedési viták Magyarországon, 1960-1986, A KSH Népeségtudományi Kutató Intézet tudományos vitaülése, KSH Népeségtudományi Kutató Intézet, Budapest, 13-125.*

Kiss Balázs (1994): Tagoltság és világkép. Csurka István politikai írásai. In: Balogh István (szerk): *Törésvonalak és értékválasztások*. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest. pp. 483-513.

Szabó Márton (1993): A rendszerváltás szemantikája. *Politikatudományi Szemle*. 2. évf. 4. szám. pp. 167 – 182.

Szabó Tibor (2012): A magyar politizálási technika és történeti gyökerei. *LÉTÜNK* 2012/3. pp. 9-19.

Szűcs Zoltán Gábor (2010): *Az antalli pillanat. A nemzeti történelem szerepe a magyar politikai diskurzusban, 1989-1993*. L'Harmattan kiadó, Budapest.

Források listája:

Csurka István: *Minden, ami van I-III. Politikai írások és beszédek 1979-1998*. Püski Kiadó, Budapest. 1998.

MTI Adatbázis (<http://mti.hu/mti/Default.aspx>)

OS Adatbázis (<http://mti.hu/mti/Default.aspx>)

Országgyűlési Napló (<http://www.parlament.hu/orszaggyulesi-naplo-elozo-ciklusbeli-adatai>)

Magyar Rádió archívuma (helyben használva)

Vera and Donald Blinken Open Society Archives (helyben használva)